Socialis Klausimas

Parašė

Prof. K. Paltarokas

◆

Antroji padidinta laida

◆

Išleido
Petronio knygynas
Kaune
1921.

Socialis Klausimas

Parašė

Prof. K. Paltarokas

⁂

Antroji padidinta laida

⁂

Išleido
Petronio knygynas
Kaune
1921.

PIRMOSIOS LAIDOS PRAKALBA.

Socialis klausimas šiandien užima beveik pirmą vietą žmonių gyvenime; jo svarba daug ką paragino toje srityje pasidarbuoti; atsirado nemaža tam tikrų knygų. Tas klausimas ir lietuvius palietė; pas mus raštais mėginta gvildenti tai viena, tai kita socialo klausimo dalis. Aiškindamas socialius mokslus, matydamas, kad stoka knygos, apimančios visą platų socialį klausimą, yra spraga musų literaturoje ir sunkenybė mano klausytojams, pasiryžau ją parašyti.

Ne medegos trukumas, bet jos gausumas vietomis buvo man vargas, rašant „Socialį Klausimą“. Plati knyga neatliktų savo priedermės visuomenei, kuriai musų sąlygose reikia palengvinti mokslas, nė klausytojams. Reikėjo pasiskirti siauresnės ribos. Mano tikslas buvo trumpai, kiek galima, nurodyti svarbiausius socialio klausimo punktus. Ne daug ką čia savo tepridėjau; daugiausia ką kitose knygose radau plačiai surašytą, tai trumpiaus ir gal kiek aiškiau tam tikroje tvarkoje išdėsčiau.

Didesni šaltiniai, iš kurių daugiau žinių sėmiau, buvo šitie: *S. P. Leo XIII* — Litterae Encyclicae „Rerum Novarum“. *Prof. Biederlack* — „Soziale Frage“. *Dr. A. Retzbach* — „Leitfaden für die soziale Praxis“. *V. Cathrein* — „Der Sozialismus“. *V. Cathrein* — „Moralphilosophie“. *Prof. Antoine* — „Cours d'économie sociale“. *Prof. Gide* — „Principes d'Économie politique“. *Prof. Józef Milewski i Wl. Czerkawski* — „Polityka ekonomiczna“. *Dr. Herkner* — „Kwestya spoleczna w zachodniej Europie“ (Dr. Lipszyc-Balsigerowos vertimas). Ir kiti . . .

ANTROSIOS LAIDOS PRAKALBA.

Sulyginant greitas pirmosios „Socialio Klausimo“ laidos išpirkimas duoda man drąsos jį leisti antruoju atveju. Gaila tik, kad nesu, kaip tikėjaus, išgirdęs rimtos jo kritikos: vieni pardaug išgyrė, kiti šiek-tiek papeikė, bet vien tuščiais žodžiais. Pasitaręs su žinovais, kiek galėdamas, rupinaus silpnasias jo vietas pataisyti, papildyti. Didžiausias knygos trukumas tai naujesnių statistikos žinių stoka; bet šiuo metu negalėjau to išvengti.

Daugiausia naudojaus šitomis knygomis: *Romanowski'o* — „Wstęp do ekonomji społecznej chrześcijańskiej“. *Pesch'o* — „Liberalismus, Sozialismus und christliche Gesellschaftsordnung“. *Prof. Skalweit'o* — „Die Landwirtschaft in den litauischen Gouvernements“. *Klimo* — „Lietuvos žemės valdymo istorija“. *Rimkos* — „Del žemės klausimo Lietuvoje“; „Lietuvos ukis prieš didįjį karą. *Krupavičiaus* — Žemės klausimas Lietuvoje“. *Leono* — „По поводу аграрной реформы въ Литвѣ“. *D-ro Engel'io* — „Handwerkerfragen“; „Detaillistenfragen“. *Cathrein'o* — „Die Frauenfrage“.

PIRMOJI PAMATINĖ DALIS.

ĮZANGA.

Visi daiktai, sudarantįs pasaulį, visos gamtos apraiškos, dangaus šviesuliai, kurie mus apšviečia, žemė, kuri mus nešioja, turtai, gludintįs jos gilumoj, žolės, medžiai, gyvuliai, pripildantįs jos paviršių, — yra tai sritįs mokslų, griežtai nustatytų, vadinamų gamtos mokslais.

Bet visatoje sutinkame dar kitų tvarinių, vertų musų atydos; matome žmones, susispietusius į draugijas, nes kitaip negalėtų gyventi. Todel draugiški santykiai, kuriuos palaiko žmonės tarp savęs, sudaro sritį kitų mokslų, vadinamų *socialiais mokslais.*

Žmonių santykiai yra įvairųs ir skaitlingi; o kiekvienai jų rųšiai atsako tam tikras socialis mokslas. Atskiriame etiškus, juridiškus, ukiškus, politiškus, tikybinius . . . santykius. Sulyg to turėsime etikos, teisių, ekonomijos, politikos, tikybos . . . mokslus.

Augustas Comte laikė visokį padalijimą mokslų, liečiančių žmoniją, tuščiu, be pamato ir pripažino tik vieną visuomenės mokslą, kurs apimąs visas sociales žmonijos apraiškas; jam davė garsų *sociologijos* vardą; bet jo pažiura nebuvo priimta. Taip suprasta sociologija butų buvusi ne atskiras mokslas, bet mokslų kruva, gal socialių mokslų enciklopedija.

Nėr abejonės, kad tarp socialių mokslų, kurie visi rupinasi žmogumi visuomenės žvilgsniu, negalima pravesti taip griežtų ribų, kaip gamtos mokslų tarpe: geologijos, botanikos, zoologijos. . . Socialių mokslų padalijimas bus visuomet šiek-tiek neaiškus ir nesirems vidujiniais skirtumais; bet metodo žvilgsniu negalima nepripažinti socialiems mokslams atskirų mokslų šakų žymės.

Ypač trijuose artimuose moksluose — etikos, teisių ir ekonomijos — ribos visados bus nepastovios, griežtai neapribotos; kaikurie dalykai, kaip nuosavybės, turtų mainymo, prigulmingo darbo klausimai, priguli prie visų tų trijų mokslų; šituos klausimus galima svarstyti trejopu žvilgsniu: etikos, teisių ir ekonomijos.

Sociologijos vardas nepatiko Herbertui Spencer'iui, kurs jį vadino „nedailiu", nė Mill'iui, vadinusiam jį „tikru barbarizmu". Ir ne be priežasties, nes sociologijos vardas paimtas iš dviejų kalbų: lotynų (socius) ir graikų (λόγος); todel netaisyklingas; bet, nežiurint visa to, šiandien sociologijos vardas visų priimtas.

Ką sociologijos sritis, beveik nerasi dviejų sociologų, kurie tarp savęs sutiktų šitame klausime. Vieni sociologiją supranta kaipo mokslą psichologinių priežasčių socialių faktų; kiti sociologija vadina istorijos filosofiją; treti — socialę filosofiją; vieni ją maišo su politiška ekonomija, kiti — su socialiu klausimu. Į sociologiją, turbut, reikėtų žiurėti kaip į socialių mokslų filosofiją.

Ką tik filosofiškai svarstome, turime atsižvelgti giliausių jo priežasčių; tad ir sociologija galima butų aptarti, kaipo mokslą giliausių socialio žmogaus gyvenimo priežasčių ir priemonių, kuriomis žmonės, gyvenantįs visuomenėje, galėtų pasiekti savo tikslą, kuriam gyvena.

Sociologija, šitaip suprantama, turi po savimi visus socialius mokslus. Taip suprasta sociologija yra teorijos mokslas. Bet kiekvienas mokslas turi taipgi praktikos tikslą. Svarbiausias sociologijos uždavinys — išrišti socialį šių dienų klausimą. *Socialis klausimas* yra sociologijos branduolis.

I PERSKYRIMAS.

§ 1. Aplamasai socialio klausimo supratimas ir jo padalijimas.

„Nėra socialio klausimo“ — netaip senai kartkartėmis sakydavo Gambetta. Šituo drąsiu pasakymu garsus Francijos politikas išreikšdavo pažiuras liberalistų mokyklos, kuri manė, buk visuomenės tvarka, jos įvesta, esanti visųgeriausia. Todel tos mokyklos šalininkai nesiliovė sakę, jog dėsniai, tvarkantįs kapitalą, užmokestį ir pelno padalijimą, esą geri, pamažėli vedą prie žmonijos pakėlimo.

Tuotarpu šiandien kiekvienas, rimtai žiurįs į dabarties visuomenės santykius, turi pripažinti, kad nėra taip gerai, kaip sakyta. *Socialis klausimas yra;* jis verste verčia šių dienų visų šalių parlementus, politikos partijas, visuomenės vadovus savo domę kreipti socialin klausiman ir juo rupinties; nėra gal kito klausimo, kurs labjau kvaršintų dabarties visuomenę; streikai, lockoutai, suirutės, maištai, žudynės atima visiems ramybę.

Visuomenės moksle priimta vadinti klausimu kokį nors atsiradusį keblumą, painumą visuomenės sutvarkyme, kokį nors negeistiną apsireiškimą, kokią nors ydą, kokią nors ligą visuomenės kune. Neužtenka pažinti ligos, reikia dar susekti jos priežastis, reikia rasti tinkamų vaistų ir priemonių jai pašalinti. Užtat socialin klausiman įeina teorijos ir praktikos sritis.

Patsai vardas aiškiai rodo, kad *socialis klausimas paliečia* ne atskirus žmones, bet *visuomenės reikalus, dabartinės tvarkos ydas,* žmonių draugijos ligą. „Serga viskas, sako Weiss'as: netik ukiškas, netiktai doros gyvenimas, bet ir pati visuomenė serga. Visai teisingai sakoma, kad labjausia spirginantis musų laikų reikalas yra socialio klausimo išrišimas. Juk jam rupi sugrąžinti sveikus netik ekonominius ir valstybinius santykius, atnaujinti netik seimyną ir auklėjimą, pakelti netiktai tikybą — visa tai, savaime aišku, labai reikalinga — bet jam rupi viskas drauge: padaryti sveiką visuomenę“.

Socialis klausimas pirmiausia tai ukiškos reformos klausimas, kaip reikėtų pertaisyti dabarties visuomenės tvarką, kad atsakytų teisėtiems pasidalijusios visuomenės luomų reikalavimams ir užtikrintų ilgam laikui visuotinę tvarką, gerovę, kiek tai leidžia žmonių santykių netobulumas. „Jei darbščiam ir apsukriam darbininkui, jei atsargiam pramonininkui, nežiurint visų jo pastangų, telieka tiktai kasdienė duona, sako Dr. Ratzinger'is: o tam ar kitam spekuliantui be vargo ir darbo . . . nebetukstančiai, bet tukstančių šimtai per vieną dieną susirenka kišenėn, tai ekonominis gyvenimas yra liguistas, visuomenė butinai reikalinga reformos ir gydymo“. Reikia kas nors daryti, kad, lobstant atskiriems žmonėms, neskurstų visuomenė, kad ir žymi jos dalis.

Tiesa, vargšų visuomet buvo ir bus pasaulyje; vargo niekad negalima bus visai panaikinti. Neturtėlių visados buvo daugiau, negu turtingų, bent kulturiniuose kraštuose; bet musų laikais vargšų skaitlius perdaug didelis; turtų gi kruvas turi apglėbęs palyginus nedidelis žmonių burys. Beveik visur tik skolos: žemdirbiai skolose, amatninkai turi skolų, pirkliai skolina; miestai, provincijos, valstybės pasinėrę skolose; visuomenė pakliuvo skolų vergijon. Iš vienos pusės matome milijonus neturtėlių, iš antros milijonus turtų, pas vienus prabangas, pas antrus beveik badą.

Šiandien vargšai, kad nenumirtų badu, priversti šiektiek nutraukti nuo drabužio ir buto, nudriskę gyventi bjauriuose, angštuose, nesveikuose kambariuose; apie kokius nors patogumus nėra ko nė svajoti. Niekas niekad nėra matęs kutės po žemės, o miestuose požemiuose daugybė neturtėlių butų. 1900 m. Berlyne buvo 91 426 po žemių žmonių apgyventi butai. Didesniuose miestuose yra draugijų gyvuliams apsaugoti nuo kankinimų; tuotarpu nevisur yra labdarių draugijų žmonių sveikatai ir gyvybei globoti.

Vienas mokytojas, 1897 metais surašinėjęs Lodziaus gyventojus, Baluto priemiesčio santykius šitaip aprašo: „Beveik visi pavesto man rajono gyventojai susideda iš uždarbiaujančių, smėlio nešiotojų, vežėjų, skurlininkų, neturtingiausių fabrikų darbininkų, senų daiktų pirklių, trumpai sakant, iš biedniausių Lodziaus gyventojų, kurių didesnė dalis neturi tam tikro užšiėmimo ir gyvena diena iš dienos. Bet kaip gyvena? Jų butai (yra jų tame rajone 190) tai kamaros, apšviestos menkai, drėgnos, turinčios tik geležinius ar skardinius kakaliukus. Galima įsivaizdinti, koks šaltis kankina tų kamarų gyventojus, kuomet kakalyje nustoja kurenti, o kurena paprastai tiktai virdami menkus pietus. Tie 190 butų tilpsta 14-koje medinių, vienu augštu namelių, pigiai pastatytų, panašesnių į budas, negu į žmonių butus; užtat gyvenimas juose pigus, nuo 15 lig 40 rublių metams, dėstis koks didumas kamaros, gražiai pavadintos seklyčia.

Tų namų savininkai patįs juose negyvena; pastatė juos vien tik šitos rųšies gyventojams. Kuo maitinasi visi tie žmonės, yra klausimas, į kurį atsakyti nelengva. Mėsa, nors blogiausia, tai prabanga, labai retai tepasitaikanti; duonos mažai ir tai nevisuomet; bulbienė, taukais truputį uždaryta; cikorija, kavos pamėgzdžiojimas, su pieno trupučiuku vien tik vaikams; silkės, kartais kąsnelis dešros, iš jautienos padarytos, — tai paprastas valgis to Baluto užkampio. Todel tie gyventojai, labjausia vaikai, išrodo kaip išalkusios, išdžiuvusios giltinės. Viename kambaryje gyvena po 10 žmonių, mažiausia nuo 6 lig 8, turinčių bendram vartojimui vieną — dvi lovas; vaikai guli ant žemės. Sunku įsivaizdinti, koks ten troškumas, purvas ir nešvarumas. . . Pridėkime prie to neturtą, cinizmą, pasileidimą, turėsime tikrą to vargšų skruzdėlyno paveikslą“.

Toks yra vargšų gyvenimas netik Lodziuje, bet ir kitur. 1891 metais Varšavoje buvo butų po vieną kambarį, neturinčių nei atskiros virtuvės, nei prieangio, paprastai rusiuose ar palėpiuose 43,4%. 1895 m. Karaliaučiuje — 56,42%, 1900 m. Berlyne — 50,38 %. Londone patėmyta, kad į mokyklas, kurias lanko darbininkų vaikai, kartais ateina be pusryčio 23 %, be pietų 17 % mokinių. Glasgove ant 100 šeimynų 41 užima butą viename kambaryje. Bradforde rasta 223 grįčiose 1450 gyventojų, teturinčių 435 lovas; lova su druožlių sauja, pridengta bjauriu skurliu, talpino po tris, keturis, net šešis žmones.

Toks apsigyvenimas žmonių įvairaus amžiaus, lyties viename kambaryje dar neblogiausias daiktas. Dar sunkesnis likimas tų, kurie ant kampo gyvena, pasidavę savininkų malonei, ar nemalonei ir kartų gyvenančių gundymams. 1895 metais

Dresdene buvo tokių gyventojų 19836, Leipzige — 19101. 1900 m. Berlyne buvo butų su kampininkais 61765, Hamburge 30194. Paryžiuje pirm keliolikos metų buvo 7% gyventojų visai be savo butų, gyvenusių ant laiptų, koridoriuose.

Stai toji baisi visuomenės liga, kuri, kaip vėžys, graužia ir naikina sveikiausias lig šiol žmonijos dalis. Vargšai kaskart daugiaus įgija nusiminusio žmogaus drąsos ir, kaip tas biblijinis Samsonas, kartais rengias išgriauti visuomenės rumo stulpus, nežiurėdami visai to, kad jų griuvėsiuose ir patįs turėtų žuti.

Kaip sugrąžinti dingusią ramybę? Kaip sutvarkyti visuomenės santykius pagal protingus visų reikalavimus, kiek tai galima prigimtos žmogaus netobulybės sąlygose? Kaip bent kiek sulyginti tą baisų skirtumą, kurs visuomenę dalija į du nelygiu, priešingu vienas antram, buriu: didžiaturčių ir vargšų? Sit socialis šių dienų klausimas visoje savo platybėje! Tai visokių klausimų rinkinys.

Paprastai vienok socialiu klausimu vadinamas vienas, ar kitas iš daugelio klausimų, ypač tas, kurs labjaus už kitus iškyla ir pirma kitų turi but išrištas, jei nenorima, kad bendras visuomenės gyvenimas pasidarytų nebegalimas, kad nesutruktų socialiai visuomenės ryšiai.

Kame išsiplatinusi žembirbystė, kaip Lietuvoje, Ispanijoje, Italijoje, Amerikos dalyse, Australijoje, ten socialis klausimas vadinamas *žemdirbių (agrariniu) klausimu*, nes tyrinėja žemdirbių reikalus, menko žemdirbystės pelningumo priežastis ir jieško priemonių pakelti ukiui.

Kraštuose, turtinguose dirbtuvėmis, anglių, geležies kasyklomis, kuriuose išsiplėtojusi didelė pramonė, kaip Anglijoje, Belgijoje, Vokietijoje, Amerikoje, socialio klausimo turinys — teisingai sutvarkyti darbdavių ir darbininkų santykiai, kitaip sakant, — *darbininkų klausimas.*

Kur žmonės verčiasi amatais, ten tasai klausimas nagrinėja priežastis kaskart didesnio rankpelnių-amatninkų suvargimo ir jieško vaistų pašalinti šitam skurdui, kad savistovis amatninkas nepakliutų proletarų eilėsna; čia socialis klausimas vadinamas *amatninkų klausimu.*

Kame plačiai varoma vaisba, ten rupima susekti, kurios priežastįs stumia vidutinius ir mažus pirklius vargan, rasti priemonių, kaip sulaikyti nuo suvargimo vidutiniai ir smulkieji pirkliai, kad jų nenustelbtų varžytinės su dideliais pirkliais; štai *pirklių klausimas.*

Moterįs beveik visur didesnė visuomenės dalis; jų padėtisdažnai dar sunkesnė už vyrų; žemesniųjų luomų moterįs perdaug įkinkytos darban; vidurinių luomų neranda sau tinkamo užsiėmimo visuomenėje; todel *moterų klausimas* rupinasi užtarti teisingus jų reikalavimus prieš musų laikų papročius ir įstatymus.

Šit penkios didelio socialio klausimo dalįs! Siandien darbininkų klausimas visuose kraštuose-opiausias; darbininkai pirmi pakėlė balsą, reikalaudami savo buvio pagerinimo; todel dabar visur daugiausia galvojama, kaip užganėdinti darbininkų reikalus, kad jie galėtų gyventi tinkamai žmogaus vertei.

§ 2. Socialio klausimo priezastįs.

Senovės žmonės patenkindavo savo gyvenimo reikalus, ukininkaudami atskiromis šeimynomis. Kiekviena šeima visa reikalingą sau pati pasigamindavo. Jei buvo koks darbo padalijimas, tai tik tarp vyrų, moterų, vaikų ir senių. Vyrai medžiojo, žvejojo, ganė bandą, kariavo; moterįs su vaikais ir seniais dirbdavo namų darbus. Ukio vienata buvo šeimyna.

Bet pamažėli žmonių reikalai eina didyn ir įvairyn. Atskiros šeimynos nebegali pasigaminti visą, kas reikalinga; išpalengva įvyksta darbo pasidalijimas. Žmonių skaitliui didėjant, ilgainiui randasi kaimų ir miestų. Kaimiečiai dirba laukus, gamina duoną, stato miestan pastirą medžiagą; miestiečiai žaliadaikčius apdirba, padailina, parupina ukio padargų. Tuo budu, miestas ir sodžiai, pasidalinę darbu, išvien ukininkauja; ukiškoji gyvenimo vienata pasidaro miestas su apylinkės kaimais.

Taip maždaug pradeda rasties įvairių luomų: žemdirbių, amatninkų, pirklių . . . kurie pasiima įvairias darbo šakas, pildo reikalingas visuomenei priedermes. Bet gyvenimas nestovi vietoje; atskirų apylinkių reikalai kaskart labjaus išvien susipina, kaskart mažiau gali vienas be kitų patenkinti gyvenimo reikalus. Taip ukiškasis atskirų apylinkių gyvenimas apima visą tautą, valstybę; ukiškojo gyvenimo vienatomis tampa ištisos viešpatystės.

Žmonės kaskart toliau žengia susijungimo keliu; kaskart labjau painiojas išvien atskirų valstybių reikalai. Kaskart tolyn eina darbo padalijimas tarp atskirų valstijų. Amerikos atradimas dar labjau išplatino ukiškojo Europos gyvenimo sritį. Europa ima gabenti savus dirbinius į tolimas šalis parduoti. Tokiu budu pamažėli beveik viso pasaulio tautos-valstybės ukio žvilgsniu susijungia vienon žmonių visuomenėn; taip ukiškojo truso vienata pasidaro beveik visa žmonija.

Kada visas beveik pasaulis susijungia garlaiviais, gelžkeliais, amatninkai, dirbę vietos žmonėms, dirbinių ėmėjams, ėmė dirbti daiktus prekybai su nežinomais žmonėmis tolimose šalyse; patįs amatninkai negali taip toli gabenti; juos pavaduoja pirkliai. Taip ilgainiui pradeda skirties prekių pardavimas nuo jų gaminimo; taip išauga didžiosios pramonė ir prekyba.

Patįs amatai, besiskirstydami darbą, kaskart labjau šakojasi, eina įvairyn. Pirkliai, parvažiavę iš tolimų kraštų, parmanę jų gyventojų reikalavimus, amatninkams duoda nurodymų, kaip ką jie turį padirbti; jungia juos kuopomis, duoda jiems įrankių, medžiagą ir butą, išanksto užperka jų darbą ir jį prižiuri. Taip išlengva netik tarpininkavimą, bet ir daiktų dirbimą paima savo rankosna; pamažėli pirkliai tampa pramonininkais.

Pastačius daug žmonių prie kokio nors painesnio darbo, pastebėta, kad tie patįs žmonės daug daugiau padarys, jei tąjį darbą išdėstys į mažas daleles ir atskiri žmonės dirbs atskiras dalis. Žmogus, nuolatai vien tik tą dalelę dirbdamas, labjaus įpranta, mažiau sugaišta, greičiau dirba. Taip darbą sutvarkius, prekių gaminimas pigiau atsieina. Tai pramonininkai pritaikė prie amatų. Tokiu budu atsirado pirmos rankų dirbtuvės-manufakturos.

Painų dalyką beskirstant į prastesnes daleles, prieita prie to, kad užtenka vieno-kito rankos pajudinimo paskirtai darbo dalelei dirbti. Čia nebesunku buvo surasti tam tikras prietaisas-mašina, kuri gali atstoti žmogų. Mašina dar greičiau dirba, negu žmogaus ranka, darbą padirba dažnai gražiau, o, kas svarbiausia, pigiau išeina. Pavyzdžiui, bato siuvimą padalyta 93 dalimis. Vienas darbininkas verpiamaja mašina suverpia 242 sykių tiek, kiek seniau suverpdavo rateliu. . .

Daug tokių mašinų, pastatytų vienoje vietoje, varomų su motoriaus pagalba, sudaro šių dienų fabriką. Naujesnių laikų išradimai padeda kaskart labjaus užstoti žmogaus darbą mašinomis, o gamtos jiegos, kaip vėjas, vanduo, garas, elektra vis daugiau jį užvaduoja. Kaskart daugiau žmonių pradeda stigti darbo, uždarbio, duonos. Štai, kame gludi viena šių dienų socialio klausimo priežastis, butent darbo sąlygų parsimainymas.

Didelė žmonių dalis yra tos nuomonės, kad XVIII šimtmečio pabaigoje išrastos mašinos esą priežastis socialio skurdo, kilusio visuose kraštuose; ir jie vadina mašinas įkunyta revoliucija. . . Nesiduos užginčyti, kad atsiradus mašinoms įvyko visuotinė buvusių rankpelnių santykių pervarta: darbai, dirbti lig tol žmonių rankomis, pradėta dirbti mašinomis. Bet kad mašina savaime butų socialio klausimo priežastis, pagalvojus sunku sutikti. Mašinos išradimas ir jos vartojimas padidina produkciją, palengvina sunkų žmogaus darbą, paskalsina laiką, sumažina dirbinių kainą, suvartoja mažiausias dadeles, kurios lieka po medžiagos apdirbimo rankomis. Mašina, kaipo mašina, žmonėms yra geradarybė; mašina, gerai vartojama, daro daug patogumų, kaip atskiriems žmonėms, taip ir visuomenei.

Darbatinis vienok mašinų vartojimas ir darbininkų padėjimas sako mums visai ką kitą. Ne kiekvienas, kurs lig šiol dirbo rankomis, galėjo sau įsigyti mašiną; tuotarpu tas, kurs lig šiol net nemokėjo to darbo dirbti, turėdamas pinigų, galėjo nusipirkti mašiną. Ir kuomet kapitalistai pradėjo pirkties mašinas, statyties dirbtuves, šaly rankpelnio, dirbusio dešimčia pirštų, pradėjo varyti darbą žmonės, kurie, delto kad įsisteigė fabrikus, dirbo ir uždarbiavo šimtais ir tukstančiais rankų. Prasidėjo rankų darbo rungčios su mašinos darbu.

Nuo to laiko tas, kurs dirba rankomis ir daug vargsta, uždirba mažiau, negu mašinos savininkas, kurs pats visai nedirba. Tas, kurs ilgus metus mokėsi amato, negali kartais padaryti taip dailiai, kaip fabrikantas, kurs rankų darbo nesimokė ir amato visai nemoka. Rankpelnis, ilgiaus, uoliaus ir sunkiaus dirbdamas, mažiau tepadirba už fabrikantą, trumpam tik laikui paleidusį mašiną. . . Nežiurint vienok to visa, mašinų vartojimas darbe reikia laikyti antrine šių dienų socialio klausimo priežastimi.

Jei mašinos išradimas butų atsitikęs viduriniais amžiais, kuomet buvo didelė, stipri, turtinga cechų (amatninkų draugijų) organizacija, kuomet amato teisės niekas svetimas negalėjo peržengti, kaip ir žemės nuosavybės, — teisė gaminties mašinas butų prigulėjusi amatninkų cechams.

„Aišku, sako prof. Herkner'is, kad garinės mašinos veikimas visai butų buvęs kitas prie kitoniškos teisėtos tvarkos". Tuotarpu mašinų atsirado tada, kada visos viduramžių organizacijos išardyta, kuomet apskelbta visuotinė liuosybė, amatais leista versties kiekvienam, kaip kas mokąs, kaip išmanąs. *Ekonomiškoji liuosybė tai svarbiausia socialio klausimo priežastis.*

Leonas XIII sako: „Panaikinta senovės amatininkų cechus, nepakeista jų nieku nauju. Nustojant įstatymams ir viešajai tvarkai krikščionių dvasios, amatininkai pakliuvo nežmoniškų kapitalistų ir besirungiančių nesuturimų gobšų nasruosna. Santykius pablogino nepasotinamos palukanos; nesykį bažnyčios nusmerktos, visados tos pačios, nors apsireiškiančios kaskart naujoje išvaizdoje, davė neteisingų įeigų žmonėms, trokštantiems pelno. Produkcija ir prekyba pasidarė nedaugelio beveik monopoliu; taip didžiaturčių sauja uždėjo kuone vergijos jungą dirbančiam luomui."

Vienatinis vaistas buvo spiesties amatininkams į kruvą, bendrai pirkties mašinas ir statyties savas dirbtuves... Bet šitoks besielgimo budas prieštaravo liberalizmo dėsniams. Tuo tarpu atskiri kapitalistai, turėdami gana pinigų, įsigijo sau mašinų, aprupino visuomenės reikalus samdytais darbininkais ir žlugino mažą pramonę. Taip liberalizmas, įvesdamas visuotinę liuosybę, mašinas atidavė turtuoliams; jie, pasinaudoję savo turtais, sunaudojo naujus išradimus vien savo naudai, kas turėjo tarnauti visų luomų gerovei. Todel mašinos nauda, kurią kapitalistai suvartojo visuomenės nenaudai, yra padaras liberalizmo, kurs savo dėsniais sužadino turtuolių apetitus ir juos pastumėjo piktavererčių daugybėn vidurinių luomų nenaudai.

Turtuoliai, pasinaudoję suteitka liuosybe, steigėsi dirbtuves, gaminosi mašinas. Amatininkai, dirbę rankomis ar senoviniais prietaisais, nebegalėjo eiti lenktynių su fabrikais arba didžiaja pramone. Prasidėjo nuolatinis amatų žlugimas. Pavyzdžiui, pastačius Bostone verpimo ir audimo fabrikus, susyk keletas šimtų tukstančių verpėjų ir audėjų liko be darbo ir be duonos. Taip buvo pakeltas amatininkų klausimas.

Smulkieji, maži pirkliai, seniau budami tarpininkais tarp daiktų gamintojų ir ėmėjų, dirbdavo naudingą visuomenei darbą; vėliau, palengvėjus tarp žmonių susisiekimui, jie pasidarė daugelyje atvejų nebereikalingi; dabar galima geležinkeliais parsigabenti visokių prekių; be to vartotojų draugijos, didelės krautuvės, tarpininkaudamos tarp suvartotojų ir prekių dirbėjų, žlugina smulkiuosius pirklius. Taip atsirado mažųjų pirklių klausimas.

Iš kaimų fabrikai privyliojo daug žmonių-bežemių, mažažemių ir nebegalinčių iš žemės pragyventi. Žmonės eina miestuosna, kame yra dirbtuvių, ješkosi uždarbio, spiečiasi pramonės vietose, iškur aprupinami viso krašto reikalai. Toks rankpelnių susispietimas miestuose slogina pakraščius, nes išvylioja išten darbininkus. Siandien dažnai buna, kad sodžiuose nebegauna darbininkų, delto žlunga žembirbystė, gaišta žemės vaisiai; tuotarpu miestuose rankpelniai neturi darbo, nes jų perdaug prisirinko, ješkant neva lengvesnio uždarbio.

Dabarties javų kainos priguli nebetiek nuo to, kiek jų vietoje užderėjo, bet nuo to, kaip jie užaugo kituose kraštuose, butent Amerikoje, Australijoje, Indijoje . . . Garlaiviais ir gelžkeliais lengva ir pigu pergabenti javus iš kitur. Taip svetimų šalių javais galima užberti musų kraštą; taip musų žemdirbiai, turėdami menkesnę žemę, ukininkaudami senovės budu, apkrauti nemažais mokesčiais, negali taip žema kaina parduoti savo javų, skursta, brenda skolosna, bėga nuo žemės, eina miestan, daugina darbininkų skaitlių. Taip randasi žemdirbių klausimas.

Mašina pasisavino ne vien tik vyrų darbus; ji pradėjo dirbti net ir moterų darbą. Todel ir moterįs, gyvenusios lig tol iš rankų darbo, kad nenumirtų badu, priverstos buvo taip-gi eiti dirbtuvėsna. Taip kilo varžytinės tarp vyrų ir moterų, ypač kad prie mašinos lengvai galėjo moterįs atstoti vyrus, kur ne tiek reikia vieko darbe, kiek atydos; o moterų darbas ir šąžiningesnis ir daug pigesnis. Bet dirbtuvėse prasidėjo doriškas moteries puolimas, kuri atitraukta nuo šeimynos ir pastatyta dirbti drauge su svetimais vyrais. Štai moterų klausimas!

Del didelio kaikurių mašinos darbų lengvumo pakviesta fabrikuosna vaikai; jie dar pigiaus už moteris dirbo. Bet, delto kad galėjo šiaiptaip gyvent iš savo uždarbio, vaikai pradėjo buti nepaklusnųs tėvams, vesti palaidą gyvenimą, pasiduoti kaskart didesniam, lig tol negirdėtam doriškam sugedimui.

Kuomet ir vyrai ir moterįs, net vaikai puolės į dirbtuves, jų savininkai, matydami labai didelį darbininkų pasisiulijimą, nutarė dar labjau pasinaudoti: pradėjo įvesdinėti nakties darbą, kurs labai naikina darbininkų sveikatą, net imta dirbti šventomis dienomis, kas vėl slopina jų tikėjimo ir doros jausmus.

Prailgindami darbo laiką, fabrikantai pradėjo mažinti dienos mokestį, nes matė, kad vargšas darbininkas su visu kuo priverstas yra sutikti. Sitaip kilo tarp darbininkų kaskart didesnis skurdas, net ir tame gyvenimo tarpe, kuomet žmogui netruksta sveikatos dirbti, labjausia gi atsitikus ligai, susilaukus senatvės, ar net kartais nustojus darbo.

Tas liudnas stovis kaskart labjau platinos, ypač kad fabrikų savininkai, tarp savęs besivaržydami, nebegalėjo patįs jo parmainyti; daugelis jų, nebeišturėdami nesąžiningų rungčių, žlunga ir uždaro savo dirbtuves. Taip darbininkų minios pasilieka be darbo, lięka išvarytos, kaip sakoma, gatvėn su tuščiomis rankomis. Šit opiausias darbininkų klausimas!

Puolant rankų darbams, net žemdirbystei, kiekvienas, kas tik išsigalėjo, leido vaikus į mokslą, manydamas, kad mokslas duos jiems geresnį pragyvenimą; liko pripildytos visos mokyklos, nė viena jų rųšis nebuvo pritaikinta prie gyvenimo. Radosi mokytų, ypač nedamokytų žmonių; kilo mokslo konkurencija; taip atsirado mokytas ir nedamokytas proletariatas, kurs dažnai gyvena didesniame varge, negu šiaip-jau darbininkas; iš jo priviso daugybė neužganėdintų kurstytojų, agitatorių.

Taip tatai liberalizmas, apskelbęs visuotinę liuosybę uždarbiavime, sutvėrė platų šių dienų socialį klausimą. Nenuostabu, kad musų laikais visi šaukiasi pagalbos, reikalauja teisybės, kuri paminta po kojų. Nėra ko stebėties, kad galvojantįs žmonės aiškiai sako, jog tas klausimas turi buti trumpu laiku išrištas per tam tikras visuomenės tvarkoje parmainas. Leonas XIII sako: „Labai didelė gyvenančių iš savo rankų darbo žmonių dalis yra neužpelnytame varge; reikia jiems nešti pagalba umiai ir pasekmingai“.

Žmonijos dauguma teturi darbą, kaipo vienatinį pragyvenimo šaltinį; negalima todel leisti, kad tas darbas butų suimtas nedaugelio didžiaturčių rankose; negalima leisti, kad tas darbas, iš kurio turi gyventi milijonai, butų paveržtas milijonierių saujos, kaip negali buti, kad kaikurie prisisavintų visą šviesą ir šilimą, kuri visiems Sutvėrėjo paskirta ir visiems gyvenimui reikalinga.

§ 3. Socialio klausimo pradžia ir įvairios srovės.

Klausimas, apie kurį kalbame, bent iš teorijos pusės buvo visuomet. Socialė visuomenės nelygybė nenoromis buvo kenčiama. Daugelis klausimų, kuriuos dabar vadiname socialiais, rupėjo žmonėms per visus laikus. Dar pas senovės galvočius randame kaikuriuos įdomius dalykus ir pamokinančius išsitarimus apie ekonominius klausimus; tarp kitų Aristotelis ištyrė gerai pinigų esmę, nuosavybės įgijimo budus. . . Jau Bažnyčios tėvai pasmerkė prabangas, perdidelę turtų nelygybę, palukanų ėmimą. Viduramžiai užsiėmė moksliškais tyrinėjimais doros pusės atskirų ekonominių klausimų. Bet ligi šiol nematyta ryšio, jungiančio visus tuos įvairius klausimus; jie rišti, kad sukteiktų patarimų ar tai viešpataujantiems, ar šiaipjau piliečiams.

Tik atradus Ameriką, per XVI, ypač XVII šimtmetį visi tie klausimai-patarimai pradėta tvarkyti. Atradus Ameriką, išlipus ispanams ant nežinomų krantų, pirmas jų klausimas buvęs, ar esą galima rasti krašte aukso, sidabro? Kiti kraštai, kaip Holandija, Francija ir Anglija pavydėjo ispanams, kad jie sėmėsi sau didelius turtus iš Naujojo pasaulio; pradėjo galvoti, kaip butų galima gauti aukso, sidabro, neturint savo kasyklų; Liudviko XIV ministeris Colbert'as buvo sumanęs tat įgyti, parduodant savo dirbinius kitur, išvežant prekes užsienin, atvežant kraštan kuodaugiausia brangių metalų, jų išvežimą didesniame saike užgynus. Manyta, jog kaip turtingas žmogus, kad turi daug pinigų, taip ir turtingas kraštas privaląs turėti daug aukso, sidabro. . . Yra tai taip vadinama merkantilizmo sistema, kuri vaisba laiko svarbiausiu tautos turtų šaltiniu.

Besiplatinant pirklybai, pirkliai pamatė, kad užginimas išvežti auksą labai juos varginąs. Jiems buvo lengviau svetimą įvežamą prekę, ar tranzitu vežamą vėl kitur pirkties už auksą ir sidabrą, nekaip už kitą kokią prekę; jie nurodė kitą vaistą padauginti krašte auksui, butent prekybos bilansą. Jei kraštas daugiau prekių išveža, negu įveža, tai kitos tautos liks jam skolingos, skolą užmokės auksu — sidabru; taip

Kauno Tarpdiecezinės
Kunigų Seminarijos
BIBLIOTEKA
5905

brangių metalų kiekybė krašte padaugės; jeigu daugiau įvežtų, negu išvežtų, liktų kitiems skolingas, mokėtų auksu-sidabru, sumažintų metalų atstanką. Tuo sumanymu buvo nukreiptos valdžios akįs nuo saugojimo paties aukso, žiurėta vien prekybos bilanso, kaipo vienatinės tautos turto priežasties. Muns'o knygos pasakymas: „Anglijos turtai — užsieninėje pirklyboje“ liko politinės ekonomijos obalsis visų prekybos kraštų.

Nusistačius, kad turtas — auksas ir sidabras, ir kad jų kraštan, kame nėra kasyklų, galima privežti prekybos bilansu, išvežimui perviršijant prekių įvežimą, buvo nutarta, svetimų prekių įvežimą trukdyti, savo krašto prekių išvežimą palaikyti. Svetimų prekių kraštan įvežimo varžymas buvo dvejopas: 1. trukdyta įvežimas iš svetur tų prekių, kurių galima buvo pasigaminti savo krašte; 2. kliudyta įvežimas visų prekių iš tų kraštų, su kuriais buvo negeras prekybos bilansas. Tie suvaržymai buvo daromi, uždedant svetimoms prekėms augštus muitus, ar visai ginant įvežti tam tikras prekes.

Išvežimas buvo palaikomas keturiais budais: 1. grąžinant atgal muitus, 2. per premijas, 3. geromis prekybos sutartimis su kitais kraštais ir 4. steigiant kolonijas svetur. Užmokėti už vietos prekes muitai buvo grąžinami atgal dalimi ar visai, kuomet prekės liko išvežtos į kitą kraštą. Paraginti pradedančias pramonės įstaigas arba kurios išrodė globotinos, buvo duodamos premijos, kad plėtotų išvežamąją prekybą. Per geras prekybos sutartis krašto prekės ir pirkliai įgydavo didesnes teises už kitų svetimų kraštų fabrikatus ir prekėjus. Steigiant svetur kolonijas, krašto prekės ir pirkliai įgydavo netik pirmenybės prieš kitus, bet ir monopolių teises.

Tuodu įvežimo varžymai ir keturi prekių išvežimo palaikymai buvo šešios didžiausios priemonės, kuriomis daugindavo krašte auksą, sidabrą, kreipdami ton pusėn prekybos bilansą. Bet ar gali buti laikomas teisingu svarbiausias merkantilizmo dėsnis: turtas ir brangių metalų turėjimas yra tas pats? Butų juokinga rimtai prirodinėti, kad turtai ne piniguose, ne aukse, sidabre, bet tame, ką už pinigus perkame, ko jie verti del savo pirkimo ypatybės. Krašto turtas netiek piniguose, kiek žemėje, namuose, suvartojamuose daiktuose, visokios rųšies prekėse. Vienašališkumas gimdo reakciją, kuri labai lengvai vėl įpuola vienašališkuman.

Prieš merkantilizmą XVIII šimtmečio pusėje Francijoje atsirado labai didelė reakcija. Liudviko XV gydytojas Pranciškus Quesnay padidinti karaliaus pelnui sumanė kitą, fiziokratizmu vadinamą, ukio systemą, kuri nustatė, kad pirmoje vietoje reikia statyti žemės dirbimas, o ne vaisba ir pramonė. Sulyg jos tautos turtas esąs ne piniguose, bet gėrybėse, kurios reikalingos gyvenimui ir naujoms gėrybėms gaminti; kiekvienas kraštas esąs reikalingas ir pinigų, bet tiktai kaip apyvartos dalyko; tik tas turtas, kuris nuolatai suvartojamas ir vėl atgimdomas tesąs tikras turtas; jį gaminanti vien tik gamta; žemė tik teduodanti naujų daiktų; todel tik žemė tesanti vienatinis turtų šaltinis. Tik žemės ukis (laukai, miškai, pievos, galvijų auginimas, žuvininkystė, kasyklos. . .) esąs produktyvus, nes grąžinąs netik išlaidas, bet duodąs ir gryno pelno; tuo tarpu kad prekybos ir pramonės darbas gryno pelno visai neduodąs; tik žemės dirbėjai esą turto gamintojai. . . Todel ir sakė Quesnay: „Neturtėliai žemdirbiai, — neturtinga valstybė; neturtinga valstybė, — neturtingas karalius.“

Ukiškos fiziokratizmo programos svarbesnės išvados šitaip galima išreikšti. Tautos gerovės pakėlimas prigulįs nuo gryno pelno, kurį duodanti žemė; pramonė vien tik perdirbinėjanti esančius daiktus, o vaisba vežiojanti prekes iš vienos vietos kiton; tuotarpu kad žemės dirbimas gaminąs visai naujus, kurių pirma nebuvę; jei nebutų žemės ukio, nebutų nei prekybos, nei pramonės, nes nebutų prekių; bet, nesant pramonės ir preybos, žemdirbystė turėtų pati užganėdinti visus savo reikalus ir negalėtų visų savo jiegų ir laiko suvartoti žemės ukiui; todel pramonė ir vaisba esančios antraeilės profesijos, prigulinčios nuo žemdirbystės, bet jai naudingos.

Kadangi žemė duodanti gryną pelną, del tautos gerovės reikią platinti žembirbystė; tam pasiekti reikią žemdirbystė, pramonė ir vaisba paliuosuoti nuo visokių suvaržymų, sunkenybių, muitų, mokesčių, — nes, atimant žemdirbiams dalį pelno, nelieką jiems piningų žemės ukiui pakelti; uždedant mokesčius ant pramonės ir vaisbos, pakylančios kainos prekių, reikalingų žemdirbiams; taip vėl jiems esą kenkiama. Todel žemdirbiams, kaipo turtų gamintojų luomui, pramonininkams ir pirkliams, kaipo luomams prigulmingiems nuo žemdirbių ir jiems reikalingiems, privalanti buti užvesta visuotinė ukiškoji liuosybė; o sunkenybes turįs pakelti liuosasai luomas, butent žemės savininkai, kurie patįs žemės nedirbą, kurie mokesčius mokėsią iš nuomos už žemę be jokios skriaudos ukiui.

Nuo merkantilizmo įvedimo prie Liudviko XIV žemdirbių luomas Francijoje buvo labai sunkiame padėjime del įvairių sunkenybių, didelių mokesčių, kaip ir del taksų, pagal kurias žemdirbiai turėjo pardavinėti savo produktus. Ginta svetur išvežti žemės produktai vietos manufakturos naudai; neleista privatinės prekybos grudais greta valstybės klėčių; net vienos provincijos susisiekimas su kita buvo kliudomas po griežtos valdžios priežiura. Užtat Quesnay pirmiausia reikalavo paliuosuoti žemdirbius nuo visų varžančių juos įstatymų, o paskiaus ir ukiškosios liuosybės aplamai. Quesnay klausiman, kas ypač reikalinga pakelti visuomenės gerovei, davė šitokį atsakymą, kurs aiškiai parodo visuomeniškas ir ukiškai-politiškas jo pažiuras: „Su didžiausia nauda varyti žemdirbystę ir saugoti visuomenę nuo vagių bei galvažudžių; pildyti pirmą tos užduoties dalį ragina kiekvieną paties jo reikalas, antroji dalis yra valstybės priedermė“.

1776 metais Anglijoje pasirodė Adomo Smith'o knyga: „Tautų turto prigimties ir priežasčių tardymas“; ji taip yra pragarsėjusi, kad jos autoriui duota vardas politiškos ekonomijos tėvo. Tas veikalas perviršijo Quesnay'o raštus, kaip dabarties tardymu, taip ir mokslu, paimtu iš istorijos, apėmė visą ekonomijos sritį, pradėjo naują tarpą politiškos ekonomijos istorijoje ir Smith'ui suteikė pirmenybę kuone visam šimtmečiui. Smith'as ne gamtą, ne jos jiegas, bet žmogaus darbą, sumaningumą laikė jei ne vienatiniu, tai bent svarbiausiu visokios gerovės ir tautos turto šaltiniu; tą mintį padėjo Smith'as savo pragarsėjusio veikalo pamatan. „Tautų turto prigimties ir priežasčių tardymas“ turi savyje bent užmazgose visas taisykles, iš kurių susideda *ekonominis liberalizmas,* koks jis įėjo gyveniman. Smith'as žemdirbystę mažiau tevertina, nes joje žmogaus darbas antrinis veiksnys. Užtat padidinti tautos turtui reikalingiausiu daiktu laikė pramonės pakėlimą. Gerovės troškimas verčiąs vienatas dirbant įtempti visas savo jiegas; todel niekas tiek nesužadinąs darbštumo, kaip vienatų nevaržymas uždarbiavime.

Anglija ir Francija pirmos priėmė tuos sumanymus; jų pavyzdį sekė per XIX šimtmetį visos kitos Europos valstybės, įstatymais įvesdamos pramonės ir uždarbiavimo liuosybę, panaikindamos cechus ir kitas tolygias nuo seno buvusias draugijas; negana to, net darbininkų sąjungos, kurios įšteigta darbininkų buviui pagerinti, laikyta ukiškos pažangos kliutim ir jos užginta, kaipo varžiusios pramonininkų ir darbdavių liuosybę. Pramonė ačiu mašinoms ėmė labai plėtoties.

Fabrikantai, pasinaudoję suteikta uždarbiavimo liuosybe, naudojo darbininkus, platino jų tarpe skurdą.

Netrukus Francijoje, kaip tik apsireiškė ukiškosios liuosybės ydos, atsirado *socializmas*, kaipo liberalizmo priešas; jis darbininkų skurdo priežastį matė privatinėje nuosavybėje, kuri linkstanti pašvęsti visuomenės gerovę neskaitlingų vienatų naudai; todel nori ją panaikint. Socializmas pasirodė toliaus ir kituose kraštuose. Jis daugiausia platinosi tarp darbininkų su besiplatinančia pramone. Socializmo pavojus valstijoms teprasidėjo nuo „Tarptautinės Darbininkų Sąjungos“ įsteigimo Karolio Marx'o rupesčiu 1864 metais.

Praėjo dar kiek laiko, kol valstybės suprato šitą pavojų. Didelę įtekmę padarė Leono XIII encyklika „Rerum Novarum“, išleista 1891 m. Nuo to laiko prasidėjo griežtesnės reformos ypač darbininkų naudai. Bet ir lig šiol dar turisi liberalizmas, nors jau pradeda senti. Socializmas kaskart labjau plėtojasi. *Krikščionįs*, kiek galėdami, spiriasi prieš tuodu savo priešu.

Todel yra trįs svarbiausios ekonomijos mokyklos, viena kitai priešingos, norinčios savaip išrišti socialį klausimą, prašalinti kaskart aštriaus apsireiškiantį susirėmimą tarp kapitalo ir darbo. Yra tai *liberalizmo, socializmo ir krikščionių mokyklos*; kiekviena iš jų dalijasi vėl į keletą šakų ir šakelių. Tų trijų mokyklų teorijas plačiau peržiurėsime pirmoje šitos knygos pamatinėje dalyje.

II PERSKYRIMAS.

LIBERALISTŲ MOKYKLA.

§ 1. Liberalizmo vardai ir pakraipos.

Įvairių ekonomijos teorijų aiškinimą pradedame nuo liberalizmo. Tiesa, nuo jo įvedimo į ukišką tautų veikimą visuomenės ydos taip įšsiplėtojo, kad net patįs jo šalininkai priversti pripažinti jam šiokią tokią kaltę. Bet nežiurint to, svarbiausios jo mintįs ir toliau pasiliko valstybių teisdavoje ir ukiškame tautų gyvenime ir dabar tebesilaiko.

Liberalizmas vadinama *liberalistų mokykla* del savo garsaus liuosybės obalsio: „Laissez faire, laissez passer, le monde va de lui même“. Tai patarimas, duotas buk Paryžiaus pirklio Gournay'o[1]) ministrams, kaip jie turį elgties ukiškame ir politiškame veikime; to patarimo prasmė šitokia: Leiskite visiems daryti, kas ką nori, savaime pasidarys geriausia visuomenės tvarka.

Liberalizmo sistema yra kartais vadinama *smithianizmu*, delto kad Adomas Smith'as † 1790 m., svarbiausias tautos ukio sumanytojas, savo knygoje: „Tautų turto prigimties ir priežasčių tardymas“ — nurodė liberalizmą, kaipo geriausį įrankį tautos turtams padidinti.

Nekartą jis vadinama vėl *fiziokratizmu*, nes liberalizmo šalininkai sako, buk ukininkavimo liuosybė, priešingai sutvarkytam uždarbiavimui, esanti labjausia naturalė sistema; todel reikią grąžinti prigimčiai (*φύσις*), prigimtiems žmogaus palinkimams viešpatavimą (*κράτος*) ukiškame veikime.

---

[1]) Kaikurių sakoma, kad žodžių: „Laissez faire“ autorius esąs ne Gournay. Jei ne pirklys Legendre Colberto laikais, tai bent markizas d'Argenson ištaręs tuos žodžius. Gournay, rodos, tik praplatino tą pasakymą „laissez passer“ žodžiais, kurie greta pramonės reikalauja prekybos liuosybės; kaikas vienok mano, kad ir tie žodžiai po Gournay mirties jam priskirti; žodžius: „le monde va de lui même“ pridėjęs markizas Mirabeau.

Liberalizmas vadinamas dar *individualio ukininkavimo sistema*, nes ji duoda vienatoms-individuams teisės įsigyti sau turtų be jokio varžymo; ji reikalauja panaikinti visus suvaržymus, trukdančius vienatų liuosybę, ir suteikti kiekvienam plačiausią liuosybę uždarbiavime; kiekvienas turįs teisės, besirupindamas savim ir savo nauda, be kliuties eiti paskui prigimtą palinkimą, ieškodamas žemiškų gėrybių ir turtų. Sulyg liuosybės saiko, kokio liberalizmas reikalauja vienatoms ukiškame jų veikime, skiriamas *griežtasis ir nuolaidesnis liberalizmas.* Prie tų dviejų liberalizmo srovių reikia paminėti taip vadinamas *krikščioniškasis liberalizmas,* nes kaikurie krikščionįs mėgina taikinties kame nekame prie ukiškosios liuosybės teorijos, remdami ją krikščionių tikėjimo ir doros dėsniais.

a) Griežtasis liberalizmas.

Šitas liberalizmas reikalauja liuosybės kiekvienoje uždarbiavimo srityje: žemdirbystėje, pramonėje, vaisboje... Liuosybė ta pareinanti nuo visiško valstybės nesikišimo į valdinių uždarbiavimą, todel turį buti panaikinti visokie valstybės įstatymai, varžantįs kaipnors vienatų liuosybę. Kiekvienas uždarbiavime galįs versties, kaip norįs, kaip išmanąs. Valstybė tik privalanti apsaugoti nuo nedorybių, kaip tai: vagystės, apiplėšimo, apgavimo; visa tat reikią uždrausti valstybės įstatymais ir bausti už jų peržengimą. Socialistas Lassalle juokais vadina tą užduotį, liberalizmo paskirtą valstybei, „nakties sargo priederme“.

Vienatų liuosybę ukiškame veikime varžantįs apribavimai, įvesti cechų ir tolygių kitų draugijų; todel tasai liberalizmas laiko visokias draugijas kenksmingomis atskiriems žmomėms; delto reikalauja panaikinti priverstiną prie draugijų prigulėjimą; be to, dar nori užginti liuosas draugijas, kurios galinčios kokiu nors budu varžyti kitų ukiškąją liuosybę.

Liberalizmas nesiganėdina paliuosavęs vienatą nuo visokių valstybės ir visuomenės suvaržymų uždarbiavime, — skelbia jis kaipo taisyklę vienatos liuosybę ir nuo doros ukiškame veikime, užginčydamas buvimą doros įstatymų, paeinančių nuo Dievo. Liberalizmas paliuosuoja žmoniją iš po Dievo valdžios ir skelbia patvaldybę taip atskiro žmogaus, taip visuomenės. Viskas esą prigulminga nuo neprigulmingo nuo nieko žmogaus, kurs turįs pilną liuosybę sąžinės, žodžio, spaudos, uždarbiavimo...

Liberalizmas nepripažįsta jokių prigimtų teisių, butent teisių, duotų kiekvienam paties Dievo, kaipo prigimties Davėjo. Tuo pačiu nepripažįsta priedermės gerbti kitų prigimtasias teises. Sulyg jo pažiuros visos teisės paeinančios iš papročių, žmonijos priimtų, ar esančios valstybinės valdžios paliepimai; todel tuomet prideramai ir pilnai esančios laikomos kitų teisės, kuomet išpildomi valstybės įsakymai.

Pagaliaus liberalizmas nepripržįsta net asmeninės priedermės varžyti savo godulystę, atsižvelgus į bendrą visiems paskutinį tikslą. To paskutinio tikslo visai neesą, bent jis nesiduodąs parodyti. Liberalizmas skelbia net, buk labjausia naudingas esąs kulturinei žmonijos pažangai kuodidžiausias visų pasistengimas įgyti laikinių gėrybių.

b) Nuolaidesnis liberalizmas.

Nuo griežtojo liberalizmo reikia skirti nuolaidesnis, arba reformuotas liberalizmas, šiandien aiškinamas daugelyje universitetų ir iš visų pusių remiamas. Griežtasis liberalizmas šitos pakraipos yra laikomas, kaipo vaikiška liga; bet kuo skiriasi viena liberalizmo pakraipa nuo kitos, nelengva pasakyti.

Nuolaidesnis liberalizmas nepripažįsta savimeilės vienatiniu teisėtu veiksniu žmogaus ukiškame veikime; jis pripažįsta, kad visuotinė ukiškoji liuosybė duoda progos engti darbininkus; todel pripažįsta valstybei teisę, net priedermę kišties į tautos ukininkavimo tvarką. Nemažas nuolaidesnio liberalizmo šalininkų skaitlius yra žymus palankumu darbininkams ir stačiai reikalauja įstatymų darbininkų apsaugai, leidžia darbininkų draugijas ir profesines sąjungas.

Nuolaidesnis liberalizmas pripažįsta žmogaus prigulmingumą nuo doros įsakymų, bet kiek tai galima pažinti protu; atmeta viršprigimtąjį Apreiškimą; todel aplenkia krikščionybę ir nededa jos tiesų savo mokslo pamatan. Tiesa, jis reikalauja, kad visas ukiškas veikimas butų sutvarkytas doros įsakymais, bet nepripažįsta nuo Dievo paeinančių doros dėsnių, verčiančių mylėti artimą ir atsižvelgti visuomenės labo. Dar mažiau jis tenori girdėti apie prigimtas, visus varžančias žmogaus teises. Jo nuomone visos doros teisės esančios žmonijos kulturos besiplėtojimo vaisius.

Tos tiesos, kad žmogus Dievo sutvertas, kad ir uždarbiavime yra įsakymų, Dievo duotų, kad tų priesakų pildymas greiztai

Dievo įsakytas; kad žmogaus prigimtis reikalauja vienyties su tos pačios profesijos žmonėmis į draugijas, kad tų sąjungų butinas vaisius ukiškosios liuosybės suvaržymas... nežinomos kaikuriems ir nuolaidesniems liberalistams.

c) Krikščioniškasai liberalizmas.

Trečia — dar nuolaidesnė liberalizmo srovė, turinti daug šalininkų tarp tikrų protestantų, net ir katalikų tarpe; krikščioniškasai liberalizmas remiasi, tiesa, krikščioniškuoju Apreiškimu, pripažįsta, kad visos krikščionybės doros teisės turi buti pritaikintos uždarbiavime; reikalauja panaikinti visokį darbininkų naudojimą, pavyzdžiui: per labai ilgą darbo dieną, ypač moterų ir vaikų darbą, per mažą mokestį, nes tai prieštarauja krikščioniškai teisybei ir meilei; reikalauja šventadienių laikymo, panaikinimo visa to, kas kenkia darbininkų sveikatai ir dorai...

Bet jis reikalauja, kad valstybė savo veikime ganėdintųsi apsaugojimu nuo nedorybių, kad kištųsi tik tuomet, kada darbdavis, pasinaudodamas fiziška jiega, bent savo galybe, neteisingai spaustų silpnus darbininkus; jis nesutinka su tokia globos teisdava, kad butų nutarta dienos darbo maximum'as, o mokesčio minimum'as, tik kad savo priežiura valstybė priverstų visus laikyties teisybės. Nepripažįsta taip-pat darbininkų profesinių atskirų pramonės šakų organizacijų, nes per tokias draugijas taip-pat, kaip ir per valstybės įstatymus esanti varžoma ukiškoji liuosybė, kurią jie laiko labai naudinga tautos ukiui plėtoties; tepripažįsta tiktai mišrias darbininkų ir darbdavių draugijas.

Piktavertės, prie kurių liberalizmas veda savaime, ką galop ir prityrimas parodo, jis nori panaikinti ne valstybės priemonėmis, bet vien tik platindamas krikščioniškas tiesas kaip tarp didžiaturčių, taip ir vargšų tarpe. Turtingieji, geruoju pildydami krikščionišką teisybę ir meilę, priprasią tinkamai elgties ir apmokėti tarnus, darbininkus; vargšai gi, persiėmę krikščioniška dvasia, išmoksią taupti skatiką ir ganėdinties savo likimu. Tos liberalizmo šakos šalininkai labai svarbiu laiko labdarybės veikimą ir ištikrųjų visokiais budais palaiko prieglaudas, savišalpos draugijas, nes labdarybė nekliudo ukiškai liuosybei.

§ 2. Liberalizmo pamatai.

Taip vadinamas ir krikščioniškasai liberalizmas veda ukiškame gyvenime prie griežtojo liberalizmo; ką nuolaidesnis liberalizmas pripažįsta darytina darbininkų naudai, tai plačiai vykdo gyveniman ir krikščionių mokykla, kaip tai paskiau pamatysime. Todel čia tik aplamai peržiurėsime liberalizmo pamatus ir juos kritikuosime. Norint paremti liberalizmą, duota ir dabar duodama įvairiausių parodymų; jie dalim yra ukiškos prigimties, dalimi paeina iš klaidingos pažiuros į žmogų ir jo prigimtas ypatybes, dalim iš klaidingos nuomonės apie prigimties teises.

Šviesųs XVIII šimtmečio protai buvo tos nuomonės: Pasaulis esąs žmonijos laimei. Žmonės ir jų palinkimai prigimtim esą geri; jeigu žmonių santykių tardymas parodąs tiek nelaimių, nedorybių, pikto, — viso to priežastis, kad žmonės neleidžią tiems santykiams liuosai plėtoties, Todel visa ta nenaturalė tvarka, įvesta laikui slenkant, reikią panakinti; vietoje ypantingų luominių teisių ir priedermių, turįs įvykti santykių sutvarkymas per sutartį lygių tarp savęs visuomenės narių. Kuomet kiekvienam busią leista elgties pagal savo reikalo, kurs juk jam geriausiai esąs žinomas, jo gi liuosybės ribas užbrėšiančios lygios kito žmogaus teisės, — tuomet busiąs pasiektas visuomenės augščiausias laimės laipsnis.

Jei kiekvienam žmogui busią leista pasirinkti veikimo sritis ir vieta, tai tinkamiausiai pasidalinsiančios darbo jiegos į produkcijos šakas. Kame stigsią darbo jiegų, ten pakilsiąs mokestis ir primasinsiąs darbininkų; mokesčio sumažėjimas pašalinsiąs darbininkus iš tos produkcijos šakos ir vietos, pertirštai gyvenamos. Augštos prekių kainos, didelis pelnas įstaigų, kurios nespėsiančios pristatyti prekių reikalaujantiems, paraginsiąs gaminti prekių lig reikalaujamos daugybės; mažesnis pelnas, mažiau tereikalaujant prekių, prispirsiąs imties kitos produkcijos šakos, labiau tinkamos visuomenei. Varžytinėse paliksiąs tiktai pramonininkas, kurs geriausiai patenkinsiąs žmonių reikalus. Darbininkas gausiąs mokestį sulyg savo darbo vertės; jo paties reikalas spirsiąs jį kiekvieną darbą padaryti kuogeriausiai... Liuosame ukiško veikimo besiplėtojime kiekvienas tai darysiąs, kas busią labjausiai naudinga visuomenės gerovei.

Kiek galima, didžiausia liuosybė įgyjant turtus, pasak liberalistų, raginanti kiekvieną kuolabjausia įtempt savo jiegas. Kiekvienas, jieškodamas savo pelno, padidinsiąs ir visuomenės gerovę visai savaime, kaip Smith'as sako, vedamas neregimos rankos. Liuosybė todel esanti geriausias įrankis pakelt ir palaikyti nuolat žydintį tautos ukį. Jei kiekvienas pasistengsiąs eiti lenktinėmis su kitais ir juos mėginsiąs pergaleti, — kiekvienas, ar tai vildamasis didesnio pelno, kurs prigulįs juk nuo jo gabumo ir uolumo, ar tai bijodamas, kad kiti jo nepergalėtų, busiąs pasekmingiausiai paragintas išrasti priemonių ir nesigailėsiąs jokio nei dvasios, nei kuno pasistengimo turtams įgyti; taip žmonių gabumai pasieksią visųagščiausią išsiplėtojimo laipsnį.

Be to, ukiškoji liuosybė, liberalistų nuomone, turinti tą ypatybę, kad kiekvienas įgysiąs tiek turtų, kiek išgalėsiąs savo gabumais ir uolumu; taip liberalistų ukininkavimo sistema prisidėsianti prie teisingo turtų padalijimo; visuotinis vėl įsitikinimas, kad kiekvienas tiek turįs, kiek jam prigulį, žymiai turėsiąs prisidėti prie visuotinės ramybės ir visuomenės labo. Molinari sako: „Griežtai tvirtiname, jog gamtos įstatymai geriausiu budu tvarko produkciją ir padalijimą; tai reiškia: budu, labiausiai tinkamu visuotinei visos žmonijos gerovei; ir jog gana pilnai prisitaikinti prie tų įstatymų, pašalinti visas kliutis, kurios trukdo jų veikimą, ypač nedaryti jokių prasimanytų kliučių, kad priėjus prie to gero padėjimo, koksai tik yra galimas prie dabartinių musų žinių ir ukiškų įrankių stovio; todel visa musų evangelija išreiškiama tais keturiais žodžiais: „Laissez faire, laissez passer.“

Atsakydamas į taip aiškų prikišimą, kad taip labai plati liuosybė privesianti prie didelių piktaverčių, liberalizmas nurodo turtingas žmogaus prigimties ypatybes, kaip jas aprašė J. J. Rousseau. Jis įsivaizdino žmogų, net ir tame stovyje, kokiame jis ir šiandien ateina pasaulin, kaipo esybę savo prigimtimi visai dorą, nekaltą ir gabią visam gerui; daugybė pikta, ką matome kiekvieno žmogaus širdyje, nesanti jam prigimta, bet paskiaus jam prilipusi per klaidingą išauklėjimą. Jeigu esą žmogui butų leista liuosai plėtoties, jo nevaržant, tuomet esą pražydėtų geras gludžiąs jo širdyje ir subręstų be kliuties visoje savo pilnybėje ir užstotų kelią visam piktui . . . Tas mintis išdėstė Rousseau knygoje apie auklėjimą, kuri pradėta šitais žodžiais: „Viskas yra gera, kas išėjo iš visatos Sutvėrėjo rankų, viskas genda žmogaus rankose“. . .

Tos pažiuros pritaikymas prie ukiško žmogaus veikimo veda prie tos išvados, kad, kiek galima, didžiausia liuosybė uždarbiavime jokiu budu neturėsianti tų pasekmių, kurių bijoma iš jos pusės del viešpataujančios lig šiol nuomonės apie žmogaus prigimtas ypatybes; greičiau nenaturalis uždarbiavimo sutvarkymas išduodąs blogus vaisius; todel be baimės esą galima, net reikią kiekvienam žmogui palikti pilniausia liuosybė rupinties savais reikalais, neatsižiurint jokių teisių.

Prigimtų teisių nesant, liberalistai nori parodyti naturalio žmogaus stovio teorija. Tomas Hobbes, Baruchas Spinoza, paskiau Rousseau prasimanė, buk pirmykščiai žmonės buvę be teisių, be įstatymų, be priedermių; todel buvę nesocialiame stovyje, kaip gyvuliai, kurie šaly vienas antro gyvenantįs nesocialiai, nors ir prigulį prie tos pačios rųšies. Tat esąs naturalis stovis, kuriame sprendžianti jiega; kiekvienas turįs pilną liuosybę ir galįs daryti, kaip tinkamas, visai nežiurėdamas, ar tat išeis kitų naudon, ar skriaudon.

Bet kad butų žmonių tarpe tvarka, reikalingos esą valstybės; jos atsiradusios, kuomet visi sudarantįs valstybę išsižadėję savo liuosybės dalies del sutvarkytų santykių. Todel valstybė tik tiek tegalinti varžyti pirmykštę liuosybę ir vienatos neprigulmybę, kiek esą reikalinga palaikyti tvarkai, vienkart užlaikant visų vienodą liuosybę; kitaip sakant, valstybės užduotis esanti — sutverti tokios salygos, kuriose vieno sauvalia galėtų buti šaly kito sauvalios. Tos tai sąlygos esančios valstybės įstatymai. Valstybės įsakymai esą viešoji sąžinė; ji paliuosuojanti kiekvieną žmogų nuo savo sąžinės; viešojo gyvenimo klausimuose vienatos net neprivalančios turėti savo sąžinės. Ką tik įstatymai liepia, tat esanti tiesa.

Štai liberalizmo pamatai; pažiurėkime dabar, koks jų tvirtumas; jiems griunant, sugrius ir visas, ant jų pastytas, liberalizmo rumas.

§ 3. Liberalizmo kritika.

Reikia pripažinti, kad tautos ukio stovis, kurį rado liberalizmas XVIII šimtmetyje, reikalavo parmainų, kad ukiškosios liuosybės teorija turi savyje kaikurias teisingas mintis ir naudingas taisykles, kad įvedus uždarbiavimo liuosybę žymiai pakilo pramonė; to vienok nežiurint nuomonė apie liberalizmą turi buti pasmerkianti, nes daugiaus yra pikto padaręs, nekaip gero.

Naujos kartos visuomenėje darbų organizacija ir ukiškujų funkcijų pasidalijimas neatsako visuomenės reikalams: naudingiausiose darbo šakose, kaip tai žemdirbystėje, matome nesveiką stovį, stinga kaskart labiau darbininkų, tuo tarpu kad mažiausia produktyviose sferose, kaip mažoje pirklyboje, tarp prekėjų miestuose, yra hiperprodukcija, kasdien didėja dalininkų skaitlius.

Teisinga mintis, kad tai ukiškai sistemai reikia duoti pirmenybė prieš kitas, kuri gali sužadinti visose vienatose meilę darbo ir jam pašvęsti visas savo jiegas. Bet neteisinga spręsti, kad tokias pasekmes turėsianti, bent galėsianti turėti ukiškoji liuosybė. Tuo žvilgsniu liberalizmo teorijos šalininkai visai apsiriko. Liuosybės įvedimas turėjo visai kitas pasekmes, negu nuo jo laukta. Visai neteisingas yra liberalistų pasakymas, kad ukiškoji liuosybė visiems esanti didžiausias akstinas kuolabjausiai įtempti savo kuno ir dvasios jiegas.

Tiesa, ukiškoji liuosybė ragina prie darbštumo, bet tiktai kapitalistus; pati žmogaus prigimtis rodo, kad tik tas myli darbą ir įtempia visą vieką darbe, kurs vilisi iš savo truso didelio pelno; bet šitokios vilties negali turėti ukiškai silpnesnis, mažiau turtingas, viešpataujant ukiškai liuosybei. Delto daugelis pasiduoda net nusiminimui. Didelį žmonių skatlių skurdas verčia be noro ir džiaugsmo kęsti kasdieninius vargus ir sunkenybes. Tai sumažina mažaturčių veiklumą, nes, matydami del turtų stokos negalėsią išlaikyti varžytinių, puola dvasia, nustoja taip uoliai dirbę; protas nepataria kovoti su didesne galybe. Todel ukiškoji liuosybė, nors padidina energiją turtuolių, kurių nedaug tėra, slopina visuomenės daugumos veiklumą.

Liberalizmas savaime veda prie vidutinio ir mažo turto prarijimo. Iš pačios didelio turto esmės paeina tai, kad jis ilgiau gali išturėti varžytines su mažu, negu mažas turtas su dideliu. Kaip stipresnis žmogus pergali silpnesnį, taip turtingesnis ukiškame veikime nustelbia neturtėlį. Todel esant liuosoms rungčioms didesnis turtas beveik visados ir kuone visur pergalės ir prarys mažą turtą. Tiesa, kiekvienoje kovoje daug sveria sumaningumas ir uolumas; bet žinomas yra daiktas, kad netik prie lygių gabumų didesnis kapitalas pergali mažesnį, bet ir tuomet, kuomet jam padidinti vartojama daug mažiau rupesčių. Vienatų varžytinėse nusveria netik sumaningumas ir gabumas, bet ir kapitalo didumas, ypač ten, kame neturtingas stoja prieš turtingą. Todel juokais pasakyta, kad turtuolių liuosybė uždarbiavime tai liuosybė lapės vištinyčioje ar vilko avidėje.

Pirklys, turįs daugiau turtų, dažnai gali pirkties, todel ir parduoti prekes pigiau, negu mažiau turintis; be to, turtingesnis pirklys turi daugiau patogumų parduoti savo prekėms, nes gali padaryti ėmėjams palengvinimus mokėjimo laike, nereikalaudamas tuojau viso, bent dalies užmokesnio. . . Tame pačiame padėjime — turtingesnis pramonininkas; jo turtai leidžia jam tuojaus įvesti savon dirbtuvėn visus naujus išradimus; gali lengviaus išturėti pramonės krizes; tuotarpu kad mažesnis parmonininkas nuo jų nukentės. Matome tai savomis akimis, jog nemaža pramonės šakų, kurios maitino daugelį šeimynų, dingo, savistoviai šeimininkai perėjo darbininkų eilėsna.

Tas vidutinio ir mažo turto nustelbimas dar greičiaus įvyktų, kuomet, kaip tai reikalauja griežtasis liberalizmas, viešpatautų griežčiausios varžytinės, kuomet kiekvienas savimeilę laikytų savojo veikimo taisykle. Tokia liuosybė tiesiai veda prie to, kad kaikurie kapitalistai, nustelbę kitus, suims į savo rankas visas prekes ir išdarbės įrankius, įgys monopolius ir paskiau reikalaus iš pirkėjų kainos, kokios tik panorės, ir taip dar labjau didins savo pelną. Todel Schönberg'as, Wagneris ir kiti ekonomistai pripažįsta, kad monopolis esąs vidujinis ukiškos liuosybės pavojus; tai suvaržyti esanti valstybės priedermė, nes ji turinti pašalinti visa, kas taiso kelią neteisybėms. Net nuolaidesnio liberalizmo šalininkai pripažįsta šitą kenksmingą griežtosios liuosybės pasekmę.

Vėl visai netiesa, kad įvedus ukišką liuosybę įvyksiąs teisingas turtų padalijimas, kad kiekvienas turėsiąs tiek, kiek užsipelnysiąs savo darbštumu ir sumaningumu; tai palaikysią visuomenės ramybę. Priešingai yra tiesa, kad ukiškoji liuosybė net negali turėti šitokios pasekmės. Pirmiausia, nemažo turto savininkas sulyginant ir mažu darbu daug pelno. Toliau, ukiškoji liuosybė palengvina tam, kurs yra turtingas, padidinti savo turtus per kitus, kuriuos gali samdyties ir apmokėti; taip kad jo paties darbas palieka tik antrinis veiksnys ir nyksta prieš tą darbą, kurį kiti jo naudai dirba už mokestį; tikriau sakant, ką už jį dirba jo pinigai; taip tad galutinai ne jis pats didina turtus darbštumu ir uolumu, bet kiti žmonės ir jo pinigai. Užtat nestebėtina, kad daugelis sociologų, prigulinčių prie įvairių mokyklų, liberalizmą vadina vaisinga močute ginčų tarp darbdavių ir darbininkų, net ir turtingųjų luomų tarpe. Liberalizmas stato kaipo taisyklę — liuosybę netik turtams įgyti, liuosai jais versties, bet ir liuosai kitiems juos palikti. Taip kaikurie paveldi didelius turtus, nors jiems įgyti nieko nėra padarę, jei bent tiek, kad juos priėmė nuo ko nors jiems palikusio.

Liberalizmas delto tik reikalavo neapribotos liuosybės uždarbiavime, kad turėjo perdaug gerą nuomonę apie žmogaus prigimtį. Tiesa, Kristaus mokslas sako, kad žmogus tame stovyje, kuriame buvo Dievo sutvertas, pradžioje buvo geras; todel Rousseau's žodžiai: „Viskas yra gera, kas išėjo iš visatos Sutvėrėjo rankų“, pritaikinti prie ano žmogaus stovio, yra teisingi; bet netiesa, kad žmogus yra dabar toksai, koks buvo nuo pat pradžios sutvertas; žmonės, kurie dabar ateina pasaulin, greičiaus yra palinkę piktan, negu geran. Jei geras iš prigimties žmogus liktų vėliau blogu, galėtumėm nuversti kaltę ant blogo išauklėjimo. Bet prityrimas rodo, kad ateiname šin pasaulin blogi, gerais gi tampame per gerą išauklėjimą. „Imant aplamai, sako Broussais: vaikas labjau mėgsta pikta nekaip gera, nes tai labjau patenkina jo tuštybę ir stipriau sujudina . . . Delto dažnai mėgia gadinti, kas jam į rankas pakliuva . . . Mėgia kankinti gyvulius; su tokiu pat pamėgimu didžiuotųsi žmogaus kankinimais, jei baimė jo nesuturėtų“. Tokią tat prigimtį gauname drauge su gyvybe. Tą tiesą patvirtina pats visuomenės socialių ydų besiplėtojimas, įvedus liberalizmą, kuomet leista uždarbiavime vaduoties vien savimeile.

Kadangi žmogus prigimtimi nėra taip geras, kaip apie jį sako Rousseau, negalima skelbti savimeilės, kaipo taisyklės uždarbiavime. Nors krikščionybė uždeda kiekvienam priedermę valdyti egoizmą, jis vienok perdaug apsireiškia žmonių gyvenime. „Liuosybė, teisingai sako Schönberg'as: paleidžia ir piktus žmogaus prigimties geidulius. Kame ji neapribota ten viešpatauja nepažabotas egoizmas, nesąžiningumas, apgavimai ir atsiranda pavojus neteisingo naudojimo silpnų per stiprius, teisingų, sąžiningų per neteisingus, nesąžiningus. Dora uždarbiavime ir aplamai visuomenės dora puola, rupus materializmas bujuoja ir nusmelkia visus dorus ir idėalius tautų pasistengimus bei palinkimus; pelno gaudymas, neatsižiurint, ar nepakenks tuo kitų laimei ir gerovei, pasidaro plačių sluogsnių obalsis; turtai, įgyti daugiausia neteisingai, bus vartojami taip-pat neteisingai, kaip juos savininkai įgijo; ir pasidarys nauji nedori visuomenės prigulmingumo santykiai, parmainantįs . . . luomų skirtumą į luomų neapykantą“. Liuosybė tad neprisidės prie visuotinės ramybės, priešingai visai nevaržoma laužys švenčiausias, net prigimtas teises.

Netiesa, kad visai nesą prigimtų žmogaus teisių. Visi žmonės prigimtu protu pripažįsta kaikurias elgimosi taisykles. „Nedaryk to kitam, kas tau nemiela“, tarsi patarlė visų vartojama nuo senų senovės. Ar norime, ar nenorime, turime pripažinti, kad užmušti, vogti, apgaudinėti . . . neleista; galime tuos įstatymus peržengti, bet negalime sau įkalbėti, kad tokie musų darbai geri. Jei nebutų prigimtų teisių, tai tų teisių peržengimas butų laikomas negeru darbu tik ten, kame tai draudžiama įstatymais; bet šitas tiesas randame net pas laukines tautas. Taip sprendžia visi nesugedę žmonės; taip liepia elgties netiktai krikščionįs, bet ir dori pagonai. Minėtini gražųs Juvenalio žodžiai: „Geriau numirti, negu susitepti“. Platonas pataria velyk nukęsti skriaudą, nekaip kitam padaryti. Naujų laikų filosofas Kant'as griežčiausiai tat išreiškė: Priedermė sakyti tiesą taip didelė, jog del jokios naudos negalima jos peržengti. – Kaip išaiškinti šitas reikalavimas doros įstatymams pašvęsti visa: turtus, net gyvybę? Jau pats jų visuotinumas, kad visados, visur, nuo visų to reikalaujama, parodo, kad tai gludi žmogaus prigimtyje, jog tai ne nuo žmonių paeina, nes ir tie, kurie kitus valdo, turi juos pildyti.

Netiesa, kad žmonės iš prigimties neturį nei teisių, nei priedermių, kad buvęs pirmykštis naturalis stovis, kad prieš atsirandant valstybėms žmonės gyvenę nesocialiai. Kas įtikės, kad žmogus iš prigimties esąs beteisis, kad jam teises suteikusi valstybė. Žmogus iš prigimties, aiškiau sakant, iš prigimties Davėjo gavo savo tikslą, priedermes, jiegas, gabumus; jis savo tikslą turi atsiekti, pildyti priedermes, suvartoti gabumus. Visa to suvartojimas, pildymas, yra prigimta žmogaus teisė.

Žmogus yra socialis sutvėrimas. Tarp socialių žmogaus ypatybių pažymėtinos: galė kalbėti, ką išplėtojame tik susieidami su kitais; noras kalbėties ir draugauties, o baimė buti atskirtam nuo žmonių; pasigailėjimo jausmas, kurs liepia šelpti nelaiminguosius; vargo stovis, kuriame žmogus gema; pagalbos reikalas gyvybei užlaikyti, savo ypatybėms išplėtoti per auklėjimą; tas reikalas yra toks didelis, kad filosofai laiko žmogų prigimtimi socialiu. Gyvulys tuo žvilgsniu laimingesnis: gamta jam duoda maistą, drabužį, apsiginimą (dantis, ragus, bent greitas kojas); žmogus visa to neturi; tiesa, turi protą, kuriuo visa tai gali pasigaminti, bet pats vienas visko nepajiegia; vienas negali gyventi, turi spiesties į kruvą, vienas kitam padėti . . .

Ką sako protas, tai patvirtina istorija. Visuose žemės kraštuose žmonės visuomet gyveno socialiai, susipietę šeimynomis, gentimis, tautomis. Niekur nerasta mažiausios tautelės be socialio gyvenimo. Nesusekta vėl tautos, kuri, spiesdama šeimynas į draugijas, nebutų turėjusi valdžios. Tas visuotinis apsireiškimas, kurs tarp įvairių parmainų, paliečiančių žmoniją, netik visur kartojas, bet ir plėtojasi, tobulinasi žengiant kulturai, — privalo turėti visuotinę bendrą visiems žmonėms priežastį gludžiančią žmogaus prigimtyje. Teisingai filosofija sako, esąs prigimties įstatymas, kurį visados, visame, visur . . . visos tautos laiko.

Jeigu prigimta žmogui gyventi visuomenėje, tai piliečiai turi buti po valdžia, kuri visais rupintųsi; jei kiekvienas tesirupintų savimi, tuojau visuomenė turėtų išsiskirstyti, nesant kam rupinties bendrais visuomenės reikalais. Todel valstybes, kaip organizuotos visuomenės, priedermė netik nedorybių sutūrėjimas, bet ir gerovės suteikimas žmonėms. Valdžios įstatymai privalo suturėti pikta, bet ir padauginti gera. Todel net Smith'as sako, kad valstybė turinti tris priedermes: Ginti tautą nuo pasikėsinimų ir užpuolimų kitų neprigulmingų tautų; saugoti kiekvieną tautos narį nuo neteisybės ir skriaudų iš pusės kitų narių; steigti tam tikras visuomenės įstaigas, dirbti darbus, kurių įeigos atskiriems žmonėms neatlygina išlaidų, nors visai tautai išlaidos apsimokės, ar kurių įvykdymas perviršija pavienių žmonių jiegas; čia priskaitomi: keliai, tiltai, perkasai, uostai.

Taigi tie, kurie valdo valstybes, įstatymais taip turi viską sutvarkyti, kad iš pačios valstybės tvarkos be vargo paeitų kaip atskirų žmonių, taip ir visuomenės gerovė.

Čia gana bus tiek tepaminėjus liberalizmą; su kaikuriais kitais liberalizmo sąprotavimais dar susitiksime, nagrinėdami kitų ekonominių mokyklų teorijas.

Kauno Tarpdiecezinės
Kunigų Seminarijos
BIBLIOTEKA

5005

III PERSKYRIMAS.

SOCIALISTŲ MOKYKLA.

§ 1. Socializmo vardai ir pakraipos.

Liberalizmas apskelbė, kad uždarbiavime turinti viešpatauti didžiausia, nė keno nevaržoma liuosybė. Socialistai, bekritikuodami liberalizmo teorijas, atsidurė visąi kitame gale: uždarbiavimas reikią taip sutvarkyti, kad atskiras žmogus nieko nereikštų, kad viską tvarkytų visuomenė, kurios rankose turį buti visi zmonių turtai, kad nebutų privatinės nuosavybės. Socializmu vadinama ukiškoji teorija, kuri nustato, kad produkcijos įrankiai turį buti visiems piliečiams bendri, o reikalingos gėrybės gyvybei palaikyti, kaip valgis, drabužis, butas ir kiti panašųs suvartojami dalykai, kad butų privatinė nuosavybė. Kurie laikosi tos teorijos — ne visi vienos nuomonės. Kaip liberalizmas, taip ir socializmas turi visokių vardų ir pakraipų. Sulyg to, kas turi buti bendra, kas pašalinė nuosavybė, socializmo šalininkai dalijas į komunistus, kolektivistus ir agrarinius socialistus.

Visi žmonės minta žemės vaisiais; dabar žemė yra nedaugelio nuosavybė; jie už tuos vaisius statą dideles kainas; iščia kyląs kitų vargas; užtat reikią panaikinti žemės nuosavybė ir pavesti visiems bendrai valdyti; žemės vaisiai busią dalijami taip, kad niekas neturėtų perdaug ir niekas nekentėtų bado. Tos socializmo srovės šalininkai vadinasi *agrariniais socialistais.*

Kiti toliau siekia: jie sako, kad netik žemė, bet ir visi produkcijos įrankiai: mašinos, kasyklos, pabrikai, pastiroji medega... turį prigulėti visuomenei; privatinėje nuosavybėje palikti suvartojami daiktai. Šiandien daug kas skurstąs, kad neturįs darbo įrankių, priverstas jieškoti darbo pas turtuolį; šis neatiduodąs viso, ką darbininkas uždirbąs; taip jis kraunąs turtus, anas badaująs. Kad to nebutų, reikią produkcijos įrankiai pavesti visuomenei valdyti; visuomenė skirsianti darbą, kiekvienam atlyginsianti teisingai. Šios rųšies socializmas vadinama *kolektivizmu*·

Komunizmas nori panaikinti visą privatinė nuosavybę netik produkcijos įrankių, kaip tai: žemės, kasyklų, miškų, dirbtuvių, mašinų, bet ir suvartojamų daiktų, kaip valgis, drabužis. . . Komunistai nori visiems įvesti bendrą nuosavybę, kad žmonės išvieno gyventų, lygiai naudotųsi bendrais turtais. Komunizmas nori visuomenę paversti dideliu vienuolynu, kuriame visi taip judinamieji, taip nejudinamieji turtai, butų bendri, tarytum visuomėnė butų kokia tikybinė draugija, kaip katalikų vienuoliai. Komunizmas nedaug teturi šalininkų, atmetamas, kaipo svajonė.

Sulyg nuomonių, kaip įvykdinti bendrą nuosavvbę, socialistai dalijas į anarchistus ir posibilistus. *Anarchistai* sako, kad šių dienų socialėj tvarkoje viešpataująs naudojimas darbo žmonių; daromos šiokios tokios neva parmainos tik tam, kad sulurėjus darbininkų bruzdėjimą; todel anarchistai niekina politikos priemones, nedalyvauja parlementuose, bevelija vartoti pergalę, dinamitą, bombas, brauningus, kad taip greičiau priartintų dabartinės tvarkos galą.

Posibilistai nori pasiekti savo tikslą ramiai, leistais įrankiais, ypač įgydami balsų daugumą parlementuose; jie negriauna valstybės, nereikalauja tuojau dabartinės tvarkos panaikinimo; bet nori, kiek dabar galima, pagerinti žemųjų luomų stovį, nors galutinas socializmo tikslas, bendros nuosavybės įvykdinimas, toliau nusitęstų. Tai politiškas oportunizmas: tuojau daro tai, kas galima, nepaleisdamas iš akių socializmo siekimo, kad galų gale produkcijos įrankiai butų bendra nuosavybė

Socializmo šalininkai ne visi tos pačios nuomonės, kuomet nori nutarti, keno rankose turėtų buti bendras turas. Paminėsiu tik apie profesijų socializmą, kursai šliejasi prie valsčių socializmo, ir norėtų bendrus turtus, tarnaujančius įvairioms profesijoms, pavesti atskirų profesijų nuosavybėn: laukus žemdibių, kasyklas kalnakasių, fabrikus darbininkų sąjungoms. Žiurint, kas valdys bendrą nuosavybę prie naujos tvarkos, rasime tris socializmo rųšis: valsčių, valstybės ir visuomenės socializmą.

Valsčiaus, arba komunalis socializmas reikalauja, kad produkcijos įrankiai, esantieji kokio nors valsčiaus aprubyje, prigulėtų visam valsčiui; tie valsčiai privalą vienas nuo kito buti neprigulmingi, net liuosi nuo visokios centralės, arba valstybinės valdžios. Klausiman, kaip bus užlaikyta tvarka be valstybės priedermių, atsako, buk panaikinus valstybės prievartą, žmonės kas kart labjaus išsitobulinsią ir tvarka pati savaime užsilaikysianti. Gal del jokios valdžios nepripažinimo valsčiaus socialistai vadinami kartais anarchistais.

Valstybinis, arba centralis socializmas norėtų atiduoti visus produkcijos įrankius, esančius kokios valstybės ribose, tai valstybei valdyti, kaip ji dabar jau kad turi kaikuriuos nuosavius daiktus, kuriais stengiasi atlikti valstybės reikalus; valstybė valdytų bendrą turtą; jo vaisiais aprupintų visus piliečių reikalus. Valstybės butų, kaip ir šiandien, viena nuo kitos neprigulmingos. Išdirbinius valstybės dalytų savo pavaldiniams, prisilaikydamos tam tikrų taisyklių.

Visuomenės, arba kosmopolitinis socializmas žada produkcijos įrankius pavesti nuosavybėn ne valsčiams ir ne valstybėms, bet visuomenei, visai žmonijai; įvykus tai tvarkai, nebebusią valstybių; dirbinių valdymas ir dalijimas atskiriems žmonėms busiąs tvarkomas po visuomenės priežiura tam tikros išrinktos tarptautinės komisijos. Visuomenės socialistai nepasako, į kiek dalių reikėtų padalyti visa žmonija; daug kas mano, kad išnyksiąs tautų skirtumas ir visa žmonija susiliesianti vienon didelėnšeimynon.

Yra dar socializmo srovių. Socializmas nėra dar užbaigta sistema, nuolat mainosi; negalima gerai, ypač trumpai visų jo srovių nupiešti. Kadangi socializmas nori sulyginti visus luomus, liaudžiai *(δῆμος)*, suteikti valdžią *(κράτος)*, todel socializmas šiandien paprastai vadinamas *socialdemokratija*[1]. Visose socializmo pakraipose gludi Marx'o kolektivizmo idėja, tarytum visų srovių pamatas; todel, neįsileidžiant į mažus skirtumus, toliau bus kalba ypač apie *Marx'o pakraipą*. Marxas pirmas mėgino socializmą moksliškai pamatuoti.

---

[1] Rusijoje socialdemokratai suskilo į bolševikus ir menševikus. Tam išaiškinti paminėsiu socialistines Rusijos sroves. Apie 1860 m. prasideda Rusijoje slaptas bruzdėjimas, kurį Europa vadina *nihilizmu*. Nihilistai varė agitaciją valstiečių tarpe, pasinaudojus bendra žemės nuosavybe, socializmui įvesti, nelaukiant kapitalistinių pervartų. Įsteigta slapta draugija „Narodnaja Volia", kuri „baltam" terrorui pastatė priešais „raudonąjį".

Pamažėli nihilizmo vieton aikštėn išėjo marxizmas; jis nuo 1883 m. buvo žinomas iš Plechanovo raštų prieš terrorizmą. Plechanovui prieštaravo Tichomirovas: Vakarų Europos metodų, vokiečių socialdemokratų pavyzdžių, Marxo teorijos esą negalima pritaikinti Rusijoje, kuri turinti pirmenybę prieš kitus kraštus, kaipo tebesinaudojanti bendru žemės valdymu; Rusijoje galima esą, nuvertus caro režimą, pravesti socialę revoliuciją, kuri visam pasauliui galėsianti buti pavyzdys.

Po visuotinio Peterburgo streiko 1895 m., suėmus ar išblaškius vadovus, bruzdėjimas persikėlė pietuosna. Lietuvoje 1895 m. įsikurė žydiška-rusiška socialdemokratų draugija „Bundas"; jo lizdas buvo Vilniuje. Užsienyje

Karolis Marx'as gimė 1818 m. Trire; baigęs gimnaziją pastojo Bonno's universito teisių skyriun; bet greitai persikėlė Berlynan; čia ėmėsi teisių ir filosofijos studijų. Hegel'io filosofija, kuri mokino, kad pasaulis plėtojasi be paliovos, jog visa, kas yra, turi žuti, padarė jam nemažą įspudį. 1841 m. baigė universitą, gavęs teisių daktaro laipsnį; nors buvo paskirtas Bonn'os universito docentu, bet greit pasiėmė vesti „Rheinische Zeitung"; beredaktoriaudamas susidurė su ekonomijos klausimais gyvenime, pasimatė neturįs reikalingų žinių; tuotarpu laikraštis buvo sustabdytas už agitaciją prieš valdžią;

---

pasirodė laikraštis „Iskra", kuriai vadovavo Plechanovas, Lenin'as... Bet vėl atsirado nuomonių skirtumų, kurie privedė prie socialdemokratų persiskyrimo.

1903 m. rusų socialdemokratų kongrese Brusselyje „mažesniai" Plechanavo programai pastatė priešais Lenin'as „didesnę" savo programą. Pasitraukus „Bundui", tik dviejų balsų dauguma pergalėjo paskutinė srovė, pasivadinusi „*bolševikais*", palikusi Plechanov'o pakraipai „*menševikų*" vardą. Pradžioje nuomonių skirtumas tarp bolševikų ir menševikų buvo daugiaus organizacijos klausimuose, kol išskyrė visai revoliucija.

Minėtina socialrevoliucinė partija, kuri XX simtmečio pradžioje išsivystė iš „Narodnaja Volia". Jos įsteigėjas Černov'as, nors priėmė kaikuriuos Marx'o dėsnius, vienok išganymo laukė krašte, kame dar bendras žemės valdymas, nuo visų žemių konfiskatos per valstiečius, absoliutizmo per politinę revoliuciją ir kenksmingų reakcijos stulpų naikinimo per terrorizmą.

1905 m. revoliucija socialdemokratams davė galimybės organizuoties. Bolševikų ir menševikų prieštaravimai privedė prie didelių programos skirtumų. Bolševikai, ypač Leninas daug laukė iš revoliucijos ir stengėsi sutverti laikinę valdžią. Menševikai, kaip tikri socialdemokratai, laukė išgagymo ne iš revoliucijos, bet iš klasių kovos.

Suprasdami, jog nuo valstiečių priklausys revoliucijos pasisekimas, bolševikai sustatė žemės programą, konkuruojančią radikalizmu su socialrevoliucionieriais. Valstybės Dumoje socialistai stovėjo ant menševikų platformos. Bolševikai žiurėjo, kad Dumos tribuna butų naudojama vien agitacijos tikslams. Reakcijai grįžtant, vadai slapstėsi užsieniuose.

1917 m. revoliucijai ištikus, kuomet sugrįžo Plechanov'as ir Lenin'as, vėl prasidejo vaidai. Bolševikai matė, jog atėjęs laikas įvykdinti savo programą. Decentralizacijos keliu busianti padalyta Rusija į daugelį liuosų respublikų; jos liuosais ryšiais susijungsiančios tarp savęs; kiekvieną respubliką tvarkysiančios darbininkų ir valstiečių tarybos; į tarybas rinksią 17 m. darbininkai, valstiečiai, pašto ir geležinkelių tarnautojai; visų respublikų priešakyje stovėsianti „tarybų taryba".

Privatinis žemės valdymas — naikinamas: visos žemės imamos be atlyginimo buvusiems savininkams bendrai komunomis valdyti: is čia bolševikų *komunistų* vardas. Visi fabrikai — valstybės nuosavybė — valdomi darbininkų tarybų; aštuonių valandų dienos darbas. Namai taipgi komunos nuosavybė.

Kariuomenės vietoje — visuotinė be lyties skirtumo milicija. Galutinas bolševizmo tikslas paliuosuoti žmoniją netik nuo karo baisenybių, bet ir nuo kapitalizmo jungo. Rusija pasauliui paskelbsianti naują tiesą; iš pradžios įvykdysianti ją pas save, o paskiau ir kituose kraštuose.

Marx'as išvažiavo Paryžiun, studijavo ekonomijos klausimus ir palinko socializman. Paryžiuje Marx'as pasipažino su vokiečiu emigrantu Engels'u ir susidraugavo visam gyvenimui. Prusų pasiuntiniui pareikalavus, Marx'as 1845 m. išsiųstas iš Paryžiaus, atsidurė Brusselyje.

Tuo laiku beveik visur Europoje buvo smarkus revoliucinis judėjimas; buvo steigiamos slaptos draugijos, leidžiami laikraščiai. Brusselyje gyveno, savo valdžios persekiojami, vokiečiai emigrantai; jie įsikurė skyrių „teisingųjų sąjungos", stambiausios tais laikais slaptos Vokietijos organizacijos. 1847 m. buvo sušauktas pirmas sąjungos suvažiavimas; jinai pasivadino „komunistų sąjunga". Marx'ui drauge su Engels'u buvo pavesta parašyti sąjungos įstatus. Taip atsirado garsusis *„komunistų[1]) partijos manifestas"*, kuriame pirmų pirmiausia buvo isdėstyti dabartinio „mokslo socializmo" pamatai.

Ligšiol socialistai manė, kad esą reikalinga tik surasti teisingiausia visuomenės tvarka ir žmonija pasiliuosuosianti nuo viso pikto. Komunistų partijos manifestas nurodo neprigulmingas nuo žmogaus valios aplinkybes, del kurių esą keičiasi visuomenės gyvenimas. Visa žmonijos istorija tesanti luomų[2]) kovos istorija. Nuo to laiko, kaip atsiradusi žmonių tarpe nelygybė, naudojamieji luomai be paliovos kovojantįs kartais slaptai, kartais atvirai su tais luomais, kurie juos naudoja.

Visuomenė pasidalijusi luomais delto, kad joje atsiradę tokių turtų gaminimo santykių, kuriuose viena žmonių dalis turėjo dirbti kitos naudai, o šioji galėjusi naudoties anos darbu. Pačių gaminimo santykių nepagimdę pikti atskirų žmonių norai, bet nuolatinis gaminimo jiegų besiplėtojimas. Gaminimo jiegos esančios visatai, kas-butina reikalingiems gyvenimui daiktams pagaminti. Prie jų reikia priskaityti žemės derlingumas, žmogaus tobulinamoji technika ir pati darbininko jiega.

Gaminimo jiegas labjausia keičiąs žmogaus darbas, pavyzdžiui — technika, kuri kapitalistiškoje visuomenėje užėmusi tarp gaminimo jiegų žymiausią vietą. Bet gaminimo jiegos, kurias žmogus tobulinąs, savu rėžtu jau pačios keičiančios gaminimo santykius; jie vėl keičią visuomenės luomų sudėtį, o kartu su ja visus, apskritai imant, visuomenės santykius.

---

[1]) Socializmas, anot Engelso tariant, anais laikais reiškęs buržuazijos pastangas, komunizmas — darbininkų judėjimą; socialistais tuomet vadinta žmones, kurie mėginę visokiais vaistais gydyti visuomenės ligas, nedarydami mažiausios skriaudos kapitalizmui; toji darbininkų dalis, kuri mačiusi politikos permainos neužtenkamumą, reikalavusi pagrindinio visuomenės pertvarkymo, tuomet vadino save komunistais.

[2]) Knygoje visur vartojama klasių vietoje luomai, klasių kovos vietoje luomų kova.

Kol gaminimo jiegos tebuvę žemės derlingumas ir žmogaus darbas, kursai žemę dirbo, tol gaminimo santykiai buvę tokie, kad žemė priklaususi feodalui, o sodietis, kurs ją dirbęs, buvęs prie žemės pririštas feodalo vergas; tebuvę du luomuponų ir vergų, dvarvininkų ir baudžiauninkų; tųjų luomų kova ir buvusi to laikotarpio istorija,

Dirbamoji pramonė — amatas, manufaktura, fabrikas — pagimdžiusi naujas gaminimo jiegas, pastačiusi pirmon vieton technikos išradimus, žmogaus darbą pakeitusi mašina, darbininkus atskyrusi nuo darbo įrankių, pavedusi tuos įrankius vertelgai, kaipo kapitalą, ir pavergusi darbininkus kapitalistui. Vienoje pusėje esąs kapitalas, kitoje — darbo jiega: tai musų laikų gaminimo santykiai. Ir dabar tesą du žymiausiu luomu: buržuazija ir proletariatas; jųjų kova esanti dabarties istorija.

Bet buržuazijai paėmus viršų, nesustojantis gaminimo jiegų besiplėtojimas; kad galėtų gyventi, noromis-nenoromis pati buržuazija turinti žiurėti, kad gaminimo jiegos be paliovos tobulintųsi; o tos jiegos, augdamos ir besiplėtodamos, tylomis kuriančios naujus gaminimo santykius, kurie sutvarkysią visuomenę naujais pamatais ir panaikinsią buržuaziją.

Gaminimo ir, aplamai sakant, visuomenės santykiai tegalintįs tęsties tol, kol dar tinką tam gaminimo jiegų laipsniui, kurs juos pagimdęs. Kada persikeičiančios gaminimo jiegos, senieji santykiai pradedą joms nebetikti; juo labjau besiplėtojančios gaminimo jiegos, juo labiaus imančios prieštarauti šiems santykiams; pagaliaus gaminimo jiegoms pasidarą perdaug angšta tuose gaminimo ir visuomenės santykiuose, kuriuos jos pačios pagimdžiusios; jos griaunančios tuos santykius ir kuriančios naujus. Tai esanti visuomenės (socialė) revoliucija.

Taip kitados žuvę feudalinės (dvarininkų) visuomenės gaminimo santykiai, kuomet gaminimo jiegos pribrendusios iki tolei, kad galėję įsikurti buržuaziniai (kapitalistiniai) gaminimo santykiai. Taip žusią ir buržuažinės visuomenės gaminimo santykiai, kuomet gaminimo jiegos išsiplėtosiančios taip, kad galėsią ir turėsią įsikurti kolektivistiniai (socialistinai) gaminimo santykiai. Besiplėtojančios gaminimo jiegos esanti galybė, nuo kurios prigulės tolimesnis visuomenės besiplėtojimas, ir žmonės ikišiolei negalėję jos suvaldyti.

Tiktai tuomet, kuomet gaminimo jiegos taip išsitobulinsią, kad galėsiąs įsikurti socializmas, luomai pranyksią, susitversią tokie gaminimo santykiai, kuriuose dykaduoniai nebegalėsią naudoti darbininkų, ir visuomenės gyvenimas susitvarkysiąs kolektivizmo, t. y. bendruomenės pamatais. Dabartinė, kapitalistinė visuomenė tai paskutinis laipsnis, kurį pasiekusi besiplėtojanti luominė visuomenė.

Kapitalizmas, naikindamas smulkesniuosius savininkus, skeliąs visuomenę į dvi priešingi dali, buržuaziją ir proletariatą. Buržuazija baigianti savo dienas; valdžia teksianti ne kuriai nors naujai naudotojų grupei, bet visam proletariatui, t. y. visuomenei. Proletariatas jau nebeviešpatausiąs, nebenaudosiąs, nes nebebusią naudotojų ir naudojamųjų. Jisai, tikriau sakant, visuomenė be luomų skirtumo pati šeimininkausianti, pati dirbsianti.

Toks esąs istorijos kelias; tuo keliu proletariatas einąs prie savo laisvės; toks esąs žmonijos kelias, kuriuo eidama ji prieisianti naują laisvą gyvenimą. Sunkiausia našta toje kelionėje tenkanti vilkti darbininkų luomui. Kadangi kapitalizmas tampąs kas-kart labiau tarptautiškas (internacionališkas), kadangi tai tegalįs padaryti visų tautų proletariatas, tai „komunistų partijos manifestas“ baigiasi obalsiu: „Visų šalių proletarai, jungkitės!“

Dabar stojo prieš akis svarbiausis darbas: sujungti visų kraštų proletarus – darbininkus. 1848 m. revoliucija buvo nuslopinta. Marx'as atsidurė Köln'e, kame redagavo „Neue Rheinische Zeitung“; bet, greitai išvarytas iš Vokietijos, apsigyveno Londone, atsidavęs mokslui ir rašymui. Pirmas rimtesnis jo darbas buvo: „Prie politinės ekonomijos kritikos“, išleistas 1859 m. Apie 60 metus visoj Europoje vėl prasidėjo žymus politinis judėjimas. 1864 m. susirinko Londone įvairių tautų darbininkų mitingas, kurs išrinko komisiją sustatyti „*Tarptautinės Darbininkų Sąjungos*“ įstatams.

Komisijon pateko ir Marx'as; jo patiektas įstatų sumanymas rado visų pritarimą. Taip įvyko „*internacionalas*“. Marx'o buvo parašytas steigiamasis atsišaukimas į visų kraštų darbininkus; jame nurodė Marx'as darbininkams vargingą jų gyvenimą kapitalistinėje visuomenėje ir pažymėjo kelius, kuriais galima išeiti iš to sunkaus stovio: „Vienas dalykas, rašė Marx'as, eina didžiausiai darbininkų naudai, tat jųjų skaičius; bet skaičius tik tuomet įgija visą savo svarbą, kuomet darbininkai yra susijungę ir kuomet juos veda sąjunga prie sąmoningai pastatyto tikslo . . .“ Baigiasi atsišaukimas garsiu obalsiu: „Visų šalių proletarai, jungkitės!“ —

Sąjungoje susispietė įvairaus plauko žmonės. Sulyg įstatų kasmet buvo šaukiami tarptautiniai darbininkų kongresai. Tuose susivažiavimuose kilo ginčų; daugiausiai suirutės įnešė rusas-anarchistas Bakunin’as. Sąjungoje atsirado dvi žymesni srovi: šalįs, kame kapitalizmas ir proletariatas augo, kaip Anglija, Vokietija, Francija, ir šalįs, kuriose viešpatavo smulkioji pramonė, kaip Šveicarija, Italija, Ispanija. Tarptautinė sąjunga ėmė irti.

Nesisekant internacionalui, Marx’as atkreipė domę mokslo darban, gilesnin savo sumanymų pamataviman. Marx’o socializmo teorijos išdėstytos pragarsėjusiame veikale „*Kapitalas*“. 1867 m. pasirodė pirma „Kapitalo“ knyga. Internacionalui žlugus 1876 m., Marx’as rengė spaudon tolimesnes knygas, bet nebesuskubo išleisti. Mirdamas 1883 m. nepabaigtą veikalą pavedė savo draugui Engels’ui, kurs iš paliktų raštų išleido II ir III „Kapitalo“ knygą. Sulyg pirmutinio plano, turėjo dar buti IV knyga, bet jau nebeišėjo. Pamatines „Kapitalo“ mintis priėmė visos socializmo šakos.

Nors I internacionalas žlugo, bet išplatino Marx’o idėjas, jis suvedė pažintin visų kraštų socialistus, sutvėrė atskirose šalyse stiprias socialistų partijas, pamažėli augino jų solidariškumą; tat paaiškėjo internacionaliuose kongresuose, pradedant nuo 1889 m., kada įsisteigė naujas, *II internacionalas*.

1900 metų Brusselyje įsteigtas internacionalis socialistų biuras, kurs susidėjo iš 1—3 įvairių tautų atstovų ir sudarė antrojo internacionalo tarybą. Nuo 1904 metų veikė parlamentarė socialistų komisija, kuri stengėsi vienodinti valstybių parlamentų akciją.

Pasaulinis karas išardė tarptautinį socialistų solidariškumą. Kuone kiekvieno krašto socialistai savaip elgėsi. Rusijos bolševikai, 1919 m. susirinkę Maskvoje, paskelbė *III internacionalą*; prie jo tarėsi prisidėti neprigulmingieji socialistai vokiečiai ir italai. Bet kiti Europos socialistai, suvažiavę Lucernoje, nutarė tęsti II internacionalo darbus.

§ 2. Socializmo pamatai.

Pamatai, ant kurių paprastai remiasi socialistai, teisindami savo reikalavimus, yra dvejopos rųšies: vieni filozofiški, kiti ekonomiški. „Už du dideliu išradimu esame dėkingi Marx'ui, rašo Engels'as: už istorijos materialį supratimą ir viršvertės teoriją; tuodu išradimu padarė socializmą mokslu.“ Pažiurėkime pirma, kas gi tas medegiškas istorijos supratimas,

1. Materialis istorijos supratimas.

Materialis istorijos supratimas tai socialistų dogmatas, beveik jų visų pripažintas. Savotiškame istorijos supratime Marx'as yra po Hegel'io įtekmės. Hegel'io filozofija Marx'o buvo taip suprasta, kad visa, kas atsitikę žmonijos istorijoje, buvę reikalinga; bet visa tai teatsakę tik to laiko sąlygoms ir, joms parsimainius, turėję žlugti.

Sulyg Hegel'io filozofijos, kaip ją suprato Marx'as, nieko nesą neparmainomo, pastovaus, absoliučio, švento . . . Pirmiausia ji nurodanti nuolatinį, nesiliaunantį procesą besitvėrimo ir žuvimo, plėtojimosi nuo žemesnių vis augštesnin laipsnin. Taip Marx'as priėjo prie pagrindinės pažiuros, jog istorija vaisdinanti amžiną tvėrimosi, žuvimo, pažangos procesą, kuriame kiekviena jo fazė esanti butinai reikalinga ir relativiai teisėta, nors ir labai prieštarautų dabarties politikos, ar doros supratimams.

Hegel'is istorijos eigos dėsnius išvedė iš savistovės „absoliutės idėjos evoliucijos“, Marx'as gi buvo Feuerbach'o filozofijos pastumėtas prie tos pažiuros, kad žmogus tveriąs idėjas, o ne „idėja“ nustatanti žmogaus istoriją. Taip tat žmonijos istorija su visomis apraiškomis nesanti niekas kitas, kaip tik nuolatinis santykių besiplėtojimas.

Taip Marx'as atsirėmė ant materialistinio pamato, priėmęs Feuerbach'o nuomonę, jog visos augštesnės esybės, kurias sutvėrusi tikybinė žmogaus vaidentuvė, esąs tik išsvajotas musų pačių esmės atspindys. Jei taip žmogus nejučiomis sutvėręs tikybą, kodel negalėjęs pastatyti viso politikos, teisių ir mokslo rumo?

Kurie įstatymai visa čia lemia? Marx'as, kurs nuo 1843 m. gyveno Paryžiuje, svarbiausias pažiuras paėmė nuo francuzų istorikų ir socialistų. Thierry, Guizot ir kiti to laiko istorikai sakė, jog politinė Francijos istorija tegalima esanti suprasti nuo viduramžių, jeigu ją imame, kaip kovą tarp feodalizmo ir buržuazijos.

Vėliau pasirodė aikštėje darbininkų luomas, kaip naujas kovotojas prieš privilegijuotus luomus. Politinė to laiko istorija socialistų Fourier'o, Blanc'o ir kitų buvo suprantama, kaipo luomų kovos išsiplėtojimo ir ukiškosios evoliucijos konsekvencija . . . Tą visą minčių medžiagą Marx'as pirmas susistematizavo, suvedė teorijon ir papildė dviem priedais. Ukiškasis stovis lėmiąs valstybės buvį netik dabarties, bet ir visados lėmęs ankstyvesniais laikais. Jei valstybė dabar, didelės pramonės ir geležinkelių amžiuj esanti atspindys ekonominių reikalų, produkciją valdančių luomų, tai dar labjau turėjusi buti toj epokoje, kuomet žmonėms reikėję suvartoti didesnę savo gyvenimo dalį materialių savų reikalų patenkinimui; todel daug buvę nuo to prigulmingesni, negu dabar. Marx'as netik politiką, bet ir visas kitas dvasinės, socialės ir kulturinės gyvatos apraiškas ir jųjų išsivystymą išvedė iš produkcijos sąlygų, kaip iš vienatinės priežasties. Taip buvo išplėtotas savo elementuose materialis istorijos supratimas; svarbiausios jo mintįs — šios: Ekonominės visuomenės sąlygos esąs pamatas, tuo tarpu kad politika, teisės, mokslas, tikyba . . . esą tik tartum sienos, savo formose visai nustatytos ekonominio pamato.

Ekonominė visuomenės formacija, panaikinus senovinį bendrą žemės valdymą, visoje ligšiolaikinėje istorijoj esanti nustatoma prieštaravimų tarp valdomųjų ir valdančiųjų luomų. Tas luomų prieštaravimas turįs nevisados tą pačią išvaizdą; jis labai keičiąsis, laikui slenkant; kiekviena ekonominė fazė plėtojanti savyje produkcijos jiegas; jos galų gale pasidarančios nebesutaikomos su sena produkcijos forma ir sena luomų viešpatavimo forma . . .

Taip luomų viešpatavimas virstąs luomų kova; toji kova sukelianti krizę, kurios vaisius galįs buti dvejopas: ar ligtolaikinės visuomenės formos išardymas ir josios pakėlimas augštesnėn tvarkon, prispaustajam luomui nustumiant sau nuo sprando luomą, lig tol viešpatavusį, ar bendra kovojančių luomų pražutis.

Bet, kaip žmonijos istorijos pradžioje nebuvę jokios kovos, taip esąs numanomas jos sustojimas ateityje. Luomų kova dabar pasiekusi tą laipsnį, kuriame naudojamas ir prispaustasis luomas — proletariatas nebegalįs pasiliuosuoti nuo spaudžiančio ir naudojančio jį luomo, nepaliuosavus visuomenės visai iš naudojimo, priespaudos ir luomų kovos.

Mintį dabarties tautos ukį laikyti paremtu ant darbininkų naudojimo pakišo Marx'ui Prudhon'o nuosavybės kritika; ji Marx'ą patraukė prie socializmo. Bet Marx'as tą mintį savotiškai sunaudojo. Nors bendrą mintį — visą skurdą išvest iš kapitalo pergalės-paėmė svetimą, vienok jos išplėtojime Marx'as parodė labai daug sumanumo.

Kaip pastatydamas Hegel'io metodą kojomis augštyn, kad vietoje idėjos savaime besivystymo pastatė savistovį faktų besiplėtojimą, taip prie minėtos bendros minties pridėjo savąjį sumanymą, butent: kad besidauginantis kapitalas vedąs netik skurdan, bet ir prie skurdo panaikinimo, kuomet kenčiantįs luomai pakliusią tokiosna sąlygosna, kurios jiems nurodysiančios dabarties visuomenės tvarkos pakeitimą socialistine, kaipo reikalą.

Su šitos teorijos pagalba Marx'as stengias išaiškinti, kad nuolatinis ekonomijos besiplėtojimas turįs pakeisti dabartinę kapitalistinę visuomenės tvarką socializmu. Tam suprasti reikia peržiurėti antrasis Marx'o „didelis išradymas“ – viršvertės teorija.

2. Viršvertės teorija.

Marx'o viršvertės teorija galima padalyt į dvi dali: maino vertės ir viršvertės teoriją. Maino vertės teorijoje Marx'as sujauke tikrą vertės mokslą su savo prasimanymais. Kapitalistiškoje visuomenėje visoks daiktas turįs prekės budą. Kiekvienoje prekėje reikią skirti dvejopa vertė: vartojimo ir maino vertė. Taip javai buna vartojami, kaipo maistas, tat esanti jų vartojamoji vertė; galima vienok jie parduoti, aiškiau sakant, išmainyti ant kitų prekių; tai busianti jų maino vertė.

Vartojamoji vertė gludinti kokio nors daikto ypatybėse, galinčiose užganėdinti žmogaus didesnį, ar mažesnį reikalą. Daiktas tuo didesnę turįs vertę, juo labjaus esąs mums reikalingas ir naudingas. Vartojimo vertė, nors esanti maino vertės sąlyga, nes tik naudingi daiktai mainomi, bet į maino vertę neturinti didelės įtekmės. Nors daikto ypatybės paeinančios iš jo prigimties, vienok reikalingos apdirbimo, kad tas daiktas butų pritaikintas prie žmonių reikalų. Todel mainavertė galima esą matuoti gludinčiu prekėje žmogaus darbu.

Paklausykime paties Marx'o: Galima sumainyti, sako Marx'as: kviečių x ant šilkų y, ar aukso z. Mainant tai, kviečių x = šilkų y = aukso z. Ta lygybė parodo, kad kviečių x, šilkų y, aukso z privalo savyje turėti ką nors, kas juos daro lygius; nes, apalamai imat, jie visi trįs lygųs ir del to jie gali buti mainomi. Prigimtos jų ypatybės neduoda jiems lygybės, nes tos ypatybės labai skirias ir tas ypatybių skirtumas yra priežastis, del kurios mainome tuos daiktus vienus ant kitų; kam gi kas pirktų kokį dalyką, duodamas už jį kitą tokį pat daiktą? Kadangi prigimtos daikto ypatybės yra jo vartojamoji vertė, todel negalimas daiktas, kad maino vertė remtųsi vartojamaja.

Jei gi atmesime vartojimo vertę, sako toliau Marx'as: nebelieka nieko kito, kas suteikia lygybę kviečių x,. šilkų y ir aukso z, kaip tiktai žmogaus darbas, į kiekvieną iš tų daiktų įdėtas; prekių mainavertė priguli visai nuo kiekybės žmogaus darbo, į jas įdėto, jas gaminant. Vienatinis tad veiksnys, darąs maino vertę, tai žmogaus darbas. Vienatinė priežastis, del ko pirklys parduoda kviečių vagoną už aukso saują ta, kad ta pati darbo kiekybė įdėta, gaminant kviečių vagoną ir aukso saują. Tat prekė, kuriai pagaminti reikia 12 valandų, bus du kartu brangesnė už tą, kuriai padirbti tereikėjo 6 valandų.

Prikišiman, kurį kiekvienas padarys prieš tokias išvadas, butent, kad prekės, gaminamos negabaus, tinginio darbininko butų brangesnės, nes jis dirba daugiau laiko, Marx'as atsako, kad maino vertė neprigulinti nuo atskirų darbininkų darbo, bet nuo darbo kiekybės, kuri reikia suvartoti vidutinio gabumo ir uolumo darbininkui. Tą darbo laiką Marx'as vadina „visuominiškai reikalingu laiku", kitaip galima butų pavadinti draugiškai reikalingu, normaliu laiku. Maž daug šitaip galima tat išreikšti: Jei vienas darbininkas padirbs ką per dvi valandi, kitas gi per keturias, — draugiškai reikalingas laikas bus trįs valandos.

Tat yra garsi Marx'o vertės teorija; iš jos Marx'as išveda savąją viršvertės teoriją, taikindamas prie jos savo pažiuras į gludinčią maino vertėje žmogaus darbo jiegą. Sių laikų nuosavybės santykiuose ir žmogaus darbininko jiega likusi preke. Asmeniškai darbininkas esąs liuosas; neturėdamas vienok darbo įrankių, priverstas esąs pardavinėti vienatinę savo prekę — darbo jiegą turtingiems. Bet kiek moka turtingas už darbo jiegą? Pagal vertės įstatymą jos kaina tokia: jai pagaminti reikalingas darbo laikas, tai yra: laikas, reikalingas pagaminti daiktams, butiniems darbo jiegos savininkui pragyventi.

Kaip kiekvienoje prekėje, taip ir darbininko jiegoje reikią skirti vartojimo ir maino vertė. Toji paskutinė matuojama verte daiktų, reikalingų darbininkui palaikyti šiai darbo jiegai. Be mainomosios darbo jiega turinti vartojimo vertę, kaipo prigimtą dovaną, kuri darbininkui nieko nekaštuojanti, o kapitalistui duodanti žymų pelną. Taip darbo jiegos vertė ir jos darbe suvartojimas esą du visai skirtinu dalyku; tą skirtumą kapitalistas turįs omenyje, kuomet perkąs darbo jiegą. Tas pliusas, kurį kapitalistas pasisavinąs, esanti viršvertė. Taip net ir turį buti; kitaip esant, kapitalistas neturėtų jokio intereso versties savo kapitalais produkcijoje.

Kapitalistas, samdydamas darbo jiegą, mokąs už jiegos maino vertę, gaunąs gi drauge vartojamąją jiegos vertę. Darbo jiegos pardavėjas, kaip ir kiekvienos prekės, parduodamas maino vertę, atiduodąs ir vartojamąją, tai yra: gaunąs kainą savo jiegos maino vertės, o turįs atiduoti pirkėjui-kapitalistui visą jos vartojimą; negalįs jis gauti kainos už pirmąją, neatidavęs drauge su ja ir kitos vertės. Vartojamoji darbo jiegos vertė, tai yra pats darbas, nepriguląs prie jo pardavėjo, kaip vartojamoji parduoto, sakysime, aliejaus vertė, neprigulinti prie aliejaus pardavinėtojo. Kapitalistas nuperkąs darbo jiegos visą dienos vertę, todel jam prigulįs darbininko darbo suvartojimas.

Toji aplinkybė, kad darbo jiegos dienos užlaikymas kaštuojąs, tikrai sakant, tik dienos pusę, nors darbo jiega dirbanti per kiaurą dieną, — vertė, kurią tos jiegos suvartojimas duodąs, esanti du kart didesnė. Darbininkas bunąs fabrike ne 6 darbo valandas, bet dvyliką; šešias valandas pašvenčiąs darbui, kad vertę, gautą pinigais, sugrąžintų dirbiniais. Tą laiko dalį Marx'as vadina butinu darbo laiku. Bet darbininkas, be tų šešių valandų, pagal sutarties turįs darbuoties dar kaikurį laiką, kol pasibaigs darbo diena, pavyzdžiui: dar šešias valandas, drauge 12 valandų. Jei darbininkas tedirbtų butinai reikalingą laiką, kapitalistas neturėtų jokios viršvertės: samdymo kainą, užmokėtą darbininkui, gautų tik kitoje išvaizdoje. Kapitalistui todel rupį darbo laiką kuolabjausia prailginti už butinai reikalingo laiko ribų.

Tas kitas laiko tarpas, kuriame darbininkas pasidarbuojąs be reikalo, esąs taip-pat jiegų aikvojimas, neduodąs jam jokios vertės, pelno; esanti tai viršvertė, kuri kapitalistui nieko nekaštuojanti, bet pripildanti jo kišenę. Tą viršvertę kapitalistas sau pasisavinąs be užmokesčio ir, del šių dienų kapitalistiškos tvarkos, be neteisybės šešėlio, nes darbas prigulįs savininkui medegos, prie kurios apdirbimo suvartotas; o tasai savininkas šių laikų visuomenėje nesąs darbininkas, bet kapitalistas.

Taigi viršvertė iš to paeinanti, kad darbininkas esąs verčiamas dirbti daugiau, nekaip reikią, ir kad tą darbą, kurį darbininkas atliekąs virš gauto mokesčio vertės, pasisavinąs kapitalistas. Viršvertė tat esanti svetimo darbo vertė, prisisavinta be jokio už tat alyginimo. Pasisavinimas neapmokėto darbo vaisių yra pamatinis dėsnis kapitalistinės produkcijos, kurios buvimas neperskiriamas su darbininkų naudojimu. Taip įgyta viršvertė galinti buti suvartota tolimesnej produkcijoje įgyti naujai, kaskart didesnei viršvertei, virstančiai ilgainiui kapitalu.

a) Viršvertė virstanti kapitalu.

Visas kapitalas, vartojamas įgyti viršvertei, susidedąs iš dviejų dalių: iš kapitalo pastovaus ir mainomojo. Pastovusis esąs kapitalas, suvartotas įtaisyti fabrikams, mašinoms ir t. t. Tasai kapitalas neduodąs jokios viršvertės. Mašina negalinti duoti viršvertės, nes tiek tesuteikianti vertės dirbiniams, kiek jos pati nustojanti.

Mainomasai kapitalas tai esanti kapitalo dalis, vartojama darbo jiegai samdyti, tai yra: išmokėtas darbininkams suderėtas užmokestis. Darbo kaina netik bunanti atlygiñama, bet dar duodanti pelną — viršvertę. Toji viršvertė tuom esanti didesnė, juo daugiau stoją darban darbininkų, juo ilgiaus, atidirbę butinai reikalingą laiką, darbininkai pasidarbuoją, juo pigesnis darnininkų mokestis, juo našesnis jų darbas . . . .

Viršvertei padidinti esą labai svarbus veiksnys tai pakėlimas darbo našumo. Taip reikalingas darbininkui gyvybės palaikymas esąs įgijamas trumpesniu laiku, negu pirma; todel darbo jiegos vertė pasidaranti mažesnė. Jei pirmiau darbininkas pirmas šešias darbo dienos valandas turėjęs dirbti, kad atidirbtų už darbo mokestį, dabar prie produktiviškesnio darbo gana tam esą penkių valandų. Kadangi darbo diena netrumpinama, kapitalistas gaunąs didesnę viršvertę.

Čia labai svarbią rolę lošiančios mašinos; jos leidžiančios padalyti darbą; prie padalyto darbo nebereikią tiek jiegos ir galinčios jį dirbti moterįs ir vaikai. Kadangi mašina padalijanti darbą tarp darbininko šeimynos, kurią pirma turėjęs maitinti vienas, padalijanti vyro darbo jiegos vertę tarp šeimynos narių; todel atskirų darbininkų mokestis mažėjąs, nes nebereikią tiek uždirbti, kad išpenėtų visą šeimyną, nes uždirbą žmona ir vaikai.

b) Atsirandanti rezervinė pramonės armija.

Ištobulintos mašinos vedančios prie to, jog esą reikalinga kaskart mažiau darbininkų. Senovės pramonė, nustelbusi savistovius amatninkus, dirbusi netobulomis mašinomis; reikalaudama kaskart ekstensiviškesnio darbo, vartojusi kaskart didesnį darbininkų skaitlių, — dabar, išsitobulinant kaskart labyn mašinoms, esą priešingai: dirbama kaskart intensiviškiau, tai yra, kiek galima, mažesniu darbu norima pagaminti kuo daugiausia, kiek duodasi, žmogaus darbą pakeisti mašinos darbu. Taip mašina daranti žmogaus darbą kaskart mažiau reikalingą; pasidaranti visa darbininkų kariuomenė, perviršijanti reikalingą pramonei darbininkų skaitlių; esanti tai „rezervinė pramonės armija“ sunaudojama, kuomet pramonė gerai einanti, paliuosuojama, produkcijai susimažinus, ar atsitikus krizei.

Ta „rezervinė pramonės armija“, besivaržanti su dirbančiais darbininkais, labai numušanti darbo kainas; darbininkas gaunąs darbo, kurs dirbąs pigiausiai; tas geistina kapitalistui; o darbininkas gaunąs tiek, kad vos tegalįs išmisti; taip iš vienos pusės augąs kaskart didyn kapitalas, iš antrosios kaskart didesnis darbininko skurdas, jo tamsumas ir doriškas nupuolimas; ir tai likimas to luomo, kursai sutveriąs kapitalą. „Komuistų partijos manifeste“ pasakyta: „Dabarties darbininkas netik nesinaudoja pramonės pažanga, bet priešingai vienkart su ta pažanga puola žemyn, kaskart žemiaus už savo luomo paviršių. Darbininkas pastoja vargšu; neturtas greičiaus auga, negu žmonės ir turtas.“ Tai vidinama darbininkų neturtėjimo teorija.

c) Manomas kapitalistiškos tvarkos galas.

Netik darbininkai, bet ir darbdaviai, besivaržantįs tarp savęs, sloginantįs vieni antrus. Kova einanti netik tarp atskirų vietos producentų; vietos rungčios išsiplėčiančios iki visos tautos varžytinių, net lig XVII ir XVIII tautų prekybos karų. Juo rinka labjaus išsiplėčianti, tuo sunkiaus esą numanyti pardavimo ir varžytinių sąlygos, prekės-gaminamos, nežinant, ar kartais rinka neužversta geresnėmis prekėmis. Kiekvienas producentas, neapsiskaitydamas su rinkos reikalais, einąs prie hiperprodukcijos. Iš čia paeinančios neišvengiamos, periodiškai įvykstančios pramonės krizės.

Jos dar pasunkinamos kredito krizėmis. Jei rinka užversta prekėmis, jų kainos puolančios; pramonė nebeduodanti pelno; pramonininkas nustojąs kredito kaip tik tuo metu, kada jis turįs padirbtas prekes krauti sandėliuose ir kaskart labjaus esąs reikalaingas didesnio apyvartos kapitalo; panika dar padidinanti sumišimą. Prekės pigiai parduodamos; taip surinktų pinigu nebeužtenkąs pramonininkas atsilyginti kreditoriams; iš čia priverstinos licitacijos; mažiau turėjęs kapitalo pramonininkas žlungąs; tuotarpu kad turtingesnis po krizės galįs dar geriau produkuoti.

Taip besivaržančių pramonininkų skaitlius, laikui slenkant, privaląs mažinties, nes kiekvienas stambesnis kapitalistas nustelbiąs kelius menkesnius. Nykstant mažesnėms pramonės įstaigoms, pramonė susipiesianti kaskart į didesnes įstaigas. Tas pramonės besispietimas kruvon vadinamas koncentracijos teorija. Žlungant mažesniems pramonininkams, turtai susiplaksią kaskart mažesnio kapitalistų burelio rankose. Turtų susiplakimas vadinamas akumuliacijos teorija. Kaskart didėsiąs pastovusis kapitalas, o ne mainomasis, skiriamas darbininkams samdyti.

Taip bedarbių skaitlius turėsiąs didėti. Juo daugiau busią darbininkų, o mažiau pramonininkų, kaskart labjau busią darbininkai naudojami, kilsiąs kaskart didesnis plačių darbininkų minių suvargimas, skurdas. Del produkcijos pažangos naudojami darbininkai nebegalėsią nusipirkti esančių gausiai reikalingų prekių; atsirasiąs kaskart didesnis darbininkų nepasitenkinimas, skersakiavimas ant kapitalistų...

Juo mažiau busią pramonės įstaigų, tuo labjau darbininkai susispiesią kruvon; nesusipratimai tarp atskirų darbininkų ir darbdavių, įgysią budą varžytinių tarp dviejų luomų, nes darbininkai budami tame pačiame sunkiame stovyje, vis labjaus ir labjau pasijusią, kaip vienas luomas, ir susibursią visi, kaip vienas, prieš buržujus-kapitalistus. Tai sukelsią vėl naujas pramonės krizes.

Kartkartėmis grįštančios krizės, pramonės koncentracija turtų akumuliacija, darbininkų neturtėjimas kaskart labjau padidinsią priešingybę tarp visuomenės produkcijos ir kapitalistinio turtų pasidalijimo. Seniaus individualei nuosavybei atsakiusi individualė produkcija, buvusi tad santaika tarp nuosavybės ir produkcijos. Šiandien, išsiplėtojus didelei pramonei, prekybai, nuosavybei, individualė produkcija užleidžianti vietą kolektivinei produkcijai; nežiurint to, pelno pasidalijimas tebesiremiąs individualiais dėsniais; randasi tad priešingybė, kuri vis labyn ir labyn didėdama, privesianti prie kapitalistinės tvarkos žlugimo.

Visuomenės besiplėtojimo logika reikalaujanti, kad kolektivei produkcijai atsakytų kolektivė nuosavybė; truksią ryšiai, laikomi nedaugelio kapitalistų rankose; suirsianti kapitalistinė visuomenės tvarka; prasidėsiąs socializmo viešpatavimas; įvyksiąs „atėmimas iš atėmusiųjų“. Pirma nedaugelis kapitalistų atėmęs iš plačių minių, dabar minios atimsiančios iš to nedaugelio kapitalistų — atėmėjų. Kadangi musų laikais kolektiviai vartojami, samdant apmokamus darbininkus, producijos įrankiai, didelė žemės nuosavybė, geležinkeliai, kasyklos, liejyklos . . . todel šitie privatinės nuosavybės dalykai pirmiausia pereisią kolektivėn nuosavybėn.

Tai busią įvykdyta teisėtu keliu, visuomenės daugumos nutarimu, ar net revoliucijos keliu, jei savininkų pasipriešinimas neleisiąs taikaus klausimo išrišimo. Busiąs tai paskutinis luomų kovos aktas, kuri tęsiasi nuo senovės, ir, Marx'o nuomone, svarbiausia istorijos apraiška, paaiškinanti visas kitas. Toje parmainoje nebusią jokios neteisybės. Kadangi nesą neparmainomų doros tiesų, kas šiandien išrodą neteisinga, tuomet busią laikoma visai teisingu daiktu.

3. Socialistų visuomenės tvarka.

Marx'as ateities visuomenę šitaip yra siulijęs sutvarkyti: „Visi pragyvenimo šaltiniai“ — netik žemė ir laukai, bet ir kasyklos, dirbtuvės, mašinos, žaliadaikčiai . . . busią bendra nuosavybė. Visi žmonės busią lygs: turėsią lygias teises ir lygias priedermes, nežiurint lyties ir kilimo; visi lygiai dirbsią, moterįs ir vyrai; kiekvienas šeimynos narys gyvensiąs iš savo darbo: tik seniai ir ligoniai busią visuomenės globoje; vaikai-visuomenės auginami, auklėjami; gimdytojams nereiksią rupinties vaikais. Visi žmonės dirbsią išvien, ne sau, bet visuomenei; darbo vaisiai busią kolektivinis visuomenės turtas; jo dalis eisianti naujiems dirbiniams gaminti, kita busianti dalijama, kaipo privatinė nuosavybė, atskirų vienatų naudai. Taip išrodysianti privatinė nuosavybė „paremta savu darbu".

Dalijant dirbinius Marx'as skiria du socializmo besiplėtojimo tarpu. Pirmame tarpe socialistų visuomenės, tik išėjusios iš kapitalistiškos tvarkos ir turėsiančios dar daug jos palaikų, suvartojamų daiktų dalijimo saikas busiąs darbo našumas; atmetus dirbinių dalį reikalingą užganėdinti bendriems visuomenės reikalams, kaip antai: fabrikų ir mašinų amortizacijai, mokykloms, prieglaudoms vaikams ir negalintiems dirbti seniams, ligoniams . . . atskiras darbininkas gausiąs tiek, kiek duosiąs darbo; dienos darbas busiąs matuojamas valandomis.

Darbininkas gausiąs iš valdžios paliudijimą, kad tiek ir tiek darbo padirbęs (atmetus tiek darbo, kiek busią skiriama visuomenės reikalamas); su tuo paliudijimu gausiąs iš krautuvių, kuriose busią sukrauti vartojamieji daiktai, tiek, kiek vertas jo darbas; ta pati darbo kiekybė, kurią duosiąs visuomenei vienoje išvaizdoje, busianti jam grąžinama kitoje formoje; tuo tarpu viešpatausianti ta pati taisyklė, kokia užlaikoma, mainant įvairias prekes: tiek, ar tiek darbo vienoje formoje pakeičiama tokia pat darbo lygybe kitoje formoje.

Patsai Marx'as pripažįsta, kad šitame socializmo tarpe dar negalima esanti pilna teisių lygybę; nykstąs, tiesa, luomų skirtumas, nes visi vienodai busią darbininkai, bet dar pripažįstama nevienodi atskirų darbininkų individualiai gabumai, galė daugiau padirbti, todel ir teisė daugiau gauti, kaipo naturalės vienatų privilegijos; esąs tai neišvengiamas pirmame socializmo tarpe stovis, skausmuose gimęs iš kapitalistiškosios visuomenės. Bet visi socialistai pripažįsta, kaip neabejotiną dakyką, jog socialistiškoje visuomenėje, panaikinus luomines nelygybes, visi darbininkai busią laimingi, nes pilnai busiantįs aprupinti jų reikalai.

Antrame tarpe kieknienas individualis darbas busiąs kolektivinis visuomenės turtas; butent, atskiros visuomenės vienatos negalėsią turėti kokių nors ypatingų teisių prie kolektivininio darbo vaisių; kiekvienas gausiąs dirbinių ne sulyg savo darbo našumo, bet sulyg savo reikalų; pranyksiąs visoks skirtumas tarp kuno ir proto darbo; kai darbas liksiąs netik gyvybės išlaikymo įrankiu, bet ir pirmu gyvenimo geismu, kai drauge su vispusišku vienatų išsilavinimu pasididinsiančios jų darbo jiegos ir visi visuomenės turto šaltiniai gausesniais tekėsią upeliais, – tik tuomet visuomenė galėsianti nusikratyti kapitalistiškos tvarkos liekanų ir užrašysianti ant savo vėliavos: „Kiekvienas (dirbs) sulyg savo gabumų; kiekvienam (bus duota) sulyg jo reikalų.“

§ 3. Socializmo kritika.

Marx'o socializmas patraukė prie savęs minias, apakino jas; vargšės nebemato perdėjimo, klaidų, ką parodo socializmo kritika. Socialistų „mokslas“ yra neišpildomas, pilnas priešingybių ir nepriparodytų tvirtinimų. Pradėsime socializmo pamatų svarstymą nuo kertės akmens, nuo meterialio istorijos supratimo.

1. Materialio istorijos supratimo kritika.

Materialis istorijos supratimas yra niekuo neparemtas ir nesiduodąs priparodyti; del aiškesnės materializmo kritikos padalinsime tą tvirtinimą į penkias dalis: a) nesą dvasios, tesanti vien tik materija, b) idėjos paeinančios iš materialės produkcijos, c) nesą neparmainomų tiesų, d) parmainos prigulinčios ne nuo liuosos žmogaus valios, e) nuolatinis visuomenės besiplėtojimas einąs luomų kovos keliu.

a) Yra ne vien materija, bet ir dvasia.

Marx'o nuomonė, visa, kas yra pasaulyje, tai vien materija įvairiose savo besiplėtojimo formose; dvasia esanti augščiausias materijos tvarinys. Yra tat aiškus materializmas, arba pripažinimas, kad materija vienatinė ir galutinė priežastis visokios esybės, visokių apraiškų, tarp kurių dvasia esanti vienas iš galimų nuolatinio materijos besiplėtojimo padarų. Materiališkas istorijos supratimas nesiduoda sutaikyti netik su krikščionybe, bet ir su kita by kokia tikyba. Marx'as visokią tikybą vadina „fantazijine žmogaus esmės realizacija“.

Materialiame istorijos supratime tilpsta klaidos, kad nėra Dievo, pasaulio Sutvėrėjo, nė Apvaizdos, budinčios ant žmonijos; kad nėra dvasiškos nemarios sielos, kad žmogus niekas kitas, kaip tik augščiaus išsitobulinęs gyvulys . . . Skaitytojas tenelaukia šičia tų visų nesuskaitomų klaidų kritikos; tam reikalinga išdėstyti netik krikščionybės apologija, bet ir visa filozofija. Vienas tų klaidų paminėjimas yra materialio istorijos supratimo pasmerkimas. Be to, socialistai taip yra įsitikinę savo mokslo teisingumu, kad savo tvirtinimų neremia jokiais parodymais, ar ganėdinasi pasenusiais, seniai sumuštais Feuerbach'o, Straus'o, Darvin'o ir kitų argmentais.

Materialio istorijos supratimo kritikas esti sunkiame padėjime; jam nėra ko kritikuoti, nes pamatinė tos teorijos tėzė neprirodinėjama, bet laikoma prirodyta; ji tik taikoma prie aiškinimo istorijos atsitikímų, kurie su tam tikru įtempimu, ar atstojant nuo elementarių mokslo reikalavimų, ar negerai juos nušviečiant, pritaikomi prie kokių nori teorijų. Pažymėtina, kad visi bandymai smulkmenose išplėtoti pagrindinę materialio istorijos supratimo mintį vis priveda prie dvasios gaivalo, kurio pašalinime tos teorijos sumanytojai matė savo nuopelną.

Jei tad žmogus turi nemirtingą sielą, tai turi netik medžiaginius reikalus, bet ir dvasios gyvenimą, neišvedamą iš produkcijos santykių. Tiesa, žmogus reikalingas gyvenimui maisto, drabužių, pastogės; todel tie materialiai dalykai jo gyvenime lošia visados svarbią rolę. Bet reikia pridėti kitą tiesą, kad ne viena duona gyvas žmogus, kad ir nemirtinga jo siela nori maisto, veržiasi prie tiesos, nori pažinti netik tai, kas atsitiko, bet ir susekti, del ko tat įvyko; taip tat priežastingumo dėsniu prieina prie augščiausios priežasties, iš kurios viskas paeina. Tuo budu, nors įvairųs esti ekonomijos santykiai, kuriuose žmogus gyvena, visai nuo jų neprigulmingai dvasios takais prieina prie tikėjimo į Dievą. Dievo supratimas, anot socialistų, paeinąs iš reikalo išaiškinti sau šio gyvenimo vargus ir jieškoti paguodos geresnio, busimo gyvenimo viltyj. Tiesa, Dievo pažinimas paeina iš žmogaus reikalo, bet ne vien iš reikalo rasti paguodos šio gyvenimo nelaimėse, labjaus iš reikalo tiesos, kurios trokšta žmogaus dvasia. Kaip suprantame ir pažįstame, kad „kas yra, tas yra; ko nėra, to nėra“, taip-pat suprantame ir sprendžiame, kad „nė vienas daiktas negali veikti pirm jam atsiradus“, todel negali buti savo buties priežastis; kad visos apsupančios mus apribotos esybės negali atsirasti savaime, bet gavo butį nuo kitos Esybės, kuri stovi viršum jų visų, yra neapribota, kurią mes vadiname Dievu, pasaulio Sutvėrėju.

Dievo pažinimas gali buti nustelbtas, kuomet žmonės vadovaujasi ne protu, bet buna geidulių pavergti; kas kartais atsitinka šio pasaulio laimingesniems. Bet be galo socialistai perdeda, kuomet sako, buk turtingesnieji žmonijos luomai esą nereikalingi tikybos, nes turį viso, kas teikiąs laikinę laimę; tik ją laiką reikalinga liaudžiai, kad vildamasi amžinų gėrybių, sutiktų su žemiškos laimės stoka ir iš tikybinių pajudų ramiai kentėtų priespaudą. Visame pasaulyje yra ir buvo daugybė labai turtingų ir užimančių augštas vietas katalikų, kurie pildyme tikybos priedermių nesidavė aplenkti liaudžiai. To negali socialistai sakyt net apie augštesnius protestantų luomus, dar labjaus apie mokslo vyrus.

Protestantas D-ras Dennert'as, nenuilstantis kovotojas su materializmu, tyrinėjo tikybines pažiuras 300 garsiausių mokslavyrių keturių pasktinių šimtmečių ir tai gamtininkų, botanikų, astronomų, biologų, fiziologų, geologų, anatomų ir t. t. Taigi tų 300 pirmos eilės mokslininkų tarpe Dennert'as rado 242 tokių, kurie prisipažįsta prie tikėjimo į Dievą, be materijos pripažįsta dvasios esimą, pasmerkia materializmą; tiktai 20 Dennert'as rado netikinčių, bent abejučių; likusiųjų tikybinės pažiuros liko galutinai nesusektos. Žymi tikinčiųjų dalis labai uoliai pildė tikybos priedermes.

b) Idėjos paeina ne iš materialės produkcijos.

Sulyg materialio istorijos supratimo visos žmonijos idėjos, visi žmogaus įsitikinimai paeinantįs iš ukiškojo gyenimo sąlygų; o visuomenės ukio tvarką nustatančios „produktivės jiegos“, aiškiau sakant, turtų gaminimo budas, technika. Turtų gaminimo budas esąs pirmutinis visų žmonijos įsitikinimų šaltinis.

Bet ar galima iš meterialių ekonominių proprodukcijos sąlygų išvesti visos idėjos politikos, filozojos, teisių, tikėjimo, doros ir kiti žmogaus įsitikinimai? Žmogus, sulyg materialio istorijos supratimo, esąs gamtos tvarinys, nesąs niekas kitas, kaip tik labjaus išsilavinęs gyvulys; todel iš kur jame randasi visa idėologija, visos tikėjimo, doros, filozofijos, teisių, politikos sąvokos?

Socialistai sako, buk idėjos esančios ekonominių sąlygų atspindys žmonių galvose. Daiktų atspindys parodo mums maždaug tikrą dalykų paveikslą; todel ir materialių produkcijos sąlygų atspindys turėtų atsimušti žmonių galvose, nelyginant, kaip fotografija, kaip saulė vandenyje. Bet ar iš to gali paeiti dora, tikyba, filozofija; visuotinis tiesos ir klaidos, gero ir pikto, dorybės ir nedorybės . . . supratimas? Materialės turtų gaminimo sąlygos nieko panašaus savyje neturi; tad iš kur atsimuštų atspindžiu musų galvose? Juk, jei nėra daikto, nebus ir atspindžio.

Paimkime tikybą. Religija, Marxo žodžiais tariant, esanti apgaulinga saulė, besisukanti apie žmogų, jeigu jis nesisukąs pats aplink save; ji esanti tiktai išsvajota žmogaus esmės laimė; ji tuomet gimstanti, kuomet žmogus, negalėdamas rasti laimės ant žemės, jos ieškąs danguje . . . Argi tai neišsvajotas pasakymas, kuriame Marx'as patsai sau prieštarauja. Sulyg materialio istorijos supratimo, religija, kaip ir kitos idėjos, turi paeit iš produkcijos santykių; tuo tarpu, sulyg šitų žodžių, nėra produkcijos vaisius, bet gimsta iš tobulos laimės ilgesio, iš ilgsio, nenutildomo produkcijos santykiais, randamo visur, kur tik gyvena žmonės, nežiurint to, kokie jų produkcijos santykiai.

Religija esą radosi del socialės nelygybės, jai išaiškint ir palaikyti. Bet religija buvo pirmiau, negu atsirado tarp žmonių tokie santykiai. Pirma viso to buvo santykiai tarp pirmosios priežasties ir antrinių, tarp Sutvėrėjo ir tvarinių, tarp Dievo ir žmonių. Tie santykiai tarp Dievo ir žmogaus, arba religija nesiduoda susiaurinti lig santykių tarp luomų, tarp vargšų ir turtingų, bet išplėčiami ant visų žmonių, nežiurint to, kokiame jie yra socialiame stovyje, ar džiaugiasi laimėje gyvendami, ar vaitoja skurde paskędę. . . .

Krikščionybė atsiradusi del pasaulinės Rymo valstybės reikalo turėti pasaulinę tikybą. Pažymėsiu, kad tas reikalas paeina ne iš ekonomijos priežasčių, bet iš politikos. Tas vėl Rymo valstybės reikalas buvo keistas, kad vietoje platinti reikalingą krikščionybę, jos šalininkus milijonais persekiojo, žudė. Stebėtina dar ir tai, kad krikščionybė, iš Rymo imperijos reikalo gimusi, tik tuomet buvo pripažinta valstybės tikyba, kuomet pasaulinė Rymo galybė buvo sulaužyta, kad ta tikyba įgijo visą savo galę ant Rymo viešpatystės griuvėsių.

Imkime dorą. Ji remiasi taisykle: „Nedaryk to kitam, kas tau nemiela". Jei žmogus tik daugiaus išsilavinęs gyvulys, tai niekad nesutvers bendros taisyklės; gyvulys iš prityrimo įsivaizdina sau daiktus, kuriuos mato, girdi, pauosto, paliečia, ragauna; bet iš to įsivaizdinimo niekad neprieis prie bendrų taisyklių, nieko niekad nežinos apie dorą, kas dorybė, kas nedorybė; jeigu žmogus savo esme nesiskirtų nuo gyvulio, niekad neturėtų šitokių taisyklių, kaip minėtoji: „Nedaryk to kitam, kas tau nemiela".

Materialė produkcija netik nėra minties šaltinis, bet atbulai: visa produkcija paeina iš žmogaus proto, iš jo tikslingo darbo, suprantančio naudą. Darbas tegalimas tuomet, kuomet statome sau tikslą, mokame rasti jam įvykdinti tinkamas priemones ir galime sužadinti valią. Net pirmykštė žmonių produkcija paėjo iš žmogaus minties: ne saidokas, kuriuo žmonės šaudė žvėris, ne tinklas, kuriuo gaudė žuvis, pagimdė mintį, bet atbulai: protas išrado tuos įrankius.

Delko pas žvėris nematome jokios pažangos, kuri butų galima palyginti su žmogaus produkcija? Delto, kad žvėris neturi proto! Skruzdės taip-pat gyvena, kaip jas aprašė Saliamonas. Bitės taip-pat tebedirba medų, kaip ir seniau, be pažangos. Žvėris nemoka sau statyties naujų tikslų, negali rasti tinkamų įrankių. Žmogus gi savo protu sumano visokius naujus projektus, randa tinkamus įrankius; taip tobulina produkciją ir pats žengia pirmyn.

Pabrėždami dvasios veikimą kulturiniame žmogaus gyvenime, nemanome neigti kitų materialių veiksnių. Mes pabrėžiame tik vienpusiškumą ir perdėjimą iš materialistų pusės, kuomet jie neigia dvasios veiksnį. Žmogus yra prigulmingas nuo materialių gyvenimo sąlygų. Kaip sako priežodis: „Pirma — gyventi, negu filozofuoti“. Augštesniems dvasios reikalams galima tik tuomet pasišvęsti, kuomet materialis gyvavimas nuolat nekvaršina galvos. Žmogus visados taip tvarkysis, kad galėtų gyventi.

Kaip su atskirais žmonėmis, taip-pat esti su tautomis. Portugalija, Golandija, Britanija . . . užėmė paeiliui pirmą vietą Europos tautų tarpe, dėstis kaip jos užkopė ant materialės kulturos augštybės. Tauta, slenkanti nuo ekoniminės gerovės viršunės, nustumiama užpakalyn. Be tam tikro materialės gerovės laipsnio negalima įsivaizdinti tikrai kulturinės tautos. Todel ekoniminių santykių įtekmė ant visuomenės tvarkos, politikos, teisių . . . neginčijama, tik sakoma, kad ne jie vieni viską padaro . . .

c) Yra neparmainomų tiesų.

Trečias materialio istorijos supratimo tvirtinimas šitaip skamba: Viskas esą plėtojasi be paliovos; produkcijos sąlygos nuolat mainos, o drauge su jomis visas įsitikinimų rumas. Taip, girdi, rankinių girnų epokoje buvęs kitoks turtų gaminimo budas, kitokia visuomenės ir ukio tvarka, kitokie žmonių įsitikinimai, nekaip kad vandeninių, ar vėjinių malunų amžiuje; garo malunai vėl atnešę kitą politikos ir ukio tvarką, kitas žmonių pažiuras. Delto negalima esą pripažinti neparmainomų tiesų politikos, tikėjimo, doros, filozofijos, teisių . . . srityje. Marxas tepripažįsta neparmainomas tiesas matematikos moksluose, bet ir juose amžinos tiesos privalančios buti neskaitlingos.

Be abejo, musų žinių talpa ir tysa mainosi; naujos tiesos esti surandamos, senos klaidos-susekamos. Taip-pat mainosi musų žinių tikrybė: kas pirma buvo spėliojimas, hipotėzė, — sujieškojus naujus argumentus, pasidaryti gali tikra tiesa; bet mokslo pažanga ir musų žinių tikrybės besimainymas toli gražu ne pačios tiesos parmaina, kaip tai mokina materialis istorijos supratimas.

Kas ginčija neparmainomų tiesų esimą, griauna visokio mokslo, drauge moksliškojo socializmo pamatus ir patsai sau prieštarauja. Moklas užsiima daugiausia tuo, kas neparmainoma; sako mums netiek apie atskiras apraiškas, kiek apie bendras tiesas ir taisykles; remiasi tuo, kas butina, neatmainoma; nebutų net galimas; jei nebutų neparmainomų, amžinų prasnių, nebutų jokios žinių tikrybės, turėtumėm visa kuo abejoti.

Net komiška, kad „mokslo“ socializmas radikališkai trauko visus ryšius su senovės idėjomis, o su pagalba tiesų paveldėtų nuo buržuazijos epokos remia savąją teoriją. Jei butų tesingas materialis istorijos supratimas ir kiekvienam ukiškojo visuomenės besiplėtojimo laipsniui atatiktų kita pasaulėžiura, tai materialis ateizmas nebegalėtų buti ateities pasaulėžiura, nes ji butinai turėtų dingti su liberale buržuazija, kuri jį esanti pagaminusi. . .

Jei neturėtumėm bendrų prasnių, negalima butų vienybė tarp atskirų žmonijos kartų; truktų vienybės supratimo; negalėtumėm žinoti, ar Platonas teisingai galvojo; negalėtumėm jo net suprasti, jei supratimai, kuriais jis naudojosi, buvo kiti, negu darbarties; nes visa tai, ką tais žodžiais dabar suprantame, yra, sulyg teorijos, naujųjų ekonomijos santykių padaras, visai svetimas senovei.

Kad išvengus šitų sunkenybių Marx' as pripažįsta neparmainomas, amžinas tiesas grynoje matematikoje ir moksluose, paremtuose matematikos dėsniais, butent: astronomijoje, fizikoje, chemijoje, mechanikoje. . . . Bet šituo nusileidimu netyčiomis griauna savo teorijos pamatą. Juk matematikos mokslai vartoja daugelį sąvokų ir taisyklių, bendrų jiems su kitais mokslais, sudarančių filozofijos sritį.

Kaikurios sąvokos yra bendros visiems mokslams drauge ir matematikai; tikra jų sritis-filozofija, kuri jas tvarko ir aiškina; iš tu neparmainomų sąvokų daro neparmainomas taisykles, esančias visokio gilesnio galvojimo pamatu. Čia priguli šitokios taisyklės: „Kas yra, tas yra; ko nėra, to nėra; tas pats daiktas negali vienkart but ir nebuti; visokia pasekmė privalo turėti sovo priežastį; pasekmė negali buti didesnė už savo priežastį; du daiktu, lygiu su trečiu, yra lygiu tarp savęs; visas daiktas privalo buti didesnis už savo dalį“. . .

Prieštaravimo ir priežastingumo dėsniai yra visokio galvojimo pamatas. Žino tai netik mokyti, bet ir šiaip jau žmonės, net vaikas klausia, del ko tai? Sodietis numano, kad jei laukas jam priguli, tai ne kaimynui; jeigu jam pavogtas jautis; tai buvo, kas jį pavogė. Tos taisyklės tai kiekvieno protavimo, dar labjaus kiekvieno mokslo pamatas; kaip be kojų negalime vaikščiot, taip-pat be jų galvoti. Kas tų taisyklių nepripažįsta, tas pripažįsta kad galima vienkart stovėti ant kojų ir ant galvos, tas griauna filozofijos pamatus, daro visokį mokslą negalimą, patsai savo rankomis ištraukia pamatą iš po tariamojo moksliškojo socializmo. Bet kaip rato sąvoka neparsimainė ir niekad neparsimainys, netaps keturkampiu, taip pat neparsimainys pamatinės tiesos filozofijos, tikėjimo, doros, teisių . . . srityje.

Kaip apie tiesą ir žinias aplamai, taip-pat reikia pasakyti apie dorą. Doros pažiuros be abejo gali plėtoties. Morališkumas dalimi priguli nuo proto išsilavinimo; doros prasniai gali buti aiškesni, ar tamsesni. Dalimi ekonomijos santykiai veikia į žmogaus pažiuras, į tautos doros stovį; bet iš antros pusės patįs ekonomijos santykiai prigulmingi nuo doros žydėjimo ir nuvytimo tautoje. Vis tik doros dėsniai yra šis tas daugiau, negu socialės pasaulio tvarkos atspindys. Savo prigimtim jie pasikelia virš visų gyvenimo santykių, anaiptoli nepripažįsta viso, kas yra, bet stato reikalavimus, atsižvelgę to, kas turėtų buti.

Visais laikais, visose vietose doros mokslas pamatiniuose savo dėsniuose yra tas pats. Net pats Marx'as ir Engels'as tukstančius metų senas doros tiesas tylomis pripažįsta, visur jomis pasiremia, kuomet kalba darbininkams apie jų naudojimą, priespaudą, skriaudas. . . Jei butų tiesa, jog doros dėsniai visai mainosi po ekonomijos santykių įtekme, tai nebutų jokios doros; remianties ateities doros pažiuromis, nebutų bloga meluoti, nelaikyti duoto žodžio, draugams buti neištikimam. Kas šiandien-nedorybė, ryt butų dorybė. Žmogus butų nekaltas aplinkybių padaras; sąžinė butų praeinantis viršutinių santykių tvarinys.

Teisės nėra izoliuotos, bet angštai surištos su gyvenimu ir plėtojasi sulyg kulturos laipsnio, kurį pasiekė tauta. Suprantama, jog jos normuoja tokius santykius, kokie pasidaro tame išsiplėtojimo laipsnyje. Bet negauna teisės viso savo turinio, savo visųaugščiausių dėsnių vien iš ekonomijos santykių. Net, kadangi teisės esti daugiau po tautos proto ir doros pažiurų įtekme, negu po ekonomijos santykių veikimu, esti jos svarbiausia kiekvienos kulturinės pažangos sąlyga. Kiekvienas, kas pažiurės į tuos dalykus neužmerktomis akimis, pamatys čia dvejopą dvasios ir medžiagos veiksnį. Tik sąryšyje su visa tautos ekonomijos, proto, doros pažanga tegalime suprasti teises; taip-pat ir tautos istorija, neatsizvelgus į tautos teisių pažiuras, neranda pilno sau išaiškinimo.

d) Parmainos priguli nuo liuosos valios.

Parmainų besiplėtojime visa darančios turtų gaminimo sąlygos; produkcijos sąlygų parmainos savaime darančios parmainą visuose žmogaus įsitikinimuose bei ukio tvarkoje. Technika besikeičiant sužadinanti netik naujas sąvokas, bet ir valios sroves; taip tad visi žmogaus žygiai įvykstą butinai, neprigulmingai nuo žmogaus liuosos valios. . . . Aiškus daikatas, kad šita pažiura nepripažįsta liuosos valios žmogaus darbuose.

Tuo tarpu neabejotinas yra daiktas, jog žmogaus valia daug gali, jog, kaip priežodis kad sako, kiekvienas savo likimo kalvis; kad nenuskaitomuose atsitikimuose, istorijos epokų persilaužimuose liuosos valios veikimas atskirų žmonių, ar nedidelių burelių daro įtekmę į srovę atsitikimų, kurie šimtmečiais plėtojasi. Ar gi vien tik produkcijos sąlygos sukėlė karus Aleksandro Didžiojo, Napoleono ir kitų. Ar gi vien gaminimo sąlygos padarė tokias pervartas valstybių tvarkoje, kurias istorija skiria tiems garsiems karvedžiams?

Kas apvertįs įtekmę, kurią padarė istorijos bėgin didvyriai. Paminėkime Konstantiną Didį, Karolį Didžiąjį, Genriką VIII, Petrą D. Isivaizdinkime sau Jogailos vietoje Vytautą Didįjį! Ar ta parmaina nebutų padariusi kitos Lietuvos istorijos eigos? Įsivaizdinkime Aleksandrą D. Karolio V vietoje, ar Cezarį Liudviko XVI vietoje! Ar gi ta parmaina nebutų nukreipusi visos naujosios istorijos į kitas vėžes. Kas drįs tvirtinti, kad šitie genialių žmonių žygiai galima išaiškinti vien produkcijos sąlygomis.

Tiesa, didvyriai turi veikti tam tikrose sąlygose, bet tose pačiose sąlygose galima įsivaizdinti tukstantį visokių srovių, kurios priklauso nuo budo, gabumo, valios atskirų žmonių.

Kartais vienos kovos laimėjimas keliems šimtams metų nulemia tautų likimą. Jei ties Grunvaldu kryžeiviai butų pergalėję Vytautą, musų krašto likimas butų žengęs visai kitais keliais. Jei šiame pasauliniame kare vokiečiai butų pergalėję francuzus ant Marnos pirmuoju, net ir antruoju atveju, kas žin, ar ne visai kitas butų buvęs karo galas. O kovos laimėjimo negalima išaiškinti vien tik ekonomijos sąlygomis.

Tardymai parodo, kad tikėjimo ir doros idėjos buvo didelių ekonomijos pervartų priežastįs, ne atbulai. Pagalvokime tiktai, kaip didelę įtekmę turėjo Kryžių karai į Europos kulturą! Vakarų gyventojai, pabuvę Graikijoje, Azijoje, Aigypte, senovės kulturos, prekybos, amatų, dailės žydinyje, pamatė ne vieną naują daiktą, užmezgė prekybos ryšius, pakėlė pramonę, praplėtė kulturą. Galų gale kas butų buvę su visa Europos kultura, jei kryžeiviai nebutų aplaužę ragų turkams? rasi, turėtumėm tokią tikybą, kuri liepė sudeginti Aleksandrijos knygyną. Tų karų negalima juk išaiškinti vien produkcijos sąlygomis. Ar ne iš krikščionybės jos paėjo? Francuzų revoliucija vėl argi neturėjo šaltinių ir tikybinėse idėjose? Butent tikėjimo ir doros nupuolime ir skelbiamose prieštikybinėse pažiurose taip vadinamųjų enciklopedistų raštuose.

Šitaip galėtumėm pereiti visą istoriją ir parodyti, kad tikėjimo ir doros idėjos bent lygiai, kaip ir ekonomijos sąlygos prisidėjo prie žmonijos besiplėtojimo. Užtat ir Bernštein'as, nors ir socialistas, pripažįsta kad šalyp ekonomijos sąlygų politikos, tikėjimo, doros idėjos dariusios griežtą įtekmę istorijos bėgin. „Yra tai esminė klaida, sako Bernštein'as, aiškinti painius istorijos procesus vien tik ukiškais visuomenės veiksniais. Istoriškasis materializmas neįstengs musų apakinti taip aiškiame fakte, kad niekas kitas, kaip tik patįs žmonės, tveria savo istoriją, kad žmonės turi galvas ant pečių, o tų galvų surėdymo negalima laikyti vienodu mechanizmu, užsukamu ekonomijos klausimų raktu. Kaip gi tat išaiškinti, kad įvairųs darbininkai, bunantįs tame pačiame luomo padėjime, elgiasi labai įvairiai, nekartą net ir priešingai? Šalyp įvairių idėjų veiksnių istoriški atsiminimai ir padavimai daro įtekmę į jų veikimo budą."

e) Pažanga randas ne vien iš luomų kovos.

Visoks istorijos besiplėtojimas įvykstąs per luomų kovą. „Ligšiolaikinės visuomenės istorija, – sako Komunistų partijos manifestas, – yra luomų kovos istorija". To pasakymo prasmė tokia, buk turtų gaminimo budas tam tikrame visuomenės besiplėtojimo laipsnyje pradedąs nebesutikti su tomis ukiškomis sąlygomis, kuriose jis vartojamas, imąs kovoti su turtų valdymo dėsniais. Ta ekonomijos srityje kilusi kova turinti atsiliepti socialėje ir politinėje žmonių tvarkoje, nes ukiškos sąlygos nustatančios visuomenės gyvenimą.

Produkcijos srityje kilusi kova savaime atsispindinti žmonių įsitikinimuose; jie pradedantįs suprasti, kad turtų gaminimo budas reikalaująs kitos nuosavybės tvarkos, kitokio turtų padalijimo. Toji kova parodanti vieniems žmonėms, kad jų reikalai nesutinkantįs su kitų žmonių reikalais, kad jų nauda prieštaraujanti kitų naudai.

Vadovaudamies tokiu savo luomo naudos bei reikalų supratimu, vieni prieštaraują statomiems technikos reikalavimams pakeisti turtų valdymo sąlygas; šitaip darą tie, kuriems senoji tvarka buvusi naudinda. Kiti, supratę produkcijos budo reikalavimus, sujundą senąją tvarką griauti, vykinti gyvenime tai, kas produkcijoje savaime jau įvykę; taip veikią tie, kuriuos prie senosios tvarkos naudota.

Produkcijos sąlygoms parsimainius, savaime turįs keisties visuomenės sutvarkymas. Įgydami naujus produkcijos įrankius, žmonės parmainą turtų gaminimo budą; pakeitę budą gyvybei palaikyti, parmainą visos draugijos santykius. Girnos tveriančios draugiją su feodalais, garinis malunas — su pramonės kapitalistais, sako Marx'as.

Toms parmainoms pragreitinti reikią tokių žmonių, kurie, supratę produkcijos srityje įvykusių parmainų svarbą, pasistengią nugriauti atgyvenusią savąjį amžių senovės tvarką. Taip naudojamieji žmonės sumaningu savo veikimu pagreitinantįs visuomenės pažangą; taip tat luomų kova esąs labai svarbus socialės pažangos veiksnys.

Nagalima užginčyti, kad luomų kovos lošia didelę rolę žmonijos istorijoje; bet sakyti, jog ligšiolaikinė istorija buvusi tik luomų kova, be galo perdėta. Kas yra girdėjęs apie luomų kovą visoje senovės Rytų istorijoje? Žinome ten apie tautų kovas tarp Assyriječių, Babyloniečių, Aigyptiečių, Persų, Medų ir kitų; bet luomų kovos tenai nėra nė pėdsakų. Liaudis rytuose per amžius tylėdama vilko sunkų jungą; matome vienok, koks tenai buvo kulturos išsiplėtojimas.

Tiesa, kartais atskirose tautose yra buvę luomų kovų, kaip tai žinoma iš Rymo ir Graikijos istorijos; bet buvo neilgos ir jos nepadarė žymios įtekmės į mokslą. Naujos kartos išradimai: spauda, parakas, garinės ir elektrinės mašinos, telegrafai, telefonai, lakstytuvai, . . . kurie padarė pervartą visuomenėje, ne luomų kovos, bet atskirų asmenų sunkaus darbo vaisiai.

2. Viršvertės teorijos kritika.

Materialis istorijos supratimas yra tai filozofiškasai tariamojo moksliško socializmo pamatas. Kaip netvirtas jo pamatas, taip netvirtas visas, ant jopastatytas, socializmo rumas, butent ekonomijos teorijos, turinčios parodyti, kaip darbatinė kapitalistiškoji visuomenės tvarka busianti pakeista socializmu. Išgriauti kapitalistiškai tvarkai Marks'as vartoja savo viršvertės teoriją, kurią pirmiaus išdėstėme. Bet jo viršvertės teorija paremta vertės teorija; todel pirma reikia pažinti, kas tai yra vertė ir Marx'o teorijos skirtumas.

a) Tikrasai vertės supratímas.

Kiekvienas daiktas, kursai, sulyg musų nuomonės, gali užganėdinti kokį nors musų reikalą, kurį todel mes branginame, turi mums vertę. Tad vertė, viso ekonomijos mokslo pamatas, nieko kito nereiškia, kaip tik tai, kad koks nors daiktas mažiaus, ar daugiaus yra mums pageidaujamas.

Bet koks vertės pamatas? Delko vieno daikto labjau geidžiame, negu kito; net ir to paties kartais dagiau, kartais mažiau? Štai klausimas, kurs nuo seno vargina ekonomistus. Beveik kiekvienas ekonomistas turi savo pažiuras į vertę; bet dabarties visų nuomonės susilieja maždaug į dvi — naudingumo ir darbo teorijas.

1) Vartojimo vertė.

Naudingumu vadiname daikto ypatybes, kurios gali patenkinti mažesnį, ar didesnį musų reikalą. Tas ypatybes kiekvienas daiktas turi ar iš prigimties, ar įgija per žmogaus darbą. Jei yra du daiktu, tarnaujančiu tam pačiam reikalui, tad lengva nutarti, katras vertesnis. Tuomet rodos, kad vienas naudingumas yra vertės pamatas: iš dviejų vaisių imsime sultingesnį, dviejų laukų — derlingesnį . . .

Bet tuojau nustojame to pamato, jei turime du daiktu, katrie užganėdina įvairius musų reikalus. Pavyzdžiui: duona ir drabužis, katras iš ju naudingesnis? Rodos, galima butų šitaip nuspręsti: katras patenkina didesnį reikalą, tas ir vertesnis. Šitaip sprendžiant, turėtų buti brangiausi: vanduo, duona, medžiai, geležis . . . kaipo reikalingiausi; tuo tarpu labjaus už visa branginama deimantas, auksas . . .

Negalima sakyti, buk žmonės neišmintingai pasielgią, tokią vertės eilią užlaikydami; jei butų išmintingi, tuomet ir daiktų vertės eilia butų kita, sulyg naudingumo. Žmonių reikalų negalima sustatyti neparmainomoje tvarkoje: kartais vienas, kartais kitas yra didesnis. Alkanas žmogus už vis labjau brangins duonos kąsnelį, bet nieko neduos už jį, sotus budamas; Sacharos tyruose vanduo branginamas, kaip auksas; o pas mus, kur pilna šulinių, nieko nevertinamas, lieknuose gi kenksmingas, net pinigai mokami už balų nusausinimą.

Taigi kiekvienas daiktas turi vertę delto, kad yra žmogui naudingas. Bet kaikurių daiktų gali taip daug buti, kad jų žmogus nebepageidauja, nebereikalauja, todel ir nebevertina. Vertus antraip, tų daiktų skaitlius gali taip sumažėti, kad jų pageidavimas bus labai didelis. Todel kuo daiktų yra mažiau, tuom jie brangesni; kuo daugiau, tuo pigesni. Kad koks nors daiktas turėtų vertę, reikia, kad naudingų daiktų butų neperdaug, kad ne visų žmonių pageidavimai butų patenkinti.

Taip išvedamas svarbus įstatymas, jog pageidajamo daikto vertę nustato mažiausias naudingumas. Kiekvienas daiktas turi vertę, atsakančią svarbai to reikalo; kurs nebutų patenkintas, jei to daikto nebutų. Kadangi tokiame atvejyje apleistumėm mažiausį reikalą, kurį pirmiaus atlikdavome, todel daikto vertė atsako mažiausiam reikalui, arba mažiausiam naudingumui. Įsivaizdinkime sau, kad kur nors toli nuo musų gyvena sau vienas žmogus; jis ant savo žemės užsiaugina penkius maišus kviečių. Tuos javus nutaria šitaip suvartoti. Vieną maišą skiria duonai, kitą piragams ir kitiems kepiniams, trečią daryti giroms, ketvirtą penėti vištoms, penktą gi paskiria miško paukšteliams lesinti . . .

Maišai visi vienodi, todel ir jų vertė vienoda: nedidesnė nei pirmutinio, nei paskutinio; nes tik paskutinio stoka galima pajusti; ar gi gelėtų šaukti mirsiąs badu, jeigu kas jam pavogtų pirmąjį maišą, kurs turėjo patį maitinti; aiškus daiktas, kad jis delto nenustos maisto, tik kad turės paskirti antrą maišą šitam reikalui; bet kurį? tą, kurs mažiausia reikalingas, todel paskutinį; dabar jis žinos, kad nebegalės lesinti miško paukščių; todel tas paskutinis maišas nusprendė apie visų penkių vertę. Penktojo nebesant, apie likusiųjų vertę spręs noras turėti vištų; nustojus dviejų, apie trijų maišų vertę spręs gėralų troškimas; trumpai sakant, apie maišų vertę sprendžia mažiausias jų naudingumas; kad jam pasiliks vienas tik maišas, jis to žmogaus akyse turės begalinę vertę, nes nuo jo prigulės gyvastis, ar mirtis.

Toji teorija išriša sunkenybę, delko vanduo, kurs taip naudingas, neturi jokios vertės, kodel deimantas, nors taip mažai reikalingas, turi taip didelę vertę. Ji teisinagi sprendžia, kad vanduo nėra naudingas, jeigu jo yra perdaug, ir gali pripažinti, jog deimantas yra naudingas, nes labai pageidaujamas, kadangi jo nėra perdaug, net niekad neužtenka.

Tas pats aiškinimas galima taikinti prie kiekvieno daikto, ypač kalbant apie atskirą žmogų, kurs, kaip koks Robinsonas, gyvena sau patsai vienas. Bet, jei paimsime žmogų, gyvenantį visuomenėje, galima rasti sunkenybių, nes vartojimo vertė yra po maino vertės įtekme. Šiame atvejyje reikia patėmyti dar nevienas dalykas, kurs žemiaus išdėstomas.

2) Maino vertė.

Iškarto rodosi, kad maino vertė yra visai kas kita, negu vartojimo vertė, nes šita yra kitokia pas kiekvieną žmogų, tuotarpu kad maino vertė yra visados vienoda toje pačioje rinkoje; taip, kad ji vadinama kaina, kuri skelbiama pirklybos laikraščiuose; kuomet vartojamoji vertė priguli nuo vienatų nuomonės, maino vertė visiems primesta, nes ir perkąs ir parduodantis turi taikinties prie kainos.

Kaikurie senesnieji ekonomistai, pradėjus nuo pat Aristotel'io, matydami šitą skirtumą, vartojimo vertės pamatu laikė naudingumą, maino gi vertę laikė prigulminga nuo pasiulijimo ir paklausimo. Bet pasiulijimas ir paklausimas priguli nuo kainos; daugiau reikalaujant, kilsta kainos; bet kainų pakėlimas sumažina paklausimą; verčiant antraip, jei pasididinus pasiulijimui, kainos puola, tai vėl kainų puolimas sumažina pasiulijimą.

Užtat galima lygiai sakyti: pasiulijimas ir paklausimas nustato kainą, ir kaina nustato pasiulijimą ir paklausimą. Jei gero vyno butelys kainuotų kelias kapeikas, visi gertų, paklausimas butų labai didelis; kadangi kainuoja kelius rublius, maža kas tokį vyna geria; jeigu butų jo kaina šimtas rublių, kažin ar kas begertų. Be to, jei uždarytame krašte duonos pasiulijimas sumažėtų perpus, kaina pakiltų ne dvigubai, bet gal ir penkius kartus; o pusiau sumažėjus vyno pasiulijimui, jo kaina dvigubai nepadidėtų.

Siandin ekonomistai nebepripažįsta dvejopumo, nė priešingumo tarp abiejų verčių, bet abidvi mėgina suvesti vienan supratiman, butent: pageidaviman, arba mažiausin naudinguman, kurs angščiau buvo paminėtas. Vienatinis skirtumas tas, kad vartojimo vertėje atsižiurima mažiausio naudingumo, kurį duoda tas daiktas jo savininkui; maino gi vertė nustatoma mažiausiu naudingumu kitų žmonių, kurie jį sau perkasi.

Pavyzdžiui: kas turi šimtą purų javų, paskutinis puras jam vartojimo vertės visai neturi, bet turi maino vertę, kaip ir kiti purai; nes, jei pats turi daugiaus javų, negu jam reikia saviems reikalams, tai yra žmonių, kuriems javų truksta; todel jiems net ir tukstantinis puras turi vertę. Jeigu javai butų taip gausųs, kaip vanduo, kiekvienas jų turetų perdaug, tada tas tukstantinispuras neturėtų nei maino, nei vartojamosios vertės.

Tas mažiausias naudingumas kitiems taippat nevienodas, kaip ir naudingumas savininkui. Nerasi rinkoje dviejų žmonių, katriems tas pats daiktas turėtų tą patį naudingumą; vienok toje pačioje rinkoje tos pačios rųšies prekių ta pati kaina. Vertės skirtumas, kaip jau sakyta, yra tai, kad vieno daikto labjau pageidaujane, negu kito; todel negali buti kainos skirtumo vienodų prekių, nes jos visos vienodai pageidaujamos abejutiškumo teise, kuri reikalauja, kad dviejų tos pačios rųšies prekių kaina butų ta pati, jei dalykas abejutis, ar jų vieną nusipirksime, ar kitą.

Bet kaip sutaikinti to pačios rųšies prekių kainos vienodumą su nevienodu mažiausiu naudingumu įvairiems žmonėms? Išaiškinimas nesunkus: maino vertė, kuri nustatoma rinkoje, paeina iš šusirėmimo dalininkų, kuriems mažiausias prekės naudingumas ne vienodas. Čia galima pritaikinti pasiulijimo ir paklausimo dėsnį ta sąlyga, kad pasiulijimas reikš prekių kiekybę rinkoje, o paklausimas reikalų kiekybę. Aiškus daiktas, jog, jei reikalai didėja, prekių kiekybė pasilieka ta pati rinkoje, didėja mažiausis jų naudingumas, todel ir vertė; ir atbulai, jei reikalai mažėja, didėja prekių kiekybė rinkoje, mažiausias jų naudingumas mažėja ir gali visai net dingti.

Bet maino vertė, nors ta pati toje pačioje rinkoje, laikui slenkant, mainosi; tai matoma iš kasdieninių kainų skelbimo. Galima pastebėti, kad tas kainų svyravimas maždaug taikosi prie produkcijos išlaidų, kiek išleista kokį daiktą gaminant; arba, kitaip sakant, nuo daiktų ir darbo vertės įdėtos naujam daiktui pagaminti. Jei prekės vertė yra maždaug lygi su produkcijos išlaidomis, tuomet sakome, jog jos vertė yra normalė.

Tai lengva suprasti: kuomet maino vertė perviršija produkcijos išlaidas, pasididina pramonininko pelnas; tai ragina jį padidinti šitą pramonės šaką; bet, dauginant dirbinius, sumažina mažiausį jų naudingumą ir maino vertę; kuomet maino vertė pasidaro mažesnė už produkcijos lėšas, pramonininkas turi nuostolį, kurs verčia jį smažinti produkciją; susimažinus prekėms, pakilsta mažiausias jų naudingumas ir maino vertė.

Del tospriežasties matome kiekvienoje produkcijoje palinkimą sutverti nuolatinį santykį tarp dirbinio vertės ir jo pagaminimo išlaidų. Tasai santykis yra svarbiausia ekonomijos taisyklė; bet negalima sakyti, kad produkcijos išlaidos nulemia dirbinio vertę. Kiekvieno pramonininko tikslas, gaminant dirbinius, neišleisti daugiau, negu jie bus verti; jei išleistų daugiau, turėtų nuostolį, o prekės vertės nė skstiku nepakėls; kuo mažiaus išleisti pasiseks, tuo didesnį turės pelną.

Imkime, pavyzdžiui, kelius šimtus javų maišų, atvežtų rinkon; aišku, kad ne visų maišų produkcija lygiai apsiėjo: vieni javai beveik savaime užaugo derlingoje žemėje, kiti su mineralinėmis trąšomis išauginti, vieni labai toli atvežti, kiti čia pat augę . . . Tuo tarpu matome, kad jų visų kaina čia vienoda. Koks gali buti santykis tarp kainos ir produkcijos išlaidų, jei kaina — vienoda, išlaidos — įvairios?

Rinkos kaina taikosi prie to maišo prudukcijos išlaidų, kurs apsiėjo brangiaus ir dar rinkoje reikalaujamas. Jei kainos neužtektų atlyginti produkcijos išlaidoms, tai nebevežtų rinkon; tuomet kaina turėtų pakilti, nes javų butų mažiaus, o reikalai tie patįs. Iš čia paeina tai, kad kaina duoda mažesnį, ar didesnį pelną visiems tiems producentams, kurių išlaidos buvo mažesnės.

Bet negalima sakyti griežtai, kaip tai seniau sakyta, kaip ir dabar tebesakoma tų, kurie darbą laiko vertės priežastim ir pamatu, kad produkcijos išlaidos nustatančios dirbinių vertę. Nėra čia butino priežasties santykio, nes ir atbulai galima sakyti, jog prekės vertė nulemia produkcijos išlaidas, arba kad produkcijos išlaidos prigulmingos nuo prekės vertės.

Pramonininkas, norėdamas gaminti kokią naują prekę, ypač tą, kuri jau turi savo rinkos kainą, privalo pramatyti, kokią galės imtį kainą ir taip nustatyti produkcijos išlaidas, kad nedaugiau išleistų, negu galės gauti. Jei, kaip reikiant, neapskaitys, toji klaida nėkiek nepakels prekės kainos, bet turės nuostolių ir turės liauties dirbęs tos rųšies prekes.

Bet privalome pasakyti, kad visų prekių kainos ir jų produkcijos išlaidos rupinasi prisitaikinti prie viens kito. Tai daro ne priežastingumo santykis, bet iš šalies konkurencija; ji spaudžia tuo labjaus, juo didesnis tarp išlaidų ir kainų skirtumas; nes, jei pelnas didelis, ima pramonininkai daugiau gaminti, taip sumažina dirbinių vertę.

Kame konkurencija neveikia, ten nematyti šitos apraiškos. Monopolinės prekės kaina gali žymiai perviršyti produkcijos išlaidas. Bet ir turintis monopolį negali be saiko kainos kelti, nes, kainą pakėlus, mažiau perkama; taip randasi net monopolisto reikalas žeminti kainą, bet daugiau parduoti.

b) Marx'o teorijos skirtumas.

Antroji-darbo vertės teorija, sugalvota Ricard'o, priimta Marx'o, yra priešinga ką tik išdėstytai naudingumo vertės teorijai. Suprantamas daiktas, ji neginčija, kad naudingumas, butent galėjimas užganėdinti kokį nors musų reikalą, yra vertės sąlyga; bepročiui reiktų buti, kad manyti, jog koks nors daiktas, niekam nenaudingas, galėtų turėti kokią vertę, nors nežinia kiek darbo butų jin įdėta; bet, sulyg šitos teorijos, naudingumas nesąs vertės pamatas. Vertės pagrindas, anot jos, tai žmogaus darbas; kiekvienas daiktas mažiaus ar daugiaus esąs vertas, dėstis kiek darbo jin įdėta.

Marx'jas sako, buk maino vertėje nesą ne kruslelio vartojamosios vertės; ši esanti daikto ypatybės, kurios kiekvieno daikto kitos, tuo tarpu kad maino vertė bendra esanti visiems. Tai, kas bendra visiems daiktams, esąs žmogaus darbas, kurs reikią saikėti darbo valandomis . . . Nors šita teorija turi nemaž šalininkų, bet ji neteisinga. Tiesa, kad maino vertė yra bendra visiems dirbiniams; taipgi tiesa, jog darbo sunkumas, net jo ypatybės pakėlia daikto vertę; bet netiesa, kad tos vertės bendrumas tai žmogaus darbas; netiesa, kad žmogaus darbas-vienatinis vertės pamatas.

Jei žmogaus darbas butų vertės priežastis, tai ten, kur nebuvo darbo, nebutų nė vertės. Bet yra daugybė daiktų, kurie turi net labai didelę vertę, nors jiems įgyti nereikia darbo, kaip antai: mineralinių vandenų, ar žibalo šaltinis; žemės gabalas, į kurį savininkas jokio neįdėjo darbo; ypač daug vertinama žemė, gulinti didelio miesto viduryje; tai pat galima pasakyti apie miškus, kurių niekas nei sėjo, nei sodino, grybus, uogas, žuvis.

Jei vien darbas butų vertės pamatas, tai toji vertė butų vienoda be parmainų, nes padarytas darbas nebegali nei mažėti, nei pasididinti. Tuo tarpu kiekvienas žino, kad dirbinių vertė nuolat mainosi, nors aišku, kad tas vertės svyravimas nepriguli nuo darbo, reikalingo jiems pagaminti. Šiandien už pudą kviečų tiek, rytoj kita kaina, nors darbas pasilieka tas pats, kaip buvęs kol pagaminta kviečių pudas. Žieminės drapanos rudenį brangesnės, negu pavasariop; o tiek pat laiko siuvėjas reikalingas joms pasiuti, ar tai rudenį, ar pavasarį. Šviežias, ar senas vynas, atsižiurint darbo padėto, turėtų buti vienodi, vienok jų kaina toli nelygi . . .

Jei darbas butų vertės priežastis, lygių darbų butų lygios vertės, nelygių darbų-nelygios vertės. Vienok matome, jog daiktai, kurie reikalavo tiek pat darbo, įvairia kaina parduodami, net dirbiniai, prie kurių padėta nelygiai darbo, perduodami ta pačia kaina. Įvairios rųšies geležinės anglįs, nors tuo pačiu darbu iškasamos, vertinamos vienok nevienodai. Geresnių vynuogių vynas, kad ir lygiu darbu padarytas, turi didesnę vertę už blogų vynuogių vyną, tas vėl brangesnis už vaisvynį.

Pirmykščių Pietinės Amerikos girių medžiai, tenai nieko nevertinami, nes perdaug jų yra; vienok vienodu darbu pergabenta musų kraštan kiekviena rųšis turi kitokią vertę: magonis, ebanas, ąžuolas . . . delto kad nevienodas jų tvirtumas, naudingumas, gražumas. Imkime batus: kurpiui tiek pat reikia laiko pasiuti batams iš geros ir blogos odos; sprendžiant sulyg darbo valandų, išeitų, kad batai privalo buti visi vienos vertės, ar bus gemzos, ar paprastos odos, ar net ir popieriniai. Kviečių pudas, užaugintas blogoje, sunkiai dirbamoje, tręšiamoje žemėje, parduodamos paprastai lygia kaina, kaip ir užaugęs derlingoje žemėje, nereikalaujančioje taip sunkaus darbo . . .

Pats darbas yra matuojamas ne vien darbo valandomis, bet ir jo intensiviškumu, naudingumu. Darbo vaisių vertė saikėjama ne visuomeniškai reikalingu laiku, bet technikinėmis, artistinėmis darbo ypatybėmis. Jei du rašytoju parašys knygas, ta knyga bus vertesnė, katra, visuomenės nuomone, bus geresnė, gražesnė, tobulesnė. Kas įvertins du paveikslu, išstatytu parodoje? Ar butinai reikalingas laikas jiems nupiešti? Anaiptoli ne, bet paveikslo darbo ypatybės, talento žymės. Mažas Rafaelio paveikslėlis mokamas dešimtimis tukstančių del jo tobulybės.

Visa tai parodo, jog darbo negalima laikyti maino vertės pamatu. Mato šitai netik garsesni ekonomistai, kurių teoriją pirma išdėstėme, bet ir Vokietijos socialistai, kaip Bernstein'as ir Vollmar'as; Anglijoje gi, anot Webb'o, nė vienas socialistas nebesilaikąs Marx'o vertės teorijos, bet visų esanti priimta naudingumo teorija.

c) Viršvertės tardymas.

Nupuolus Marx'o vertės teorijai, puola drauge ir ant jos pastatytoji viršvertė; todel nebėr didelio reikalo gvildenti ją skyrium; bet parodysiu dar jos neteisingumą tik dvejais, perdaug aiškiais pavyzdžiais. Viršvertė, sulyg Marx'o pasidaranti iš neužmokėto darbininkams uždarbio; tai svetimo darbo vertė, pasisavinta be jokio už „tat atlyginimo. Bet pavyzdžiai parodo ką kitą.

Vynuogyno savininkas per metus padaro vyno už tukstantį rublių; tą vyną jis laiko per dešimtį metų rusiuose; dešimčiai metų sukakus, mato, kad tas pats vynas, kurio jis ir nejudino, yra vertas jau du tukstantančiu rublių. Nuo kokio dabar darbo bus nusukta šita tukstančio rublių viršvertė? Darbininkai, kurie padarė vyną prieš dešimtį metų, jau seniai gavo savo mokestį; pagaliaus, kad jų darbas pasibaigė, vyno vertė tebuvo tukstantis rublių. Tad viršvertė, atsiradusi per dešimtį metų, negali buti darbininkams užturėta mokesčio dalis.

Kitas atsitikimas. Jubilierius pasamdo penkias merginas skirstyt ir varstyti perloms; jo kapitalas siekia 750 tukstančių; per metus jis parduoda perlų už 500 tukstanćių ir gauna pelno 40 tukstančių. Jei tas metinis pelnas pasidarė iš neužmokėjimo darbininkėms už jų darbo dalį, tad aišku, kad tie 40 tukstančių priguli penkioms merginoms, dirbančioms pas jubilierių, kad jubilierius nusuka kiekvienai po 8 tukstančius metuose. Ar ne keista?

Jei kas pasakytų, kad tie 40 tukstančių nusukti ne tik toms morginoms, bet ir kitiems darbinikams, dirbantiems prie perlų gaudymo ir pristatymo dirbtuvėn, tai galima butų jokiam atsakyti, kad kitus darbininkus samdė ne jubilierius, bet kiti kapitalistai, kurie jau atsiėmė savo viršvertę, ir kad jubilierius, pirkdamas iš jų perlas, užmokėjo ir už viršvertę. Taigi, ar šiaip, ar taip sakys, neišeis iš klaidingo pripažinimo, buk toms merginoms už skirstymą ir narstymą perlų prigul daugau, negu po 8 tukstančius per metus; užmokėtas mokestis ir neva nusukti aštuoni tukstančiai viršvertės.

Tie pavyzdžiai peraiškiai rodo, kad Marx'o viršvertės teorija neteisinga. Sugriovus viršvertės teoriją, sugriuva drauge ir iš jos padarytos išvados, privalančios parodyti, kaip dabartinė visuomenės tvarka busianti pakeista socializmu. Marx'as ir jo pasekėjai sako, buk pramonės koncentracija, turtų akumulacija, darbininkų neturtėjimas, periodiškai įvykstančios krizės suardysiančios kapitališkąją darbarties tvarką; tuomet prasidėsięs socialismo viešpatavimas. Šitie Marx'o išvedžiojimai labai perdėti. Peržiurėkime dar tas teorijas skyrium . . .

1) Pramonės įstaigos nesusispies.

Neginčijame, jog didelė pramonė smelkia mažą ir vidutinę, kame negali buti pasekta technikos pažanga; bet matoma tai tik kaikuriose žmogaus uždarbiavimo srityse. Vokietijoje matome pramonės linkimą prie koncentracijos ir prie mažų, net ir vidutinių dirbtuvių nykimo. Nuo 1871 metų per 30metų kasyklų, skaitlius nupuolė iš 4218 iki 2470, tuotarpu darbininkų skaitljus jose pasidaugino daugiau kaip dvigubai: iš 277 878 iki 573078. Bravarų skaitlus per 25 metus nuo 1877 – 1903 m. beveik pusiau sumažėjo, butent: iš 12535 lig 6404, alaus gi buvo padaroma du sykiu daugiau, negu pirma. Bet šita koncentracija regima ne visose pramonės šakose.

Statistikas Rauchberg'as sako, kad mažos pramonės įstaigos užsiliko, neliko didžiųjų panaikintos, net jos plėtojasi; nors didelių skaitlius mažėja, nedaro mažų negalimomis*). Matoma tat ypač amatuose. Vokietijoje amatninkų su šeimynomis yra lig šešių milijonų; todel aišku, jog, nežiurint fabrikų, gali gyventi. Tiesa, kaikuriose šakose dirbtuvės panaikino rankų darbą: pranyko vinių dirbimas rankomis; taip pat — darilninku, audėjų,verpėjų . . . amatai. Bet kepėjų, skerdėjų, kirpėjų, skutėjų, kaminbraukių amatai . . . plėtojasi, laiko net darbininkus. Yra pramonės šakų, kurios niekad nepasiduos dirbtuvėms, kaip namų statymas, murijimas, dabinimas . . .

Belgijoje, pramonės krašte, prof. Waxweiler'is parodė, kad Marx'o teorija nesipildo. Nuo 1846 — 1896 m. skaitlius įstaigų, kur savininkas dirba savistoviai iš 160 000 pašoko lig 240 000. Sakant aplamai, didelė pramonė plėtojasi šaly mažos ir vidutinės; mažų įstaigų tvirtumas iš to yra matomas kad, nežiurint mašinų ištobulinimo, daugelyje pramonės įstaigų pasiliko dar varomas rankų darbas, net ir ten, kur mašina turėtų dirbti; argi ne stebėtina, jog dabar yra daugiaus audėjų, kurie audžia senovės budu, neg audėjų prie mašinų; pirmų yra 25 751, antrųjų 23 541.

---

*) 1895 m. dirbtuvių su 1—5 darbininkų buvo: 2 934 723; jose dirbo 4 770 669 darbin. 1907 m. tokių pat dirbturvių buvo jau 3 124 198 su 5 353 576 darbininkais. Dirbtuvių su 6—50 žmonėmis 1895 m. — 191 301 su 2 454 333 darbinikų, o 1907 m. 267410 dirbtuvių su 3 644 415 darbininkų. Dirbtuvių darbininkų skaitlius virš 50 žm. 1895 m. buvo: 1853 su 3 044 267 darbininkais, o 1907 m. 32 007 su 5 350 052 darbinikais.

Sulyg Marx'o, kaip esą pramonėje, taip ir žemdirbystėje, dideli ukiai nustelbią mažus ir vidutinius*). 1890 m. Engels'as sakė: „Musu partijos priedermė parspėti valatiečiuis jų apverktiname padėjime, kad negalės užsilikti maži ukiai, kad dideli ukiai panaikins mažus, kaip traukinys sunaikina karus, stovinčius jam ant kelio". Tuo tarpu, jei pramonėje ir matome šiokią tokią koncentraciją, tai žemdirbystėje visai kitaip yra: platinasi vidutiniai ukiai, ypač maži. Bernstein'as pripažįsta: „Negali buti abejonės, kad visoje vakarinėj Europoje, kaip ir Amerikos Suvienytų Valstijų rytuose, visur mažas ir vidutinis ukis žemdirbystėje auga, didysis gi smulkėja". Musų krašte dvarai be galo greitai nyksta, valstiečiai gi perkasi žemės.

Todel, dideli ukiai netik nenustelbia mažų, bet beveik priešingai esti. Tas taip aišku, kad net Vollmar'as socialistų susirinkime 1894 metais pasakė: Pasirodo, kad prie dabartinio ukininkavimo dideli ukininkai nenuveikia mažų; nes ukininkas padaro netik prekes parduoti, bet ir patenkina beveik visus savus reikalus; be to, svarbu jo paties darbas, nors ir tarnams padedant, ir kitas gyvenimo budas. Dar aštriau parašė 1899 m. socialdemokratas David'as laikraštyje „Vorwärts", jau niekas nebetikįs, kad valstieêiai ekonomijos žvilgsniu žlugtų.

Visuomenės organizacijų koncentracijai, rodos pati gamta nustatė tam tikras ribas. Kol prieinama lig tam tikro didumo, sumažinama darbas del jo padalijimo, tarnaujančių skaitlius, vieta įstaigai pastatyti, statymo lėšos, bent samdymo nuoma, net apyvartos kapitalas ir produkcijos išlaidos . . . Bet, peržengus tas ribas, net ir tose pramonės šakose, kurios tinka koncentracijai, produkcijos lėšos nebemažėja, bet didėja; todel nyksta didelės produkcijos nauda . . .

---

*) 1895 m. ukių, turinčių 5—10 hektarų buvo 605 814, o 1907 m. 652 798; ukių su 10—20 hektarų 1885 m. buvo 322 990, 1905 m. 412 741. (Statistisches Jahrbuch für das Deutsche Reich 1913).

2) Turtai kruvon nesusiplaks.

Galop, jei ir susispiestų pramonės įstaigos, tai dar negalima butų sakyti apie turtų susiplakimą; didelės įstaigos dažniausia esti draugijų nuosavybė; kuomet susivienija kelios įstaigos į vieną, turtai pereina iš nedidelio didesnio žmonių skaitliaus rankosna. Turtų susiplakimo teorija Marx'o skelbtoje formoje gyvenimo nepatvirtinama: kapitalistų yra dar gana daug ir nėra ženklų, kad žymiai jie turėtų sumažėti.

Neginčijame, kad liberalizmo epokoje yra tendencija prie akumulacijos; bet ginčijame teorijos visuotinumą ir butinumą. Tikrai, kapitalų akumulacija, vidurinių luomų slėgimas, žaidimas su materiale daugelio savininkų gerove, tai ukiškosios liuosybės žymė. Vienas augštyn kyla turtuose, kitų daugelis puola neturto bedugnėn; žaidžiama su žmonėmis, kaip su pilkomis. Taip ilgai negali buti; turi buti atmaina ir toji parmaina yra galima. Darbartinė ukiška tvarka yra žmogaus sutverta ir pamažėli turės kitaip virsti; reikalas prie to veda.

Turtų susiplakimas nėra taip visuotinis ir taip toli nužengęs, kaip „mokslo“ socializmas tai norėtų matyti. Akumulacija vidurinio luomo nenustumė proletarų eilėsna. Dar yra vidurinis luomas, kurs dabar sudaro didesnę visuomenės dalį, negu kapitalistai ir darbininkai drauge. Schmoller'is Gustavas užsiėmė klausimu, ar sumažėjo per XIX šimtmetį vidurinis luomas, ar pasidaugino; ir jo išvados — priešingos Marx'o turtų akamulacijos teorijai. Ir Hitzės surinktoji statistika rodo sveiką vidurinio luomo besiplėtojimą. Todel nėr abejones, kad akumulacija nepažengė taip toli, nėra taip visuotinė ir netaip butinas pažengusios pramonės apsireiškimas, kaip Marx'o teorija noretų.

3) Minios kaskart labjau neskursta.

Kaip nori, dalyk turtus, vis bus turtingų ir vargšų; tai ekonomijos, visuomenės ir amžių prityrimas. Socialistų tvirtinimas, kad įvykstąs turtų susiplakimas iš vienos pusės kitoje pusėje padauginąs vargą, skurdą, prieštarauja faktams. Tos pramonės šakos, kame įvyko didžiausia centralizacija, žymios geriausiomis dažnai darbo sąlygomis. Aplamai sakant, statistika parodo, kad žemesnių luomų pelnas dabar nesimažina, bet didinasi. Labjausia tai matoma dirbtuvių gyvenime.

Aplamai sakant, visoj Europoj per paskutinius 50 metų darbininkų padėjimas žymiai pagerėjo ir bent apie neturtėjimą negali buti kalbos. Visų kraštų statistika rodo, kad mokestis už darbą dvigubai pakilo, reikalingų pragyvenimui daiktų kainos-tik vienu trečdaliu. Fridrikas Engels'as 1845 m išleidęs knygą, kurioje aprašė skurdą, kenčiamą darbininkų Anglijoje, kuriam pataisyti šaukėsi socialės revoliucijos, antroje tos pačios knygos laidoje pripažįsta, jog paskutiniu laiku darbininkų sąlygos pagerėjusios be suiručių.

Pripažįstu, kad šių laikų produkcijos budas įstumė darbo žmones į pagailėtiną stovį, bet čia tik pažymiu, jog jų padėjimas ne blogyn, bet geryn eina. Nesakau, jog darbininkų gyvenimas butų geras; daugelis jų gyvena sunkiame, neužpelnytame varge; reikia daug kas pataisyti. Fabrikantai gauna perdidelį pelną; darbininkams jo tik menką dadelę teduoda. Darbininkai teisingai reikalauja mokesčio pakėlimo. Bet visokios išvados, kad minios kaskart labjau neturtėjančios, neteisingos. Priešingai, šis tas darbininkų gyvenime jau pagerėjo, skurdimo teorija nėra neatmainoma butenybė; ji gyvenimo nepatvirtinta. Net gudresni socialistai pripažįsta, kad Marx'o teorija nesipildanti.

Liebknecht'as mėgina Marx'ą ginti: Nors pagerėjusi darbininkų padėtis, visgi palieką, kaip buvę, neturtėliais; nors, griežtai sakant, pasitaisęs jų buvis, skirtumas vienok tarp vargšų ir kapitalistų pasidarąs kaskart didesnis, turtuoliai greičiau pralobstą . . . Sunku pripažinti, kad Marx'as šitaip butų supratęs minių skurdimo teoriją. Toksai pasakymas šitaip išrodo: Nors man geriau, bet kas iš to, kad kitas dar turtingesnis, greičiau pralobsta . . . Čia nebe neturtėjimas, tik jau pavydėjimas. Socialdemokratai mėgia piešti visuomenę, lyg kad iš vienos pusės butų keli miliarderiai, iš kitos-driskių gaujos. Taip daro, gal buti, delto, kad jiems geriau vyktų agitacija prieš didžiaturčius ir dabartinę tvarką, kad greičiau susilauktų pageidaujamų krizių.

4) Krizės nesikartoja.

Jei neturtėjimo teorija butų teisinga, darbininkų pirkimo ir konsumpcijos galimybė nuolat butinai butų mažėjusi; tuomet krizių teorija butų galėjusi turėti pretenzijų buti pripažinta; bet dabar ji prieštarauja faktams. Jeigu darbininkų padėjimas eina geryn, mažinasi nepasitenkinimas, retėja krizės. O Marx'o nuomone, kas dašimti metai reiktų kartoties didelėms ekonominėms krizėms, ardančioms darbartinės visuomenės pamatus. Bet šitas Marx'o pranašavimas nesipildo ir dingsta socialistų nuomonė, butinai turėsiąs įvykti visuomenės suirimas. Engels'o pranašauti 1898, kaipo kapitalizmo katastrofos metai, praėjo be žymės. Geriausias parodymas, kad socializmas neįvyks butinai, savaime, tai socialistų agitacija proletarų diktaturai prirengti.

Krizės paskutiniais laikais nesidaugina, bet mažėja. Pasitaiko ir dabar įvairiose pramonės šakose, bet ne del kapitalistiškos tvarkos esmės, tik del pramonės netvarkos. Krizės mažėja, susitvarkius producentams trustais, karteliais..., nes taip išvengiama hiperprodukcijos. Apie tokias producentų sąjungas manyti galima, kaip norima: gali jos kartais buti darbininkams ir visuomenei kenksmingos, bet darbdaviams yra naudingos; jos parodo pramonės organizacijos galimybę tarp producentų konkurencijai prašalinti. Gerai sutvarkytoje pramonės šakoje be konkurencijos ir pardavimo sunkenybių negali buti ilgos križės. Marx'as apie tai visai nepagalvojo ir suklido.

Mašinų pritaikinimas darbe reikalavo kokio laiko, kad žmonės priprastų prie parmainų; turėjo įstatymai tas parmainas sutvarkyti; dabar, rodos, darbininkų gyvenimas eina kaskart ramesnėmis vėžėmis; ir krizių teorija pasirodo klaidinga. Net socialistas Schmidtas pripažįsta: „Išėję 50 metų visuomenės besiplėtojimo lig šiol nepatvirtino tos teorijos; katastrofos nesikartoja; kapitalizmas parodė gabumą taikinties prie įvairių santykių; produkcijos jiegos labai pasididino, bet krizės, kurias pranašavo Marx'as ir Engels'as nustojo savo pirmykščio įtempimo; nors baisiai sunkų naudojimą turi kentėti darbarties proletarai, bet nesipildo pranašavimas, kad, pažengus pramonei, darbininkai prie dabartinės kapitalistiškos tvarkos turi pakliuti kaskart į didesnį skurdą".

5) Rezervinės pramonės armijos nėra.

Pramonės krizėms nesikartojant, bus aišku, kad kaskart dažnesni nedarbai, kassyk didesnis bedarbių darbininkų skaitlius, arba taip vadinama „rezervinė pramonės armija" gyvuoja tik socialistų raštuose. Neginčijame, kad musų laikais darbininkai dažnai neturi darbo, kad socialė politika tuo turi pasirupinti; bet ginčijame, kad tai butų privatinės nuosavybės vaisius ir kad to negalima butų pašalinti prie dabartinės tvarkos.

Pirmiausia pažymime, kad nedarbai nepasidaugino nuo XIX šimtmečio pusės. Anglijoje yra surinkta labai gera satistika, rodanti, kad užaugusių darbininkų, negaunančių darbo skaitlius nesidaugina, bet mažėja. Reikia ir tat atsiminti, kad aplamas darbininkų burys per tą laiką pasididino, nesumažėjo.

Paskutiniaias metais pasirodė, kad Vokietijoje skaitlius neturinčių darbo darbininkų nėra taip didelis, kaip manyta. 1895 metų vasarą visoje valstybėje buvo be darbo žmonių tiktai I, 77°/o visų darbininkų; atėmus nesveikuosius, anot Mayr'o statistikos, liksią tik 1,11°/o; tų pačių metų žiemą buvę bedarbių 4,80°/o; atmėtus ligonius, neturinčių darbo sveikų buvę 3,43°/o.

Priežastis, del kurios mašinos visai nesumažino žmogaus darbo, nesunku nurodyti. Žemdirbystėje tik vienas mašinų nuošimtis tepritaikomas. Mašinos daugelyje atvejų atstoja žmogaus darbą, bet atsirado kitų darbų: statant, taisant, tobulinant pačias mašinas; be jų, telegrafai, telefonai, fotografijos, spaustuvės . . . naujos uždarbio vietos.

Nesakome, kad mašinos atstatytų darbininkų skaičius yra vienodas su pastojusiais prie kitų darbų; bet sakome, kad atstatytieji randa sau darbo labjaus išsiplėtojusioje uždarbiavimo srityje. Prie to prisideda globos teisdava; ji, trumpindama darbo dieną, drausdama vaikų darbą, tvarkydama moterų darbą, daro reikalingą didesnį darbininkų skaitlių.

6) Tariamasis kapitalistinės tvarkos galas tolinasi.

Taip dabar matome, kad visos Marx'o teorijos, kurios turėjo padaryti kapitalistiškai tvarkai galą ir įvykdinti socializmą, pasirodo vaidentuvės išsvajoti paveikslai. Todel Bernstein'as sako: „Visuotinis darbartinės produkcijos sistemos suirimas, besiplatinant visuomenės pažangai, darosi vis mažiau panašesnis į tiesą".

Todel nieko nebelieka, kaip tik nukelti ateitin socializmo įvykdinimą, tuo tarpu gerinti darbininkų sąlygas. Bet, jei galima pagerinti darbininkų gyvenimas kapitalistinės tvarkos ribose tam tikromis reformomis, tai nebėra reikalo žiuret į socializmą, net kaip į tolimos ateitis istorišką butenybę. Kapitalistinės tvarkos ydas galima pašalinti ne vien per produkcijos suvisuomeninimą, bet ir per suvisuomeninimą producentų.

Išrišimas prasidėjo. Darbininkai spiečiasi kruvon į draugijas, sąjungas ne tam, kad kaskart labjau skursdami, rengtųsi prie busimos katastrofos, bet žymiais laipsnais gerina savo gyvenimo sąlygas . . . Mažos ir vidutinės pramonės įstaigos per sąjungas gelbsti save nuo izoliacijos pasekmių . . . Įstatymai griebėsi saugoti visuomenę nuo trustų, kartelių, sindikatų piktaverčių . . . Taip atitolinama laukiama socialistų katastrofa . . .

3. Socialistų visuomenės tvarkos kritika.

Bet pažiurėkime dar, kaip socialistai mano sutvarkyti ateities visuomenę, panaikinę kapitalistinę dabarties tvarką. „Ko norime ateityje, tat aplamais ruožais galite sužinot iš musų raštų“ — sakė Bebel'is Vokiečių parlemente 1893 m. Nors socialistai niekur aiškiai neparašo, kokia bus įvesta visuomenės tvarka, vienok iš jų raštų galíma matyti aplamas socialistų visuomenės sutvarkymas.

Visuose jų raštuose kartojamas, kaipo didžiausis reikalavimas, išreikštas net socialistų programose, tai privatinės nuosavybės panaikinimas, kolektiviškosios — įvedimas: žemė, miškai, namai, kasyklos, fabrikai, mašinos, pastira medega . . . prigulėsią visuomenei, tik suvartojami daiktai, kiek jų liksią nuo visuomenės reikalų, busią dalijami atskiriems visuomenės nariams, kaipo mokestis už jų darbą visuomenei . . .

a) Kapitalistinės tvarkos geruoju nepanaikins.

Bet kaip tą sumanymą įvykinti? Kaip panaikinti privatinę nuosayvbę? Marx'o pranašautosios krizės, kaip matėme, nesipildo; todel iš čia laukti visuomenės pervartos negalima. Gal palaukti, kol visi žmonės išsižadės to, ką šiandien turi? Tuomet reiktų laukti amžius ir nesulauksi! Žmogus iš priyra linkęs įgyti ką nors sau; kiekvienas jaučia prisirišimą prie tų daiktų, kuriuos sau pasidirbo, brangina žemės kąsnelį, kurį nusipirko sunkiai uždirbtu skatiku, kurį gavo nuo tėvų, kurį savo darbu pagerino . . . Maži kapitalistai, turintįs miestų obligacijų, gelžkelių akcijų, žemės užstatomųjų lakštų, lygiai prisirišę prie savo popierių, kaip žemdirbys prie savo žemės, ir nesutiks atiduoti kolektivizmo naudai.

Visi žmonės niekad nenorės išsižadėti nuosavybės. Todel visi sutinka, kad, kaip tik proletarai pasigausią valdžios, turėsią kaip nors smarkesniu budu panaikinti privatinę nuosavybę. Daug kas tikisi tai prievarta padaryti, „atimant iš atėmusiųjų“. Trumpai pasakyta, bet netaip lengva tat išpildyti: darbaties savininkai griebsis ginties; nagalima bus to padaryti be kardo, didžiausio kraujo praliejimo . . . Matome, kas dedasi šiandien Rusijoje, kokiais įrankiais vykdoma bendroji nuosavybė . . . Šių dienų tvarkos parmaina be revoliucijos netikėtina; jeigu socialistai gautų viršų, kruvina revoliucija butų neišvengiama.

Panaikinus kapitalistinę nuosavybę gyvenime atsirastų daug keblumų. Atskyrimas produkcijos įrankių nuo suvartojamų daiktų, kuo Marx'as remia visa savo kolektivizmo sistemą, turi gana silpną pamatą. Produkcijos įrankis, to nežiurint, ar pavadinsime jį kapitalu, ar ne, gali buti darbo vaisius ir suvartojamas daiktas, todel ir paliktinosios nuosavybės objektas. Juk prieštarauja sveikam protui, kad ratai, išeigai vartojami, gali buti nuosavus daiktas, tuo tarpu kad žvejo laivu, ar tinklu negalima bus savinties, nes tai produkcijos, uždarbio priemonės, įrankiai.

Skelbiamas suvartojamų daiktų dalinimo dėsnis negalimas įvesti gyveniman, nes privestų ar prie buvusios tvarkos, ar komunizmo. Senajai tvarkai išvengti reikėtų pripažintų nousaviais daiktų vartojimą labai suvaržyti, užginti: paskolinti, parduoti, vartoti juos privatinei gamybai . . . Bet šitokia nuosavybė, apiplėšta iš esminių savo ypatybių, butų nuosavybės šešėlis, įsivyruotų komunizmas.

Jei kolektivizimas gerbs vienatų nuosavybę, nelaužys nuosaviais pripažintų daiktų nuosavybės teisių, vengdamas komunizmo, leis prie gyvos galvos dovanoti, ar duoti kitiems už patarnavimus, mirštant palikti kitiems, tai, nors asmeninė nuosavybė butų apribota, per kiek laiko įvyktų visuomenės tvarka, kuri nieku gal nesiskirtų nuo dabartinės, kuri buvo panaikinta . . .

Todel kolektivistai pripažįsta, kad visas tas savininkų teises reiksią panaikinti; kitaip sakant, savininkas galės savo dalį suvartoti neproduktyviai . . . Bet nuosavybė, šitaip apribota, bus tik vienas vardas, be turinio. Todel kolektivizmo šalininkai veltui tikisi užimti vidurį tarp komunizmo ir individualizmo, bet rodos, kad turėtų susilieti su pirmuoju, ar grįžti prie antrojo . . .

b) Visi nebus lygųs.

Tegul šiaip, ar taip įvyktų socializmas; panaikinus privatinę nuosavybę, ar butų geriau. Socialistai sako, buk jų visuomenės surėdymas busiąs geriausias: proletariatas, pergalėjęs buržuaziją, suteiksiąs jai lygias teises; visi busią lygųs, liuosi; visi mažai dirbsią, daugel gausią . . . Vienas gal svarbiausių socialistų pažadėjimas, tai visų žmonių lygybė: visi turėsią lygias teises, visi pildysią vienodas priedermes. Bet ar tai galima?

Tiesa, visi žmonės savo esme yra lygųs, visi to paties Dievo sutverti, vienos didelės šeimynos nariai; bet, kaip tik pažiurėsime į žmones gyvenime, tuojau matome didžiausį skirtumą: vieni vaikai, kiti jaunikaičiai, treti subrendę vyrai, ketvirti seniai . . . Iš čia paeina teisių ir priedermų skirtumas. Argi tas pačias priedermes ir teises turėtų vaikas, senis ir vyras-žaliukas. Žmonių nelygybė yra neišvengiamas apsireiškimas, besiplėtojant jų gyvenimui.

Kokiame tiktai kulturos laipsnyje paimsime visuomenę, visuomet atsiras joje žmonių mažiaus išmanančių, mažiaus apsišvietusių; todel visados bus tokių, kurie moko, ir tokių, kurie mokosi. Argi vienodas teises ir priedermes turės mokytojai ir mokyniai? Visuomet bus ligonių, reikalaujančių svetimos globos, ir gydytojų. Argi šitie visi turės vienodas teises ir priednrmes? Visuomet bus įvairių pašaukimų, dirbančių įvairius darbus: žemdirbių, amatninkų, pramonininkų, pirklių . . .

Visuotinė lygybė yra negalima. Suprato šitai Marx'as, užtatai sakė, lygybę busiant luomų panaikinime. Visi dirbsią, niekas nuo darbo nebusiąs liuosas, vienatos nedirbančios busiančios nekenčiamos. Kas nedirbsiąs, tas neturėsiąs teisės valgyti, sako Bebelis. Tik vaikai ir seniai busią visuomenės prižiurimi . . .

Bebelis reikalauja kad vyrai ir moteris butų visame lygųs ir darbe. Kieno tad moteries ar vyro darbas bus bendras abiem lytim darbo saikas? Jei silpnesnės moteries, tad vyriško darbo našumas sumažės; jeigu vyro, tad ar galės silpnesnė moteris ištesėti? Ar reikia vertsti prie sunkaus darbo netik tinginius, bet ir silpnus žmones? Taip tad visuomenė pavirstų viena darbo kariuomene, tikraja „darbininkų armija".

c) Visi nebus liuosi.

To socialistai nenori pripažinti. Engels'as vadina socializmo tvarką „žmonijos žingsniu iš prievartos į liuosbės viešpatavimą". Bet pažiurėkime, kaip tas į liuosvbę žingsnis atrodys. Dabar kiekvienas musų turi didesnę, ar mažesnę liuosybę. Darbininkas gali pasirinkti sau darbą, koksai patinka, daugiaus duoda; gali gyventi, kur pats nori . . . Socializmas atims ir tą liuosybę, nes tebus tik vienas šeimininkas. Marx'as siulija darbą padalyti visuomeniškai, sulyg tam tikro plano; kad tasai darbas eitų sulyg plano, vyriausybė turėtų skirti, kas kuom užsiims, kas bus žemdirbys, kas pramonininkas, kas amatninkas, pirklys, gydytojas, advokatas . . .

Savistovių producentų pašalinimas savaime veda prie darbo liuosybės panaikinimo. Niekas negalės rinkties nei profesijos, nei darbo rųšies, kaip negali pasamdytas darbininkas. Visiems skirs darbo rųšį vienas vienatinis producentas; niekas neturės šių dienų išėjimo- pasijieškoti kito darbdavio, nors ir kitos darbo rųšies. Tai baisus reginys, kurį nori uždengti socialistai. Nesušvelnina jo pasakymas, jog šiandien tokiame stovyj esąs visas darbininkų luomas. Tegu butų ir tiesa; bet mes jieškome priemonių, kaip nuo jo nuimti, bent palengvinti jam tą sunkenybę, o ne uždėti ją visiems tiems, kurie šiandien nuo jos yra liuosi . . .

Tiesa, Bebelis sako: „Visuomenės vienata pati nuspręs, kokiu darbu norės užsiimti; didelis darbų įvairumas tinka įvairiems gabumams ir pasaukimams . . . Netik rankų darbo srityje, bet ir moksle, dailėje kiekvienam turi buti palikta liuosos parmainos galė“. Bet kaip sutvarkyti šitokią darbų daugybę, tukstančius mažų, vidurinių ir didelių pramonės įstaigų? Jei tvarkytų visas produkcijos šakas liuosa darbininkų minia, produkcijos anarchija neturėtų ribų, krizės butų tokios, kokių nematė kapitalistinė tvarka. Jei vienatoms butų palikta liuosybė rinkties užsiėmimą, be abejo visi pultų prie lengvų, malonių, garbingesnių darbų . . . Kas benorės akmenis skaldyti, gatves šluoti, sąšlavynus valyti?

Bebel'is sako, visa tai busią dirbama tam tikromis mašinomis, darbas nebebusiąs sunkus, nemalonus . . . Tai gyva svajonė. Darbas ir prie mašinos reikalingas ir kartais dar nemalonesnis. Todel vis reikėtų viršininkams tvarkyti, kas ką dirbs . . . Net ir pats Bebel'is pripažįsta: „Jeigu vienoje pramonės šakoje atsirastų darbininkų perdaug, kitoje permaža, tai pardėtinių priedermė atitaisyti dalykas ir sulyginti nelygybė“. Taip esant, jau nebebutų liuosybės, tik prievarta; skundams, dejavimams nebutų galo . . . Nepatenkinti rėksniai galima bus tildyti, paskiriant juos prie kito, sunkesnio darbo. Per laikraščius irgi negalima bus skųsties, nes ir spauda bus tų pačių viršininkų rankose . . .

d) Visi mažai dirbs.

Socialistai sako, buk prie jų tvarkos visi mažai dirbsią, daugel gausią . . . Jei tikėti Bebeliui, tai darbas busiąs beveik žaislas ir, dėku ištobulintoms mašinoms, taip busiąs vaisingas, kad užteksią dviejų — trijų valandų dienoje patenkinti visuomenės reikalams . . . Vokietijoje prie geležinkelių tarnauja iš viso 280 tukstančių žmonių, dirba po 8—10 valandų; todel, jei tedirbtų po 2—3 valandas, reikėtų tarnaujančių trisketuris kartus daugiau, negu dabar. Taippat trigubai-keturgubai reikėtų darbininkų ir prie kitų darbų: krasoje, telegrafe, redakcijose, spaustuvėse, arimui, sėjimui, rugpjutei, kulimui... Jeigu visi tedirbtų po 2—3 valandas, kur tiek darbininkų begausi? Produkcija sumažėtų!

Žinome taipgi, jog daug yra tinginių; kas juos darbščius padarys? Dabar noras augščiaus iškilti, vaikus išauklėti, didesnis uždarbis, kitos įvairios pajudos ragina žmones į darbą. Paskiau tik menką savo darbo dalelę tegaus. Tinginiui maža terupi, ar pražus ta dadelė, kurią gautų. Juo didesnis bendrai dirbančių skaičius, tuo mažesnis užsiinteresavimas. Jei mažo burelio dalininkas gali dar tikėties atlyginimo sulyg savo pastangų, tai bendrovėje, kuri apimtų visą Lietuvą su 3 milijonais gyventojų, vieno interesas butų išreiškiamas viena trismilijonine dalimi. Ta maža dalytė nesužadins niekame uolumo, darbštumo.

Zmogus dirba, kuomet mato naudą; juo pelnas didesniss tuo žmogus darbe uolesnis; jeigu naudos neturi, kiekvienak meta dirbęs. Socialistų visuomenėje, kur kiekvienas tiek tegaus kiek reikia pragyvenimui, kam kas bedirbs uoliaus už kitus, jei vistiek daugiau negaus už tuos, kurie mažiau dirba . . . Dar akyvas apsireiškimas, kad kame yra lygus darbas ir lygus atlyginimas, ten darbštesnis žmogus esti nemėgiamas, nes verčia kitus tiek dirbti, kiek pats kad stengiasi. Prie tokios tvarkos kiekvenas stengtųsi dirbti kuomažiausia; darbo vaisiai butų kaskart mažesni. Galime sutikti su socialaistais, kad visi mažai tedirbs; bet ar daugel gaus, apie tai drąsiai galime abejoti.

e) Daug negaus.

Dalijant reikalingus daiktus, Marx'as skiria du socializmo tarpu; pirmame — kievienas gausiąs tiek, kiek padirbsiąs; gausiąs paliudijimą, kad tiek padirbęs, ir iš tam tikrų krautuvių paimsiąs reikalingų daiktų, kiek vertas buvęs darbas. Socialistai sakosi, suradę bendrą darbų mastą laike, pašvenčiamame darbui; todel darbo valandos busiančios atlyginimo mastu. Bet, argi žygis vertinamas vientik laiko ilgumu? Reikia matuoti drauge darbo intensiviškumą. Musų žygiai, kaip ir jausmai, liksmybės-nematuojama laikrodėliu. Kievienas žino, jog nuodaliai dirbant tuo pačiu laiku dukart daugiau suvartojama energijos, dukart daugiau vargstama, negu dirbant už dienos mokestį. Čia turime omenyje tą pačią darbo rųšį.

Bet kas apsaikės, kiek darbo valandų įdėta į kviečių pudą, sviesto svarą, kiaušinį? Kas panorės matuoti laiku darbą žemdirbio, kurs aria laukus, ir darbą dailininko, kurs teplioja paveikslus ant audeklo? Sunkumas dar didesnis, pagalvojus, kaip bus apmokami teisėjai, gydytojai, mokslų žmonės . . . Ar visiems lygiai bus mokama gydytojams, nežiurint jų mokslo, gabumo, prityrimo? Rasi, liaudies mokytojas gaus tiek pat, kaip ir universiteto professorius. Visiems lygiai mokėti butų neteisinga, butų gabesnių aplenkimas; nelygiai-nesutiktų su socialistų skelbiamaja lygybe, butų pavydų priežastis

Darbas darbui nelygus; kaip jį sulyginti? Sako, vieno laiko darbas vienodą vertę turėsiąs. Bet du amatninku dirba po dvi valandi: vienas prityręs, gabus, darbštus, antras tinginys, liurbis; argi abudu gautų lygiai? Tai neteisybė, kitų gadinimas! Ar nereikia bijoti, kad iškils aikštėn tinginystė, nes gauti du syk daugiau reikia suvartoti du syk daugiau laiko. Toks besielgimas butų vienatoms naudingas, bet visuomenei perdaug kenksmingas. Marx'as atsako, kad laikas busiąs imamas visuomeniškai reikalingas. Bet, jei norime buti griežtai teisingi, turime imti asmeninį darbą, ne visuomeniškai, maždaug reikalingą padirbti jam laiką. Teisybė yr asmeninine, ar jos visai nėra. Griežta teisybė negali vadovauties dėsniu „maždaug".

Pagaliaus, darbas yra tik vienas vertės veiksnys; tikroji vertės priežastis tai mažiausis naudingumas. Galima butų duoti raštelį, ženklinantį tą pačią valandų kiekybę, kurias jis dirbo; bet negalima užtikrinti, kad su juo gaus reikalingų daiktų, atvaizdinčių tą pačią darbo vertę; nes negalima niekad išvengti to, kad retas daiktas neturėtų didesnės vertės už daiktus, esančius gausiai, nors jiems pagaminti butų reikėję tiek pat valandų. Geresni — vynas, vaisiai, medžiai, žemė . . . brangiau vertinami, negu blogesni, nežiurint padėto darbo. Švieži vaisiai, duona, mėsa, sviestas, pienas . . . brangesni už senus; kievienas vaikas tai numano. Sprendžiant apie daiktų vertę, reikia žiurėti jų naudos.

Antrame socializmo besiplėtojimo tarpe kiekvienas dirbsiąs sulyg savo gabumų, kiekvienas gausiąs sulyg savo reikalų . . . Bet šita-neteisingiausia taisyklė. Jauni žmonės, kurie daugiausia dirba, paprastai turi mažiausia reikalų; seni, kurie mažiaus ir silpniau dirba, paprastai turi daugiau reikalų. Bet tiek to, nebutų daroma niekam neteisybės, jei reikalingų daiktų butų taip daug, kad kievienas galėtų sau tiek imties, kiek reikalingas; niekam nedaroma skriaudos, kad vieni daugiaus už kitus oro suvartoja, kad vieni daugiaus už kitus semia vandens iš ežerų . . . Bet reikalingų daiktų kiekybės niekad neužteks, ypac kad reikalai dauginasi, lengvėjant sąlygoms jų gauti . . . Reikėtų apriboti reikalai . . .

Truputį atsargiau sako Gotaiškoji socialistų programa: Kiekvienam duoti sulyg išmintingų jo reikalų. Kas gi spręs, kurie išmintingi reikalai, kurie neišmintingi. Jei patįs žmonės, tai visų turtų neužteks patenkinti viesiems neva išmintingiems reikalams. Niekas nėra bešalis teisėjas savame reikale. Turėtų spręsti tam tikra komisija, kas tikrai kiekvienam reikalinga, pavyzdžiui kiek alaus stiklinių ir kada gali kas išgert? kuomet jo pati gali pasisiuti naujus rubus? Į tą komisiją reikėtų pašaukti Solonus ir Aristidus, kurie nesivaduotų asmens žvilgsniais, bet spręstų teisingai. Bet ir tada visiems neįtiktų, dejavimams nebutų galo. Siandien šeimynoje tvarko tai tėvai, bet ir tai nepatenkina vaikų . . .

f) Darbatinis socializmas neįvykdomas.

Dabar matome, kad socializmas toksai, kaip dabar skelbiamas, yra negalimas, neįvykdomas. Suprato šitai kaikurie socialistai, kaip antai nekartą minėtas Bernstein'as, Vollmar'as, David'as, kurie reikalauja socialistų programos peržiurėjimo, revizijos; užtat ir liko pavadinti revizionistais. Tikri marxistai nenori jokio pagerinimo dabartinio darbo žmonių padėjimo, nes tokie pusėtini pagerinimai tik pratęsią šių dienų visuomenės tvarką ir nustumsią toliau socializmo įvykdymą. Revizionistai, matydami, jog negalima įvykdyti visos programos, nori galimos reformos darbininkų naudai, ko reikalauja ir kiti viesuomenės veikėjai visai nepripažįstantįs socializmo.

Vollmar'as, buvęs apicierius, tarnavęs vokiečių kariuomenėjė ir popiežiaus gvardijoje, Bavarijos socialdemokratų vadas, 1891 m. Münchene, sakydamas apie „artimiausius vokiečių socialdemokratų tikslus“, iškritėtavo jų programą ir taktiką ir patarė reikalauti tokių reformų, kurios tuojau galimos, kaip antai: praplatinimo darbininkų apdraudos, darbininkų draugijų liuosybės, įstatymų, tvarkančių kartelius, muitų panaikinimo valgomiesiems daiktams.

Berlyne toji prakalba sukėlusi tokią baimę, kaip „visuotinio teismo trimitas“. „Vorwärts“ ir partijos valdyba pasmerkė Vollmarą. Erfurte Bebelis susivažiavime, kalbėdamas prieš Vollmarą, įsikarščiavęs pasakė, jog maža tesą čia jo klausytojų, kurie nesusilauksią socializmo įvykstant... Bet pasirodė, kad susirinkime yra nemaža Vollmaro šalininkų; nutarta darbuoties pagal partijos programą, bet ir neatsisakyti nuo nuolaidų, kurias darantįs viešpataujautįs luomai . . .

Žymiausias revizionistų atstovas yra Bernstein'as, buvęs „Socialdemokrato“ redaktorius ir ištikimiausias marxizmo šalininkas. Vokiečių valdžiai reikalaujant, išvarytas iš Züricho nuvyko Londonan; ten, susipažinęs su visuomenės gyvenimu, parašė kelius straipsnius, kaip Anglijos darbininkai per apdraudimus, profesines sąjungas, kooperatyvus žymiai pagerinę materialį savo stovį . . .

Apie neturtėjimo teoriją negalį buti kalbos; taip-pat ir pramonės krizės nesidarančios kaskart didesnės, kapitalizmui pragaištingesnės. Todel neprotinga esą laukti pervartos artimoje ateityje. Net nesąs daiktas geistinas įgyti valdžią greitu laiku: esą nepritiktų kapitalistiškai valdyti, o socialistinė tvarka irgi nesiduotų įvesti. Darbininkų luomas nesąs tiek subrendęs, kad gelėtų paimti valdžios vairą savo rankosna. Reikią pamažėli teisėtai, remianties dabartine visuomenės tvarka, kelti darbininkus visuomeniškai, politiškai ir doriškai.

Tomis savo pastabomis Bernstein'as sukėlė audrą socialistų tarpe. Vollmar'as, gindamas Bernstein'ą pasakė, didesnės nelaimės negalinti sutikti socialdemokratija, kaip kad be laiko turėtų paimti politinę valdžią, nes esą nesugebėtų jos naudingai vartot, net išlaikyti savo rankose . . . Daug kas išreiškė noro, kad Bernstein'as išdėstytų savo pažiuras tiksliaus ir sistematingiau. 1899 m. Bernstein'as išleido knygą: „Socializmo pamatai ir socialdemokratijos tikslai“. Per ją Bernstein'as norėjo pašalinti utopijos liekanas iš socializmo teorijos.

Priešingai materialiam istorijos supratimui Bernstein'as, pažymi jog, įsižiurejus į santykių besiplėtojimo dėsnius, didėjanti galimybė sąmoningai tvarkyti jų besiplėtojimą; nereikią todel atsidėti ant to, kad ekonomijos besiplėtojimas pats viską padarysiąs, kaip tai partijos manoma. Todel partijai butinai reikalinga skelbiamo jos mokslo revizija; toji revizija privesianti prie bešalio vertinimo veikalų kitų socialių politikų, kurių darbai dabartinėje fazėje, rasi, svarbesni socialdemokratijai, negu Marx'o.

Bebelis užsipuolė Bernstein'ą; gynė Vollmar'as, David'as... Įsikišo ginčan Kautsky's ir įsikarščiavęs laukymą greitos pervatos pavadino kvailyste; pasakė daugiau, negu pats Bernstein'as. Po ilgų ir karštų ginčų Bernstein'as paliktas partijoje, nors ir pasisakė atvirai, kad jam galutinas socializmo tikslas — abejutis daiktas. 1901 m. Bernsteinas, sugrįžo Berlynan ir surengė paskaitą: „Ar galimas mokslo socializmas?" joje išvedė, jog visoks, neišskiririant nė Marx'o, socializmas nėra mokslas ir buti negali.

Nekaltos šitos mintįs davė medžiagos naujam revizionistų apkaltinimui; bet revizionistai nenurimo; jie platino kaskart toliau savo nuomones; taip jie griauna socialdemokratijos dogmas ir taikosi prie kapitalistinės visuomenės tvarkos, reikalaudami tam tikrų reformų proletarų naudai, kaip ir kiti veikėjai, kurie nieko bendro neturi su socializmu . . .

§ 4. Lietuvos socialistai.

Nežiurint to, kad socializmas yra neįvykdomas, klaidingas, jisai kaskart labjau platinas įvairiuose kraštuose; kaikur įgijo net didelės galybės, kaipo smarki politikos partija, be atodairos kovojanti su dabartine visuomenės tvarka. Toji kova pasiekė net ir musų kraštą; todel peržiurėkime dar Lietuvos socialistų veikimą, jų partijas, programas.

Socialistų mokslas, nors musų krašte netaip išsiplatinęs, kaip kitur, vienok jis ir tarp lietuvių atsiliepia kaskart garsesniu aidu. Komunikacijos lengvumas, daugybė visokių laikraščių, brošiurų ir knygų yra priežastis, jog pažiuros vienur atsiradusios, tuojau prigija kitur; jeigu dar jos prižada laimę ant žemės, nenuostabu, kad minios, apsilpusios doroje, tikėjime, mažiaus apšviestos, o sunkiai dirbančios, jų mielai klauso.

a) Socialistinės Lietuvos partijos ir jų programos.

Pas mus pirma prie socializmo palinko besimokinanti jaunuomenė, kaipo karštesnės galvos ir jautresnės širdįs. Pirmos socializmo apraiškos Lietuvoje matomos apie 70 praeito šimtmečio metus. Buvo tai daugiausia universitetų studentai. Bet jie vietoje to, kad susispietus darbuoties, šliejosi prie lenkų organizacijos „Proletaryat", ar rusų „Narodnaja Volia". Šiose organizacijose lietuvių net ratelių nebuvo.

Pragaišus „Proletaryat'ui" sustiprėjo lietuvių ryšiai su rusais; lietuvių organizacijos vis dar nebuvo. 1889 metais atsirado laikraštis „Varpas". Apie „Varpą" pradėjo spiesties visi lietuviai, besirupinantįs Lietuvos atgimimu, kaip švietiškiai inteligentai, taip ir kunigai; prie jų iškarto prisidėjo net palankųs socializmui, sutverdami kairįjį „Varpo" sparną.

Maždaug apie tą patį laiką musų krašte atsiranda po miestus socialistų ratelių, kurie varo savo darbą tarp darbininkų ir amatninkų. Iš dviejų srovių terroristiškosios ir demokratiškosios, persveria demokratiškoji. 1893 metais atsiranda socialdemokratų ratelis Vilniuje, kurs daro susirinkimus, platina knygeles . . . 1894 metais socialdemokratai pradeda darbuoties Kaune. Tie rateliai dar laikosi lenkų kalbos; lietuviai savų ratelių dar vis neturi, tebesidarbuoja prie „Varpo".

1894 m. įsisteigia „Lietuvos demokratų partija". 1895 m. „Varpo" socialistai nebesutinka su demokratų „Varpu", steigia „Lietuvių socialdemokratų kuopą", daugiausia Maskvos universiteto studentai. „Kuopa" išleidžia visą brošiurų eilią. Tuo laiku Vilniaus socialistų vadai, kurie jau buvo pradėję darbuotis tarp lietuvių darbininkų, mokosi lietuvių kalbos, susiartina su lietuviais socialistais, susispietusiais „Kuopoje", ir taip atsiranda „Lietuvių Socialdemokratų Partija". 1896 m. apskelbta L. S. D. P. programa, kuri po biškį mainoma, pasiliko lig 1905 metų.

Kaimuose per tą laiką maža tepadaryta; kaikur tik pasiseka platinti knygutes. Miestuose steigta darbininkų rateliai, daryta streikai, įvestas 1 gegužės dieną darbininkų šventės paprotys, sekmingai platinta brošiuros, proklamacijos, mėginta leisti laikraščiai: „Lietuvos Darbininkas", „Aidas Lietuvos darbininko gyvenimo"; išleista jų po 3 numerius. 1899 m. sutvertasis „Užrubežinis Susivienijimas L. S. D. P." leidžia raštus. 1901 m. atsiranda „Darbininkų Balsas". 1903 m. nutarta daugiau darbuoties kaimuose; pradėta leisti atsišaukimai į visą Lietuvos proletariatą. „Darbininkų Balsas" pavedė savo skiltis sodiečių proletarų reikalams.

Tai pasiekia sodžių. Atsiliepia pirmas Aukmergės pavietas, paskiau Panevėžio, Ežerenų . . . 1904 m. Lietuvoje išblaškyta lig 40 tukstančių proklamacijų, išleistų daugiausia su L.S.D.P. parašu. Tų pačių metų vasarą sutvertoji vidurinių ir augštesnių mokyklų mokinių organizacija 1905 meitais stojo revoliucijon. Birželio mėnesį buvo L. S. D. P. susivažiavimas; parmainyta „Lietuvių S. D. P." vardas į „Lietuvos S. D. P." ženklan, kad ji Lietuvoje organizuoja ne vien lietuvių proletariatą; padaryta programos revizija.

Tuo metu ėję Vilniuje, „Naujoji Gadynė", „Žarija", „Garsas" buvo socialdemokratų laikraščiai. Rusams nuslopinus laisvės judėjimą, prisėjo slapčia darbuoties. Radosi tarp socialdemokratų taktikos skirtumas. Ramesnio darbo šalininkai ėmė spiestis apie „Visuomenę" Vilniuje 1910 m. Smarkesnio veikimo šalininkai mėgino Rygoje leisti „Vilnį" 1914 m. Pasaulio karo metu pažiurų skirtumas dar padidėjo, nes ir gyvenimo sąlygos pasidarė kitos, įvairios.

Rusijoje įvykus revoliucijai, lietuvių socialdemokratų centras įsisteigė Maskvoje ir ėmė leisti „Socialdemokratą". Vieni partijos nariai reikalavo, kad socialistų programa butų vykinama gyveniman išlengva, kad-reikalas atsižvelgti gyvenimo sąlygų, kad socializmas tegalimas pilnai įvesti, žmonėms priaugus prie jo; reikalavo gyveniman įvesti ne visą programą išsyk tuojau, bet mažiaus; užtat juos pavadinta *socialdemokratais mažumiečiais,* iš rusiško *menševikais.*

Kiti sakė, kad, nežiurint jokių gyvenimo sąlygų, žmonių norų, socializmas butų įvestas iškarto visoje pilnumoje. Kadangi reikalavo visos programos įvedimo, daugiau negu mažumiečiai, buvo pavadinti *socialdemokratais didžiumiečiais,* rusiškai-*bolševikais.* Didžiumiečiai reikalavo kaikurių gėrybių, kaip antai: žemės bendro valdymo; tai juos vadinama iš lotyniško *komunistais,* kurie, panaikinę privatinę nuosavybę, nori visus turtus valdyti bendrai, išvien. Jie pradėjo leisti sau „Tiesą", „Komunistą".

Trečioji socialistinė Lietuvos partija — tai *socialistai liaudininkai.* Toji partija išaugusi, kaip skelbia jos programa, iš „Lietuvos Demokratų partijos". 1906 m. senoji demokratų programa buvusi peržiurėta ir nustatyta naujomis gyvenimo sąlygomis. 1913 m. L. D. P. atgaivinusi Tilžėje „Varpo" laikraštį, kurio lig karo teatspausdinusi tik tris sąsiuvinius. Tame laikraštyje aiškiai buvęs iškeltas liaudies socializmo obalsis, nustatyti jo pamatai ir paduotas naujas L. D. P. programos projektas.

Tasai sumanymas 1914 m. partijos narių susirinkimo su pataisomis buvęs priimtas; bet nesuskubta prieš karą jo spaudoje paskelbti. Atsidurę Rusijoje, buvę be tikros programos. Tik 1917 m. gegužės mėnesyj partijos narių konferencija nustačiusi programą ir partija pasivadinusi „Lietuvos Socialistų-Liaudininkų Partija“. Rusijoje leido ji savo laikrašt „Naujoji Lietuva“. Bet, socialistų liaudininkų demokratų žodžiais sakant, partija „galutinai nukrypo prie rusų socialistų revolucionierių internacionalistų bei maksimalistų sparno“.

Toksai socialistų liaudininkų subolševikėjimas tiko ne visiems partijos nariams. Kuomet socialistai liaudininkai, atmetę Lietuvos nepriklausomybės obalsį, reikalavo sujungti ją su Rusija, partijos narių dalis 1917 m. rugsėjo mėnesyje atsiskyrė ir pasivadino *socialistais liaudininkais demokratais*. Socialistų liaudininkų konferencijoje s. l. demokratai pareiškė, kad jie neimantįs atsakomybės už socialistų liaudininkų partijos darbus nuo to laiko, kaip savo taktika ji atsitolinusi nuo Soc. liaudininkų Demokratų partijos 1914 m. suvažiavimo nustatytųjų programos bei veikimo principų. Jie leido Voroneže „Varpą“, kurį tęsia ir Lietuvoje.

Bet šitas socialistų liaudininkų partijos skilimas buvo ne paskutinis. 1918 m. kaikuriems partijos nariams pasirodė, kad socialistai liaudininkai kaikame perdaug atsilikę; todel kairysis jų sparnas atsiskyrė ir sutvėrė naują *revoliucinių socialistų liaudininkų partiją;* taip iš vienos socialistų liaudininkų partijos pasidarė trįs; viena jų nuo savo kamieno nusvyro dešinėn pusėn; tai socialistai liaudininkai demokratai; kita nukrypo kairėn, tai revolucionieriai socialistai liaudininkai; ir trečia — jųjų kamienas; tai senieji socialistai liaudininkai.

Lietuvoje pasilikę socialdemokratai per karą irgi veikė; spausdino proklamacijas, kuriomis kvaršino vokiečius-okupantus, o, palengvėjus sąlygoms, ėmė leisti Vilniuje savo laikraštį „Darbo Balsą“. Grįžtant socialistams iš Rusijos, Lietuvoje buvę socialdemokratai pasidavė jų įtekmei; o, kuomet Vilnių paėmė ir beveik visą Lietuvą užpludo ginkluoti rusai bolševikai, 1919 m. visa socialdemokratų partija su centro komitetu priėmė bolševikų-komunistų vardą; socialdemokratų menševikų liko tik atskiri žmonės, kurie del kokių nors priežasčių nepasekė savo partijos.

Išvarius iš Lietuvos bolševikų-rusų kariuomenę, atgijo socialdemokratų veikimas; Kaune jie leidžia savo laikrašt „Socialdemokratas“ ir niekas aiškiai viešai nebeprisipažįsta prie komunistų-bolševikų partijos; bet ir bolševikai nesnaudžia; slapčia jie organizuojas ir veikia. Leidžia „Tiesą“... Tokiu tat budu Lietuvoje turime penkias socialistines partijas.. Nors trumpai peržiurėkime visų jų programas, pradedant nuo seniausios socialdemokratų (menševikų) partijos.

1) Lietuvos Socialdemokratų partijos programa.*)

Organizuoti ir greitinti klasių kovą Lietuvos proletarų tiek ekonomijos tiek ir politikos žvilgsniu rodyti galutinąjį tos kovos tikslą ir pereinamuosius jos laipsnius-yra Lietuvos Socialdemokratų Partijos uždavinys.

Idant kuoveikiausia susiorganizuotų ir prisirengtų prie socializmo tvarkos įkunijimo, idant užtikrintų darbininkų klasei kuodidžiausią gerovę ir kuoplačiausią politikos laisvę šiuo pareinamuoju laiku, Lietuvos Socialdemokratų Partija, remdamasi aukščiau paduotųjų pamatų, stato šią *programą minimum:*

I. Demokratinė Lietuvos respublika. Lietuvos Valstybės santykius su kitomis šalimis L. S. D. P. nustato federacijos pamatais. *Pamatiniai* respublikos *įstatymai;* 1. visuotinis, lygus, tiesus ir slaptas balsavimas prie visokių rinkimų, be skirtumo kilties, lyties, tautos, ir tikybos. Atstovai Steigiamajin Seiman renkami 2 metams visų Lietuvos gyventojų, sulaukusių 20 m. Proporcionalinė rinkimų sistema. Deputatai apmokami, sulyginant jų apmokėjimą su fizinio darbo apmokėjimu; jie yra atsakomi prieš rinkėjus ir atstatomi kad ir pirm laiko.

2. Žmonių savivaldybė įstatymo leidime ir valstybės, provincijos ir valsčiaus valdyme. Žmonių referendum ir iniciatyva. Zmonių renkami ir prieš juos atsakomi valdininkai. Kasmetinis mokesčių ir išlaidų sprendimas.

3. Visos šalies gyventojų lygybė, neskiriant kilties, lyties, tautos ir tikybos. Proporcionalinis kulturos biudžetas. 4. Pilna žodžio, spaudos, sąžinės, susirinkimų ir draugijų laisvė. 5. Gyvenimo ir asmens neliečiamybė be teismo nusprendimo.

6. Visuotinis žmonių apginklavimas vieton nuolatinės armijos. Trečiųjų teismas tarptautinių ginčų taikinimui. Karas ir santaika sprendžiama žmonių referendum.

7. Nemokamas teismas; renkami teisėjai; visi valdininkai atsako prieš teismą. Mirties bausmė panaikinama.

8. Tikyba privatinis dalykas. Panaikinimas šelpimo valstybės pinigais bažnyčios ir tikybos reikalų. Bažnyčios ir tikybos bendrovės laikomos, kaipo privatinės draugijos.

---

*) **Programa sustatyta 1919 m. Iš pradžios eina programos pamatavimas.**

9. Mokslas dovanas, privalomas, visuotinis ir atliekamas visuomenės lėšomis; duodami mokslui ir užlaikymui ralkalingi mokiniams dalykai.

10. Nemokama gydymo pagalba. Nemokami vaistai ir pakasynos.

11. Visoks mokestis progresivinis nuo pelno, turtų ir palaikų. Siaurinti išlengva teises palikti turtus įpėdiniams. Panaikinimas visokių netiesiųjų mokesčių.

II. Visų be lyties skirtumo darbininkų (fabriko, amato, kaimo ir vaisbos, taippat, ir vadinanų inteligentų proletarų) ginamieji įstatymai:

1. Normalinė darbo diena; jos sumažinimas iki 8 valandų.
2. Drausti uždarbiauti ir samdyties vaikams iki 14 metų. Mažinti dirbamąjį laiką paaugėliams (14—18) metų iki 6 valandų per dieną.

3. Uždrausti nakties darbą, išskiriant tokią darbo šaką, kuri del savo esmės, del technikos ypatybių, arba visuomenės labo reikalauja naktį dirbamos (bet ne moterims, vaikams ir paaugėliams).

4. Nepertraukiamas poilsis bent 36 valandų per savaitę kiekvienam darbininkui.

5. Nustatyti minimum mokesčio už darbą, sulyginti moterims ir vyrams prie lygaus darbo.

6. Uždrausti mokestį ir algą ne pinigais; taippat ir mokestį nuo dalyko. 7. Racionalė hygijėna fabrikų, amato darbaviečių ir apskritai gyvenimų.

8. Įstatymai nėščioms apginti.

9. Paimti valstybės rankosna darbininkų ir jų šeimynų aprupirimą nelaiminguose atsitikimuose, ligoje, senatvėje ir darbo nustojus, dalyvaujant vedime reikalų patiems darbininkams.

10. Apgynimo inspektoriatas iš abieju lyčių, renkamas pačių darbininkų.

11. Laisvė streikų, amato draugijų ir apskritai pripažinimas teisės darbininkų judėjimui.

12. Darbo birža ir darbininkų sekretariatas.

III. Nuosavybės paėmimas visuomenės valdyman: žemės produkcijos įrankių ir komunikacijos dalykų. Partijos konferencijos 10. XI. 18 nutarimas žemės klausimu.

Eidama prie vykdymo socializmo visose ukio srityse, siekdama teisingo darbo išdavinių padalinimo visuomenės tarpe ir turėdama omenyje pakėlimą žemės darbo našumo, kaipo pamatinės krašto pramonės, ligi aukščiausio laipsnio, L.S . D. Partija mano, kad tai bus galima atsiekti, remiant žemės

Partija mano, kad tai bus galima atsiekti, remiant zemės santykius musų krašte nacionalizacijos pamatais.

Siekdama pilnos krašto žemės nacionalizacijos, kaipo galutinio savo tikslo, šiandien L. S. D. Partija stoja už tai, kad tuojau butų sudarytas krašto žemės fondas, ir tam tikslui turi buti konfiskuotos be mokesčio buvusios rusų valstybės, caro šeimynos, majoratų, cerkvių, bažnyčių ir vienuolynų, dvarininkų ir šiaip stambiųjų žemės savininkų žemės.

Iš to krašto fondo turi buti aprupinti, kiek galima, visi žemės reikalingi ir norį ją savo darbu dirbti. L. S. D. P. stovi už tai, kad nacionalizuotos žemės sunaudojimas butų vedamas valstybinės nuomos pavidale, o pati žemės ukio produkcija butų tvarkoma, kur tik galima, kooperacijos pamatais.1)

2) L. Socialdemokratų bolševikų reikalavimai.2)

„Paskutinė Rusijos bolševikų konferencija nutarė, kad Rusijos lietuviai bolševikai, sugrįžę į Lietuvą netvers tenai naujos partijos ir nesirupins gaivinti socialdemokratų partiją, kuri suskilo ant socialpatriotų ir revoliucinių socialdemokratų, bet sudarys Lietuvos organizaciją prie bendros partijos“ . . .3)

„Bolševikams rūpi ne Lietuvos nepriklausomybė, bet tai, kad visa valdžia Lietuvoje priklausytų darbininkams ir vargiesiems valstiečiams. Lietuvos darbininkai turi imti pavyždį iš Rusijos darbininkų kovos ir rupintis revoliucijos keliu nuversti turtuolių šeimininkavimą . . . Jei Lietuvos darbininkams pasisektų paimti Lietuvoje valdžią į savo rankas, tai Tarybų Lietuva turėtų eiti į Rusijos Tarybų federaciją, kaip pilnateisis jos narys“ . . .

„Kogi reikalauja lietuviai bolševikai? Jie reikalauja, kad visos Lietuvos žemės, girios, vandens perstotų buvę asmens nuosavybe ir liktų Lietuvos darbininkų ir vargesnių valstiečių nuosavybė. Visi dvarai, girios, vandenįs ir stambųs ukiai turi buti atimti iš senų savininkų rankų ir paimti į Lietuvos plačiųjų minių, į Lietuvos darbininkų ir vargesnių valstiečių rankas. Seni stambių ukių, girių, vandenų savininkai jokio užmokėjimo už paimtas žemes, vandenis ir girias negauna“.

„Kartu su žemių, girių ir vandenų konfiskavimu turi buti konfiskuotos visos trobos, gyvas ir negyvas inventorius (gal-

---

1) Toliaus eina partijos taktikos ir organicajijos dėsniai. 2) Neturėdamas tikros Liet. Soc. Dem. Bolš. programos, paduodu pagrindinius jų reikalavimus, pasinaudojęs Angariečio kn. „Ko nori Socialdemokratai bolševikai?“ Petrapilis 1918 m. ir partijos organu „Komunistas“. Vilnius 1919 m.

3) „Ko nori Soc. Dem. Bolš.?“

vijai, arkliai, kiaulės, mašinos ir tt.) ir viskas tas, kas priklauso stambiam ukiui. Niekas nebegali žemės nei parduoti, nei pirkti. Konfiskuotuose dvaruose visas tvarkymas pereina į dvarų darbininkų rankas. Nors jiems dvarai ir nepriklauso, bet jie prižiuri ir veda visą ukį savo komiteto, tarybų, arba kitų įstaigų pagelba. Dvarų prižiurėjimo komitetai, arba tarybos savo veikime vadovaujasi valsčių, pavietų, gubernijų ir visos Lietuvos darbininkų ir vargesnių valstiečių atstovų tarybų nurodymais ir klauso jų nutarimų" . . .[1])

Bolševikams rupi, kad netik visa valdžia, netik žemės priklausytų darbininkams ir vargesniems valstiečiams, bolševikams rupi, kad darbininkams priklausytų fabrikai, dirbtuvės, gelžkeliai, bankai, namai ir t. t." . . .

„Laikinosios Revoliucinės Lietuvos Darbininkų ir Vargesniųjų Valstiečių Valdžios Pirmininkas Mickevičius-Kapsukas 1919 m. Sausio 17 d. paskelbė šitokį „žemės dekretą":

„Visokia žemės, gelmių, vandenų, girių ir gyvųjų gamtos jiegų nuosavybė Lietuvos darbininkų ir varginingųjų valstiečių Respublikos ribose atmainoma visam laikui. Žemė negali buti nei pardavinėjama, nei perkama, nei atiduodama nuomon, arba užstatoma.

„Visos žemės, gelmės, vandenįs, miškai ir gyvoji gamtos jiega Lietuvos respublikos ribose nuo šiojo laiko tampa visos Lietuvos respublikos nuosavybė.

„Visos dvarininkų žemės, majoratai, b. valstybės ir kabineto, bažnyčių, vienuolynų ir stambiųjų ukininkų žemės, o taipgi visas joms priklausomas gyvas ir negyvas žemės ukio inventorius, trobėsiai ir kitas žemės ukio turtas, pereina tiesioginėn Lietuvos respublikos žinion. Iki žemės skyrių įkurimo visas šitas turtas liekasi vietinių tarybų globoje.

„. . . Karo vevoliuciniai komitetai ir darbininkų, bežemių ir mažažemių Tarybos smulkiai surašo visą nacionalizuotąjį turtą ir rupinasi tuom, kad jis liktų čielas. Smulkiųjų savininkų žemės tebelieka tiems, kas jas dirba. Laikinoji Revoliucinė Lietuvos Darb. ir Varg. Valstiečių Valdžia padės visiems mažažemiams, norintiems kurti žemės ukio komunas".

Čiapat „Žemės Dekretas" paaiškinamas: „Žemės klausimas, bernų, bežemių ir mažažemių aprupinimas žeme tai yra Lietuvos revoliucijos branduolis. Bet . . . ir bernai, ir mažažemiai, ir tvirtieji ukininkai, ir ponai dvarininkai turi žinoti, kad ne žemės dalinimas rupi Lietuvos darbininkų valdžiai . . .

---

[1]) „Ko nori soc. dem. bolševikai?"

„Plačiausios skurdžių minios žinos, kad naujoji komunistų valdžia jiems žemės duoda ne kiekvienam skyrium, bet visiems. Kartu, žinoma, jie turės suprasti, kad valdžia nė nemano žemių į sklypelius dalyti ... Kaip komunistų valdžia nesigaili dvarininkų ir stambiųjų ukininkų, jinai nesigailės nė tų, kurie, draskydami dvarus, ardo šalies ukį ir, patįs savo tarpu, trokšta buti savininkais“[1])

Dvarai turi pasilikti dvarais, tik jie dabar turės priklausyti visiems darbininkams“.[2]) „Mes turime tverti laukų darbininkų sąjungas ir jų pagelba imti dvarus į darbininkų valstybės rankas. Mes neturime prileisti šeimininkauti dvaruose netik vidutinių ukininkų, bet ir mažažemių. Jei mažažemis nori naudotis dvaru, jis turi išsižadėti savistovio ukio ir stoti į dvarą, kaipo lygus kitiems dvaro darbininkams“ ...[3])

Kaip bolševikai žiurės į Bažnyčios reikalus? „Bažnyčia negauna jokios pašalpos iš valstybės, valstybė nesikiša į vidurinius Bažnyčios reikalus, žinoma, jei Bažnyčia neužsiima politika, nesiruošia, kaip kontrrevolucinė jiega ...[4]) Visi paveikslai ir visos tikėjimo emblėmos turi but pašalintos iš visų viešų vietų ... Darbininkų valdžia tokios niekšingos, tvirkinančios minios pagelbos nereikalauja ir nereikalaus. Ir ji sako: visokios valstybiniai tikybinės apeigos turi buti pašalintos“ ...

3) Lietuvos socialistų — liaudininkų partijos programa.[5])

Lietuvos demokratinė respublika. Šios dienos musų reikalavimas — etnografinės Lietuvos steigiamasai susirinkimas, išrinktas visuotiniu, slaptu, betarpiu ir lygiu balsavimu, be skirtumo lyties, tikėjimo ir tautos proporcionalia sistema, prisilaikant pamatinių piliečių teisių ...

Steigiamajame Lietuvos susirinkime L. S. L. P. reikalaus demokratinės respublikos ir stovės užtai, kad Lietuva susijungtų su kita demokratine kaimyne valstybe federacijos ryšiais.

Pamatinių įstatymų pagrindai ir piliečių teisės. 1. Vyriausia Lietuvos įstatimdavybės valdžia priklauso Lietuvos seimui, išrinktam visuotiniu, slaptu, lygiu ir betarpiu balsavimu, be skirtumo lyties, tikėjimo ir tautos, proporcionalia sistema.

---

[1]) „Komunistas“ 1919 N. 2. [2]) „Kom.“ 1919 N. 1. [3]) „Kom.“ 1919 Nr. 33. [4]) „Kom.“ 1919 N 29. [5]) Petrapilis 1917 m. Pradžioj eina pagrindai.

2. Vykdomoji valdžia atsako prieš seimą. 3. Visoms Lietuvoje gyvenančioms mažumoje tautoms pripažįstama teisė laisvai plėtoties kulturinės autonomijos pamatais.

4. Žmonių iniciatyva ir tam tikrais atsitikimais referendumas, t. y. tam tikras, įstatymais nustatytas, žmonių skaičius gali seimui paduoti savo įstatymo sumanymą; taip-pat seimo leidžiami įstatymai, kame aiškiai einama prieš pamatinius konstitucijos įstatymus, turi buti paduodami viešam žmonių perbalsavimui . . .

5. Visos valstybės įstaigos turi remties demokratiniais pagrindais su plačiomis savivaldybės vienatų (apskričių, valsčių ir t. t.) teisėmis. Valstybės ir vietų savivaldybių įstatymų leidime dalyvauja visi pilnamečiai ir pilnateisiai žmonės per savo atstovus, renkamus visuotiniu, lygiu, tiesiu ir slaptu balsavimu; rinkimų sistema proporcionalė.

6. Turi buti atskirta bažnyčia nuo valstybės ir mokykla nuo bažnyčios. 7. Valdininkai renkami pačių žmonių arba jų atstovų ir už savo prasikaltimus atsako prieš teismą tam tikrais įstatymais.

8. Teismas nemokamas. Teisėjai renkami pačių žmonių, nepakeičiami ir nepriklausomi nei nuo administracijos, nei nuo kitų įstaigų. Už savo prasikaltimus atsako prieš teismą, kuris gali juos ir pašalinti. 9. Mirties bausmė panaikinama.

10. Visiška lygybė prieš įstatymus visų piliečių, be tautos, kilmės, tikėjimo ir lyties skirtumo. 11. Gyvenimo ir asmens neliečiamybė . . . 12. Pilna sąžinės, žodžio, spaudos, susirinkimų ir draugijų laisvė . . .

13. Visi turi teisę liuosai be pasportų keltis iš vietos į vietą ir gyventi visoje valstybėje; taip-pat be jokių kliučių gali pasidaryti kitos valstybės piliečiai.

14. Mokesčiai imami nuo turtų, pelno ir palaikų, prisilaikant progresyvios sistemos . . . Tam tikra pelno ir turto mažuma yra visai nuo mokesčių liuosa. Panaikinami visokie uždedamieji (t. y. netiesieji) mokesčiai (banderolės, akcyžės, štempeliai ir t. t.).

15. L. S. L. P. stovi už tai, kad visi tarptautiniai nesusipratimai butų rišami be kraujo praliejimo. t. y. tam tikrų (trečiųjų ar kt.) teismų ir todel kovoja prieš militarizmą. Savo tėvynei ginti nuolatinės kariuomenės vieton įvedama žmonių milicija.

16. Visas pradžios mokymas nemokamas, visiems priverstinas, duodamas krašto lėšomis. Mokomoji kalba — gimtoji . . . Vidurinėse ir augštosiose mokyklose mokslas turi buti taip-pat

nemokamas. Privačias mokyklas gali steigti kas tik nori visokiomis programomis ir be valdžios leidimo . . . Medicinos pagalba suteikiama gyventojams valstybės lėšomis.

Darbo žmonių reikalai ir socialės įstatymdavybės pagrindai. 17. Valstybinis apraudimas nuo ligų, nelaimingų atsitikimų ir nedarbo, taip-pat nuo luošumo (invalidai) bei senatvės.

18. Visiška liuosybė steigti amatų (profesijonalias) draugijas. Streikų laisvė. 19. 8 valandų darbo diena, bet ten kame darbas kenkia sveikatai, darbo diena turi buti dar sutrumpinta.

20. Nustatoma mažiausias užmokestis už darbininko darbą, prisilaikant vietinių sąlygų. Už lygų vyrų ir moterų darbą turi buti lygus ir užmokestis.

21. Vaikams iki 16 m. draudžiama samdomas darbas visai, o nėščioms ir žindančioms — per tam tikrą laiką; prieaugliams lig 18 m. darbo diena turi buti trumpesnė, negu suaugusių darbininkų bent dviem valandom.

22. Nakties darbas gali buti pačių darbininkų organizacijų leidžiamas, tiktai esant butinam reikalui, arba tokiose dirbtuvėse ir fabrikuose, kame to reikalauja technikos sąlygos; vaikams, moterims ir prieaugliams nakties darbas draudžiamas.

23. Darbo vietos ir darbininkų butai turi buti įtaisyta ir laikoma sulyg higienos (sveikatos) reikalavimų.

24. Įvedama fabrikų ir ukio darbininkų inspekcija, pačių darbininkų renkama ir nuo administracijos nepriklausoma.

25. Darbininkų ir darbdavių nesusipratimams rišti steigiama tam tikros komisijos, kuriosna įeina darbininkų ir darbdavių įgaliotiniai; darbininkų ir darbdavių įgaliotiniams nesutinkant, dalykas nuspręsti atiduodamas trečiųjų teismui.

26. Valstybės lėšomis apraudžiama motinystė, t. y. visai neturtingos motinos turi gauti tam kartui ir ilgesniam laikui pašalpą kudikio auklėjimui.

Žemes klausimas: 27. Visas Lietuvos žemės plotas priklauso Lietuvos valstybei — žemės nacionalizacija. 28. Artimiausia žemės ir girių priežiura ir jų valdymo bei naudojimo sutvarkymas priklauso savivaldybės (bendrovių, valsčių, apskričių ir t. t.) organams, kurie prisilaiko seimo įstatymų.

29. Lietuvos visuomenės ukiui ant teisingesnių ir sveikesnių bei racionalesnių pamatų pastatyti steigiama tam tikras valstybės žemės fondas, iš kurio aprupinami žeme bežemiai ir mažažemiai. Į tą žemės fondą pereina konfiskuotos (be išpirkimo) žemės: a) valstybės ir buv. valdančios giminės, majoratų, cerkvių, bažnyčių bei vienuolynų; b) dvarininkų bei šiaip atskirų savininkų privačios žemės, iš kurių paliekama

seniesiems savininkams tik tiek, kiek jie gali išdirbti savo šeimynos pajiegomis pagerintais ukio įrankiais; c) visos šalies girios, ežerai, upės ir žemės viduriai.

30. Iš valstybės fondo išskiriamos visų — pirma tos žemės, kurios bus reikalingos valstybei, ar visuomenės dalykams. Visa kita žemė, kuri tiks žemės ukiui, duodama ja naudoties visiems, norintiems ją dirbti savo pajiegomis; priegtam pirmenybė iš eilės atiduodama vietos gyventojams prieš atėjunus, žemdirbiams prieš nežemdirbius. Vienok kiekvienas darbo žmogus turi teisę žemę dirbti, kame bus liuosa žemė.

31. Žemė teikiama tam tikru įstatymų nustatytu keliu ilgalaikėn nuomon su teise, nuomos laikui praėjus, tą patį žemės plotą vėl toliau nuomoti.

32. Žemė gali buti išnuomojama kaip atskiriems žmonėms, taip ir kooperatyvioms bendrovėms, draugijoms, valsčiams, ir kitiems taip vadinamiems „juridiniems asmenims“.

33. Atskiriems žmonėms žemės duodama mažiausia tiek, kad galėtų iš jos prasimaitinti, bet nedaugiau normos, t. y. kiek gali išdirbti savo šeimynos pajiegomis pagerintais ukio įrankiais.

34. Bus rupinamasi, kad tam tikrais įštatymais likusių savininkų žemė ilgainiui taip-pat pereitų valstybės fondan.

35. Gautoji iš valstybės fondo žemė, nustojus visai ukininkauti arba norint sumažinti ukį, turi buti grąžinama atgal į fondą, priegtam valstybės lėšomis atlyginama tie žemės pagerinimai, kurie liko ukininko neišnaudoti.

36. Iš valstybės iždo tam tikra pinigų suma kasmet turi buti skiriama a) ukio mokykloms, kursams, parodoms ir t. t., b) pavyzdiniams ukiams ir bandymo stotims, c) javų sėklai ir gyvulių veislėms pagerinti, d) keliams taisyti, grioviams kasti ir apskritai melioracijos bei kitiems ukio reikalams.

37. Valstybės iždo lėšomis turi buti padedama ukininkams prie naujų ukininkavimo formų pereiti; padedama susitverti ir palaikoma ukio kooperatyvai ir t. t. 38. Priverstinas, iždui padedant, apdraudimas nuo ugnies ir nelaimės.[1])

---

[1]) Partijos taktika ir organizacija . . .

4) Lietuvos Socialistų Liaudininkų Demokratų Partijos pamatiniai programos dėsniai.[1])

1. L. S. L, D. Partijos idėalas — tai tokia visuomenės tvarka, kur nebutų vietos išnaudojimui ir kur visi žmonės galėtų lygiai naudotis mokslo, darbo, kulturos vaisiais. Į tą savo idėalą L. S. L. D. Partija eina per visų spaudžiamųjų ir išnaudojamųjų žmonių kovą prieš savo išnaudotojus ir žmonių gyvenimo tvarką stato ant visuomeninių socializmo pamatų.

2. Artimasis Lietuvos Socialistų Liaudininkų Demokratų Partijos tikslas — nepriklausoma demokratinė Lietuvos respublika. (Susikurus Tautų sąjungai, nepriklausoma Lietuvos respublika privalo įeiti lygiomis teisėmis ir lygiomis pareigomis į pasaulio Tautų sąjungą).

3. Aukščiausioji Lietuvos Valstybės valdžia turi priklausyti įstatymus leidžiamajam seimui, kuris renkamas proporcionale sistema, lygiu, tiesiu ir slaptu balsavimu visų pilnateisių ir pilnamečių (20 m.) gyventojų, — be lyties, tautos ir padėjimo skirtumo.

Pačioje konstitucijoje turi buti užtikrinta žmonių iniciatyva įstatymų sumanymus paduoti ir referendumas — pamatiniais įstatymų keitimo ar jų papildymo klausimais.

4. Taip-pat pamatiniais Lietuvos valstybės įstatymais (konstitucija) visiems Lietuvos gyventojams turi buti užtikrinta: a) visiška lygybė prieš įstatymus: b) asmens, buto ir korespondencijos neliečiamybė.

c) žodžio, spaudos, tikėjimo bei sąžinės, mokslo, mokymo, taip-pat susirinkimų, susidraugavimų ir streikų laisvė,

d) privestinas nemokamas pradžios mokslas prigimtaja kalba; vidurinis ir aukštesnis mokslas sulyg valstybės išgalių irgi privalo buti nemokamas.

5. Dabro žmonių reikalams apsaugoti turi buti įvestas: a) miesto ir sodžiaus darbininkų valstybinė inspekcija;

b) nustatyta darbo dienos ilgumas (maksimum) ir mažiausias mokesnis, prisilaikant gyvenimo normos ir vietos darbo sąlygų.

c) Visuomeninis valstybinis apdraudimas del priepuolių, ligos, nedarbo ir senatvės; d) vaikų darbo uždraudimas, prieauglių bei moterų darbo apsaugojimas.

6. Bežemiams ir mažažemiams žeme aprupinti sudaromas žemės fondas iš valdžios, majoratų, bažnytinių ir šiaip dovanotųjų dvarų žemių, taip-pat iš visų kitų privatinių žemių,

---

[1]) Kaunas 1919. m.

kurios viršys seimo nustatytą didžiausią (maksimum) vieno žmogaus valdomos žemės plotą, arba iš žemės, kuri bus šiaip įstatymo keliu pripažinta žemės fondo reikalui naudotina.

7. Įstatymo keliu turi buti nustatyta, kiek vienas žmogus daugiausia gali žemės valdyti. Nustatant tokią normą (maksimum), turi buti žiurima vietos sąlygų ir laikomasi dėsnio, kad žemė butų valdoma tik tų, kurie ją patįs dirba.

8. Bežemiams ir mažažemiams žemės turi buti nemažiau duodama tiek, kad žmogus su savo šeimyna galėtų iš tos žemės išgyventi.

9. Mokesčiai valstybės reikalams turi buti imami nuo turto pajamų ir pelno progresyvinės sistemos pamatais, (kas daugiau turi — daugiau moka).

10. Vietos savivaldybės turi buti tvarkomos demokratinais pamatais.[1]

5) Lietuvos revoliucinių socialistų — liaudininkų partijos programa (projektas).[2]

Revoliucinio socializmo tikslas yra visos žmonijos išliuosavimas, visų tarpusavios žmonių kovos, visų žmogaus priespaudos ir eksploatacijos formų panaikinimas . . .

Lietuvos Revoliucinių Socialistų — Liaudininkų Partija laiko save vienu tarptantinio revoliucinio socializmo armijos nariu ir eina bendru tos armijos keliu, vaduodamos viso pasaulio darbo žmonių interesais ir turėdama domėje Lietuvos gyvenimo sąlygas . . .

Programos įvykdymas, tai yra kapitalistinės nuosavybės ekspropriacija ir viso visuomenės gyvenimo sutvarkymas socializmo pamatais, — spėja visišką laimėjimą darbo klasės, organizuotos į revoliucinę socialistinę partiją . . .

Lietuvos Revoliucinių Socialistų Liaudininkų Partija, eidama savo tikslo, dabartinį laiką griežtai gins, rems savo reikalavimus ir ves del įvykdymo atkaklią revoliucinę kovą . . .

Politiniai reikalavimai: Lietuvos Revoliucinių Socialistų Liaudininkų Partija težino vieną obalsį: Visa Lietuvos krašto valdžia darbo žmonėms taip centre, taip vietose.

---

[1] Seka partijos organizacijos įstatai . . .

[2] Maskva 1917 m. Kadangi Partijos programa (projektas) gana plati, o turi daug bendro su kitomis socialistinėmis partijomis, ypač su socialistais liaudininkais, tik griežčiaus išreikšta, todel čia tepaduodu svarbesnius punktus, kuriais jie skiriasi nuo kitų partijų.

Darbas turi buti vienintelis pilietybės teisių šaltinis. Naudotojai — eksploatatoriai negali dalyvauti šalies valdyme. Darbo žmonių interesų žvilgsniu tiksliausia Lietuvos darbo žmonių valdymosi forma yra etnografinė Lietuvos Darbo Respublika ... Lietuvos darbo respublika jungiasi su viena ar keliomis darbo respublikomis.

Kad tai pasiekti, partija šį metą kovoja už įvykdymą darbo žmonių diktaturos. Valstybės organais turi buti darbo žmonių Tarybos (darbo žmonių atstovų susivažiavimai) ir jų vykdomieji komitetai ...

Darbo censas visiems rinkimams. Rinkimuose dalyvauja be tautos, tikėjimo, lytes skirtumo tie, kurie turi nemažiau kaip 18 m. ir kurie nenaudoja svetimo darbo: miesto ir kaimo darbininkai, bežemiai ir mažažemiai ukininkai bei darbo inteligentija, stovinčioji darbo žmonių klasinės kovos pamatu.

Negali rinkti ir buti išrinktos tokios gyventojų rųšįs: 1. visi, kurie naudoja samdomą darbą, 2. visi kurie gyvena iš turto, 3. privatųs pirkliai ir jų agentai, 4. visų tikybų kunigai, 5. nepilnamečiai, 6. neviso proto žmonės ...

Religija privatus žmogaus dalykas. Bažnyčios nuo valstybės ir mokyklos nuo bažnyčios atskyrimas ...

Nuolatinė kariuomenė panaikinama. Įvedama visuotinis darbo žmonių įsiginklavimas. Kiekvienas darbo žmogus turi mokėti vartoti ginklą, kad priešų atsiginus.

Ukio reikalavimai: ... Naujoje tvarkoje turi buti aprupinta kiekvieno darbo žmogaus teisė gyventi ir laisvai tenkinti savo buities butinuosius reikalus.

Delto partija, turėdama tikslą — viso ukio suvisuomeninimą ir eksploatatorių sauvalės pašalinimą, šį metą stato tokius uždavinius:

Paveldėjimo teisės panaikinimas. Progresiniai turtingųjų klasės turto ir pelno mekesčiai, virstantieji į konfiskuojamuosius.

Privatinės prekybos pakeitimas vartotojų draugijomis, jungiančiomis visus darbo žmones į vieną sąjungą ...

Visoms prekėms bei masinio vartojimo produktams nuolatinių kainų nustatymas ...

Visuotinės darbo priedermės įvedimas ... Negalinčiųjų dirbti aprupinimas vartojimo dalykais ...

Darbininkų reikalavimai: ... Fabrikai, dirbtuvės, kasyklos ir kiti gaminimo įrankiai pereis į darbo žmonių rankas (nacionalizacija-socializacija) ...

Partija, pripažindama kiekvieną darbą-paprastą, kvalifikuotą, proto-lygios vertės tuojaus reikalauja:

. . . 8 valandų ir tolydžiai trumpesnio darbo laiko (6, 4 valandų) pavojingesnėse ir sveikatai kenksmingose įstaigose, turint šiame skaičiuje ir vieną pietų valandą.

Kas savaitinio poilsio nemažesnio kaip 42 valandos ir kasmetinių atostogų visiems darbininkams ir visose šalies ukio rųšyse.

Viršnorminio darbo uždraudimo. Nakties . . . neišvengiamas . . . darbas tęsiasi neilgiau kai pusė dieninio tų įstaigų darbo . . .

Darbo biržų įsteigimo tikslu bedarbiams darbo rasti. Biržos turi buti grynai klasinės darbininkų įstaigos . . . ir turi gauti lėšų iš valstybės iždo.

Žemes reikalavimai: Lietuva — žemės ukio šalis . . . Privati žemės nuosavybė, kuri yra žmogaus žmogumi pravergimo įrankis, turi buti panaikinta . . .

Visa Lietuvos žemė, jos viduriai, girios, vandenįs priklauso Lietuvos Darbo Respublikai ir pereina į Darbo žmonių rankas . . . konfiskavimo budu be jokio užmokesčio:

Atskirų buvusių savininkų žemės, lygios darbo normai, lieka jų naudojimui savu darbu . . .

Žemė . . . duodama veltui naudoti visiems, kas nori ją dirbti savomis jiegomis ir pirma eilia vietos bežemiams ir mažažemiams . . .

Žemės gaunama mažiausia tiek, kad butų galima iš jos prasimaitinti, bet nedaugiau, kaip darbo morma, tai yra:

kiek galima be samdininkų savo ir savo šeimos . . . jiegomis apdirbti . . .

Švietimo reikalavimai: . . . Visas mokslas, visas menas, visa žinija-kultura darbo žmonėms . . . Šiam tikslui partija reikalauja, kad butų:

visuotinis, bendras (abiejų lyčių), butinas ir nemokamas visapusis mokymas lig 16 m. amžiaus. Mokymo ir darbo sujungimas mokykloje.

Du mokyklos laipsniu: bendro auklėjimo — darbo mokykla visiems lig 16 m . . . ir profesinė . . . mokykla norintiems nuo 16 metų.

Mokiniai aprupinami iš valstybės lėšų maistu, drabužiu, mokslo ir kitais dalykais.

Taktika. Partija mato vienintelį . . . kelią — visoutinį ginkluotą darbo žmonių sukilimą.

Be to partija . . . ves atkaklią partizanų kovą. Gi prieš žymiausius darbo žmonių klasės ir šalies pavergėjus, svetimos ir savos tiranijos atstovus partija vartos asmeninį terorą . . .

b) Aplami patėmijimai.

Taip išrodo socialistinių Lietuvos partijų veikimas ir programos. Peržiurėjus visą „mokslo“ socializmą kaip iš filozofinės, taip ir iš ekonominės pusės, nebėra reikalo skyrium bekritikuoti socialistinių Lietuvos partijų programų. Gana bus, rodos, aplamai šis tas pastebėti.

Jų programose yra ne vienas reikalavimas, kurį teisingu pripažįsta netik socialistai, bet ir kikščionių mokykla, kaip tai paskiau pamatysime, bet kiti visai neįvykdomi. Socialistinės Lietuvos partijos išdygo ne iš gyvenimo reikalų, bet yra vakarų Europos, Rusijos, Lenkijos socialistų pamėgzdžiojimas. Pirmiausis partijų tikslas-pagerinti buvis ne sodiečių, bežemių, mažažemių, žemdirbių, turinčių mažesnius ar kiek didesnius žemės gabalus, bet-darbininkų likimo pagerinimas. Tuotarpu Lietuvoje fabrikų beveik nėra; jei šiokių tokių yra, juose daugiausia dirba svetimtaučiai su gera sulenkėjusių miestiečių priemaiša ir paskutiniu laiku šiek — tiek lietuvių.

Musų kraštas — žemdirbių šalis. Lietuvos pramonė labai silpnai plėtojasi; negalima tikėtis nė ateityje bent artimoje umių atmainų, didelio pramonės išsiplėtojimo, nes Lietuvoje stinga reikalingų tam gamtos turtų; todel reikia manyti, kad bent pramatomoje ateityje taip-pat panašiai pamažėli plėtosis; delto negalima laukti nė pramonės darbininkų žymaus skaitliaus padidėjimo.

Dabartinė Lietuvos padėtis reikalinga partijos, besirupinančios bežemių ir mažažemių žeme aprupinimu, žemės ukio pakėlimu, amatų, pramonės sutvėrimu, vaisbos sutvarkymu, švietimo praplatinimu, tautystės stiprinimu, ne 6, net 4 valandų darbo dienos įvedimu, karto savaitėje ištiso 38, net 42 valandų poilsio, žemės net iš valstiečių paėmimu, viso krašto gyventojų nuosavybės, pabrikantų panaikinimu . . .

Socialistinės Lietuvos partijos daugiausia susideda iš besimokinančios jaunuomenės, studentų ir jaunesnės inteligentijos, gyvenančios dar svajonėmis. Kapitalizmas Lietuvoje nėra įleidęs šaknų; todel kitų kraštų socializmas, atsiradęs visai kitose sąlygose, Lietuvai perdaug netinka.

To nežiurint, socialistų partijos gyvuoja ir veikia vienos stipriau, kitos silpniau. Tai remiasi netiek neįvykdomais socialistų reikalavimais ir neišpildomais žadėjimais, kiek netobula ir per tai pataisymo reikalaujančia visuomenės tvarka, darbo žmonių vargu.

Todel krikščionių partija privalo ginti visuomenę nuo suvargimo, neleisti savininkams pakliuti proletarų eilėsna, priešingai - proletarus aprupinti nuosavybe. Materialis ir dvasiškas darbo žmonių pakėlimas butinai reikalingas. Tai krikščionių mokyklos užduotis.

IV PERSKYRIMAS.

KRIKŠČIONIŲ MOKYKLA.

§ 1. Krikšcionių mokyklos vardai ir pakraipos.

Liberalizmo ir socializmo mokyklos suklydo, nes abidvi statė savo sumanymus ne ant tikrų pamatų. Liberalistai kapitalistinėje tvarkoje matė vien tik gera; socialistai smerkė ją, kaipo blogą iš pat pamatų. Tiesa, kaip tatai visados buna, tarp dviejų priešingų sau klaidų yra viduryje. Krikščionįs stojo tarp jų, pripažindami daugel gero, bet nemaža ir pikto dabarties visuomenės sutvarkyme. Liberalizmo ir socializmo tarpe atsirado krikščionių mokykla, kuri socialiam klausimui rišti priemonių ješko Kristaus moksle; krikščionių mokyklos pamatinių taisyklių šiandien laikosi netiktai katalikai, bet ir daugelis protestantų, kurie išvengė socialistų svajonių.

Aišku savaime, kaip svarbus šito perskyrimo mokslas; pirma gvildenome klaidas, čia turime išvesti tikrąją teoriją ir ją patvirtinti; tasai skyrius, pavestas krikščionių mokslui apie visuomenės sutvarkymą, — pats socialio klausimo vidurys. Tą mokyklą vadiname krikščionių, nes ji remiasi ant krikščionių tikybos įsakymų ir iš jų paeina, kaip medis iš šaknų; ji reikalauja, kad ukiškame veikime viešpatautų krikščionių etikos taisyklės. Gana bus nurodžius kad ir paskutinius septynius Dekalogo priesakus; jų dvasioje reikia sutvarkyti visuomenė.

Reikia vienok pripažinti, kad labai daug reikalų, prigulinčių prie visuomenės tvarkos, palikta sutvarkyti patiems žmonėms. Krikščionių mokykla išsyk ne tiek rupinosi ekonomijos teorija, kiek statė visą reikalavimų eilę pataisyti dabartinei tvarkai; ypač jai rupėjo pagerinti buvį liaudies, ekonomiškai silpnensnės, lig šiol užmirštos ir apleistos. Vėliaus ėmė pamatuoti savo reikalavimus teoretiškai; užtat paskutiniu laiku ekonomijos mokslai pradeda kaskart labjau skaityties su krikščionių, ypač katalikų*) srove.

Arši kritika, su kokia krikščionių mokyklos šalininkai užsipuolė ant dabartinės tvarkos ydų, suteikė jiems vardą, liberalistų duotą, katalikų - socialistų; jie patįs vienok kratosi to pavadinimo, nes jie, nežiurint šiokios tokios giminystės kaikuriuose visuomenės ekonominiuose klausimuose, taip toli stovi nuo socialistų, kaip dangus nuo žemės. Pirmiausia, krikščionių mokyklos šalininkai visai nenori dabartinės visuomenės tvarkos esminių institucijų panaikinimo, kaip antai: nuosavybės, paveldėjimo, mokesčio teisės ir t. t., bet priešingai, darbuojasi, kad tai sugrąžinti, sustiprinti, sutvarkyti.

Toliau, netiki jie begaline žmonijos pažanga; todel jieško savo idėalo ne tiek ateityje, kiek grįžime prie kaikurių praeities institucijų, pavyzdžiui: prie tokių organizacijų, kurios taiko, suartina pramonininkus ir darbininkus. Svarbiausią viso priežastį krikščionių mokykla mato varžytinėse, o ne individualėje nuosavybėje. Perdaug nepasitikėdama nei liberalistų liuosybės, nei socialistų lygybės dėsniais, krikščionių mokykla tikisi sugrąžįsianti visuomenės ramybę per trijų veiksnių — Bažnyčios, valstybės ir visuomenės — įtekmę taja sąlyga, kad tos rimtybės išpildys, kaip reikiant, savo priedermes.

Tarp visų katalikų, besirupinančių socialiu klausimu, yra dvi žymesni srovi. Viena, rodos, daugiau linkusi liberalizman, kita — socializman. Pirmoji mano, kad visuomenės tvarka esanti nereikalinga didelių permainų, galinti pasilikti, kaip buvusi, gavusi daugiau liuosybės; pavadinsime tą srovę katalikais konservatistais; jųjų obalsis: „Teisybė, meilė, liuosybė“ . . . Ji daugiau vadovaujasi gailestingumu; vargšams, jieškantiems teisybės, siulija labdarybę; reikalauja didesnio Bažnyčios įsikišimo, mažiau valstybės. . . Ta katalikų mokyklos pakraipa beveik susilieja su krikščionimis liberalistais.

---

*) Norint sau įsigyti rimtą vietą ekonomijos moksluose, reikia ginti savo tezes ir kritikuoti savo priešus moksliškais argumentais, o ne pasiremti, kaip tai kartais daroma, vieno-kito, nors ir garsaus rašytojo pažiura. Pasakymas, kad tos nuomonės esąs kas nors Bažnyčios Tėvų, ar paminėti kokią nors Šventojo Rašto vietą ekonomijos teorijose nedaug reiškia. Reikėtų pradėti nuo parodymo, kad tas, ar kitas reikalavimas yra ekonomijos žvilgsniu teisingas, kad jo gyveniman įvedimas yra visuomenei naudingas bei reikalingas, o paskui nurodyti, jog ant to pamato stovi krikščionių etika, teologija ir Bažnyčia.

Pirmoji srovė vadina save dar Angerso mokykla, skirdamasi nuo kitos srovės, vadinamos Liege's mokykla, nes tuose miestuose buvo svarstomi bei formuluojami dėsniai, kuriais vadovaujasi katra sau srovė Antroji katalikų srovė, įsitikinusi, jog dabartinė visuomenės tvarka, kaip liberalizmo vaisius, daugelyje dalykų yra netikusi, reikalauja didelių parmainų, reformų, todel teisingai vadinama katalikais reformistais, krikščioniškaja sociale partija, dažniausiai gi krikščionių demokratija*), nes taip ją pavadino Leonas XIII enciklikoje „Graves de communi“ 1901 metais.

Kaip rišant kitus painius klausimus, negalima pasiekti pilnos vienybės, taip ir socialiame klausime, kurs yra gal painiausias, yra skirtumų net ir katalikų tarpe. Nežiurint vienybės pamatiniuose dėsniuose, yra didesnių ar mažesnių nuomonių įvairumų, kuomet reikia pagrindinės taisyklės pritaikinti gyvenime.

Be to, socialis klausimas turi savyje tai, kad, rišant jį, reikia žiurėti vietos sąlygų, kaip antai, istoriškai susidėjusios visuomenės tvarkos, valdžios formos, tautos budo, jos išlavinimo proto, doros ir politikos žvilgsniu. . . Delto katalikai ekonomistai ir sociologai, paeinantįs iš įvairių kraštų, tuose pačiuose klausimuose prieina kartais prie šiek-tiek įvairių išvadų.

Iš čia paeina pažiurų skirtumas ypač į valstybės intervenciją, kuom ypač skiriasi viena katalikų srovė nuo kitos. Sutikdami visi, kad valstybė turi kišties į tautos ukį, francuzai, kurių iniciatyva daug žymesnė, kurių visuomenės gerovė daug didesnė, kurių tarpe labjausia buvo įsivyravęs liberalizmas, valdžios intervencijos priešininkas, francuzai, paskui uos ir kiti pradeda skirties nuomonėse, kuomet reikia išrišti klausimas, kaip toli turi siekti valdžios įsikišimas į tautos ukininkavimą.

Vieni, matydami valstybės valdžioje vien tik teisybės sargą, norėtų valstybės intervencijai priduoti negatyvį budą, susiaurinti lig apgynimo teisių ir bausmės už aiškias piktavertes;

---

*) Krikščionių demokratijos pradžia siekia 1891 metų, kuomet buvo paskelbta enciklika „Rerum Novarum“. Kaipo visuomenės partija, krikščionių demokratija susitvėrė Belgijoje, paskiaus ir kituose kraštuose. Ji teorijos ir veikimo programos pamatan deda socialį Bažnyčios Credo, kaip jį suformulavo Leonas XIII savo enciklikoje „Rerum Novarum“. 1893 m. Verhaegen, vienas įsteigėjų priešsocialistinės demokratiškosios Belgijos lygos, sustatė galingos savo partijos programą taip, kad galėtų sujungti visus krikščionis socialius veikėjus. Krikščionių demokratų vardas pirmą sykį buvo paminėtas 1891 met. Malines'o katalikų kongrese.

bet šitas valdžios priedermes nurodo neaiškiai; pavyzdžiui: moterų teisių gynimo klausime, kuomet vieni teisybės vardu reikalauja sumažinti jųjų darbą fabrikuose, kiti atmeta by kokius varžymus, nematydami, kad to griežtai reikalautų teisybė, nes tuo esą galima pakenkti darbininko šeimynai, net klausdami, kokia teise valstybė galėtų varžyti moterų darbo teisę.

Kiti vėl vienu balsu su pirmos rųšies krikščionimis filozofais ir sociologais pripažindami, jog valdžios tikslas netik ginti griežtą teisybę, bet ir pozityvus platus visuomenės reikalų palaikymas, reikalauja valdžios įsikišimo ir ten, kame atsiekti kokį nors gerą tikslą, turintį svarbą visuomenei, nebeužtenka valios ir jiegos atskirų vienatų, net ir mažesnių ar didesnių visuomenės grupių.

Taip jie reikalauja, pavyzdžiui, kad valstybinė valdžia įvestų priverstinąjį apdraudimą neturtingųjų luomų; ypač norėtų, kad valdžia įvestų draudimą žemės ukio, pramonės, pirklybos darbininkų ligos, susižeidimo, senatvės ir kituose atsitikimuose; jie pripažįsta, kad tokios apdraudos reikalauja visuomenės labas ir kad to negalinčios atsiekti liuosos apdraudimo draugijos.

Valstybės tikslas palaikyti tvarką ir pastumėti fizinį bei moralį visuomenės narių besiplėtojimą; todel valstybės valdžiai pridera iš vienos pusės palaikyti kaip išorinę taip ir vidujinę ramybę, ginant piliečių teises, iš kitos pusės — prisidėti prie visuomenes gerovės besiplėtimojimo. Užtat valstybės tikslas galima suvesti prie tų dvieju funkcijų, butent: teisių ginimo ir palaikymo visuomenės reikalų.

Prie tų pačių išvadų prieisime, jei atsižvelgsime dvejopo žmogaus prigimties reikalo, kurs pateisina valstybės esimą. Kiekvienas žmogus reikalingas, kad jis butų ginamas savo teisėse ir kad butų padedamas įgyti gėrybių, kurių pats vienas įsigyti neišsigali. Tam dvejopam žmogaus reikalui atsako dvejopa valdžios priedermė: ginti teises, interesus palaikyti; todel valdžios funkcija turi buti pozityvė ir negatyvė.

Ištikrųjų, kiekviena valdžia, stovinti kulturinės tautos priešakyje, nors tebebutų liberalizmo įtekmėje, nebesitenkina negatyve role, bet veikia pozityviu budu, tvarko socialius santykius įstatymais, plėtoja žemdirbystę, pramonę, prekybą, taiso kelius, stato tiltus, šelpia literaturą, mokslą, dailę, steigia muzejus, knygynus, observatorijas, daro brangius bandymus žemdirbystės, kalnų kasimo srityj, gerina gyvulių veislę, tvarko geležinkelius, paštą. Visuose tuose atvejuose veikia valdžia ne kaipo teisių gynėja, bet kaipo gerovės kelėja.

Katalikai konservatistai vadovaujasi obalsiu: „Teisybė, meilė, liuosybė.“ Bet prityrimas rodo, kad vargšų, ypač darbininikų buvio pagerinimo klausime, ypač normuojant darbo sąlygas, sunku susilaukti ko nors gero iš geros darbdavių valios; tiktai vienatos, persiėmusios krikščionių teisybės, meilės, liuosybės dvasia, rupinasi savo fabrikuose globoti darbininkus; o kiti vien to tesilaiko, prie ko priverčia juos įstatymai. Taip esant, net ir gerų norų darbdaviai negali aprupinti, kaip reikiant, darbininkų, nes sunku išlaikyti varžytines su besąžiniais pramonininkais.

Ką labdarybė, siulijama konservatistų[1]), tai pamirštama, kad gerai sutvarkytoje visuomenėje, normalėse sąlygose iš labdarybės turi užsilaikyti žmonės, negalintįs dirbti, o dirbantįs ir norintįs dirbti darbininkai privalo terėti galimybės uždirbti sau pragyvenimui, kad užtektų iki mirties. Laikyti juos išmalda butų pataikavimas tinginiams ir dykaduoniams. Bet del netikusios visuomenės tvarkos tukstantįs, net milijonai žmonių dirba, negali vienok užsidirbti pragyvenimui, o sulyginant nedidelis vienatų skaitlius turi paglemžęs tukstančius, net milijonus.

Pažymėsime, kad krikščionių reformistų pažiuros visados persvėrė, bet ypač įsivyravo, kuomet Popiežius Leonas XIII apskelbė savo encikliką „Rerum Novarum“, kuri pripažino, kad neužpelnytas žemėsniųjų luomų skurdas paeinąs ne vien iš tikybos nupuolimo, bet ir iš netikusios socialės dabarties visuomenės tvarkos, ir nurodė, kad valdžia turinti kišties į darbo žmonių reikalus ir ginti juos nuo kapitalo pergalės.

§ 2. Krikšcionių mokyklos atstovai įvairiuose kraštuose.

Krikščionių mokykla stovi ant to pamato, kad socialis klausimas yra netik tikybos, bet taipgi ekonomijos ir politikos dalykas, paeinantis iš netikusio visuomenės ukio tvarkos, kad jam rišti reikia netik Bažnyčios įtekmės, netiktai privatinės iniciatyvos, bet ir plačių visuomenės reformų, pravestų įstatymų keliu. Pirmasis tas mintis išreiškė Sorbonos universiteto profesorius Fridrikas Ozanam'as 1813—1853, žinomas labdarys, šv. Vincento Pauliečio Draugijos įsteigėjas[1]. Nors pirmiausia tos nuomonės išreikšta Francijoje, vienok jos ten nerado sekėjų del įsivyravusio liberalizmo. Kraštas, kuriame pirmiausia prigijo tos pažiuros, yra Vokietija.

---

[1]) Žymesni pirmosios srovės atstovai yra šie: Karolis Pérín, de Metz-Noblat, Gratry, de Champagny, Corbièr, Delaparte, Méric, kun. Rambaud, vysk. Freppel, d'Hulst, Turinaz, Anatol Leroy-Beaulieu, Felix, Keller, d'Haussonoville, Hubert-Valleroux, Onclair, Thery, Chabin, Deschamps, Castelein, Cossa, Constanzi, Fridrikas de Play, de Tourville, Beschaux, Cheysson, Joly, Blondel, Rambaud, Claudio Jannet . . .

a) Vokietijoje.

Tikrasai socialės krikščionių mokyklos įsteigėjas yra Mainz'o vyskupas Vilgelmas Emanuelis von Ketteler'is 1811—1877; apie jį sako grafas de Mun'as, kad jis pirmas davęs katalikams ekonomijos programą; popiežius gi Leonas XIII pavadino Ketelerį savo pranokėju, nes pagrindines jo mintis sunaudojo savo enciklikoje „Rerum Novarum". Kas yra Smith'as liberalizmui, Marx'as socializmui, tai Ketteleris krikščionių mokyklai. Ketteleris paėjo iš Vestfalijos bajorų; baigęs mokslus, buvo prusų valdininku; bet, pajutęs pašaukimą į kunigus, metė valstybinę tarnystę ir pastojo Muncheno universitetan teologijos skyriun 1841 metais, o 1843 m. į kunigų seminariją Munsteryje. Pašvęstas kunigu Ketteleris po šešerių metų buvo paskirtas Mainzo vyskupu.

Vyskupas Ketteleris, didelis šv. Tomo garbintojas, ėmė lyginti Akviniečio mokslą su XIX amžiaus papročiais ir įstatymais. Kuomet niekas iš katalikų dar nesirupino socialiu klausimu bent toje prasmėje, kaip jį mes dabar suprantame, kada socialistai ką tik išleido „Kommunistų Partijos Manifestą" 1848 m., Ketteleris pirmas sutraukė ryšius su liberalizmu ir nuo jo prasidėjo grįžimas prie krikščionių tradicijų pažiurose į visuomenės ukio sutvarkymą. Tos pakraipos pradžia pripuola 1848 metais, kada Ketteleris Mainzo katedroje pasakė pragarsėjusius pamokslus apie socialį klausimą. (Die großen sozialen Fragen der Gegenwart, 6 Predigten 1848). Juose Ketteleris supeikė liberalistų ir socialistų teorijas ir visame spindėjime parodė katalikų mokslą, išrekštą šv. Tomo „Sumoje".

---

[1] Tyrinėjimai ekonomijos srityje, pradėti katalikų pirmoje XIX šimtmečio pusėje, kurie iškėlė aikštėn socialį klausimą, buvo mesti po įspudžio kruvinų proletariato kovų Paryžiaus gatvėse. Daugelis katalikų, pasibjaurėję tais 1848 m. atsitikimas, nustojo besirupinę socialiu klausimu, ar palinko liberalės ekonomijos pusėn.

1864 metais Ketteleris išleido knygelę: „Die Arbeiterfrage und das Christentum“. Joje autorius prieina prie tų pačių išvadų, kaip ir Lassalle, kad reikia steigti darbininkų gaminimo bendroves, kurios turėjo rasties iš surinktų aukų ir paliuosuoti darbininkus iš kapitalo vergijos. Bet greit įsitikno, kad tokioms bendrovėms įsteigti reikės daug laiko; tuo tarpu darbininkų padėtis reikalaja umios pagalbos. Todel atkreipė akis į savišalpos draugijas, kurių mintį paėmė iš viduramžių organizacijų. Bet darbo žmonių skurdas privertė Ketteleri 1869 m. aiškiai pareikalauti valdžios intervencijos. Vėliau Ketteleris dar aiškiaus išreiškė savo pažiuras į socialį klausimą. (Liberalismus, Sozialismus und Christentum 1871. Die Katholiken im Deutschen Reiche, Entwurf zu einem politischen Programm 1873.)

Socialį klausimą svarstydamas, Ketteleris laiko jį ekominiu ir labai svarbiu del didelio darbo žmonių skaitliaus. Tie žmonės gyvena vien tik iš mokesčio už darbą; mekestis nustatomas kiekybe daiktų, butinai reikalingų pragyvenimui; čia priguli maistas, drabužis, butas. Mokestis, neužtenkantis pragyvenimui, yra darbo žmonių skurdo priežastis ir socialio klausimo esmė. Ką priemonės socialiam klausimui rišti, Ketteleris nurodo, kad siulijamos-liberalizmo ir socializmo šalininkų neatsako savo tikslui. Atmetęs kitų mokyklų peršamas priemones, Ketteleris rupinasi nurodyti savasias, paeinančias iš krikščionių etikos, tinkamas pagerinti darbo žmonių buviui. Tasias priemones turėtų teikti trįs veiksniai: socialis Bažnyčios veikimas, pačių darbo žmonių savišalpa ir valstybės įsikišimas.

Bažnyčia, Kettelerio nuomone, turi dalyvauti socialio kalusimo rišime, sekdama vidurinių amžių Bažnyčią, kuri kovojo su kapitalistų piktavertėmis. Nors socialis dabarties klausimas yra ekonominis, vienok galutinos jo priežastįs yra tikybinės prigimties. Liberališkoji šių dienų visuomenės tvarka, paremta visų karu prieš visus, tikroji darbo žmonių skurdo priežastis yra tikybos visuomenėje nupuolimo vaisius, prieštarauja prigimties teisėms ir krikščionių artimo meilei; todel privalo buti katalikų Bažnyčios griaunama. Liberališkosios dabarties ukio sistemos pažiura į darbininką, kaip į darbo jiegą, peraiškiai prieštarauja Bažnyčios mokslui, kurį skelbia šv. Paulius: „Jei kas nesirupina savaisiais ypač namiškiais, tas užsigynė tikėjimo ir yra piktesnis už netikintį“ (I Tim. V. 8).

Bažnyčia ir del to privalo kišties į socialę reformą, nes šių dienų vargšų stovis esti jiems artimiausia nuodemės proga, nes daro negalimą krikščionišką savo priedermių išpildymą. Darbo žmonės yra dideliame pavojuje ir iš jo negali patįs išeiti. Kad galėtų pakelti žmonių dorą, Bažnyčia turi pakelti jų gerovę; kitaip esant, pritiks jai prikaišiojimas, jog žmonių labas Bažnyčiai nerupįs. Darbininkų masės, paliktos sau, paklius į visokių agitatorių globą, priešingą krikščionybei.

Ką darbininkų savišalpa, tai Kettelerio nuomone, turėtų buti atsiekta per susiburimą į profesines draugijas. Tos draugijos turi buti liuosos ir pritaikintos prie dabarties sąlygų; privalo turėti ekonominius tikslus, nes politinė kova nukreipia nuo tikrosios užduoties; remties visų narių atsakomybe už kiekvieno darbus; apimti visus tos profesijos darbininkus; naudoties autonomija, tiktai buti prižiurimos valstybinės valdžios. Vietos draugijos turėtų spiesties į draugijas apskričių, jungiančių tarp savęs visas vietos draugijas Reikalaudamas darbo žmonių organizacijos, Ketteleris primena, jog ji turi buti gaivinama Kristaus dvasia, kad butų vaisinga; nes, jei viešpataus joje savimeilė, tai darbo žmonės bus naudojami vadovų, kaip šiandien skriaudžiami kapitalistų.

Valstybės įsikišimas į darbo žmonių reikalus turi ginti darbą vaikams ne tėvų namuose bent lig 14 metų, ištekėjusioms moteriškėms darbą pramonės įstaigose, mergaitėms dirbti tose pačiose įstaigose bent bendrai su vyriškais; užginti darbą sekmadieniais ir šventadieniais; nustatyti darbo dienos maksimumą (10—11 valandų); uždaryti pramonės įstaigas, kenksmingas darbininkų sveikatai; palaikyti darbininkų draugijas; uždėti priedermę darbdaviams atsilyginti darbininkams, kurie be savo kaltės prie darbo fabrikuose nustojo visai bent iš dalies galės dirbti; dirbtuvėse įvesti priežiurą, kad butų pildomi ką tik minėti valdžios įsakymai.

Tokios yra trumpai sutrauktos svarbiausios Kettelerio pažiuros į socialį klausimą. Ketteleris knygelėse, ganytojo raštuose, konferencijose, pamoksluose kovodamas su liberalistais ir socialistais, nenustojo raginęs dvasiškijos prie socialio mokslo ir darbo. Vokiečių dvasiškija pirma pakėlė balsą prieš visuomenės skriaudas, o sociales Kettelerio pažiuras padėjo pamatan vokiečių reichstago centro partijos progamos ir padarė visos eilės katalikų mokslavyrių tardymo sritimi, kurią jie toliau plėtoja, pamatuoja.

Toje pat pakraipoje, kaip ir Ketteleris, veikė ir rašė žinomas gizelių organizatorius kun. Kolping'as, buvęs batsiuvis, pramintas „amatų apaštalu", įsteigė amatninkų draugiją; mirdamas (1865 m.) paliko 400 skyrių su 80 tukstančių narių;

buvo tai 18 metų darbo vaisius; dabar Kolping'o įsteigta draugija turi 1200 skyrių ne vien Vokietijoj su 200 tukstančių; jo knyga — „Der Gesellenverein“ 1849. Kan. Muofang'as pasišventė tyrinėti amatninkų stovį; jo pakėlime matė socialio klausimo išrišimą. „Die Handwerksfrage“ 1864.

Ypač minėtinas kun Ratzinger'is, kurs parašė du svarbiu veikalu: „Geschichte der kirchlichen Armenpflege“ 1884 ir „Die Volkswirtschaft in ihren geistlichen Grundlagen“ 1895. Paskutinėje knygoje Ratzinger'is dideliu mokslingumu svarsto krikščionų filozofijos žvilgsniu, Bažnyčios Tėvų ir Daktarų mokslų šviesa svarbiausius visuomenės klausimus ir istorijos atsitikimais rodo išganingą Bažnyčios ir krikščionių tikybos įtekmę į žmonijos civilizaciją ir materialę tautų gerovę.

Tarp mokslo vyrų, stovinčių ant to paties pamato, kaip ir Ketteleris, toliau minėtini: žinomas filozofas kun. Stöckl'is, parašęs „Das Christentum und die großen Fragen der Gegenwart auf dem Gebiete des geistigen, sittlichen und sozialen Lebens“ 1874—1870; Münsterio universiteto prof. kun. Hitze, išleidęs „Die Arbeiterfrage“ 1904 ir „Kapital und Arbeit“; Retzbach, antspausdinęs vadovėlį „Leitfaden für soziale Praxis“ 1907.

Didelius nuopelnus socialiams klausimams aiškinti turi tėvai Jėzuitai, kurių organas „Stimmen aus Maria-Lach“ daug yra pasidarbavęs toje srityje. Labjau minėtini rašytojai: Lehmkuhl'is, išleidęs: „Arbeiterfrage und Streike“ 1895, „Die soziale Not und der kirchliche Einfluß“ 1895, „Die soziale Frage und die staatliche Gewalt“, 1895, „Internationale Regelung der sozialen Frage“ 1896; Viktoras Cathrein'as, parašęs „Der Sozialismus“ 1906, išvertą į dešimtį kalbų, ir „Das Privatgrundeigentum und seine Gegner“ 1909, „Die Frauenfrage“ 1909, „Recht, Naturrecht und positives Recht“ 1909.

Ypač vertas paminėti Genrikas Pesch'as, garsaus ekonomisto Wagner'io mokinys, žymiausias dabarties katalikas ekonomistas Vokietijoje, knygos „Liberalismus, Sozialismus und christliche Gesellschaftsordnung“ autorius ir didžiausis bendradarbis leidžiamo veikalo „Lehrbuch der Nationalökonomie“, kurs apims visą ekonomijos mokslą, nušviestą katalikų pasaulėžiura; veikalas sumanytas išleisti bendromis Jėzuitų jiegomis aštuoniuose tomuose.

Tarp kitų mokslinčių vertas pažymėti prof. Ruhland'as, didelis agrarinio klausimo žinovas, keletą knygų parašęs toje srityje; bendrai su keliomis dešimtimis kunigų ir pasaulinių rašo Ruhlandas naują ekonomijos sistemą; sulyg jos turįs buti svarbiausias klausimas aprupinti valstybę javais, nes galų gale kiekvienos tautos nepriklausomybė ir gerovė prigulinti nuo to, kiek turinti suvartoti maisto dalykų . . .

Negalima nepaminėti reichstago centro partijos vadovo Windhorst'o 1812—1891, kurs labai daug prisidėjo prie soialės reformos Vokietijoje, stovėdamas ant pamato geriausių ekonomistų ir sociologų katalikų. Windhorst'as įsteigė vokiečių katalikų sąjungą (Volksverein für das katholische Deutschland) gauti katalikams teisių lygybei, kovoti su socialistais ir organizuoti rinkimams.

b) Francijoje.

Socialis katalikų veikimas Francijoje sustiprėjo po francuzų-vokiečių karo; grapas de Mun'as su savo giminaičiu margrapu de la Tour de Pin'u, budamu vokiečių nelaisvėje, susipažino su socialiu kalusimu Vokietijoje ir sugrįžusiu ėmė platinti tas pažiuras savo krašte; ypač atsižymėjo gr. de Mun'as, kurs socialiam savo veikimui rado Leono XIII pritarimo; žymesni jo raštai šitie: „La conquête du peuple“ 1906, „Les catholiques et l'action populaire“ 1909, „Ma vocation sociale“ 1909, „Combats d'hier et d'aujourd' hui“ 1910 ir straipsnių daugybė įvairiuose laikraščiuose.

Mun'o nuomone, visuomenės santykių pagerėjimo nėra ko laukti nei nuo tikybinio visuomenės pakėlimo, nei nuo privatinės atskirų vienatų iniciatyvos, bet nuo gerai pravestos visuomenės reformos, kurioje turi dalyvauti Bažnyčia, privatinė iniciatyva ir įstatymdavystė. Privatinė iniciatyva turi sutverti tinkamas profesines organizacijas, įstatymai turi duoti geresnę darbo žmonėms apsaugą.

Nuo profesinių organizacijų, kurios turėtų buti priverstinos, atgaivintos senovės organizacijos, pritaikintos prie ekonominių darbarties reikalų, ir apimančios liuosas įvairias draugijas, susidedančios, kiek tai galima, iš darbdavių ir darbininkų, laukė Mun'as darbo žmonių atstovavimo įstatymų leidžiamose įstaigose, nustatymo teisingo mokesčio, apdraudimo sutvarkymo susižeidimo, ligos, nedarbo atsitikimuose ir senatvės aprupinimo.

Nuo valstybės įstatymų viliasi Mun'as apribavimo vaikų ir moterų darbo, sutrumpinimo darbo dienos, sekmadienių šventimo, teisingesnio mokesčiais apkrovimo neturtingesnių žmonių, geldos spekuliacijos suvaržymo, palengvinimo tvarkyme visokių draugijų, remiamų kooperacijos dėsniais. . .

Valstybės intervenciją Mun'as pateisina reikalu ginti kiekvieno piliečio teises. Todel kiekvienoje, gerai sutvarkytoje, valstybėje turi buti griežtai nutartos piliečio priedermės, paeinančios iš griežtos teisybės, jų nepildymas griežtai baudžiamas. Ekonomijos santykiuose priedermių nustatymo stoka duoda progos kapitalui naudoti darbą, stipresniems — silpnesnius. Tas valdžios įsikišimas tuo reikalingesnis, kad, nupuolus tikybai ir sugedus žmonių papročiams, nėra vilties, kad kapitalistai patįs panorės pašalint įvairias piktavertes; be to, šių dienų pramonės įstaigos daugiausia esti akcininkų bendrovės; akcijų savininkai skaitomi šimtais, net ir tukstančiais, išsiblaškę po visą pausaulį, negali net žinoti darbininkų reikalų; darbo žmonių sąlygų pagerinimas sujungtas su išlaidomis, kurios pakelia prekių kainas; vienoms įstaigoms įvedus pagerinimus, kitoms — ne, pablogėtų pirmųjų padėtis varžytinėse, kartais jos gal turėtų net žlugti.

Pravers paminėjus, kad Mun'as drauge su margrapu de la Tour du Pin 1871 m. suorganizavo didelę katalikų draugiją, vardu „Oeuvre des cercles catholiques d'ouvriers", kurios tikslas aiškinti socialius klausimus krikščionių etikos žvilgsniu ir doriškai ir ekonomiškai kelti darbo žmones; draugija susideda iš turtingų ir intelligentų, kreipias į darbininkus ne tiesiog, bet per prirengtus iš pačių darbininkų asmenis. Toji draugija davė progos šviesuomenei pasidarbuoti darbininkų naudai, drauge buvo mokykla, kuri teikė socialį mokslą.

Ką margrapas de la Tour du Pin, reikia pažymėti, kad jis visoj studijų ir straipsnių eilėje nagrinėjo gyviausius visuomenės, ypač žemdirbių klausimus, kurių buvo didelis žinovas. Jis savo žodžiais ir raštais patraukė daugelį žmonių prisidėti prie visuomenės reformos; žymesni jo raštai: „Vers un ordre social chrétien, Jalons de rout 1882—1907"; „Phases du mouvement social chrétien; Aphorismes de politique sociale" 1909.

Tarp mokslo vyrų, tyrinėjančių socialius klausimus, paminėsiu Angers'o universiteto prof. Antoine, išleidusį veikalą: „Cours d'économie sociale"; jame trumpai moksliškai sutraukta visa, kas iš katalikų pusės buvo pasakyta pagrindiniuose socialiuose klausimuose; įvestas dar vienas naujas dalykas, kad pradžioje išdėstyta pamatinis supratimas apie visuomenę, valstybės valdžią, jos funkcijas, visuomenės grupes, socialės teisybės ir meilės rolę, tikybos ir Bažnyčios rolę visuomenės gyvenime

Minėtini dar: kardinolas Langenieux, Oeuvres choisies oratoires et pastorales, prof. Elijas Blanc, La question sociale;

etudes sociales 1897, žinomas pramonininkas ir visuomenės veikėjas Leonas Harmel, Cathéchizme du patron; Manuel d'une corporation chrétienne, kun. Sabatier, L'eglise et le travail manuel, Eblé, Les écoles catholiques d'économie politique et sociale en France 1905, Ardant (Papes et paysans; La question agraire).

c) Austrijoje.

Austrijoje didelę įtekmę mokslinčiams ir visuomenės veikėjams turėjo baronas Karolis von Vogelsang'as 1818—1890. Tarp kitų raštų žymesnis jo veikalas: Die sozialen Lehren des Freiherrn K. von Vogelsang. Grundzüge einer christlichen Gesellschafts- und Volkswirtschaftslehre, aus dem literarischen Nachlasse desselben zusammengestellt von Klopp 1894.

Vogelsangas gimė iš sasų protestantų šeimynos; baigęs teisių mokslus 1848 m, užsiėmė politika. Istorijos žinios ir tiesos meilė suartino jį su katalikais, ypač su vyskupu Ketteleriu; tas davė jam progos pažinti katalikų tikybą. Priėmęs katalikystę, apsigyveno Austrijoje ir buvo dienraščio „Vaterland" redaktoriumi.

Kaipo katalikas publicistas, stojo kovon su visagaliu tuomet liberalizmu; savo darbu prisidėjo prie sutvėrimo galingos katalikų partijos Austrijoje. Vogelsangas pripažįsta, kad šių dienų anormalųs visuomenės santykiai radosi del atsitolinimo nuo krikščionių tikybos, kaip privatiniame taip ir viešame gyvenime ir jos pakeitimo bedievyste.

Pataisyti socialius dabarties trukumus galima, tik sustiprinus visuomenėje tikybą, įvedus atgal viduramžių korporacijas, pritaikinus jas prie musų laikų reikalų, sugrąžinus privatinei nuosavybei visuomeninį budą, kokį turėjo prieš revoliuciją, ir tinkamai sutvarkius valstybės intervenciją.

Visuomenę Vogelsangas vaisdinosi sau, kaip vieną didelę draugijų organizaciją, sudėtą iš įvairiausių korporacijų, pradedant nuo mažiausios, kokia yra šeimyna, baigiant didžiausia valstybe. Pačios korporacijos, Vogelsango nuomone, turi buti apdovanotos autonomija, butent: politikos, visuomenės ir ekonomijos teisėse, o veikti po valstybės priežiura.

Vogelsangas laiko valstybės priederme žiurėti, kad kiekvienas valdinys turėtų lėšų gyventi, kad jo gyvenimas neprigulėtų nuo prekybos spekuliacijos. Darbo žmonių buviui pagerinti valstybės intervencija turėtų paliesti: nustatymą normalės darbo dienos ir minimalio mokesčio, kurio užtektų pragyventi darbininkui ir jo šeimynai negalėje ir senatvėje; steigimą emerituros ir pašalpos kasų, laikomų lygiai darbdavių ir darbininkų; darbdavių priedermę statyti darbininkams butų. . .

Geriausia valstybė ta, kuri savo tikslams atsiekti naudojasi didesniu autonominių tarpinių organų skaitlium ir kuri moka palaikyti juose vienybės ir sutikimo dvasią. Blogiausia tokia valstybė, kurioje organai tarpininkai yra dingę, ar dirba egoįstiškai, norėdami pasipelnyti, daug turėti, gauti, nejausdami savyje noro pildyti surištų su jų veikimo sritimi priedermių. . .

Visokios visuomenės organizacijos pamatu, Vogelsango nuomone, turi buti valstiečių luomas; iš jo visas visuomenės organizmas gauna daugiausia militarinės ir finansinės jiegos. Todel tas luomas vertas ypatingos valstybės globos; pirmiausia reikia jis paliuosuot iš plutokratijos rankų, kuriosna jis pakliuvo per prasiskolinimą. . .

Tokios maždaug socialės Vogelsango pažiuros; jis savo nuomonėmis išauklėjo nemažą mokslo vyrų ir visuomenės veikėjų burelį. Mirdamas paliko po savęs du vertus įpėdinius: Dr. Karolį Lueger'ą († 1910), kurs panaikíno liberalų viešpatavimą Vienoje, ir kunigaikštį Aloyzą Liechtensteiną, kurs Austrijos parlamente varė toliau Vogelsango pradėtąjį visuomenės reformos darbą.

Tarp mokslo vyrų, stovinčių ant Vogelsango platformos, plačiai yra žinomas kun. Costa-Rossetti; jis savo knygoje „Allgemeine Grundlagen der Nationalökonomie" 1888 m. pastatė sau tikslu išaiškinti pagrindinius prasnius-kapitalo, darbo, kainos, vertės ir t. t. — scholastiškosios filozofijos, ypač šv. Tomo pažiuromis.

Visuomenės gerovės idėalu Rossetti laiko tokią tvarką, kurioje piliečių dauguma džiaugiasi nedidele, nors ir nelygia gerove, kurioje mažesnė piliečių dalis yra vidutiniškai turtinga, kurioje mažiausia — dalis jaučia vidutinišką neturtą, bet kurioje nė vienas luomas nėra skurde.

Nagalima esą parodyti, kad skurdas butų neišvengiamas; o kame jis viešpatauja, ten jis yra del neteisingo turtų padalijimo; tuo kaltas ydingas politikos ir visuomenės sutvarkymas, kaip ir tikybinis visuomenės nupuolimas, atstojimas nuo krikščionių etikos. . .

Tarp kitų Austrijos rašytojų minėtini: Schindler'is (Die soziale Frage der Gegenwart vom Standpunkte des Christentums beleuchtet 1906. Soziale Vorträge 1906); Albertas

Marija Weiss'as (Soziale Frage und Soziale Ordnung, oder Institutionen der Gesellschaftslehre 1904); prof. Biederlack (Die soziale Frage).

d) Anglijoje.

Viršiausias krikščionių atstovas Anglijoje yra kardinolas Genrikas Edvardas Manning'as 1808—1892. Del savo išminties ir dorybių Manningas buvo gerbiamas net ir nekatalikų; o del rupesčio darbo žmonių luomu gavo „darbininkų kardinolo" vardą. Jo raštai-šitie: The four fold Sovereignty of Gold 1871; The four great evils of the day 1871; Miscellanies 1877—1888.

Manningas mokėsi Oxforde; paskiaus įstojo kolonijų ministerijon; bet, neilgai trukus, metė tarnystę ir pastojo 1851 m. anglikonų kunigu; kiek vėliau, perėjęs katalikystėn, gavo kunigo šventimus, 1860 m. buvo paskirtas apaštališkuoju protonotariju, 1865 m. Westministerio arkivyskupu ir 1874 m. kardinolu.

Socialė Manningo programa talpina savyje įvairiausius klausimus; bet ypač kardinolas rupinosi darbininkų klausimu, su kuriuo turėjo progos susipažint, pildydamas kunigo priedermes darbininkams. To klausimo išrišimas, anot jo tariant, priguli nuo vienybės Bažnyčios ir valstybės, darbdavių ir darbininkų veikimo.

Tarp darbdavių ir darbininkų vienybei palaikyti Manningas pataria įvesti nuolatines tarybas ginčams rišti; jos turėtų normuoti darbą ir mokestį; darbininkų gerovei pakelti — steigti darbininkų draugijas; kol darbininkai nebus suorganizuoti, tol sutarties liuosybė tebus tuščias žodis; kame draugijos nebegali pasiekti savo tikslo, ten turi padėti valdžia; kol vienatos gali aprupinti save, valdžia neprivalo kišties.

Liberališkoji ekonomija klysta, sakydama, kad gyvas kapitalas — žmogaus darbas — tokia pat prekė, kaip ir kitos; nes gyvasis kapitalas reikalingas valgio, tuo tarpu kad negyvasis kapitalas gali sau gulėti kur nors. Kovoje tarp gyvojo ir negyvojo kapitalo parsvara yra negyvojo pusėje. Jei valstybė gina kapitalą nuo plėšimų, skriaudų, tai turi ginti gyvąjį kapitalą nuo piktaverčių, kurios gali jį sunaikinti, ar sumažinti jo produktiviškumą.

Valstybės intervencija reikalinga darbo dienos valandų nustatymo klausime, jei darbdavių ir darbininkų tarybos negali susitarti. Darbo valandų sumažinimas negali buti jungiamas su mokesčio sumažinimu. Darbo valandų kiekybės klausime reikėtų atsižvelgti darbo rųšies; kasyklose, Manningo nuomone, normalis darbo valandų skaitlius-aštuonios, kitur dešimtis valandų.

Valdžios įsikišimas reikalingas, kuomet reikia sustabdyti šeimynos gyvenimo įrimą, einant moterims į pabrikų darbus. Įstatymas turi nustatyti tokias darbo sąlygas, kad vyras tiek uždirbtų, jog užteks netik jam pragyventi, bet ir šeimynai: pačiai ir vaikams, kad žmona neatsitolintų nuo namų, nes nuo to kenčia vaikų auklėjimas ir įvyksta šeimynos išarda.

Pripažindamas geras puses darbininkų draugijų ir valstybės veikimui, gerinant darbo žmonių padėtį, Manningas neužmiršta pastebėti, kad visa to pliusus gali naikinti ekonominės tautų varžytinės; jos pasunkina darbdaviams nusileisti darbininkų naudai; tam išvengti Manningas reikalauja sutvarkyti darbininkų klausimą sutartimis tarp tautų, kad viena tauta, pagerinusi darbininkų sąlygas, o per tai pabranginusi savo dirbinius, nebutų blogesnėse sąlygos už kitą tautą pasaulio rinkoje.

Del tų jo pažiurų Manningo įtekmė buvo taip didelė, kad 1889 m. savo įsikišimu numalšino Londone uosto darbininkų streiką, kurs davė Anglijai didelių nuostolių. Streiką laiko Manningas tam tikrose sąlygose teisėtų; darbininkas turi teisės gauti teisingą mokestį; kuomet darbdaviai jo nemoka, darbininkai gali mesti darbą. Streikas, kaip ir karas turi daug blogų pusių, bet esti kartais neišvengiamas.

Ant to paties pamato, kaip ir kardinolas Manningas, stovi tarp kitų vyskupas Bagshave (Mercy and Justice to the poor); Lilly (Christianity and modern Civilisation) ir Dublino universiteto prof. Karolis Devas (Studies of family Life 1886; Groundwork of Economics; Political Economy 1892; L'Eglise et le progrès du monde 1905) Iš jų ypač minėtinas prof. Devas.

Socialiam klausimui rišti Devas reikalauja įstatymais pravesti apsaugą darbininkų gyvybės, sveikatos ir doros. Devas priduria, kad geriausia visuomenės organizacija, gudriausios reformos nieko nepadės, jei neis doriškas visuomenės atsigimimas; todel reikalauja, kad mokykos ir kitos įstaigos greta facho lavininimo duotų jaunuomenei tikybinį auklėjimą.

e) Italijoje.

Italijoje sociologų tarpe žymiausią vietą užima kun. Liberatore. Gimęs 1810 m. Salernoje, mokėsi pas Jėzuitus

Neapolyje, turėdamas 16 m. pastojo Liberatore Jėzuitu; mokėsi literaturos, filozofijos ir teologijos; baigęs mokslus liko filozofijos profesoriumi Neapolio kolegijoj; 1850 m. drauge su kitais įsteigė laikraštį „Civilta Catolika“, kurs daug vietos pašvenčia socialiems klausimams.

Be skaitlingų filozofinių raštų, prieš mirštant († 1892) išleido platų veikalą iš sociologijos srities: „Principii di economia politica“, kurs tuojau buvo išverstas į francuzų ir vokiečių kalbas. Tame veikale riša Liberatore paprindinius ekonomijos klausimus krikščionių filozofijos žvilgsniu. Štai kaikurie iš jų:

Gindamas nuosavybę, Liberatore sako, kad tuose atsitikimuose, kuriuose nuosavybė susikerta su žmogaus teisė gyventi, nuosavybės teisė turi nusileisti, kaipo mažesnė. Visuomenė nagali kęsti, kad viena jos dalis maudytųsi pertekliuose, kita skęstų skurde. . .

Tiesa, gamta, kuri nieko veltui nedaro, leisdama pasaulin taip nevienodus žmones dvasios ir kuno ypatybėmis, rodo, kad visi negali buti lygųs; o skirdama juos gyventi visuomenėje negalėjo daryti lygiais; nes visuomenė, kaip ir kiekvienas organizmas, turi susidet iš įvairių dalių; bet iš to, jog žmonės nėra lygųs, neišpuola, kad darbo žmonės kęstų badą. . .

Normalėse sąlygose užmokesčio turi užtekti pragyventi darbininkui su šeimyna; „darbininko“ vardu reikia suprasti ne atškirą žmogų, bet gyvenantį, besidauginantį šeimynoje. Tuo tarpu mokestis, šiandien gaunamas, yra permažas: gana jo, kad nenumirtų darbininkas badu, bet neužtenka, kad galima butų padoriai gyventi.

To priežastis netik darbdavių noras pasipelnyti, bet ir dabarties visuomenės ekonomijos sistema, paremta neapribotomis varžytinėmis; jos verčia konkurentus mažinti darbininkams mokestį, kad gelėtų išturėti lenktynes su kitais. Tokiai liuosybei sulaikyti reikia valdžios įsikišimo, kuri turi ginti silpnesnius, o galingesnius tvarkyti.

Prie valdžios kompetencijos priguli reikale nustatyti mokesčio minimumą, kurio užtektų darbininkui gragyventi su šeimyna. Kad tai butų galima padaryti, reikia darbininkų klausimą nutarti tarptautiškai, uždedant visų tautų darbdaviams vienodas priedermes savo darbininkams, kad vieno krašto darbdaviai nebutų silpnesi varžytinėse, padarę ką gera savo darbininkams.

Tarp dabartinių sociologijos atstovų reikia paminėti Pizos universiteto prof. Toniolo; jo raštai: L'odierno problema sociologico, studio storico, critico 1905; Trattato di economia sociale: Introduzione 1907; La notion chrétienne de la democratie; ir kiti. . . Didžiausias prof Tiniolo nuopelnas, kad gerai išaiškino krikščionių demokratijos budą ir uždotį. . .

Dar minėtini: vaskupas Nicotra (Le minimum de salaire; le socialisme), advokatas Burri (Il lavoro; di una legislazione internazionale sur lavoro, 1891); kun. Guerrini (Corso di sociologia et economica cristiana 2 t 1909); kun. Chiaudano (Demokrazia cristiana e movimento cattolico); Saderini (Socialisme et catholicisme); prof. Rezarro ir kiti. . .

f) Šveicarijoje.

Tarp Šveicarijos sociologų daugiausia minėtinas Kasperas Decurtins, parašęs tas knygas: Etudes sociales catholiques; La question de la protection ouvriére internationale 1899; La reforme sociale chrétienne et le reformisme catholique 1908. Buvo taipgi vyriausias mėnesinio laikraščio redaktorius „Monatsschrift für christliche Sozialreform". Per tai Decurtins įgijo Leono XIII simpatiją. Decurtins turi didelius nuopelnus, kaipo ragintojas tarptautiškai sutvarkyti darbininkų klausimą.

Tvarkyti socialį klausimą tautų sutartimis šalininkus rinko netik savo raštais, bet ir gyvu žodžiu kongresuose, ypač Sveicarijos parlemente, kaip atstovas. Remdamasis tuo, kad tautų varžytinės pramonėje ir prekyboje neleidžia sutvarkyti darbo žmonių padėties atskiroms valstybėms be nuostolių krašto pramonei ir pirklybai, Decurtins manė, kad valstybės privalo susitarusios apsiimti sutartimis įvesti pas save kaikurias reformas tomis pat sąlygomis visur, kad sujungtos su tomis parmainomis aukos lygiai sunkintų visų valstybių pramonę ir pirklybą. Decurtins ypač reikalauja tarptautiškai sutvarkyti: vaikų ir moterų darbą pramonės įstaigose, sekmedienio poilsį, normalės darbo dienos ilgumą. . .

Decurtins'o iniciatyvos dėka 1889 m. Šveicarijos parlementas buvo bemanąs sušaukti Bernan tautų konferenciją, bet konferencija, norint Vilgelmui II, įvyko kitais metais Berlyne. Nors toje konferencijoje nieko ypatingo nebuvo nutarta, vienok buvo tai prirodymas, jog darbininkų klausimas yra tarptautinis reikalas; be to, ji prisidėjo prie sušaukimo tolimesnių tarptautiškų kongresų darbininkų klausime.

Be Decurtins'o Šveicarijoje minėtini: kardinolas Mermillod'as 1824—1892 (Oeuvres du cardinal Mermillod 3 kn.); kun. Eberle (Grundzüge der Soziologie). . .

g) Belgijoje.

Belgijoje, krikščionių demokratų tevynėje, žymiausias socialis veikėjas yra Lutticho (Liege's) vyskupas, Viktoras Doutreloux († 1901), pavadintas Belgijos Ketteleriu; jo nuo 1887 m. šaukiamieji socialiai Lutticho kongresai privedė prie įsteigimo liaudies sąjungos (ligue démocratique belge), panašios į vokiečių Volksvereiną. Doutreloux yra išleidęs La question ouvriere, lettre pastorale 1894.

Minėtinas Lovain'o universiteto prof. Viktoras *Brants*, kurs parašė: La lutte pour pain quotidien; Lois et méthode de l'économie politique; Le régime corporatif au XIX siecle 1894; La petite industrie contemporaine 1902; La lutte contre l'usure dans les lois modernes 1907; Les grandes lignes de l'économie politique 2 kn. 1909.

Kun. *Pottier'is*, Liege's seminarijos profesorius, 1900 m. išleidęs veikalą „de iure et iustitia", kurs sukėlė daugel ginčų, kurs pagaliaus davė naują socialę programą, nuo jos pavadinta Liege's mokykla, sekmingai plėtojanti socialį veikimą Belgijoje.

Ministeris *Helleputte*, 1891 m. padėjęs pamatus Belgijoj liaudies sąjungai, turinčiai, daug reikšmės visam Belgijos socialiam veikimui, kuriam ypač dėkingi darbininkai, nes prisidėjo prie darbininkų teisių sulyginimo.

Dominikonas *Rutten*, darbiningų organizatorius, kurs darbininkų gyvenimui pažinti nusivilko vienuolio rubus ir keletą mėnesių parleido, kaip darbininkas, anglių kasyklose; jo krikščionių darbininkų generalsekrétoriatas 1911 m. turėjo 70 tukstančių narių.

Klebonas *Mellaerts*, vadinamas „valstiečių tėvu" 1890 m. Lovain'e įsteigė „Bauernbundą", prie kurio šiandien priguli 45 tukstančiai šeimynų.

Kun. *Van Dostas* stato darbininkams namus ir per dvidešimts metų yra pastatęs 150 tukstančių darbinínkams butų.

h) Lenkijoje.

Tarp lenkų, rašiusių apie socialius klausimus ir stovinčių ant krikščionybės pamato, žymesni šitie: Kun. Marijonas *Morawski's*, išleidęs: „Podstawy etyki i prawa"; „Teorija liberalna a chrześcijańska o państwie"; „W sto lat po zaprowadzeniu liberalizmu w świecie"; „Kwestija żydowska wobec etyki chrześcijańskiej".

Kun. *Trznadel'is* — „Zasady liberalizmu“, „Praca i płaca“ 1898, „O kwestji socjalnej“.

Kun. Dr. Pawlicki's Steponas — „Filozofija Państwa“ 1907; „Etyka socjalna“ 1908.

Dr. Juozapas *Milewski's*-„Cele polityki agrarnej“ 1898; „Zagadnienia polityki narodowej“ 1909. Drauge su Wladimiru Czerkawskiu išleido: „Polityka eknomiczna“ 1905.

Dr. Wladimiras *Czerkawski's* — „Teorija czystego dochodu z ziemi 1897; „Naczelne zasady organizacji gospodarstwa społeczengo“ 1898.

Kun. Lipke-Nowe kierunki społeczne i ideały przyszłości“ 1904.

Kun. Piątkewičius — „Strejk wobec etyki“ 1898.

Arkivyskupas *Teodorowičius* — „Uwagi po strejkach“ 1903.

Edvardas *Joroszynski's* — „Katolicyzm socjalny“ 1908.

Kun. *Trzeciak'as* — „Chrystus akwestya socjalna“ 1906. Idea chrześcijańska a socializm 1908.

Grap. Cecilija *Plater-Zyberk'ytė* — „O kwestji socjalnej“. Cywilizacja w świetle chrześcijańskiem“. „O podniesieniu gospodarstwa wiejskiego“.

Kun. *Kulwietis* — „Przewodnik pracy społecznej“ 1900.

Kun. *Godlewski's* — „Potrzeby naszej ludności robotniczej i środki do ich zaspokojenia“ 1907.

Jis zinomas taipgi, kaip organizatorius darbininkų draugijų, kurių tikslas doriškai ir ekonomiškai pakelti darbo žmones.

i) Lietuvoje.

Socialis judėjimas Lietuvoje turi krikšcionių demokratijos antspalvį; jo pradžia siekia tų laikų, kuomet musų veikėjai, rusų valdžios persekojami, tautos kėlimo darbą turėjo dirbti Mažojoj Lietuvoje, leisdami Tilžėje laikraščius: „Apžvalgą“, „Tėvynės sargą“, „Kryžių“. . . Tie laikraščiai, platinami Didžiojoj Lietuvoje, kėlė netik tautos sąmonę, bet dėjo ir pamatus krikščioniškai demokratiškai politikos srovei.

Revoliucijos metu Didžiajame Vilniaus Seime 1905 m. toji srovė sudarė žymią kuopą, kuri pareikalavo lietuvius bežemius ir mažažemius aprupinti žeme. Bet įsigalėjusi rusų reakcija sustabdė visus žymesnius tautos pasiryžimus. Vienok, nežiurint viso to, krikščionių demokratijos šalininkai leido „Šaltinį,“ kurs platino krikščionių demokratų obalsius.

Pasaulinis karas perskyrė krikščionių demokratų partijos šalininkus, kuriems prisiėjo veikti dviejose valstybėse. Rusijoje po revoliucijos laisviau galima buvo dirbti; tad partija plačiai kurė savo darbą. Lietuvoje, kiek palengvėjus vokiečių okupacijai, krikščionįs demokratai leido visą laikraščių eilę: „Tėvynės Sargą“, „Laisvąją Lietuvą“, „Tiesos Kardą“, „Laisvę“. . .

Prie mokslo vyrų, rašiusių apie socialius klausimus, pirmiausia priguli buvęs Dv. Akademijos Inspektorius, dabar Dv. Žemaičių Vyskupijos Seminarijos Rektorius, prof. Dr. Jonas *Maculevičius,* išleidęs 1903 m. „Praelectionum de iustitia et iure libri tres“; 1909 m. „Krikščioniškasis tvarkos mokslas pagal Leono XIII encyklikų,“ 1919 m. „Žemės savastis teologijos supratimu“.

Buvęs Dv. Akademijos profesorius dabartinis Vilniaus Vyskupas, Dr. Jurgis *Matulevičius,* parašęs: „Trumpas išaiškinimas šių dienų socialinio klausimo“, „Bažnyčia ir nuosavybė“, „Miestų ir apskritai pramonės darbininkų klausimas“ 1909 m.

Buvęs Dv. Akademijos profesorius, šv. Kazimiero Dr. pirmininkas, „Draugijos“ redaktorius, prelatas Aleksandras *Dambrauskas,* isleidęs 1906 m. „Kruvina revoliucija ar ramus kultūros darbas“ ir visą straipsnių eilę „Draugijoje“ ir kituose laikraščiuose. . .

Buvęs Dvasiškosios Akademijos Inspektorius, profesorius D-ras Pranciškus *Bučys,* parašęs 1909 metais „Bažnyčia ir sociologija“, ir nemaža straipsnių „Draugijoje“.

Dr. Antanas *Civinskas,* išleidęs knygelę: „Socialistai. Kas jie? Iš kur atsirado? Ko nori?“ 1908 metais bei redagavęs „Šaltinį“

Kunigas Antanas *Kaupas,* parašęs „Silpnos socializmo pusės“ 1903; „Patrimpo laiškai“ 1907 m., „Evoliucija ne revoliucija“ 1908 m., „Lietuvių išeivystė Amerikon 1909 m.

Prof. *K. Šaulys*-„Sociologia; trumpas to mokslo rankvedėlis“ 1911 m.; Š-lys: „Socialistai ir musų sociališkieji reikalai“.

Kun. Dek. *Staugaitis,* parašęs: „Darbininkų klausimas“ 1912 ir „Visuomenės labdarybės sutvarkymas“ 1909 m., nemaža rašęs „Vadove“ ir kituose laikraščiuose.

Kun. M. Krupavičius: „Žemės klausimas Lietuvoje“ 1919 m. „Kokia mums reikalinga mokykla“, ir daugybė straipsnių įvairiuose laikraščiuose. . .

P. *Tučkus*: „Darbininkų klausimas“ 1918 m. „Žemės klausimas“ 1918 m.

Dr. *S. Šulte:* „Evoliucijos keliai ir revoliucijos dėsniai“ 1919; Dr. Š. Š: „Savasties klausimu“ 1919.

D. *Dumbrė*: „Ar bus geriaus, kad socialistai gaus viršų“ 1906, ir nemaža straipsnių laikraščiuose. . .

Dvasiškosios Žemaičių Vykupijos Seminarijos Profesorius Vlad. *Jurgutis*, 1919 m. išleidęs: „Socializmas ir krikščionybė“, rašęs „Vadove“. . .

Krikščionįs demokratai netik raštais gvildena socialius klausimus, bet ir veikia kaip visuomenės organizatoriai bei skaitlinga politikos partija. . .

Tarp krikščionių Lietuvos organizacijų minėtinos labdarybės draugijos, vargšų prieglaudos po bažnytkaimius, Blaivybės draugijos, šv. Kazimiero draugija knygoms ir laikraščiams leisti. . .

Miestuose įsteigta Šv. Juozapo darbininkų, šv. Zitos tarnaičių draugijos, kurios 1919 m. susijungė „Lietuvos Darbo Federacijon“.

Lietuvių katalikių moterų draugija laiko mergaitėms ukio mokyklą ir leidžia laikraštį „Moteris“. Lietuvos žemdirbiai spiečiasi „Ukininkų sąjungon.“

Besimokinanti jaunuomenė, kaip „Ateitininkai“, susijungę prie savo laikraščio „Ateities“. Sodžių, jaunimas — „Pavasarininkai“ — spiečiasi apie „Pavasarį“.

Liaudžiai šviesti krikščioniškoje dvasioje įsteigta Kaune „Saulės“, Suvalkijoje „Žiburio“, Vilniuje „Ryto“ draugijos su daugybe skyrių po parapijas.

Krikščionįs demokratai, kaipo stipri politinė partija veikia visoje Lietuvoje tam tikros progamos rėmuose, kurią čia pridedu. . .

1. Lietuvių krikščionių demokratų partijos programa.

Partijos tikslas. § 1. Sutvarkyti visą Lietuvos gyvenimą Kristaus mokslo dėsniais darbo žmonių buviui pagerinti.

Valstybės sutvarkymas. § 2. Lietuva turi buti nepriklausoma demokratinga respublika.

§ 3. Vidaus tvarką, santykius ir ryšius su kitomis valstybėmis, ar tautomis nusprendžia kuriamasis Lietuvos Seimas vienatiniu rumų parlementas.

§ 4. Visoms kitoms tautoms, gyvenančioms Lietuvoje, duodama kulturinė autonomija.

§ 5. Nesusipratimai valstybių tarpe rišami tarptautiniu teismu (tribunalu).

§ 6. Teisdavystė yra Lietuvos Seimo rankose. Seimas nusprendžia valstybės pajamų ir išlaidų šąmatą, uždeda mokesčius ir muitus, skolina valstybės reikalams, patvirtina sutartis su kitomis tautomis. Svarbųs įstatai įvedami referendumo budu (visų piliečių balsavimu).

§ 7. Atstovai į Seimą renkami visuotiniu — (be lyties, tikybos, tautos ir luomo skirtumo), — lygiu, betarpiu ir slaptu balsavimu, proporcionale sistema. Pirkliavimas balsais smarkiai draudžiamas. Balsavimo teise naudojasi visi piliečiai nuo 20 metų amžiaus.

§ 8. Teisdavystė, administracija ir Seimas — atskiros funkcijos.

Vyriausios piliečių teisės. § 9. Visi Lietuvos piliečiai, nežiurint tikybos, tautos, lyties ir luomo, lygųs įstatymams.

§ 10. Tikybos, sąžinės, žodžio, spaudos, susirinkimų, sąjungų, kongresų laisvė; asmens, buto ir korespondencijos neliečiamybė; laisvas gyvenamųjų vietų pasirinkimas.

§ 11. Privatinės iniciatyvos teisė įstatų leidime.

§ 12. Visi piliečiai apdraudžiami senatvei valstybės įstatymais.

Vietos savivaldybė. § 13. Vietos savivaldybės tvarkomos decentralizacijos dėsniais.

§ 14. Visoje Lietuvoje įvedama valsčių ir miestų savivaldybės, organizuotos demokratingumo dėsniais,

§ 15. Savivaldybės įstaigų žinioje yra vietos reikalai, išskyrus tuos, kurie butinai turi likti centralinės vyriausybės žinioje.

§ 16. Be administracinės valdžios vietos savivaldybės įstaigos galės leisti parėdymus. Jie turi vietos reikšmę ir negali prieštarauti bendriems šalies įstatams.

§ 17. Ginčai tarp savivaldybės ir centro organų rišami teismo.

Teismas. § 18. Bausmės skiriamos tik teismu. Mirties bausmė panaikinama.

§ 19. Visi piliečiai teisiami vienodo valstybės apmokamo, žmonių rinkto, administracinei valdžiai nepriklausomo teismo. Bylų eiga pagreitinama.

§ 20. Valdininkai ir teisėjai atsako už savo darbus teismui.

Švietimo reikalai. § 21. Pradedamieji mokslai — visuotini, priverstini ir nemokami.

§ 22. Žemutinėse profesionalinėse mokyklose mokslas nemokamas.

§ 23. Pradinėse mokyklose neturtingi vaikai aprupinami mokslo dalykais ir valgiu.

§ 24. Švietimo reikalai yra valsčių ir miestų savivaldybės žinioje. Mokytojai renkami.

§ 25. Laisvė atskiriems asmenims ir įvairioms draugijoms steigti visokias mokyklas. Privatinėms mokykloms valdžia duoda tiek lėšų, kiek nustatyta panašiose valstybinėse mokyklose proporcionaliai mokinių skaičiaus.

§ 26. Savivaldybės rupinasi suaugusių švietimu, steigia liaudies universitetus, skaityklas ir kitokias kulturos įstaigas.

§ 27. Valstybinėse mokyklose priverstinas religijos mokymas visiems asmenims, prigulintiems prie kokios nors konfesijos.

Tikybos reikalai. § 28. Bažnyčia tvarkosi taip, kaip reikalauja kanonų teisės.

§ 29. Kiekviena pilnamečių vienaip tikinčių Lietuvos piliečių kuopa turi teisės steigti atskirą religinę draugiją, kuri įgauna teisių, bendrų visoms religijoms Lietuvoje: a) viešojo juridinio asmens teisę, b) teisę laisvai savo mokslą skelbti ir platinti, c) teisę steigti ir tvarkyti savo bažnyčias, mokslo, auklėjimo labdarių ir kitokias įstaigas, d) teisę įgyti kilnojamo turto ir nekilnojamo ir jį valdyti.

§ 30. Valstybė turi pripažinti teisėtais tikinčiujų žmonių daromus pas savo kunigus gimimo, jungtuvių ir mirimo aktus.

§ 31. Laisvė steigti vienuolynus, kongregacijas, brolijas.

§ 32. Kunigų prasižengimus teisiant ir moterystės dalykuose vyskupų ištarmė lygi valstybės teismo nutarimui.

Žemės klausimas. § 33 Įstatų keliu nustatoma maksimalė žemės valdymo norma.

Pastaba: Valdymo normos maksimumas yra tokis žemės plotas, kuriame butinai turi dirbti pats savininkas ir negali visą darbą pavesti samdomiems darbininkams. Bus tai apie 60—70 deš., arba 120—150 margų.

§ 34. Bežemiams ir mažažemiams aprupinti žeme steigiamas tam tikras žemės Fondas iš: a) konfiskuotų, 1) valstybės žemių, 2) valstiečių banko žemių, 3) majoratų, 4) neteisingai įgytų žemės plotų; b) išperkamų reikale žemių virš valdymo normos.

Pastaba: Žemių išpirkimą ar konfiskavimą sprendžia tam tikros komisijos, valstybės skiriamos.

§ 35. Gaunamos žemės norma turi buti ne mažesnė, kiek reikia tinkamai prasimaitinti, ir nedidesnė valdymo normos.

§ 36. Gauti žemės iš Fondo pirmiausia turi teisės Lietuvos piliečiai žemdirbiai bežemiai ir mažažemiai. Žemės gavimas ne Lietuvos piliečiams šalies įstatais draudžiamas.

Pastaba: Žemės gauti turi teisės ne vien atskiri asmenis, bet ir draugijos pavyzdingiems ukiams vesti.

§ 37. Jeigu ukio vedimas yra šalies ukio stabdymas, tai valstybė turi teisės ukį paimti į Fondą, atsilygindama su savininku savivaldybių nustatytoje normoje.

§ 38. Smulkaus ir vidutinio ukio nuosavybė nenaikinama: šios rušies nuosavybė dabar Lietuvai yra didžiai produktyvus veiksnys.

§ 39. Pirkti atskiriems asmenims žemės daugiau valdymo normos (§ 33) įstatymu draudžiama.

§ 40. Apsprendžiant teises ir sąlygas, kuriomis žemė bus dalinama iš Fondo, siekiama: 1) kad darbo žmonių, norinčių žemės gauti, reikalai butų pilnai patenkinti; 2) kad ekonominiai šalies reikalai nesuirtų.

Darbininkų reikalai, § 41. Laisvė darbininkams steigti draugijas ir sąjungas, šaukti susirinkimus ir kongresus.

§ 42. Valstybė padeda darbininkams organizuoties į įvairias profesionalines, kooperatyvines ir produkcijos draugijas.

§ 43. Streikų teisė.

§ 44. Aštuonių valandų darbo diena fabrikuose.

§ 45. Įstatymais duodama samdininkams šventos dienos poilsis.

§ 46. Nakties darbas draudžiama. Išimtis dirbtuvėms, kame to reikalauja technikos sąlygos ar visuomenės reikalai.

§ 47. Mokyklos amžiaus vaikams dirbti fabrikuose neleidžiama. Prieaugliams darbas trumpinamas, atsižvelgiant į rųšį.

§ 48. Kenksmingas moterų sveikatai darbas draudžiamas. Nėščios moterįs paliuosuojamos nuo darbo ligos metu (dešimčiai savaičių), nesustabdant mokėti algos.

§ 49. Visur, kame dirba motinos, steigiama vaikų darželiai. Darbo metu leidžiama vaikus papenėti.

§ 50. Valsybinis darbininkų apdraudimas senatvės metu ar nebepajiegiant dirbti. Lėšos apdrausti darbininkams sudaroma iš mokesčio nuo kapitalų.

§ 51. Valstybė nustato uždarbio minimumą. Įvedama savaitinis darbo apmokėjimas.

§ 52. Draudžiama darbadaviams mažinti pabaudomis ir kitokiais budais darbininkų uždarbį.

§ 53. Skiriama reikalingas inspektorių skaičius ir jų priežiura išplėčiama visose ukio šakose, kame dirba samdininkai. Moterų dirbtuvėse ir inspektoriai buna moterįs.

§ 54. Medžiagai priimti ar jai atmesti, įstatymų pildymui daboti patįs darbininkai renkasi atstovus.

§ 55. Vietos savivaldybės įstaigos kartu su darbininkų išrinktais atstovais prižiuri, kad darbininkams darbdavių skiriami butai butų sveiki, prieinami kaina ir patogųs.

§ 56. Steigiama darbdaviams nepriklausoma sanitarinė priežiura visose įstaigose, kame dirba samdininkai. Ligos metu darbininkai ir jų šeimynos gydomi ir išlaikomi dovanai

§ 57. Vietos savivaldybės steigia tarpininkavimo kontoras (darbo biržas). Jose dalyvauja ir darbininkų atstovai.

§ 58. Visoms šalies ukio šakoms steigiama pramonės teismai, iš lygaus darbininkų ir darbdavių atstovų skaičiaus. Santykiai tarp sodžiaus darbininkų ir ukininkų nustatomi ir prižiurimi vietos savivaldybių ir ukininkių ir darbininkų atstovų.

Šalies ukis. § 59. Kovai su kapitalizmu ekonominis gyvenimas tvarkomas kooperacijos pagrindais.

§ 60. Valstybė padeda valsčių, ar miestų savivaldybėms, ukininkų draugijoms gerinti ukį. Įtaisoma ilgalaikis melioracijos kreditas (paskolos pagerinimui), padedama kaimams skirstyties viensėdžaiais, keliamas ukio švietimas.

§ 61. Valstybė įveda progresyvų nuo pelno, turto ir palaikų mokestį.

§ 62. Uždedamieji mokesčiai (čyžės) nuo reikalingiausių dalykų panaikinama.

Pastaba: Nuo pertekliaus (lėbavimo, arba lukso) dalykų imama žymųs mokesčiai.

§ 63. Vietos savivaldybės teikia visiems prieinamą medicinos ir teisių pagelbą, steigia vaistines, ligonines, ambulatorijas, prieglaudas, apdraudžia nuo ugnies, ledų ir kitų nelaimų.

§ 64. Įvedamas nedidelis pinigų vienetas.

§ 65. Susisiekimo budai priklauso valstybei.

§ 3. Priemonės visuomenės reformai.

Labai didėlę įtekmę krikščionių mokyklai padarė Leonas XIII. Popiežius netik išleido pragarsėjusią encikliką „Rerum Novarum“, bet ir pagyrė kelią, kuriuo eina krikščionįs socialiai veikėjai, ir nesigailėjo paraginimų darban, rašydamas atskirus raštus žymesniems krikščionių mokyklos atstovams, kaip antai: Decurtins, De Mun, Verhaegen, Doutreloux... Sakydami, jog Leonas XIII pagyręs apsirinktą krikščionių mokyklos vadovų kelią, nemanome, kad Popiežius butų patvirtinęs visas atskirų krikščionių sociologų nuomones... Peržiurėję sociales žymesnių krikščionių pažiuras, toliau nurodysime tiktai bendrus pagrindinius krikščionių mokyklos dėsnius, jų išvadas ir pritaikymus atskiroms socialio klausimo dalims paliksime peržiurėti antroje specialėje šitos knygos dalyje.

Naudosimės daugiausia Popiežiaus enciklika „Rerum Novarum“. Garsus visuomenės veikėjas, kunigaikštis Aloyzas Liechtenstein'as apie ją sako: „Ta enciklika yra dokumentas, kurį musų laikų istorikai privalo padėti, kaip antgalvį, prieš naują dabartinių laikų tarpą; nes jis nurodo priešais kelią, kuriuo socialis klausimas plėtosis, paduoda netik geriausią, bet ir vienatinį galimą budą išrišti jam; dideliais ruožais, neįsileisdamas į smulkmenas, vien tiktai, kas yra svarbiausia, pažymėdamas, iškelia į viršų patį socialio klausimo branduolį, nurodo klaidas, kurių reikia saugoties, ir paduoda priemones, kurios reikia vartoti“.

Socialistai mėgina įkalbėti minioms, buk tai krikščionįs, ypač katalikai, norį palikti dabartinę visuomenės tvarką be didelių parmainų. Yra tai didžiausia netiesa. Tiesa, mes nesutinkame su socialistų taktika, kurie nori tuojaus ar viską padaryti, ar nieko nedaro; todel visaip niekina įvestus pagerinimus. Mes pripažįstame, kad vargšų padėjime ne vienas dalykas pagerintas, bet šituo mes nesiganėdiname, reikalaujame didžiausios reformos ir esame įsitikinę, jog daug kas reikia dar pataisyti. Toms parmainoms įvesti neužtenka vienatų pastangų; reikia čia platesnio veikimo; bendrai turi veikti, pasak Leono XIII, Bažnyčia, valstybė ir pati visuomenė.

Vienai valstybei negalima palikti teisės ir priedermės tvarkyti visuomenę; pirmiausia, valstybė ne visados veikia vien etiškų pajudų raginama; toliaus ji ekonominiame veikime dažnai esti bejiegė; svarbiausias valstybės veikimo įrankis yra įstatymai, butent: įsakymas ir užginimas; įstatymai pažymi doros taisyklių minimumą, kurio užlaikymą valstybė laiko butinu; be to, įstatymas galima ne sykį aplenkti, prie ko žadina prieštaravimo dvasia, nemėgstanti prievartos, norinti asmens liuosybės, neprigulmybės. . .

Jei valstybės įstatymai neprivalo palikti ant rašto, jeigu tam tikrų valstybės įsakymų pildymas neturi buti nuolatinių ginčų priežastis, drauge perdidelės, kenksmingos, net ir perbrangios visuomenės kontrolės, — privalo vienatų ir visuomenės nuomonė pripažinti duotų įsakymų reikalingumąir naudingumą, nesitaikinti prie jų vien iš baimės ir prievartos; kitaip sakant, greta su valstybės veikimu turi eiti visuomenės reformų reikalo supratimas, paremtas krikščionių etika; čia turi veikti Bažnyčia; tat josios sritis.

Pagaliaus, reikalingos yra visuomenės pastangos, paeinančios iš tų pačių taisyklių. Tuo tarpu, kad valstybės ir Bažnyčios veikimas paliečia tik aplamas reformas, visuomenės pastangos turi aprupinti vienatų ir vietos reikalus: sodžiuose, valsčiuose, miesteliuose, miestuose, kadangi čia pirmiaus apsireiškia socialiai trukumai. Vietos organizacijų yra užduotis kontrolė ir įvedimas įstatymų, išplėtojimas jų, pritaikymas vietos sąlygoms. . .

a) Bažnyčios veikimas.

Bažnyčia savo mokslu netik šviečia žmonių protus, bet savo priesakais tvarko gyvenimą ir papročius; darbo žmonių luomą šelpia, steigdama ne vieną naudingą įstaigą.

Sulyg bažnyčios mokslo, — *negalimas yra daiktas, kad žmonių draugijoje visi butų lygųs,* kad žemiausias susilygintų visame su augščiausiais. Tiesa stengiasi tai pasiekti socialistai, bet tuščia kova su pačia prigimtim. Iš prigimties yra tarp žmonių daug įvairių skirtumų: ne visi lygųs gabumais, darbštumu, sveikata, spėkomis; iš čia paeina luomų ir turtų įvairumas. Tat išeina naudai, kaip vienatų, taip ir visuomenės; gyvenime reikalinga visokių gabumų ir įvairių darbų; tai dirbti paragina žmones labjausia turtų nelygybė.

Svarbiausia klaida slepiasi šitoje neteisingoje pažiuroje, buk du įvairiu luomu iš prigimties yra sau priešininkai, tarytum pati prigimtis pjudytų turtingus ir vargšus ginklais grumties smarkioje kovoje. Tai prieštarauja protui ir tiesai. Kaip kune sutinka tarp savęs įvairųs sąnariai, kad bendruose santykiuose yra formų taisyklingumas ir saikas, simetrija vadinamas, taip *liepia prigimtis abiem visuomenės luomam buti santaikoje* ir tinkamoje lygsvaroje. Anaiptol, neapsieis vienas be antro: negali gyvuoti kapitalas be darbo, darbas be kapitalo. Iš sutikimo paeina tvarka, iš nuolatinės kovos suirutės.

Taigi krikščioniškas mokslas turi stebėtiną ir keleriopą gabumą suturėti visuomenės barniams pačioje užmazgoje, butent ragindamas abu luomu *pildyti bendras priedermes,* ypač tas, kurios išvedamos iš teisybės Iš tų priedermių guli ant vargšo-darbininko šitokios: pilnai ir teisingai padirbti darbą, kurį apsiėmė per liuosą ir teisingą sutartį; neskriausti darbdavio nei turtų, nei asmens, net, ginant savo teises, nesigriebti pergalės ir niekad nesinaudoti maištu.

Turtingieji, darbdaviai ir ponai turi tas priedermes: nevalia jiems elgties su darbininku, kaip su vergu; reikia gerbti jame, kaip tai priguli, žmogaus vertę. Sulyg proto ir krikščioniškos filosofijos rankų darbas nepažemina žmogaus, bet jam suteikia garbės. Gėda ir nežmoniškumas apsieiti su žmonėmis, kaip su kokiu daiktu, del pelno ir kainuoti juos sulyg vertės, kokią turi jų raumenįs ir jų spėkos. Taip-pat neleista valdinių apsunkinti perdideliu, ar netinkamu jų lyčiai ir amžiui darbu. Svarbiausia priedermė atiduoti kiekvienam, kas jam teisingai priguli. Nei dieviški, nei žmonių įstatymai neleidžia spausti stokojančių ir vargšų del savo naudos ir turėti pelno iš svetimo neturto. Užturėti gi kam nors uždirbtą užmokestį, tai nedorybė, šaukianti daugun atmonijimo. Štai tikras išreiškimas priedermių ir teisių, kurių moko krikščioniškoji filosofija, ir, jeigu ji darytų visuomenėje savo išganingą įtekmę, argi tuojau nesiliautų vaidai? Bet šv. Bažnyčia nesiganėdina nurodžiusi kelią, vedantį sveikaton, ji dar pati savo ranka duoda vaistų. Nereikia manyti, kad Bažnyčia taip užsiėmusi vien tik sielų tobulinimu, kad apleidžia visą, kas mirtinga, žemiška; ji labai trokšta, kad darbo žmonės išsiristų iš skurdo ir įgytų laimingesnį buvį. *Bažnyčia suteikia pašalpos apleistiems luomams, steigdama ir užlaikydama įstaigas, kurias laiko tinkamomis sumažinti neturtui.* Tomis geradarybėmis visados bažnyčia taip atsižymėjo, kad net jos priešininkai nesigaili jai už tai pagyrimų.

Pirmuose krikščionyse viešpatavo tokia meilės galybė, jog jie dažnai išsížadėdavo savo turtų vargšų naudai; todel „nebuvo tarp jų nė vieno stokojančio“. Djakonams, kurie išrinkta ir pašvęsta tam tikslui, apaštalai pavedė dalyti kasdien išmaldą Tertulijonas mini aukas, dedamas iš liuosos valios kiekviename krikščionių susirinkime ir jas vadina „meilės rinkliavomis“, nes jos vartota užlaikyt ir laidoti vargšams. Iš čia pamažėli atsirado bažnyčios turtas, kurį bažnyčia saugojo su šv. uolumu, kaipo vargšų turtą. Bažnyčia, kaipo bendra turtingų ir vargšų motina, padarė pradžią įvairioms naudingoms įstaigoms, kad su jų pagalba nė vieno vargo rųšis neliktų be paguodos.

Jei tat, aplamai sakant, žmonių draugija bus išgydyta, — ją pagydys grįžimas prie krikščioniško gyvenimo dėsnių, nes gendančiai visuomenei teisingai patariama grįžti prie savo pradžios, jei nori pasitaisyti. Tikrai, jei visi žmonės persiimtų Kristaus dvasia, kaip tai buvo pirmais amžiais, ir pildytų bažnyčios nurodymus, kad butų krikščionįs netik žodžiuose, bet ir darbuose, netik bažnyčioje, bet namie ir visur: valdžiavietėse, teismuose, mokyklose, valsčiuje, kariuomenėje, prekyboje, amate, ukyj, tarnystėje, dirbtuvėse, — tai stipresnis neslėgtų silpnesnio, turtingas neišnaudotų vargšo, mokytas nevartotų savo mokslo bemokslio pragaiščiai; visi gyventų ramiai, teisingai ir. kiek galima, laimingai; tuomet atsinaujintų žemės veidas.

Ne veltui pasakė šv. Augustinas: „Jeigu Jėzaus Kristaus teisybės ir doro gyvenimo priesakų klausytų ir juos užlaikytų karaliai ir liaudis, kunigaikščiai ir teisėjai, jaunikaičiai ir mergaitės, seniai ir vaikai, mokesčių rinkėjai ir kareiviai, — krikščionių valstybė, kurios visi gyventojai džiaugtųsi laime, butų pasaulio pagražinimas ir be pavojaus eitų dangiškos tėvynės augštybėn, kur kada nors turi viešpatauti garbėje“. Kadangi dažnai neklausoma Bažnyčios balso, privalo į socialį klausimą įsikištį valstybė, savo įstatymais turi padėti jai tinkamai sutvarkyti visuomenę.

b) Valstybės užduotis.

Tie, sako Leonas XIII, kurie rėdo valstybę, pirmiausia prisidės, kaip reikiant, prie laimingo to klausimo išrišimo, jei aplamai per savo įstatymus ir paliepimus tai padarys, kad iš pačios valstybės tvarkos ir surėdymo be vargo plėtosis visuomenės gerovė. Nuo to priguli politiškos išminties užduotis ir perdėtinių priedermė.

Prie valstybių gerovės daugiausia prisidės papročių skaistumas; tvarka ir teisingumas šeimynų santykiuose, tikybos ir teisybės gerbimas, vidutinis ir teisingas sunkenybių ir mokesčių padalijimas, pramonės ir vaisbos pakėlimas, žemdirbystės pražydėjimas ir kiti tolygųs dalykai. Juo daugiau bus čia pažangos, tuo geresnis ir laimingesnis bus piliečių gyvenimas.

Bet ir šitai reikia turėti omenyje, kad valstybė yra lygiai, kaip didelių, taip ir mažų labui; vargšai ne kitaip, kaip ir turtingi, prigimties teise piliečiai, tai yra: tikros ir gyvos dalelės, iš kurių tarpininkaujant šeimynoms, susideda visa valstybė; o reikia ir tat atminti, kad kiekvienoje valstybėje yra jų daugiau. Kadangi butų neišmintinga rupinties viena piliečių dalimi, todel viešoji *valdžia privalo stengties apginti darbo žmones ir jų reikalus.* To nedarydama, valstybė pažeidžia teisybę, kuri liepia kiekvienam atiduoti, kas jam priguli.

Visuomenės, gerai sutvarkytos, priedermė užtektinai pristatyti žemiškų gėrybių. Tų gėrybių gaminime pasekmingiausias ir reikalingiausias darbininkų trusas, ar tai lauke, ar dirbtuvėse. Tuo žvilgsniu žiurint, jų darbas yra taip vaisingas ir pasekmingas, kad teisingiausiai galima jis pavadinti vienatiniu šaltiniu, iš kurio teka valstybės turtas. Teisybė todel liepia valstybei pasirupinti darbininku, kad iš to, ką suteikia visuomenei, ir jis tiek gautų, kad turėtų kur gyventi, kuom apsirėdyti, ir kad, sveikas budamas, lengviaų nešiotu gyvenimo naštą. Iš čia paeina, jog pridera palaikyti visą, kas tik gali prisidėti prie darbininko likimo pagerinimo. Toks besielgimas niekam nedaro skriaudos, priešingai visiems atneša naudą, nes labai svarbu valstybei, kad nebutų skurde ir nelaimingi tie, kurie gamina reikalingiausių daiktų.

Tiesa, kiekvieno žmogaus teisės privalo buti šventai gerbiamos, o valstybė turi ramų jų vartojimą saugoti, gindama nuo skriaudų ir už jas bausdama. Bet asmens teisių apginime pridera ypač atsižvelgti žemiausių ir vargšų; nes turtuoliai turtais, kaip apsaugos pylimu, apsupti netiek reikalingi valstybinės globos; priešingai vargšė liaudis, neturinti šitos apsaugos, kokią duoda turtai, labjausia reikalinga valstybės pagalbos. Iš tos priežasties privalo valstybė ypatingai rupinties darbo žmonėmis, nes jie didžia dalimi priguli prie neturtėlių skaitliaus.

Stodama ginti darbo žmonių, viešoji valdžia pirmiausia privalo paliuosuoti darbininkus nuo priespandos tų gobšų, kurie, neturėdami jokio saiko, iš savimeilės apsieina su jais, kaip su negyvais daiktais, o ne kaip su žmonėmis. Nei teisybė, nei žmoniškumas neleidžia reikalauti tokio darbo, kad protas bunka, kunas tirpsta iš nuovargio. Kaip visa žmoguje, taip ir darbo spėka turi griežtai užrėžtas ribas, kurių nevalia peržengti. Tiesa, ji pasididina per besilavinimą ir pripratimą, bet šita sąlyga, kad laiku pertrauks darbą ir pasilsės. Todel *reikia žiurėti, kad darbo diena nesitęstų daugiau valandų negu jiegos leidžia.*

Neteisingai butų reikalaujama iš moteries, ar vaiko tai, ką, tik įtempęs jiegas, gali padaryti sveikas ir subrendęs vyras. Labai reikia daboti, kad vaikai neitų dirbtuvėsna prieš tąjį amžių, kada kunas ir dvasia gana jau subrendo; nes dygstančios jiegos kudikystės metais del perankstybo įtempimo vysta, kaip silpnos žolės; o kada tat įvyksta, dingsta visas tolimesnis vaiko besiplėtojimas. Taip pat netinkami kaikurie darbai moterims, gimusioms namų darbams; šitie darbai savo prigimtimi gina moteriškės vertę, padeda išauklėti vaikus ir prisideda prie šeimynų laimės.

Aplami sakant, darbininkams tiek reikia pripažinti poilsio, kiek reikalinga atgauti jiegoms, išgaišintoms darbu, nes poilsio tikslas — suvartotų jiegų atgaivinimas. Teisė partraukti kasdieninis darbas ir jo visai *nedirbti Viešpaties dienomis* — aiški, ar manoma visokių sutarčių tarp pramonininko ir darbininko sąlyga; kitaip sutartis butų nedora, nes niekas negali reikalauti, ar prižadėti laužymo priedermių, kokias žmogus turi Dievui, ar sau pačiam. Neturime čia mintyje dykinėjimo, kurio daugelis trokšta, kurs nedorybėms pataikauja ir prisideda prie pinigų aikvojimo, bet kalbame apie poilsį po darbo, tikybos pašvęstą; su tikyba sujungtas poilsis atitraukia žmogų nuo kasdieninio gyvenimo reikalų bei rupesčių, kad atsimintų dangaus turtus ir atiduotų garbę, prigulinčią Praamžei Esybei. Tai yra tikra esmė ir tikslas šventų dienų atilsio, kurį Dievas įsakė atskiru prisakymu.

Prigimta *teisybė reikalauja, kad užmokesčio užtektų taupiam ir doram darbininkui pragyvenimo išlaidoms.* Jei darbininkas, reikalo priverstas, ar iš baimės didesnės nelaimės priima sąlygas, kurias, nors ir nenorėtų, primeta darbdavis ar jo tarpininkas, įvyksta nedorybė, prieš kurią kelia balsą teisybė. Darbininkas, gaunąs tokį užmokestį, kurio užtenka saviems ir šeimynos, pačios, vaikų reikalams, jei yra išmintingas, stengsis buti taupus ir paklausys patarimo, kurį matomai duoda pati prigimtis, kad sumažinus išlaidas, šis-tas jam pasiliktų ir kad, taip taupydamas, įgytų nors nedidelį turtą.

Valdžia ir teisdava turi *apsaugoti asmeninę nuosavybę.* Išbujojus godumui, labai reikalinga laikyti minia priedermių ribose, — nes, nors leista žengti prie geresnio buvio, kiek tam neprieštarauja teisybė, vienok ta pati teisybė užgina ir visuomenės labo žvilgsnis neleidžia sumažinti svetimos nuosavybės, ar užpulti ant svetimo turto, svajojant įvesti kvailą lygybę. Aišku, žymiai didesnė darbininkų dalis bevelija pagerinti savo padėjimą be svetimos skriaudos.

Valdžia privalo tinkamais įstatymais žengti prie to, kad kuodidžiausia žmonių dalis geistų įgyt ir užlaikyti nuosavybę. Jei tai pasieks, didelė iš to bus nauda, ir įvyks teisingesnis už kitą laikinių gėrybių padalijimas. Del parmainų, įvykusių visuomenės gyvenime, miestų gyventojai persiskyrė į du luomu, perdalytu gilia bedugne. Iš vienos pusės burys labai galingas, nes be galo turtingas, kurs užgrobė visą pramonę ir vaisbą, kaip matai pagauna kiekvieną pralobti progą ir ją savo naudai suvartoja, net daro nemažą įtekmę į valstybės rėdymą, iš antros pusės neturtingos ir silpnos gyventojų minios, įnirtusios ir linkusios prie bruzdėjimų.

Kuomet žmonės turės vilties įgyti žemės nuosavybės, palengvėli abu luomu susiartins, pašalinus skirtumą tarp didelių turtų ir paskutinio skurdo. Beto, bus gaunama gausiau žemės vaisių; nes žmonės su didesniu noru ir uoliau griebiasi darbo, kuomet darbuojasi ant savo dirvos, net širdimi limpa ir prisiriša prie žemės, išdirbtos savo rankomis, nes laukia iš jos netik bado nutildymo, bet ir galimo lobio sau ir saviškiems. Kas gi nepripažins, kad tas dvasios karštis žymiai padidins žemės derlingumą ir visuomenės turtą. Iš čia dar paeis trečioji nauda, kad piliečiai lengva bus užlaikyti toje valstybėje, kur jie išvydo dienos šviesą, nes žmonės del svetimų kraštų neapleistų tėvynės, jeigu tėvynė duotų jiems pakenčiamą pragyvenimą.

Vienok toji nauda galima turėti vien ta sąlyga, kad *privatinis turtas nebus apsunkintas perdaug dideliais mokesčiais* ir duoklėmis. Ne žmonių įstatymai davė žmogui asmeninės nuosavybės teisę; todel viešoji valdžia negali jos panaikinti; *gali tik apriboti jos vartojimą ir sutaikinti su visuomenės reikalais.* Valstybė užtat elgias prieš teisybę, jei mokesčių daugiaus ima, negu teisinga.

c) Visuomenės pastangos.

Neabejotina, sako Leonas XIII, kad pasiekti užmanytam tikslui reikia vartoti žmonių pastangos. Tie, kuriuos paliečia šitas reikalas, visi be išimties privalo bendrai veikti, kiekvienas dalyje, kuri jam pripuola; ypač darbdaviai ir patįs darbininkai daug tame reikale gali padaryti, labjausiai *prisidėdami prie tokių įstaigų, kurios duoda tinkamą pašalpą* vargšams ir suartina su savim abudu luomu. Čia priguli: savitarpės pašalpos draugijos; bendrovės, pašalinių asmenų įsteigtos darbininkams, jų našlėms ir našlaičiams apdrausti, atsitikus staigiam priepuoliui, ligai, mirčiai; draugijos labdaringai globoti abiejų lyčių vaikams, jaunuomenei, net ir užaugusiems.

Vienok *pirmą vietą užima darbininkų sąjungos*, kurių tikslas apima beveik visus išvardytus reikalus. Senovėjė per ilgą laiką gerai veikė amatninkų cechai, nes ištikrųjų amatninkams davė neapvertinamą naudą ir pačiai pramonei suteikė gražybę ir išsiplėtojimą. Dabar, kuomet apšvieta pakilo, kada papročiai parsimainė ir pasidaugino kasdienino gyvenimo reikalai, butinai reikia pritaikinti tos sąjungos prie dabartinių sąlygų. Paminėsime jų organizacijos tvarką ir tikslą.

Savo spėkų pažintas ir ištirtas neužtekimas lenkia žmogų ir ragina vienyties su kitais ir ieškoti nuo jų pagalbos. Pasiduodamas tam įgimtam palinkimui, pasidaro žmogus valstybinės draugijos sąnarys; be to, jis rodžiai jungiasi su draugpiliečiais dar kitų draugijų ryšiais. Artimiausių tikslų įvairumas padaro didelį skirtumą tarp tų sąjungų ir anos didelės visuomenės; nes valstybės tikslas apima visus piliečius; jis yra viešas visuomenės labas, kuriame turi teisę dalyvauti visi drauge ir skyrium kiekvienas tam tikroje dalyje. Priešingai, laikomos privatinėmis ir yra privatinės tos draugijos, kurios atsiranda jos aprubyje, nes jų artimiausias tikslas yra privatinis pelnas, prigulįs tiktai vieniems draugininkams.

Nors privatinės draugijos gyvuoja valstybėje ir yra josios dalįs, vienok, aplamai sakant, valstybė neturi teisės užginti joms veikti. Juk *prigimties teisė leidžia žmogui spiesties į draugijas;* o valstybė įsteigta ginti prigimties teisėms, ne joms naikinti. Jeigu valstybė užgintų piliečiams jungties į draugijas, pakliutų priešingybėn pati su savimi, nes kaip privatinėms sąjungoms, taip ir valstybei davė pradžią viena ir ta pati priežastis, butent įgimtas palinkimas prie draugiško gyvenimo.

Buna kartais atsitikimų, kuriuose *valstybė teisingai gali stoti prieš tokias draugijas;* atsitinka tat ypač tuomet, *kuomet jos pasistato sau tikslus, aiškiai nesutinkančius su dora, teisybe ir visuomenės labu.* Tokiuose atsitikimuose valstybė teisingai privalo kliudyti tokioms draugijoms įsisteigti, o veikiančias išardyti. Vienok ir čia reikalingas didelis atsargumas, kad neišrodytų, buk valdžia varžanti piliečių liuosybę; taip gi, kad neva del visuomenės labo nenutartų ko-nors tokio, ko protas nepagiria. Nes tiek tik įstatymams priguli paklusnumo, kiek jie sutinka su amžina Dievo teise.

Ištikrųjų, niekad nėra buvę tokios daugybės, kaip šiandien, visokios rųšies darbininkų draugijų. Nemanome gvildenti šitoje vietoje, iškur jos atsirado, kur žengia, kokiais keliais eina. Tokia vienok visų nuomonė, jog jų priešakyje daugiausia stovi slapti vadovai ir jas tvarko dvasia, priešinga krikščionybei ir visuomenės labui; dėdamies viso darbininkų luomo vadovais, jie padaro tai, kad už pasipriešinimo bausmę turi kęsti vargą tie, kurie nenori su jais vienyties.

Tose aplinkybėse *bepalieka krikščionims darbininkams* išsirinkti vieną iš dviejų, ar prisidėti prie sąjungų, kuriose tikybai gręsia pavojus, ar *steigti atskiras draugijas* ir jungties tam, kad galėtų atsispirti prieš sunkią ir nepakenčiamą priespaudą. Kad to paskutinio reikia velyti, ar gali nors valandėlę abejoti, kas tik nenori didžiausio žmogaus labo išstatyti aiškiam pavojui. Tegul tat valstybė paims į savo globą tas sąjungas, paremtas įstatymais; tegul vienok nesikiša į jų vidujinius reikalus; nes gyvybė trikšta iš vidujinių šaltinių, o lengvai išsenka, veikiant pašalinėms priežastims.

Jeigu neprigulmingai nuo valstybės piliečiai turi teisės spiesties į draugijas, o turi tat ištikrųjų, — *privalo turėti teisės sustatyti savo sąjungoms įstatus*, regulaminus, kokius pripažįsta tinkamiausiais tikslui. Tas gi tikslas turi buti toksai, kad kiekvienas iš sądrauginінkų kuodaugiausiai turėtų pelno, kaip kunui, taip sielai.

Reikia, kad kiekvienas griebtųsi savo užduoties ir tai kuoveikiausiai, nes kitaip, atidėliojant ligos gydymą, liga pasidarys neišgydoma. Viešpataujantįs privalo pasiskubinti su savo įstatymų ir paliepimų pagalba. Turtuoliai darbdaviai turi atminti savo priedermes. Darbininkai privalo jieškoti savo teisių teisingu budu.

Kadangi, kaip augščiau tai pasakėme, viena tikyba tegali piktą išrauti su šaknimis ir visai panaikinti, visi turi atminti tai, kad *pirmiausia reikia sugrąžinti krikščionički papročiai*, nes be jų nedaug tepadės grynai žmogiškos išminties išradimai, nors išrodytų labai tinkami.

§ 4. Privatinės nuosavybės teisės ir priedermės.

Kad pataisyti piktą, socialistai kursto vargšus prieš turtingus ir sako, jog reikią panaikinti visokią privatinę nuosavybę, kurios valdymą privalą paimti valsčių atstovai, ar valstybių valdovai. Jie mano, kad tokiu nuosavybės perkėlimu nuo vienatų ant visuomenės galėsią pataisyti visuomenės ydas, by tik pelnas ir nauda lygiai butų padalyta tarp visuomenės narių. Vienok toki programa neduoda tinkamų išrišti klausimui priemonių; priešingai, jikenkia patiems darbo žmonių luomams, yra neteisinga, laužydama teisėtų savininkų teises, pagaliau prieštarauja valstybinei tvarkai, net gręsia valstybėms visuotiniu suirimu.

Aiškus yra daiktas, kad tikslas, kurį turi darbininkas, dirbdamas kokį darbą, ne kitas, kaip tiktai tas, kad uždarbiu įgyti sau šiokią - tokią nuosavybę. Pašvęsdamas jiegas ir darbą kitam, darbininkas rupinas įgyti tai, kas jam butinai reikalinga pragyvenimui ir saviems reikalams; taip įgija tikrą teisę netik gauti mokestį, bet ir liuosai jį vartoti. Daleidus, kad, sumažindamas išlaidas, jisai šį-tą sutaupė ir tai suvartoja žemei nusipirkti, — tai ta žemė bus jam atlyginimas už darbą tiktai kitoje išvaizdoje; delto ta žemė pasilieka jo valdžioje ir jo vartojime ne mažiau, kaip ir uždirbtas užmokestis. Tame ir yra nuosavybės teisė, kaip judinamos, taip ir nejudinamos. Norėdami tat visą privatinę pakeisti bendra nuosavybe, socialistai daro blosgesnįu darbo žmonių luomo padėjimą, nes, atimdami liuosybę, kaip norint, suvartoti uždarbį, atima viltį jiems ir galimybę padauginti turtus ir pagerinti likimą.

Priemonė, teikiama visuomenei, aiškiai priештarauja teisybei, nes *teisę turėti privatinę nuosavybę gavo žmogus iš prigimties*. Gilesnis žmogaus prigimties tardymas aiškiai tai parodo. Delto kad žmogus apdovanotas protu, jam neužtenka, kaip gyvuliui, paprastas laikinių gėrybių vartojimas, bet dar jam reikalinga teisė nuosavybės pastovios, patvarios netik daiktų, kurie vartojant naikinami, bet ir tų, kurie pavartoti pasilieka. *Prigimtis žmogui liepia užlaikyti savo gyvybę,* todel nuolatiniam reikalui nuolat privalo turėti reikalingų daiktų, šiokį-tokį turtą, nuosavybę. Žmogų ištinka netikėti smugiai, prigimties priepuoliai — ligos, senatvė: apsaugoti savo buviui tokiuose atsitikimuose reikalinga daugiau, negu tam sykiui pavalgyti, atsigerti. Be kuno, žmogus turi dvasios gyvenimą: tuom jisai skiriasi nuo gyvulių; kad žmogus galėtų tobulinti savo protą, lavinties moksluose, privalo buti liuosas nuo kasdieninio gyvenimo rupesčių, kad nereiktų ta pradžios rupinties buties užlaikymu; tam vėl reikalingas lobis. Iš čia paeina, kad *žmogus privalo turėti teisės netik įsigyti žemės vaisių, bet ir pačią žemę valdyti*. Užlaikymo tikrumą žmogui duoda tiktai žemė savo gaminimo jiega. Juk žmogaus reikalai grįšta: šiandien patenkinti, ryt vėl iškįla su savo reikalavimais. Todel prigimtis turėjo duoti žmogui pastovų, neišsemiamą šaltinį patenkinti saviems troškimams; o toksai šaltinis yra vien tik žemė su savo vaisiais, kuriuos veda.

Nėra taipogi priežasties reikalauti visuotinės valstybės globos. Nes žmogus vyresnis už valstybę ir turėjo teisę užlaikyti savo gyvybę, kol dar nebuvo valstybės. O kad Dievas, žemės Viešpats, atidavė žemę visos žmonijos naudai, tai neprieštarauja vienatų nuosavybei. Nes Viešpats Dievas nepavedė žemės visuomenei ta mintim, kad visi be skirtumo butų jos viešpačiai; bet šituo budu, kad, Pats neskirdamas jokios atskiros dalies žmogui valdyti, paliko žmonių rupesčiui ir tautų įstatymams nustatyti ribas ir privatinės nuosavybės skirstymą. Galop, žemė, kaip ji bebutų padalyta tarp vienatų, neperstoja tarnavusi visuomenei, nes nėra žmogaus, kurs negyventų jos vaisiais. Kas neturi nuosavybės, tas turi darbo, ir galima pasakyti, kad visuotinis įrankis patenkinti gyvenimo reikalams yra darbas, dirbamas ant savo dirvos, ar varomas kitame kokiame nors užsiėmime, kurio pelnas gaunamas vien tik iš žemės vaisiaus ir vėl mainomas ant žemės vaisiaus.

Tiesa, žemė gausiai duoda viso, kas reikalinga pragyvenimui, bet negali to viso duoti savaime, tai yra be išdirbimo ir rupesčio iš žmogaus pusės. Kuomet gi *žmogus įtempia dvasios ir kuno jiegas, išdirbdamas žemę, prisisavina sau tą išdirbtąją dalį;* ant jos pasilieka, taip sakant, prispausta išdirbėjo antspauda. Nes žemė, išbirbama sumaningu žemdirbio trusu, žymiai parsimaino: iš tyrlaukio pasidaro derlinga ir vaisinga. Taigi, kas ją pagerino, taip su ja suaugo ir susimaišė, kad paprastai negalima nuo žemės atskirti. *Argi leidžia teisybė savo naudai pasiimti tai, kame kas kitas prakaituodamas darbavosi?* Kaip pasekmė priguli priežasčiai, kuri jai pradžią davė, taip-pat darbo vaisius priguli tam, kas padirbo darbą.

Todel žmonių *visuomenė*, nežiurėdama nesutinkančių kaikurių svajotojų nuomonių, bet uoliai sekdama prigimtį, jau prigimtoje teisėje matė pamatą pasidalinti gėrybemis ir amžinu papročiu *pašventė asmeninę nuosavybę*, nes ji labjausiai tinka žmogaus prigimčiai ir užtikrina visuomenei ramybę. O valstybių įstatymai, kurie iš prigimties įsakymų gauna savo priverstiną galybę, jei tik yra teisingi, tą teisę, apie kurią kalbama, patvirtina ir privevstinais įnagiais saugo. Gina taipogi privatinės nuosavybės teisę Dievo įstatymas, kurs draudžia net geisti svetimos nuosavybės: „Negeisk savo artimo moteries, nei namų, nei žemės, nei jaučio, nei asilo, nei tarno, nei tarnaitės, nei jokio daikto, kurs jo yra“.

Jei vėl prisižiurėsime žmogui, kaipo draugiškam sutvėrimui, ir atsižvelgsime jo santykių su šeimyna, tai dar aiškiau pasirodys jo privatinės nuosavybės teisė. Joks žmonių įstatymas negali atimti žmogui prigimtos ir pirmykštės teisės vesti, ar susiaurinti viršiausią tikslą, kurį nuo pasaulio įkurimo Dievo rimtybė paskyrė moterystei: „Augkite ir platinkitės“. Taip atsiranda šeimyna, arba naminė draugija, senesnė už kiekvieną valstybės tvarką kuri todel turi teisių ir priedermių neprigulmingai nuo valstybės. Jei tat kiekvienam žmogui, kaipo vienatai, prigimtis davė teisės įsigyti nuosavybės, *tą pačią teisę privalo turėti žmogus*, *kaipo šeimynos galva*, tik daug didesnę, nes įsikurdamas naminį žydinį, žmogaus asmuo daugiaus apima vienatų.

Šventa prigimties teisė reikalauja, kad tėvas vaikams pristatytų viso, kas reikalinga jų gyvybei ir išauklėjimui; pati *prigimtis jam įskiepijo norą vaikų ateitį aprupinti*, apdrausti nuo vargo tuos, kuriuose atsigimsta ir tarytum toliau gyvena. Kaip gi vienok išpildys tas priedermes, jei nebus jam leista nuosaviai įsigyti daiktų, duodančių nuolatinį pelną, ir jų palikti ainiams? Kaip valstybė, taip ir šeimyna yra tam tikra draugija, kurią valdo savistovė tėvo valdžia. Todel ribose, užrėžtose artimiausio tikslo, šeimyna turi bent tas pačias teises, kaip ir valstybė, rinkties ir vartoti priemones, užtikrinančias jos buvį ir teisingą neprigulmingumą.

Tėvo valdžios negali panaikinti valstybė, nes bendrą su žmogaus gyvybe turi šaltinį. Vaikai yra lyg tėvo dalis ir tarytum jo asmens besiplėtojimas. Griežtai sakant, pasidaro jie valstybinės draugijos nariais ne patįs savimi, bet per šeimyną, kurioje atėjo pasaulin. Delto tai, kad vaikai iš prigimties yra tėvo dalis, pasilieka gimdytojo globoje, kol išmoksta naudoties liuosa valia.

Užtat socialistai, pakeisdami visuotine valstybės globa gimdytojų globą, pažeidžia prigimtą teisybę ir paleidžia šeimynos mazgus. Meilė vaikų, rupestis apie jų išauklėjimą vienija tėvo ir motinos širdis ir nekartą sutaikina susivaidijusią šeimyną. Socialistų šeimynoje niekas kitas negalės rišti vyro prie moteriškės, kaip tiktai kuniška meilė; bet šita lyties meilė greit išsenka, todel socialistų moterystė ilgai tęsties negalėtų; atsiskyrimas eitų paskui atsiskyrimą, kol pagaliaus žmonės nenustotų matę atsiskyrimuose, net „liuosoje meilėje“, nedorybės. Bet „naminio žydinio“ panaikinimas, tai paleistuvystė. Ištvirkimas gi visados ir visur veda tautas prie prapulties. „Liuosoji meilė“, tai „tautos nusižudymas“.

Bet, nežiurint net neteisybės, *perdaug aiškios nelaimingos šitos sistemos pasekmės:* suirutės visuose visuomenės luomuose, sunki nelaisvė, nepakenčiamas nuo valstybės prigulmingumas, atviros kiaurai durįs pavydui, nepasitenkinimui ir nesutikimams; akstino stoka gabumams ir uolumui-todel užkimšimas šaltinio, iš kurio plaukia turtai; galop vietoje išsvajotos liuosybės, vienodas visų vienatų trukumas ir vienodas skurdas.

Iš to viso pasirodo, kad reikia atmesti socialistų sumanymas, sulyg kurio valstybė privalanti paglemžti visokią privatinę nuosavybę ir pakeisti ją visuomenės lobiu. Ta teorija kenkia tiems, kuriuos reikia gelbėti, prieštarauja prigimtoms kiekvieno žmogaus teisėms, iškreipia valstybės pašaukimą, naikina ramybę, ir gamina pavojų. Tegul tat bus, kad *pirmas pamatas, ant kurio reikia remti liaudies gerovė, tai privatinės nuosavybės neliečiamybė.*

Tai pastebėję, nurodysime, kame rasti taip ješkomų priemonių. . . . Bažnyčia skelbia svarbų ir gilų apie nuosavybės vartojimą mokslą; ji pagonų filozofija tik aplamai nujautė, o Bažnyčia išplėtojo ir įskiepijo netik žmonių protan, bet ir gyveniman. To mokslo pamatas tai *skirtumas tarp teisingo turtų valdymo ir teisingo turtų vartojimo.* Privatinė nuosavybė, kaip matėme remiassi prigimtimi; turtus vartoti, žinoma, teisių ribose vienatoms netik leista, bet ir reikalinga, ypač žmogui, gyvenančiam visuomenėje.

„Leista žmogui, sako šv. Tomas: turėti nuosavybę, net yra tai reikalinga jo gyvybei". Bet į klausimą, kaip turtus vartoti, Bažnyčia be jokios abejonės atsako to paties Mokytojo žodžiais: *„Žmogus neprivalo laikyti viršutinių daiktų nuosaviais, bet bendrais, kad reikale lengvai duotų kitiems".* Todel apaštalas sako: „Šio pasaulio turtingiesiems įsakyk . . . noriai duoti, pasidalyti".

Tiesa, niekam neliepiama suvartoti kitų šelpimui tai, kas jam pačiam, ar jo šeimynai reikalinga, net ir to nereikalauja, kad kas del šelpimo kitų atsisakytų nuo išlaidų, reikalingų ir tinkamų jo luomui; nes niekas neturi priedermės nepritinkamai gyventi. Bet, patenkinus reikalus, randasi priedermė šepti neturtėlius iš to, kas atliko. „Iš to, kas atlieka, duokite išmaldą."

Išskyrus didžiausį reikalą, toji priedermė nėra teisybės, bet meilės įsakymas, kurio pildymo negalima reikalauti per teismą. Bet ant žmonių teisių ir teismų yra teisės ir teismas Kristaus - Dievo, kurs įvairiai ragina prie labdarybės: „Labjau pagirtina duoti, nekaip imti", kurs pašalpą, duotą vargšams, ar atsakytą laikys duota sau, ar atsakyta: „Tiek, kiek padarėte vienam iš tu mažiausių mano brolių, man padarėte".

Bet paskutiniu laiku netikintįs *žmônės prisisavino sau neapribatą nuosavybės teisę, neatsižvelgdami kitų žmonių reikalų* ir iškasė bedugnę tarp turtingųjų ir vargšų. Ateizmas panaikino vargše norą dirbti, o turtingame - artimo meilę ir paliuosavo nuo labdarybės priedermės, surištos su nuosavybės teise. Todel naujų laikų neapribotos nuosavybės teorija yra nuolatinė nedorybė prieš prigimtį, nes veda prie pasisavinimo to, ką prigimtis paskyrė valgyti, rėdyties visiems žmonėms. Nuosavybės priedermės išpildymas galimas tik ten, kame viešpatauja krikščioniška meilė; *kame nėra krikščionybės dvasios,* ten valdžia gali prispirti savininkus pildyti savo priedermes. Kadangi vargšų laikymas iš visuomenės perteklių yra neišvengiamas, liuosa labdarybė, susilpnėjus visuomenėje krikščionybės dvasiai, pakei čiama priverstinu pavargelių šelpimu tam tikrais mokesčiais. . . Rišant socialį klausimą gali, net ir turi buti *siaurinamos nuosavybės teisės, jeigu nepildomos savasties priedermės.*

§ 5. Nuosavybės įgijimo budai.

Žmogus turi prigimtą teisę įgyti turtus nuosavybėn; pažvelgkime toliau, kaip nuosavybė įgijama, kokie yra įgijimo budai, sutinkantįs su prigimties teisėmis. Yra dvejopas budas įgyti nuosavybei: *pirmykštis* ir *antrinis.* Pirmykščiu vadinamas tas įgijimo budas, kuomet daiktas, lig tol niekam neprigulintis, darosi keno-nors nuosavybe; čia priguli: užėmimas, priaugimas ir darbas. Antriniais budais įgijame nuosavybę, kuomet įgijame kokį — nors daiktą, kurs jau kam-nors prigulėjo; tai pirkimas — pardavimas, paveldėjimas. . . Apie visus iš eilės pakalbėsime.

a) Pirmykščiai nuosavybės gavimo budai.

Pirmiausias nuosavybės įgijimo budas — *užėmimas.* Užklauskite Kongo, ar Zanzibaro kolonisto, kokia teise valdo lauką, kurį paveldėjo, tėvui mirus? Atsakys: man jis priguli paveldėjimo teise! — O tavo tėvas kokia teise valdė? — Jis užėmė, kuomet šita žemė niekam nepriklausė. Klausiman, iš kur ans kolonistas gavo teisės prisisavinti sau lauką, kurs nebuvo nė keno nuosavybė, atsakome, kad jam tą teisę davė pati prigimtis.

Bet, kad užėmimas butų teisėtas, butinai reikia, kad užimamas daiktas niekam neprigulėtų; kitaip esant, prisisavinant svetimą daiktą, butų pildoma vagystė, užginta taip žmogaus prigimties, ką gražiai išreiškia musų žmonės: „Svetimo nenorėk, savo neapleisk“, kaip ir paties Dievo priesaku: „Nevogk“. Toliau, kad butų paimtas daiktas nuosavybėn, norint jį pasisavinti, turėti, kaipo nuosavų. Galop, užėmimas privalo but išreikštas kokiu-nors ženklu, kad butų matoma, jog tat jau kam-nors priguli. Niekas negali pasisavinti daiktų, neturinčių savininko, vien mintimi; taip, užėjus ant kokios-nors žemės, dar nepasisavinsi didelių plotų, nors tas žygis parodo norą užimti; žemės užėmimas dažniausiai daroma perjos dirbimą, užtvėrimą... Užėmimas reikia laikyti visųpirmutine nuosavybės forma, nes jis pralenkia kitus du taipgi pirmykščius nuosavybės įgijimo budus. Antra pasisavinimo forma yra priaugimas. *Priaugimas* yra tartum išplėtimas užėmimo teisės. Nejudinamojo ir judinamojo turto savininkas savinasi sau visa, kas prie to turto priguli, ką tas turtas iš savęs išduoda. Kaip aksioma, visų priimta, jog daikto savininkui priguli tai, ką tas daiktas išduoda, kad pasidauginimas kokio nors daikto priguli tam, keno yra tas daiktas. Taip žemės, ar medžių vaisiai; galvijai, gimstantįs iš kitų, priguli tam, keno nuosavybėje yra jų tėvai... Toji taisyklė aiški; todel užteks ją paminėjus; užtat šiek-tiek plačiau pakalbėsime apie darbą.

Trečiais savasties įgijimo budas musų laikais yra svarbiausias, nes socialistai, nepripažindami kitų budų, vieną tik *darbą* telaiko teisėtu; jie sako, niekas negalįs nieko kito savinties, kaip tik tai, ką pasidirbo savo darbu. Kiekvienas žmogus turi prigimtą priedermę užlaikyti savo gyvybę, dvasios ir kuno jiegas; todel turi teisę viso to, ką tomis jiegomis pagamino „Kaip pasekmė, — sako Leonas XIII, — prilguli priežasčiai, kuri jai pradžią davė, taip pat darbo vaisius priguli tam, kas padirbo darbą“. Senovėje darbas negalėjo duoti nuosavybės, nes buvo dažniausia vergų dirbamas. Bet ir šiandien ne visuomet; darbininkas dažnai gauna mokestį, o darbo vaisiai priguli samdžiusiam.

Darbo vaisiais savinanties reikia peržiurėti keli atsitikimai. Kuomet kas įdės darbą savan daiktan, užimtan ar kaip kitaip įgytan, tuomet daiktas jam visai priguli medega ir išvaizda, kokią suteikė jam darbas. Jei kas įkunija darbą į svetimą daiktą, sakant aplamai, pasidaro bendra nuosavybė; tai, kas joje yra darbo vaisius, priguli darbininkui, medega, per darbą įgijusi naują išvaizdą, pasilieka savininko nuosavybė. Jei darbo vaisiaus negalima perskirti su medega, reikia taikinti žinoma taisyklė: „Prisiplakusis seka svarbųjį.“

Sprendžiant, kas prisiplakęs, kas svarbusis, reikia žiurėti daikto ir darbo vertės, ar darbas medegą perviršys, ar medega — darbą. Persunktas žibalas, nors labai pagerintas, savininko, ne persunkusiojo nuosavybė; priešingai, stovyla, padirbta iš svetimos medegos, priguli skaptoriui. Zibalo savininkas turi užmokėti už persunkimą, stovylos gi savininkas — už medegą. Painesniuose atsitikimuose privalo spręsti teisdava. Jei darbininkai ką dirba ne savo, bet svetimu vardu, tai darbadavis turi mokėti darbininkui algą, teisingai sukalbėtą sulig prigimties teisių. Iš čia mokslas apie sąkalbas, kainas, užmokestį. Tai matysime, peržiurėdami antrinius nuosavybės įgijimo budus.

b) Antriniai nuosavybės gavimo budai.

Tirkštai gyvenamuose kraštuose, nedaug teturinčiuose turtų be savininko, *sutartis pirkime-pardavime ir mokestis už darbą* yra svarbiausi antraeiliai nuosavybės įgijimo budai. Žmonių reikalams išsišakojus, niekas nebegali sau pats visko pasigaminti; reikia samdyties darbininkai už tam tikrą mokestį, reikia nuo kitų pirkties; reikalingi daiktai, — kitų dirbami, perkami, parduodami, — darosi prekėmis; už jas mokoma tam tikra kaina; iš čia kįla teisingos kainos ir teisingo už darbą mokesčio klausimas, nes nuo to priguli privatinės nuosavybės pasidalijimas.

1) Kainos klausimas.

Kiekvieno daikto vertė galima visaip išreikšti. Homeras vertino Diodemo šarvus jaučių šimtą; japonietis dar netaip seniai butų sakęs, kad tai verta tiek ir tiek pudų ryžo; Afrikos murinas vertintų tiek ir tiek metrų audeklo; Kanados šaulys — tiek ir tiek łapių ar udrų odų; francuzas, ar amerikietis XX amžiaus – tiek ir tiek frankų, ar dolerių. . . Kiekvienas iš tų pasakymų yra savo rųšies vertės saikas; bet tiktai paskutinis, išreikštas pinigais, vadinas kaina. *Kaina tad yra kokio nors daikto vertės išreiškimas pinigais.* Kadangi visuose apšviestuose kraštuose pinigas yra vienatinis kainos saikas, todel žodis kaina pasidarė vertės vienreikšmis.

Teisinga kaina ta, kuri maždaug lygi su verte daikto, kurį atstovauja. Liberalistai nežino teisingos kainos klausimo. Laikydami valstybę ir jos įstatymus visokių teisių šaltiniu, liberalistai teisinga laiko kiekvieną kainą, kurios neginanti valstybė. Todel visokios kainos, kurių reikalauja pramonininkai, susispietę sąjungose kainoms pakelti, ar net monopolistai, kurie patįs vieni nustato kainas, kaip nori, liberalistų nuomone galinčios buti netikusios, nepadorios, bet niekad negalinčios vadinties neteisingomis, nors nežinia kaip augštos butų, — vien delto, kad neprieštarauja nė vienam valstybės įstatymui.

Priešingai, krikščionių mokslas, pripažindamas prigimtas teises, kurios yra visų kitų įstatymų pamatas, moko, kad ne visos kainos, nors valstybės kenčiamos, yra teisingos, kad gali atsitikti tokių kainų, kurios, nors valstybės neginamos, bet yra neteisingos. Krikščionių mokslas atskiria dvejopą kainą, *teisėtą*, valdžios paskirtą kaikuriems daiktams, ir paprastą *rinkos kainą*, kuri nustatoma perkančiųjų ir parduodančiųjų.

Liberalistai yra tos nuomanės, kad valdžia negalinti skirti kainų. Tiesa, valdžia neturi teisės stačiai paskirti kainos prekėms, nes pirkimas ir pardavimas yra visai privatinis dalykas. Bet valdžia neskiria kainų visoms prekėms, o tik toms, kurios kiekvienam butinai reikalingos; todel kįla klausimas, ar valdžia, kaipo teisybės sargas, del visuomenės labo negalėtų paskirti kainos reikalingiausiems daiktams, kaip duona ir mėsa. *Valstybė kaikuriuose atvejuose turi netik teisės, bet ir priedermės paskirti ribas perdideliems reikalavimams pirklių,* pardavinėjančių reikalingiausius daiktus.

Javų kainos kasmet puola del užjurių varžytinių; dejuoja žemdirbiai; tuotarpu duonos kaina pas kepėjus labai nedaug tenumažinama; taip-pat, atpigus galvijams, mėsos kaina pas mėsininkus nedaug tesumažinama, bent ne taip greitai. . . Tokiuose ir panašiuose atsitikimuose ar gi valdžia negalėtų pasinaudoti savo teise, ginti silpnus nuo stipresnių naudojimo? Valdžia turi paskirti ribas godumi pardavinėjančių reikalingiausius daiktus, kaip tai daroma didesniuose miestuose, kad bent brangiau, negu įsakyta, nepardavinėtų.

Rinkos kainos nustatymas neišsyk įvyksta, bet po ilgos kovos priešingų pirkėjo ir pardavėjo reikalų. Pardavėjas nori gauti pinigų daugiaus už mažesnę prekių dalį, o pirkėjas rupinasi gauti prekių daugiaus už mažiau pinigų. Toje kovoje pergali stipresnis. Kaina bus tuom augštesnė, kuo stipresnis pardavėjas, — tuo mažesnė, kuo stipresnis pirkėjas. Monopolistų prekės paprastai esti brangesnės, nes čia visa galybė pardavėjo pusėje. Prie tokių prekių priguli taip-pat reti daiktai, dailės išdirbiniai. . . Tuotarpu, kad tie dalykai, kurie dirbami kiekviename ukyje, kaip moterų rankų darbeliai, kartais kainuojami žemiaus jų vertės.

Seniau krikščionių mokslas neturėjo priežasties kelti klausimo, ar paprastoji rinkos kaina yra visados teisinga, ar nėra tokių aplinkybių, kurios darytų ją neteisingą, nors ir toliau vadintųsi paprastaja rinkos kaina. Seniau žmonių gyvenimas buvo persisunkęs krikščionių dvasia; nežiurint visokių teisybės peržengimų, atsiradimas kainų, nesutinkančių su krikščionių pažiuromis, buvo negalimas. Bet įsigalėjęs liberalizmas davė neapribotą visiems liuosybę, kaipo vyriausią ekonomijos taisyklę; radosi tokių apsireiškimų, kuriuos turime peržiurėti.

Atsirado turtuolių, kurie pralobo iš pramonės, ar vaisbos; jie kitaip negalėjo prakusti, kaip tik plėšdami kainas, kurios perdaug perviršijo išlaidas. Atsirado pirklių ir pramonininkų tarpe sąjungų, kurių tikslas išvien susitarus pakelti kainas. Todel *nuomonė, skelbiama, buk paprastoji rinkos kaina esanti naturalė,* nes paeinanti iš sąkalbos tarp pirkėjų ir pardavėjų, šituose atsitikimuose *yra neteisinga* ir nebeturi šalininkų bent katalikų tarpe.

Kadangi kainų nustatymas šiandien paeina daugiausia iš pirklių, tatai iš tos pusės turime nušviesti kainos teisingumą. Nėr abejones, kad pirklys gali reikalauti už prekes augštesnės kainos už savo išlaidas. Juk tik tai, kas perviršija išlaidas, yra grynas pelnas. Jei pirklys nesitikėtų pelno iš savo darbo, stigtų jam akstino. Visuomenės labas reikalauja, kad vienatos butų raginamos darban.

Nesvyruojant galima statyti taisyklę, kad kiekvienam leista ješkoti tokio lobio, todel už prekę gauti toks pelnas, kad iš jo netik pats, bet ir jo šeimyna galėtų gyventi sulyg savo luomo, kad ir jo vaikai galėtų pasilikti tame luome, kuriame buvo išauklėti. Galime net ir toliau žengti, didesnio pelno ješkodami. Darbštumo didesnis akstinas yra viltis pakelti save ir savo šeimyną į augštesnį luomą ir įgyti geresnes gyvenimo sąlygas. Tos parmainos negalima laikyti kenksminga visuomenei; kenksminga tik umi parmaina, galėjimas pereiti augštesnin luoman trumpu laiku, be didelio asmeniško darbo, iš antros pusės didelis lengvumas, nežiurint uolumo ir gabumo, nustoti teisingai įgyto turto.

Be abejonės galima sakyti, kad visuomenės labui kenkia neapribota liuosybė vienyties į sąjungas kainoms pakelti. Neginčijame, kad augant pelnui, didinas ir noras dirbti; bet pelnas ne visuomet lygus su darbu, pašvęstu jam gauti. Negalima matyti visuomenės naudos tame, kad vienatos, atsiradusios laimingose aplinkybėse, iš mažo darbo turi didelį pelną, gali sunaudoti tas laimingas sąlygas, kaip tinkamos. Aišku, kad iš tokių santykių kyla neapykanta tarp luomų; iš čia paeina visuomenės ydos. Turtų padalijimas sulyg prigimties teisių niekad neprivalo buti kenksmingas visuomenei ir delto didelių visuomenės ydų priežastis. Todel *reikia,* sulyg prigimties teisių, *atmesti leidimas liuosai reikalaut ir imti už prekes, kiek galint, augštas kainas.*

Toks aptarimas yra perdaug aplamas; arčiaus aptarti klausimą, kokia kaina teisinga, tai mokslo ir teisėtos tarp žmonių valdžios priedermė, prisitaikius prie įvairių vietos, laiko ir kitų sąlygų, net ir prie atskirų atsitikimų. Mokslas lig šiol perdaug vengė rišti teisingos kainos klausimą. Gilesnis to dalyko ištyrimas labai geistinas. Bet ir nelengva nustatyti teisingos kainos normą. Čia labai painus klausimas, kurio visas smulkmenas sunku apsaikėti; tam reikia gilių studijų. . . Tuotarpu nėra taisyklės teisingai rinkos kainai nustatyti, nes žmonių nuomonė, nuo kurios toji kaina priklauso, įvairi sulyg laiko, vietos ir kitų sąlygų įvairumo. Nėra dėsnio, paeinančio iš daikto prigimties, nustatyti kainai. Todel rinkos kainą sutaikinti su tikra daikto verte, apsvarstant mažiausį jo naudingumą, įdėtą jin darbą, jo gaminimo išlaidas ir daug kitų aplinkybių, dalykas perdaug supainiotas. Tik viešoji nuomonė, susekta iš to, ką mano visuomenė, gali suteikti tokį dėsnį. Niekas kitas, kaip tiktai visuomenė, kurioje nustatoma daikto kaina, geriausia gali numanyti mažiausį daikto naudingumą žmonių reikalams ir nuspręsti, kas sulyg jos papročių teisinga. . .

Kadangi žmonių nuomonė apie kokio nors daikto kainą, kuri nuo įvairių aplinkybių priguli, svyruoja, paprastoji rinkos kaina negali buti vienuoda, bet turi laipsnius nuo žemiausio lig aukščiausiam, kurių tarpe pasilieka teisinga kaina, nes žinovų ir nežinovų talpinama, kadangi nėra nutarta. Galima butų priimti teisingos kainos padalinimas, senovės juristų įvestas, *augščiausia, vidutinė, žemiausia kaina*.

Valdžia vėl neišpildys savo priedermės, jei paskirs prekėms kainas lig mažiausių smulkmenų. Geriau butų, kad valstybė darytų įtekmę vison apyvarton, kad perdidelių kainų reikalavimas butų negalimas. Taip ji gali, net privalo užginti draugijas, kurios yra steigiamos kainoms pakelti; galėtų prižiurėti veikimą draugijų, turinčių įtekmę į kainas. Toks valdžios besielgimas nereikalauja iš jos prekių kainos žinojimo lig paskutinio skatiko.

Todel, bendrai sakant, ne kiekviena kaina, nustatyta daugybės parduodančių-perkančiųjų pasiulymo ir paklausimo dėsniu, yra *teisinga,* bet vien toji paprasta *rinkos kaina, kuri nustatoma po valstybės priežiura ir sutinka su visuomenės labu.*

2) Mokesčio klausimas.

Ypatingos domos ir griežtesnio nutarimo reikalauja darbininkų samdymas už mokestį. Privatinės nuosavybės priešininkai samdymo nepripažįsta; vėl neapribotos liuosybės dėlei, samdant darbininkus, dažnai buna peržengiama teisybė; todel reikia peržiurėti šitas dalykas.

Žmogus žmogui nelygus: vienas sveikas, kitas ligotas; vienas sumanus, kitas negudrus; vienas mokytas, kitas bemokslis; vienas darbštus, taupus, kitas tinginys, vėjavaikis. . . Todel ir turtai, jų darbu įgijami, negali buti lygųs. Visuomet buvo ir bus turtingesnių ir mažaturčių, kartais net visai nieko neturinčių, gyvenančių, kaip sakoma, iš penkių pirštų. Tokie turi dirbti kitiems; bet dirbo ne visuomet, kaip dabar, liuosai susiderėję. Darbo sąlygų besiplėtojime žinome tris tarpus: vergiją, baudžiavą ir samdymą.

Vergija buvo neteisingiausia. Kaip vieni žmonės liko kitų nuosavybe, kitaip išaiškinti negalima, kaip tik pergalė: vergais buvo paverčiami karo nelaisviai. Vergai turėjo dirbti be jokio mokesčio, vien tik už menką užlaikymą; dirbo nesąžiningai varginami, nenoromis, vien tik iš prievartos; gadino įrankius; padargų gadinimas neleido įvesti geresnių; vartota sunkius, stiprius. . . Vergo darbo nepatogumas nemaža prisidėjo prie vergijos panaikinimo; bet ne tuojau visi žmonės gavo pilną liuosybę.

Vergiją pakeitė *baudžiava.* Baudžiauninkai turėjo kitiems dirbti be mokesčio, bet už pavestą jų pragyvenimui žemės kąsnelį. Visa žemė tuomet skaitėsi prigulinti karaliams; jie dalydavo dvarus užsitarnavusiems karvedžiams, savo pagelbininkams, algos vietoje. Galingesniems einant į karą savo krašto ginti, kiti rasdavo po jais globą pavojaus metu; turėjo užtat į karą jojantiems pristatyti maisto, padėti nudirbti laukus, atlikti kaikuriuos darbus. . . Jlgainiui valstiečiai buvo prikergti prie žemės, pavestosios jų pačių pragyvenimui, turėjo paskirtomis dienomis eiti dvaran, o likusiomis dirbti savo žemės gabalėlį. . .

Visuomet, net vergijai ir baudžiavai viešpataujant, po miestelius ir miestus buvo liuosų žmonių, karie vertėsi amatais, prekyba. Daugelis gamtos vaisių netinka ganėdinti žmonių reikalams; amatninkų perdirbtas, pritaikintas prie žmonių reikalų žemės gėrybes pardavinėjo pirkliai. . . Panaikinus baudžiavą, *dabar visi liuosi;* kiekvienas gali dirbti tai, ką nori, prie ko palinkęs, kur patogiau. Kaikurie, neturėdami savo žemės, nė pinigų pragyvenimui, priversti parsisamdyti kitiems už mokestį.

Parsisamdymas nėra priešingas prigimties teisėms; parsisamdyti kartais net priedermė. Žmogus yra savo kaip kuno, taip ir dvasios jiegų savininkas; todel gali jas vartoti doriems tiklams; net privalo parsisamdyti, jei tik taip tegali užsidirbti savęs užlaikymui. Darbdavis, kurio pasamdytas darbininkas dirba, neturi priedermės grąžinti jam viso darbo vaisiaus, nes darbo vaisius dažnai perviršija paties darbo vertę; buna prigulmingas ne vien nuo darbo, bet ir kitų produkcijos veiksnių, kaip mašinos, medžiągos. . . Gana bus, jei tik jam teisingai užmokės už darbą.

Teisingas gi mokestis yra tas, kurs atsako teisybės reikalavimams; kadangi mainomoji teisybė žiuri lygybės tarp mainomųjų daiktų, todel *teisingas mokestis už darbą bus tas, kurs bus lygus darbo vertei.* Mokestis gali duoti užlaikymą vienam darbininkui, ar visai darbininko šeimynai, todel ir *mokestis* gali buti *asmeninis* ir *šeimyninis.* Užmokestis vėl esti didesnis ir mažesnis; bet buna toksai, už kurį mažesnis nebegali buti, todel ir vadinamas — *mažiausias, arba minimalis mokestis.* Peržiurėkime visas tas užmokesčio rųšis.

a) Teisingo mokesčio nustatymas.

Kaip atrasti darbo ir mokesčio lygybę? Kaikurie ekonomistai sako, buk darbo ir kapitalo sujungimas produkcijoje, sulyg prigimties teisių, privaląs turėti *bendrovės formą.* 1882 m. įvairių tautų katalikai sociologai, susirinkę Haid'o pilyje Bavarijoje, vadovaujant kunigaikščiui Löwenstein'ui, sustatė programą, žinomą, kaipo „Haid'o tėzės"; sulyg jų sąkalboje del užmokesčio turinti buti bendrovės sutartis: „Užmokestis turi užtekti darbininkui drauge su šeimyna pragyventi, net padaryti šiokioms tokioms pataupoms; beto, privalo priderėti, nuo mažesnio, ar didesnio tos pramonės pasisekimo; todel jei kartais nupuola iki mažiausiam, turi kartais pakilti augštai, virš vidutinio stovio".

Von Thünen, knygos autorius apie „prigimtą mokestį", sako, jog kapitalas ir darbas turį vienodą teisę dalyvauti gryname pramonės pelne. Panašią nuomonę skelbia kun. Elijas Blanc: „Galima butų statyti, kaip aplamą dėsnį, kad kapitalas ir darbas privalo dalyties išdirbiniais, nes lygiai yra jų bendrais veiksniais. Aišku ir teisinga, kad tas dalijimas butų padarytas proporcionaliai sulyg abiejų bendraveiksnių reikšmės: jei kapitalas nedidelis, o darbas yra didelis, jam priguli didesnis pelnas ir atbulai".

Bet, rodos, kitaip reikia nutarti. Susiderėdamas užmokestį, darbininkas tartum parduoda darbdaviui savo darbą ir jo vaisius už sukalbėtą kainą; darbdavis gauna teisės naudoties darbininko spėka; todel pelnas, iš darbo gautas, jam teisingai priguli, esti jo nuosavybė. Teisė, darbininko pavedama darbdaviui, apima darbo spėką, bet ir jos vaisių. Kas iš to išeitų, jei darbininkas, paėmęs teisingą mokestį, turėtų dar teisės dalyvauti gryname pramonės pelne: net atsisakęs nuo darbo, turėtų teisę dalyties ir toliau grynuoju pelnu; yra tai griežta priešingybė.

Bendrovininkai visi prisiima pramonės riziką; tuo tarpu darbininkai visai nuo to liuosi. Jei pramonė nepasiseka, turi užmokėti darbininkams, kiek sukalbėta; jeigu pasiveda, — be užmokesčio duok dar pelno dalį. Pavyzdžiui: kapitalistų burys įsisteigia kasyklą tokioje vietoje, kur tikisi didelės anglių gausybės; viskas daroma daugybės darbininkų, didelės išlaidos; bet pramonininkai beveik apsivilsta, ten anglių visai nedaug teranda; galėtų pasakyti darbininkams: kadangi negauname tikėto pelno, ganėdinkitės mokesčio puse, pasidalykite su mumis musų nuostoliais. Aiškus daiktas, kad to nereikalaus, ir niekas iš darbininkų nesutiks nuleisti savo uždarbio dalies.

Nors negalima parodyti, jog dalyvavimo pelne reikalauja teisybė, pridera vienok, kad darbdavis darbininkui, atlikusiam darbą už sukalbėtą nokestį, duotų didesnę, ar mažesnę pelno dalį, kaipo dovaną, ypač, kuomet pramonei gerai klojasi, augštos prekių kainos, darbininkas dirba uoliaus ir sekmingiaus, kuomet padirba, mažiaus išleisdamas, kuomet nuo seniau pas tą patį darbdavį darbuojasi. Esti tat sąlygų, kuriose turėtų buti padidintas darbininko mokestis priedais, bet gyvenime labai sunku tos sąlygos nystatyti. Čia reikia nemaža geros valios, kaip iš darbdavio, taip ir iš darbininko pusės. . .

Liberalistai sako, buk mokesčio teisingumas priguliş vien tik nuo *liuosos sutarties* darbdavio su darbininku ta sąlyga, kad nebutų jokios prievartos ir apgaulės. Iš čia matoma, kad mokestis negali remties tikra kaina, negali buti lygybės tarp to, kas gaunama ir kas duodama. Jei varžytinių spyriami darbininkai sutinka dirbti už menką mokestį, kurio led užtenka palaikyti gyvybei, tai toks mokestis pasiulymo ir paklausimo teise visai esąs teisingas. Toji pažiura Say'o šitaip išreikšta: „Priversti ką nors mokėti už darbą brangiau kainos, už kurią tose sąlygose galima gauti, butų nuosavybės teisės laužymas ir pasikėsinimas ant sutarties liuosybės". Leroy-Beaulieu sako: „Ten, kur daugel kapitalo, maža darbininkų, mokestis augštas; ir atbulai, kur daugiau darbininkų — mokestis žemas".

Toji teorija nesutinka su teisybės reikalavimais. Enciklika „Rerum Novarum“ sako: Mokesčio didumas nutariamas abiejų pusių sutikimu; todel rodosi, jog, jei kapitalistas užmokėjo sukalbėtą mokestį, savo priedermę išpildė ir nieko daugiau nebereikia; jog tik tuomet butų teisybė pažeista, jei darbdavis kiek mokesčio priturėtų, ar darbininkas atsisakytų pilnai darbą padaryti. . . Vienok su tokiu sanprotavimu nesutiks be atodairos nė vienas tikras santykių žinovas. . .

Darbuoties reiškia veikti ką tuo tikslu, kad įgijus lobio, reikalingo patenkinti reikalams, ypač užlaikyti gyvybei. . . Dvejopą reikšmę turi darbas iš prigimties: jis asmeninis, nes jiega, dirbanti darbą, neatskiriama nuo asmens ir tam asmeniui priguli prigimties teise, kaipo vartojamoji nuosavybė; jis yra reikalingas, nes be uždarbio žmogus neapsieis, jei nori užlaikyti gyvybę; užlaikyti gyvybę liepia toji prigimties teisė, kuri turi pirmenybę prieš kiekvieną kitą.

Jei žiurėsime darbe vien į tai, kad jis asmeninis, tai nėra jokios abejonės, kad leista darbininkui nuleisti sukalbamą mokestį; nes, kaip iš savo valios pasižada dirbti, taip pat liuosai gali ganėdinties mažu mokesčiu, net visai jo išsižadėti. Bet kitaip reiks spręsti, jei drauge su asmenine ypatybe apsvarstysime ypatybę reikalo, kurį galime atskirti mintim, bet ne ištikrųjų. Tikrai, gyvybės užlaikymas yra priedermė, kiekvienam privaloma, ir negalima jos peržengti, nepapildžius nedorybės. Iš tos priedermės butinai paeina teisė pasekmingai jieškoti priemonių, palaikančių gyvybę; o tų priemonių visam žemiausiam visuomenės luomui suteikia vien tik mokestis, gaunamas už darbą.

Daleidus tat, jog darbininkas ir pramonininkas padarė liuosą sąkalbą, butent abudu sutiko del mokesčio didumo ir užmokėjimo, — viršum jų valios yra dar prigimtoji teisybės teisė, didesnė ir senesnė, kuri reikalauja, kad užmokesčio užtektų taupiam ir doram darbininkui pragyvenimo išlaidoms. Jei darbininkas, reikalo priverstas, ar iš baimės didesnės nelaimės priima sąlygas, kurias, nors ir nenorėtų, primeta darbdavis ar jo tarpininkas, įvyksta nedorybė, prieš kurią kelia balsą teisybė.

Teisingo mokesčio saiką šitaip galima nutarti: *Paprastose sąlygose mokeščio privalo užtekti taupiam ir doram darbininkui pragyventi;* neprivalo mokestis už darbą buti mažesnis, negu butinai reikalingas darbininko pragyvenimui. Žmogus dirba, kad galėtų pragyventi. Gyventi negali be valgio, drabužio, pastogės. . . Negali todel mokestis už darbą buti toks mažas, kad nebeužtektų gyviesiems žmogaus reikalams. Tas reikalavimas paeina iš ekonomijos taisyklės, sulyg kurios, prekės kaina neprivalo nukristi žemiaus už padirbimo lėšas; kitaip esant, niekas prekių nebegamintų. Ekonomiškai imant, žmogaus jiegos taip - gi prekė, kurios kaina mainos; todel joms taip - gi pritinka minėtoji ekonomijos taisyklė; kam bedirbti, jei man darbas nebeužsimoka; kaip ir bedirbsiu, kad pusbadis nustoju spėkų. Kas iš darbo gyvena, privalo bent tiek iš jo turėti naudos, kiek reikalingas savo buties užlaikymui. Taip mes prieiname prie mažiausiojo nokesčio nustatymo.

b) Minimalio mokesčio nustatymas.

Butinai reikalinga nustatyti mažiausias mokestis, atsižvelgus į pasekmes, kurias kentėtų daugelis darbininkų, gaudami neužtenkantį mokestį. Daleiskime, kad mokestis nupuola žemiaus už tai, kiek darbininkams reikalinga pragyvenimui, tuomet lieka vienas iš dviejų: mirti badu, ar gyventi visiuomenės išmalda; pirmame atvejyje butų didžiausia barbarybė civilizacijos laikais, antrame — didžiausia neteisybė, kad žmonės sveiki, stiprųs, galintįs užsidirbti gyventų iš visuomenės malonės, nors tiesiog dirba ne visuomenei, bet parmonininkui. Teisybė griežtai reikalauja lygybės tarp to, kas duodama, ir tarp to, kas gaunama. Darbininkas aikvoja savo spėkas, iš dalies trumpina savo gyvenimą, tarnau damas pramonininkui; todel nuo pramonininko turi gauti atlyginimą, kurs jam leistų atnaujinti savo spėkas ir palaikyti gyvenimą. Darbininkas, dirbąs per ištisą dieną turi teisės gauti visa, kas jam tai dienai reikalinga, butent: valgį, drabužį, butą, kurą, šviesą . . . Kadangi žmogaus jiegos, nuolat dirbant, neišturėtų, mokestis turi jam užtekti pailsio — šventoms dienoms ir išlaidoms, kurių darbininkas tose aplinkybėse išvengti negali, kaip dori pasilinksminimai, šventadienės vaišės ir t. t.

Šitaip nustatytas mokestis nesugrąžina darbininkui viso, ką jis pašvenčia pramonininkui. Darbininkas per dieną suvartoja netik savo kuno spėkas, kurias turi tą pačią dieną vėl atgauti valgiu, pailsiu, bet vartoja darbe dar savo dvasios jiegas: mokslą, prityrimą. Todel darbdavis turi tinkamu budu atlyginti visas išlaidas, padarytas, įgijant mokslą, prityrimą. Delei tos priežasties net užaugęs darbininkas privalo gauti daugiaus už darbą, kurį tik jis tegali padirbti.

Fabrikantas, atsižvelgęs į nelaimingus atsitikimus, kainų svyravimus, negalėjimą kaikurį laiką prekių parduoti, gali pakelti kainą; tą pačią teisę privalo turėti darbininkas: kartais įvykstantįs nedarbai kokioje pramonės šakoje, grasinąs pavojus likti be darbo privalo buti atlygintas didesniu mokesčiu darbo metu, kad, sustojus darbams, darbininkas turėtų iš ko gyventi. Jei darbas suvienytas su pavojumi darbininko gyvybei, ar sveikatai, kaip tai kasyklose, po žemių, tamsoje, – darbininkas turi gauti didesnį mokestį, sulyg nesveikumo ir pavojaus didumo, jei bent darbdavis pasiimtų atsakomybę sau ir apsiimtų atlyginti visus nuostolius ir sugrąžinti pelną, kokį darbininkas turėtų sveikas dirbdamas.

Fabrikantas, kainuodamas prekes, be medegos ir darbo išlaidų atlyginimo, rupinasi amortizuoti kapitalą, įdėtą į dirbtuves, mašinas; taip-pat ir darbininkas privalo gauti atlyginimą už kaskart labjau naikinamas jiegas, buvusį jo kapitalą, kad galėtų atidėti ka nors ligai, senatvai, kuomet dirbti nebegelės. Nėra reikalo, kad drbininkas atsižymėtų dideliu taupumu; gana, kad jis tos dorybės turės tiek, kiek jos matyti kituose to paties luomo žmonėse.

Aiškus daiktas, čia kalbame apie darbininką sveiką, galintį tinkamai dirbti, reikalingą. Jei pramonininkas priimtų darbininką nereikalingą, netinkamą, jei samdytų vientik iš pasigailėjimo, tai galėtų, neperžengdamas teisybės ribų, duoti jam užmokestį mažesnį; bet atmintina, kad ir čia gali buti apvylimas; gyvenime atsitinka, jog darbdavis, apsimesdamas gailestingas esąs, priima darban vaikus, moteris, ateivius iš kitur, labai sumažina užmokestį, o paskiaus jį primeta viesiems darbininkams su didele jų skriauda.

c) Šeimyninio mokesčio nustatymas.

Darbininkas, intant ekonomiškai, tai tarytum viena iš mašinų. Mašinos nusidevi, turi buti atnaujinamos, pakeičiamos naujomis, amortizuotu kapitalu. Darbininkas prie darbo gaišina savo sveikatą, trumpina gyvenimą; todel užmokestis turi suteikti jam netik spėkų atnaujinimą, gyvenimo prailginimą, bet ir amortizaciją, butent: suteikti reikalingų lėšu įpėdinių pagamimui ir išauginimui, tarsi darbo spėkos pakeitimui kitais. Iš čia šeimyninio mokesčio klausimas.

Darbininkas kaip ir kiekvienas žmogus, gali turėti šeimyną, pačią, vaikus, turi priedermę juos užlaikyti. Todel taip vadinamas *šeimyninis mokestis privalo tėvui suteikti lėšų šeimynos* *užlaikymui,* vaikų išauklėjimui, taipgi reikalingoms pataupoms, kad, atsitikus priepuoliams, ligoms, nedarbams, turėtų iš ko gyventi darbininkas su visa šeimyna.

Šitos taisyklės nereikia taip suprasti, kad kaip tik darbininkas vedė pačią, tuojau gali reikalauti tokio mokesčio, koks reikalingas užlaikyti jai ir vaikams. Pats darbininkas, jausdamas pasididinsiant reikalų, privalo taupyti; be to, pati su priaugančiais vaikais turi priedermę prisidėti kiekvienas pagal savo galę prie bendrų šeimynos reikalų . . . Bet atsižvelgus į tuos patėmijimus, galime sakyti, kad paprastose gyvenimo sąlygose darbininkas privalo tiek uždirbti, kiek jam su šeimyna reikia žmoniškai, tinkamai savo luomui pragyventi. Mokestis mažesnis yra neteisingas.

Daugelis katalikų ekonomistų šeimyninį mokestį nori paremti mainomosios teisybės reikalavimais. Tai nekartą remta Leono XIII žodžiais: „Darbininkas, gaunąs toki užmokestį, kurio užtenka savo ir šeimynos, pačios, vaikų reikalams, jei yra išmintingas, stengsis buti taupus ir paklausys patarimo, kurį matomai duoda pati prigimtis, kad sumažinus išlaidas, šis tas jam dar pasiliktų ir kad taupydamas įgytų nors nedidelį turtą“. Štai, ką tame klausime sako mgr. Nicotra: „Prigimtis, kaip sako Enciklika, uždeda šeimynos tėvui priedermę penėti vaikus; iš čia paeima jo teisės gauti tinkamų pragyvenimui lėšų. Mokestis už darbą privalo padaryti galimą jų gavimą. Netik turtingi, bet ir vargšai turi teisės eiti moterystės luoman, turėti šeimyną ir užtikrinti jai užlaikymą“.

Bet Enciklika „Rerum Novarum“ nenusprendžia mažiausio šeimyninio mokesčio, todel ir šito klausimo nenutaria. Popiežius enciklikoje kovoja su liberalistais, ima darbininką, kaip ir liberalistų ekonomija; žiuri į darbininką ir darbdavį, kaip į dvi besitarianti pusi, todel darbininkas čia neimamas, kaipo šeimynos galva. Kuomet arkivyskupas de Malines užklausė Rymą, kaip reikia suprasti minėti Enciklikos žódžiai, kardinolas Zigliara taip atsakė: „Tuo, kad užlaikoma lygybė tarp užmokesčio ir darbo, mainomosios teisybės reikalavimas yra visai patenkintas. Darbas yra veikimas asmeninis darbininko, ne šeimynos, patsai savimi tiesiog nepriguli šeimynai, bet tiktai tarpiškai, tartum iš netyčių, jei darbininkas gautu uždarbiu pasidalija su šeimyna; kadangi šeimyna nieku nepadidina darbininko darbo, todel teisybė nereikalauja padidinti algą šeimynos užlaikymui“.

Bet, nors pasak šito paaiškinimo, šeimyninio mokesčio ir negalima butų išvest iš mainomosios teisybės, vienok jos reikalauja visuomnnės tvarka ir gerovė. Visuomenės tvarka reikalauja, kad jos nariai galėtų išpildyti savo, kaipo tėvų, priedėrmes; darbininkas tik tuomet jas išpildys, kuomet gaus užmokestį, užtenkantį šeimynos užlaikymui. Visuomenės gerovė reikalauja, kad šeimynos galėtų tinkamai plėtoties visuomenėje; todel butinas daiktas, kad tėvai, kurių daugiausia visuomenėje, gautų gana lėšų visiems šeimynos reikalams patenkinti, be ko šeimyna negali prigulinčiai gyvuoti.

Jei visiems kitiems luomams valdyninkams, kariškiams . . . pripažįstama teisė tiek algos reikalauti, kad galėtų išmaitinti savo šeimynas, tai del ko kitu saiku butų saikėjamos darbininkų teisės? Galima sakyti, jog darbininkai gali reikalauti šeimyninio mokesčio. Dabar tas reikalas priguli nuo pramonininkų malonės ir nuo varžytinių tarp jų. Krikščionis darbdavis turi tai prieš akis, kiek leidžia varžytinės; jeigu jos kliudo, ar darbdavis tuo nesirupina, darbininkai gauna mokestį, neužtenkantį šeimynų reikalams. Reikia todel taip sutvarkyti visą pramonė, kad visiems pramonininkams butų priverstina mokėti tai, ką šiandien daro tiktai kaikurie pramonininkai, nežinantįs, ar ilgai del varžytinių galės tai daryti.

d) Kas privalo nustatyti mokestį.

Savaime randasi klausimas, kas turi spręsti, nustatant mokestį. Jei darbininkas dejuoja, buk mažas esąs mokestis, tuo tarpu didelis darbininkų skaitlius, jo draugų, ramiai sutinka dirbti už tą mokestį, pripažindami tokį atlyginimą ganėtinu, ano vieno dejavimas neteisingas. Taip-pat neturi tiesos darbdavis, prieštaraująs neva prieš perdaug didelį užmokestį, jeigu kíti tos pačios pramonės šakos fabrikantai mielai sutinka tiek mokėti, kitaip sakant pripažįsta tokį mokestį teisingu. Todel teisingai mokesčio negali nustatyti nei vieni darbininkai, nei vieni pramonininkai.

Darbininkai ir darbdaviai visai kitaip tame klausime užinteresuoti; todel nei viena, nei antra pusė pati negali to reikalo teisingai nuspręsti; darbininkai perdaug reikalauja, darbdaviai permaža duoda; pas vienus ir antrus aikštėn išeina prigimties silpnybės. Todel tikrai *teisingas užmokestis tegali buti nustatytas abiejų pusių liuosu susitarimu.*

Svarbiausias dalykas tai sutarties liuosybė: ji beveik visuomet mažesnė darbininkų pusėje. Darbdaviai gali apsieiti be vieno-kito darbininko, gali parsigabenti darbininkų iš kitur . . . Darbininkas be darbo ilgai buti negali. Apie šiokią tokią lygybę tegali buti kalba, jei darbininkai stoja prie sutarties susioriganizavę; tuomet darbdavis tariasi ne su atskirais darbininkais, bet su visais; tuomet jie galės atmesti siulomas netikusias sąlygas.

Jei mokestis butų paskirtas vienų darbdavių ir primestas darbininkams, grasinant atstatymu nuo darbo, jeigu tat butų mėginama, tai darbininkai turėtų teisės burties kruvon saviems reikalams ginti, reikalauti mokesčio sąlygų peržiurėjimo, jų nustatymo bendrai su darbininkais, nesusitariant net mesti darbą. Todel kyla klausimas, ar streikas galima priskaityti prie teisingo mokesčio pakėlimo budo.

§ 6 Streikas.

Streikas tai darbo metimas, tai didžiausias ginklas, kurį vartoja susitarę darbininkai, vykindami savus reikalavimus. Streikas tuo laiku, kuomet yra liuosai sukalbėta už tam tikrą teisingą mokestį dirbti – aiškus teisybės peržengimas, sauvalingas sutarties laužymas, galįs darbdaviui pridaryti didelių nuostolių, net jo turtą visai sunaikinti. Jei toksai darbo metimas neleistinas, tai dar labjau neleista versti kitus prie streiko, vartojant apgaulę, grasinimus, prievartą, pergales.

Aiškus daiktas, kuomet sutarties sąlygos iš pat pradžios buvo neteisingos, nors darbininkai, rodos, ir liuosai sutiko dirbti, bet priversti reikalo, baimės, bado, savo ir šeimynos skurdo, — gali reikalauti, grasindami streiku, kad pagerintų darbo sąlygas, padidintų mokestį.

Čia taipgi nekalbame apie tai, kuomet darbdavis sulaužė sąkalbą, padarytą su darbininkais del darbo sąlygų. Darbo nuomos lygtuvės yra sutartis abyšalė; jei viena pusė ją sulaužo, kita nebeturi priedermės jos laikyties, ypač tuose atsitikimuose, kuomet darbdavis kurčias, nenori nė girdėti skriaudžiamų darbininkų teisingų reikalivimų.

Pasibaigus padarytos teisingos sutarties laikui, darbininkas gali jos nebedaryti, nepažeisdamas teisybės; gali prikalbinėti kitus bendradarbius taip pat daryti, kad bendrai reikalaujant padidinus mokestį, gavus geresnes darbo sąlgas. Bet nieko negalima spirti prievarta ir kitais neteisingais budais vienyties su sądarbininkais streikan. Tokių pasielgimu daroma neteisybė darbdaviui ir bendradarbiams.

Nors taip apribotas streikas nėra neteisingas ir gintinas, vienok jo įvykinimas visuomet yra pavojingas ir gali padaryti daug pikta. Ekonomijos žvilgsniu streikas yra nesveikas ir kenksmingas apsireiškimas; nežiurint savo teisėtumo, duoda visuomet nuostolių tautos ukiui. Sulyg biržos apyskaitos 1912 m. per Lenos kasyklų streiką darbininkai prastojo 67 tukstančius, ant Lenos akcijų visuomenė prakišo $2^1/_2$ milijono rublių. Anglijos kalnakasių streike 1912 m. per keturias savaites darbininkai nedirbo maždaug 50 mil. darbo dienų, todel turėjo nuostolių apie 100 mil. rublių. Anglijos geležinkeliai per keturias streiko savaites nustojo 5 mil. rub.

Jei streikas nepavyksta darbininkai pakliuva neturtan, vargan; jeigu pasiseka, negreit atlygina streiko nuostolius. Reikia vienok ir tai pastebėti: Nors vienoje vietoje streikas nepavyksta, vienok kitose vietose daugelis darbdavių del streiko baimės linksta pakelti mokestį, sutrumpinti darbo dieną, įvesti kitų palengvinimų. Tai dalykai, kurie skaitmenimis neapsaikėjami, bet laikomi gera ir nepasisekusio streiko įtekme. Todel negalima nuspręsti streikų pasekmingumo pasisekusių, ar ne pasisekusių streikų skaičiumi. Statistikos yra suskaityta, kad, aplamai imant, iš streikų šimto nepavyksta 60, susitaiko 20 atsitikimuose, pasiekia savo tikslą tiktai 20 streikų. Kaip kiekvienoje kovoje, taip ir streike pergali stipresnis, kurs ilgiau gali kęsti nuostolius.

Aplamai sakant, darbdaviai streikuose vaduojas ekonomijos dėsniais: sutinka išpildyti darbininkų reikalavimus, jei lėšos, iš čia paeimančios, neperviršija streiko nuostolių. Todel grasinti streiku, kuomet daro tai didelis darbininkų burys, yra dažnai pasekmingesnis vaistas, negu patsai streikas. Jei darbininkų reikalavimai pakels produkcijos lėšas, sakysme, 1000 rub., streikas gali tęstis 30 dienų, dienos nuostolis darbdaviui 50 rub. — susitaikymas prieš streiką sumažina nuostolį 500 rub.; bet neapsimokės darbdaviui, kuomet streikas tęsėsi jau dvi savaiti, nes nustoja 1000 rublių, o sutaupia tik 16 dienų nuostolį, butent 800 rub. Darbininkai turi tai žinoti, kad ilgesniuose streikuose iš abiejų pusių kyla įnirtimas, todel ginčas sunkiau nutildomas.

Darbininkai, rengdamies į streiką, privalo vadovautis ne jausmais, bet protu, visados apsvarstyti nuostolius ir pelną, katras katrą perviršija. Todel pirmiausiai peiktini politikos, agitacijos, demonstracijos streikai, neturintįs ekonominių reikalavimų. Ir šitos rųšies streikai gyvenime tegalima kelti atsargiai ir tik tuomet, kuomet nebėra kitų pasekmingų, mažiau pavojingų priemonių darbininkų buviui palengvinti, kuomet reikalas netik teisingas, bet ir labai svarbus, paliečiantis esmines jų gyvenimo sąlygas. Darbininkai niekad neprivalo pamiršti, kad vėjavaikiški streikai pablogina jų likimą, kad jų pačių likimas angštai surištas su darbdavio nauda. Todel reikia saugotis dažnai mesti darbą; streikas yra paskutinis ginklas, kurio negalima nuolat lengva širdimi vartoti. Kitaip elgianties, galima privesti darbdavius prie *lockouto*. Kuomet darbininkai tapradžios pradeda streikuoti, darbdaviai pasirupina kaip nors nuveikti streikininkus, jiems parodyti, jog tuo keliu netoli tenueis. Darbdaviai sutaria, uždaro ilgesniam laikui dirbtuves, įvykdo taip vadinamą lockoutą. Tai pritaikymas tos pačios idėjos, kurią vartoja streikininkai. Suprantama, kad neturėdami darbo, darbininkai pritruksta ištekliaus, anksčiaus, ar vėliau sutinka stoti darban darbdavių pasiulytomis sąlygomis.

Jei tat iš darbininkų pusės neteisinga ir negeistina kelti streikai taip kengsmingi del menkos kokios priežasties, tai ir darbdaviai netik del savo naudos, bed ir del bendro darbininkų ir visuomenės labo, privalo patenkinti visus teisingus darbininkų reikalavimus, nors ir tik delto, kad pašalintų ar sumažintų visas aplinkybes, galinčias prisidėti prie streikų ištikimo. Geriausias budas ant visados pašalinti streikus butų valdžios įvestas trečiųjų teismas, susidedąs iš darbdavių ir darbininkų, vadovaujant pirmininkui, paskirtam valdžios, ar abiejų besitariančių pusių išrinktam. To teismo be apelaicijos nutarimai galėtų baigti visus ginčus susivaidijusių darbininkų ir darbdavių del darbo sąlygų. Dar geriau butų patobulinus įstatymus tų santykių srityje ir taip atitolinus visokias nesusipratimų priežastis. Štai, ką tame klausime sako Leonas XIII: „Kartais parilgas, ar persunkus darbas, o perdaug žemas užmokestis buna priežastis, jog darbininkai susitarę meta darbą ir pakelia streiką. Viešosios valdžios priedermė rasti vaistų tam dažnai atsitinkančiam, dideliam piktui, nes streikas kenkia ne vieniems tik pramonininkams, bet ir darbininkams, trukdo vaisbą ir visuomenės labą; jeigu kartais pergalės ir suirutės prisideda, visuomenės ramybę ardo. Tam bus pasekmingesnis ir išganingesnis vaistas įstatymais išanksto pašalinti priežastis susirėmimų pramonininkų su darbininkais, taip atitolinti pikta ir neduoti jam ištikti“.

§ 7. Ukiškojo veikimo taisyklės.

Kiekvienas žmogus reikalingas turtų; todel turi teisės įsigyti sau privatinę nuosavybę, ar tai pirmykščiais, ar antriniais nuosavybės gavimo budais; kiekvienas tos teisės laužymas yra skriauda. Kyla klausimas, kokiais dėsniais privalo buti tvarkomas ukiškasis žmonių veikimas, o per tai privatinės nuosavybės padalijimas.

Žmogaus reikalai gali didinties be galo, jo gi spėkos prigimties apribotos; be to, kiekvienas darbas, reikalaudamas jiegų įtempimo, sujungtas su vargu; todel žmogus rupinasi mažiausiu, kiek galima, darbu patenkinti kuodaugiausia reikalų. Tas žmogaus veikimas, įgijant gyvenimui reikalingų turtų, mažiaus aikvojant spėkų, vadinamas ukiškuoju, arba tiesiog ukiu.

Kiekvienas žmogus ir atskiros šeimynos turi savus ukius; atskiri ukiai rupinasi, kad mažiau dirbant, gautų sau didesnį pelną; užtat jie vadinasi *privatiniais ukiais.* Ta ukio rųšis labjausiai žmonių tarpe prasiplatinusi. Bet be privatinių ukių yra dar įvairių *visuomenės ukių,* kuriems rupi ne privatinis pelnas, bet visuomenės gerovė.

Nors žmogus daugiausia rupinasi savimi, savo nauda, vienok, gyvendamas visuomenėje, drauge darbuojas visuomenei ir pats naudojasi visuomenės darbu. Tegul turi kažin kokią galybę, atskiras žmogus negalės pats patenkinti visų savo reikalų; paliktas vienas sau skurstų, net žutų. Toji atskirų žmonių silpnybė nuo senų senovės vertė žmones jungties į šeimynas, giminę, gentį, tautą . . .

Juo didesnis žmonių skaitlius susispiečia, tuo lengviaus esti patenkinti vienatų reikalai; nes, ko negali atskiri žmonės, tai lengva padaryti šimtams, tukstančiams, milijonams . . . Plačiausia susivienijimo forma yra valstybė; ji dažniausiai apima visą tautą; iš čia tautos, arba valstybinis ukis.

Nors labai skiriasi privatinis ir valstybinis ukis, vienok ir jie vienas nuo antro yra prigulmingi. Paimkime privatinius ukius, tuojau matome, kad amatninkas negali apsieiti be žemdirbio, žemdirbys be amatninko; pirklys gi be vieno ir antro. Privatiniai ukiai negalėtų gyvuoti be visuomenės ukio, besirupinančio keliais, apšvieta ir t. t. Taip-pat ir visuomenės ukis negalėtų veikti, jei negautų reikalingų lėšų iš privatinių ukių ar tai mokesčiais, ar kaip kitaip.

Taip tatai visi privatiniai kokios nors tautos ukiai yra sujungtos visuomenės ukio dalįs, kurios drauge vadinamos *tautos ukiu.* Tautos ukis galima sulyginti su žmogaus kunu, kuriame atskiri privatiniai ukiai, kaip kuno sąnariai, pildydami savo pridermes, veda prie bendro tikslo, prie visos tautos gerovės. Kiekvienas pilietis privalo prisidėti prie visuomenės labo ir daryti visa, kas reikalinga yra užlaikyti visuomenės ukiui.

a) Vienata ir táutos ukis.

Turtų saiko prigimtos teisės nepaskiria; užtat gali kiekvienas jų įgyti neapribotoje kiekybėje. Bet reikia taip sutvarkyti uždarbiavimas atskirų žmonių, kad nekenktų visuomenės labui. Turtų įgijime kiekvienas privalo taikinties prie krikščioniškos doros teisių; kiekvienas turi jas žinoti, kas pagal krikščionių mokslą yra teisė, kas jos peržengimas. Ypač reikia reikalauti, kad kiekvienas laikytųsi krikščioniškosios teisybės, lieptos pačios prigimties: „Nedaryk to kitam, kas tau nemiela". Užtat galima sakyti, kad krikščionių teisybės įsakymai riša net ir nekrikščionius.

Krikščionių doros teisė reikalauja iš kiekvieno piliečio, kad atsižvelgtų visuomenės labo. Tiesa, tat išpildo užlaikydami valstybės įstatymus; bet gali atsitikti, kad valdžios atstovai nepildo savo priedermių, net kenkia visuomenės labui; tuomet krikščionių priedermė reikalauja, kad netik neprisidėtų prie visuomenės skriaudos, bet dar tam prieštarautų, kiek tai leidžia įstatymai ir jo paties spėkos.

Taip tai krikščionių doros teisės pasidaro svarbus veiksnys palaikyti tvarkai uždarbiavime kaip vienatų, taip ir visame ukiškame visuomenės gyvenime, todel ir tautos ukininkavime. Bet šaly krikščionių doros įsakymų didžiausią įtekmę ukiškame tautų gyvenime daro valstybė savo įstatymais, todel peržiurėkime dar valstybės veikimą tautos ukininkavime.

b) Valstybė ir tautos ukis.

Visuomenės gerovė reikalauja nors šiokios tokios lygybės turtų padalijime piliečių tarpe, o tai pirmiausia žvilgsniu visuomenės ramybės, kuri yra visuomenės labo pamatas. Perdaug didelė turtų nelygybė nėra gera. Perdidelis turtų gausumas veda prie dykinėjimo, piktų papročių, puikybės, niekinimo vargšų. . . Skurdas žadina perdidelį rupestį apie kasdieninius reikalus, sužadina pavydą, neapykantą didžiaturčių.

Reikia įvesti šitoks turtų padalijimas, kad žmonių dauguma neturėtų nei perdidelių turtų, nei skurstų, kad turėtų tiek pertekliaus, kurs prie vidutinio rupestingumo suteiktų kiekvienam tai, kas jam reikalinga laikinei gerovei. Tie, kurie yra tokiame padėjime, sudaro vidurinį luomą; todel galima sakyti, kad pirmas krikščioniškos valstybės politikos tikslas turėtų buti — sutverti vidurinį visuomenės luomą tokiame skaitliuje, kad prie jo prigulėtų žmonių dauguma.

Del tos priežasties teisėta valstybės tvarka turi buti tokia, kad niekas negalėtų staiga iš neturto pakliuti didelin turtan ir iš turto - neturtan. Umus perėjimas ne iš savo kaltės į proletarų eiles sužadina susikrimtimą, nusiminimą. Lengvumas įgyti turtų sužadina begalinį godumą, paragina vartoti neleistus įrankius. Greitas be didelio vargo turtų įgijimas ir umus perėjimas iš pertekliaus į skurdą paprastai daro labai blogą įtekmę piliečių doron.

Vienok iš kitos pusės valstybė privalo vengti tokių įstatymų, kurie perdaug varžo ukiškąjį piliečių veikimą. Noras visur kišties, biurokratų baimė, kad valdiniai neapverstų piktam duotos liuosybės, kad visuomenė ir valstybė neiširtų, jei valdžia netvarkys, visa ko nedabos, sumažina pasitenkinimą, suturi visokį uolumą, norą dirbti, kenkia ukiškai pažangai, prieštarauja visuomenės labui; be to, peržengia piliečių teises. Verčiau, nevaržydama vienatų veikimo, teparemia gerus jų norus tai tinkamais įstatymais žemdirbystėje, pramonėje, vaisboje, tai pati steigdama reikalingas įstaigas, kaip mokyklas, kad kiekvienas galėtų gauti mokslą, tinkamą savo luomui, tai privatines visuomenei naudingas įstaigas šelpdama savo lėšomis, kaip vargšų prieglaudas, labdarių draugijas, ukio ratelius.

Uždėdama mokesčius ir kitas sunkenybes, valdžia turi laikyties teisybės; tai yra, paskirti mokesčius ir sunkenybes pagal kiekvieno piliečio išgalėjimą. Todel tas, kurs tiek teturi kad vos pragyvena, privalo buti paliuosuotas nuo mokesčių. Taip-pat patenkinimas valstybės reikalų daugiausia pašaliniais mokesčiais, uždedamais ant butinai reikalingų pragyvenimui daiktų, nesutinka su teisybe, nes taip esti labjaus apsunkinami žemesnieji luomai. Taip besieldama valstybė prisideda prie kaskart didesnės turtų nelygybės.

Tą pat reikia pasakyti apie muitus nuo įvežamųjų iš užsienio prekių; naudinga tai vietos pramonininkams, o kenksminga mažaturčiams. Jei muitai neperdideli, nėra peiktini: jie padidina valstybės pelną ir kelia vietinę pramonę; todel apsaugos muitai naudingi tautoms, kurių maža pramonė; bet atsargiai reikia elgties, nedrausti tokių išdirbinių, kurių savo krašte nėra ir niekad nebus. Muitai privalo buti nedideli; pramonė tik tuomet plėtojasi, kuomet pramonininkai bijo varžytinių; jeigu dideli muitai panaikintų baimę, nieku nesirupintų; dideli muitai stačiai gadina pramonininkus.

Jei valstybė pati dirba kokius viešus darbus, užima pramonininkų vietą, privalo, kaip ir kiekvienas darbdavis, taikinties prie krikščioniškos doros teisių; jeigu paveda viešus darbus privatiniems asmenims dirbti, turi pareikalauti užlaikymo sąlygų apie mokestį, darbo laiką, nedėldienio šventimą ir t. t., ko reikalauja krikščionių doros teisės.

Patenkinti saviems reikalams valstybė turi teisės valdyti miškus, kasyklas, dirbtuves, krautuves, žemes ... Valdydama savo turtus, valstybė, kaip ir visi piliečiai, privalo taikyties prie teisybės reikalavimų ir krikščionių doros. Del rimtybės, kurią valstybė turi, pageidaujama, kad jos ukis butų kitiems pavyzdys; kadangi čia valstybė yra darbdavis, turi mokėti darbininkams teisingą mokestį, prižiurėti jų doros, švenčių šventimo, saugoti jų sveikatą ...

Kadangi atskiros provincijos, miestai, valsčiai turi teisės apkrauti mokesčiais savo narius ir dalyti visuomenės darbus, privalo taip-pat, taikyties prie tų pačių dėsnių ir teisybės reikalavimų, turi tvarkyti ukišką savo narių veikimą ...

c) Bažnyčia ir tautos ukis.

Iš to, kas jau pasakyta, matoma, kaip toli Bažnyčia gali kišties į tautos ukininkavimą ir tvarkyti ukiškąjį žmonių veikimą. Bažnyčios tikslas yra viršprigimtas; užtat, aplamai sakant, Bažnyčia neprivalo rupinties tautos ukininkavimu taippat, kaip kad nesirupina privatiniu keno-nors ukiu.

Bažnyčios tikslas mokyti krikščionybės, kurios teisės apima kaip privatinio, taip ir tautos ukio sritį; todel privalo žiurėti, kad tos teisės butų pildomos, ir drausti tuos, kurie prie jų nesitaiko. Todel, kaip tik įvedamos gyveniman pažiuros, nesutinkančios su krikščionių etika, tuomet, bet tik tuomet, Bažnyčia turi teisės pasinaudoti savo rimtybe ir pasirupinti, kad kas neatsitiktų, kas prieštarauja Viešpaties įsakymams.

Sulyg krikščionių supratimo liuosybės ir teisės reikia pasakyti, kad turtų įgijime ir jų vartojime kiekvienas yra liuosas; Bažnyčiai tik tiek yra paduotas, kiek gali pažeisti kitų teises, papildyti nuodėmę. Todel neturi tiesos nei tie, kurie sako, buk tai katalikai ir ukiškame veikime paduoti Bažnyčiai ir privalą pasiduoti bažnytinės valdžios vadovavimui, — nei tie, kurie sako, buk esą katalikai visai neprigulmingi nuo Bažnyčios ukiškame savo veikime.

Kai-kurie visą socialį klausimą deda į doros klausimą; kad ir esanti ekonomijos pusė, bet taip supinta su doros dalykais, kad esą negalima jų visai išskirti. Kadangi doros dalykai esą Bažnyčios žinioje, tai Bažnyčia tik ir tegalinti išrišti tą klausimą. Todel visos organizacijos, kurios šiaip ar taip rupinasi ekonomiškais klausimais, privalančios tiesiog priguléti nuo Bažnyčios valdžios; net grynai ekonomiškuose reikaluose privalančios klausyti dvasiškos vyresnybės.

Bažnyčios nariai yra prigulmingi nuo bažnytinės valdžios tik tiek, kiek pakyla klausimas, ar turtų įgijimas ir jų valdymas, ekonominės padėties pagerinimas besutinka su krikščionių doros teisėmis, ar ne. Tuo žvilgniu ar tai vienatų, ar draugijų, ar visuomenės veikimas priguli nuo Bažnyčios. Neglima sakyti, jog draugijos, įsteigtos grynai ukiškais tikslais, kaip akcijų bendrovės, įvarios ukininkų, amatninkų, darbininkų sąjungos privalo pasiduoti bažnytinei valdžiai daugiau, negu atskiri žmonės. Veikimo esmė neparsimaino, ar tai daro vienatos, ar draugijos; visados tai palieka žemiškas reikalas, kuriame Bažnyčia teturi tarpinę valdžią.

Kas tvirtina, kad ukininkų, amatninkų, darbininkų draugijos privalančios buti tiesiog prigulmingos nuo bažnytinės valdžios, — tas, jei nori buti nuosaikus, turi pripažinti, kad nė viena sutartis pirkime — pardavime negali buti padaryta be bažnytinės vyriausybės sutikimo, tai yra: be jos nusprendimo, kad ta sutartis nepriештarauja doros teisei.

Pagaliaus, netik Bažnyčios viršininkai, bet ir pačios draugijos privalo rupinties, kad jos laikytųsi krikščioniškos dvasios. Tat jos pasieks, laikydamos visą krikščionių doros įstatymą visuose savuose ukiškuose reikaluose.

ANTROJI SPECIALĖ DALIS

ĮZANGA.

Antroji specialė socialio klausimo dalis nagrinėja sociales atskirų luomų ydas ir nurodo priemones joms pataisyti. Kąpirmoje dalyje nupiešėme bendrais ruožais, čia mėginsime pritaikinti prie gyvenimo. Tikslas ne kitas, kaip tik parodyti tikrąjį mokslą, kurs, įkunytas gyveniman, gali pagydyti visas sociales šios gadynės ligas. Parodysime tai penkiuose perskyrimuose, kuriais apimsime visą specialę socialio klausimo dalį.

Pradėsime, kaip to pats dalykas reikalauja nuo žemdirbių luomo; paskiau pereisime prie darbininkų, amatninkų; toliau pakalbėsime apie blogą daugelio pirklių padėtį, užbaigsime moterų klausimu. Žemdirbiai daugiausia pristato pastirosios medžiagos, žaliadaikčių, gaunamų iš žemės ukio; darbininkai ir amatninkai juos perdirba tinkamai žmonių reikalams; pirkliai pristato norintiems jų gauti; moterįs tai žmonijos pusė.

I PERSKYRIMAS.

ŽEMDIRBIŲ KLAUSIMAS.

§ 1. Žemės valdymas praeityje, dabartyje ir ateityje.

Žemdirbystė yra labai svarbus veiksnys žmonijos istorijoje; príeš atsirandant žemdirbystei žmonės gyveno daugiausia užgrobimu, neturėjo nuolatinės gyvenimo vietos; žemdirbystė privertė užimti nuolatines sodybas; atsirado tėvynės supratimas; liovėsi legendos, prasidėjo istorija; žmonės perstojo buvę bastunais, pamažėlí vírto sėsliais kulturos žmonėmis.

Šalip istoriškos reikšmės, kaipo kulturos lopšio, ir šiadien civilizuotuose kraštuose žemdirbystė turi visur didelę svarbą; ji pristato vaisių, reikalingų žmonių reikalams patenkinti: javų, daržovių, mėsos, pieno; gamina pastirosios medžiados, prisideda prie pramonės besiplėtojimo, kaip audimo, cukraus, odų, pravarų, malunų ir kitų dirbtuvių gyvavimo, palaiko pirklybą, didina visuomenės turtą . . .

Žemdirbystė duoda uždarbio ir pragyvenimą labai didelei žmonijos daliai; nors žemdirbių gyvenimas yra menkas, vienok jie turi didesnį rytojaus tikrumą, mažiau teturi rupesčių, daugiau vilties gauti sau žemės kąsnelį nuosavybėn. Kas turi žemės, tas pargyvena geras ir blogas to krašto valandas; tai pirmoji tėvynės meilės mokykla; todel svarbu, kas valdo tautos žemę: žmonės, kurių rankose yra tautos žemė, yra tautos likimo ponai.

Ilgus amžius žmonių gyvenimas priklausė nuo gausumo gaunamo savo krašte maisto; nors šiandien maisto trukumas galima papildyt iš svetur, delto kad lengvas susisiekimas su kitais kraštais, vienok ir dabar lygiai svarbu, kad žemės ukis plėtotųsi. Todel reikia pašalinti visa, kas žemdirbystei kenkia, įvesti tokias sąlygas, kurios leistų jai kuogeriausiai tarpti.

Užtat žemdirbių klausimo užduotis-taip sutvarkyti žemės valdymas ir ukio vedimas, kad žemės ukis duotų tiek, kiek tik gali duoti.

Lig šiol 75 Lietuvos gyventojų nuošimčiai, lietuvių net 85% verčiasi žemdirbyste; kiti gyvena iš tų darbų, kurie surišti su žemės ukiu. Negalima tikėties žymių atmainų bent artimoje ateityje; pas mus nėra nei anglių, nei geležies, nei mineralų . . . kad galima butų išplėsti stambioji pramonė. Delto Lietuvoje pagrindinis žmonių darbo ir pragyvenimo šaltinis bus žemės ukis ir tos pramonės ar prekybos šakos, kuríos angštai surištos su žemdirbyste Todel pas mus žemės klausimas tai ekonominio valstybės gyvenimo pamatas.

Lietuviai nuo senų senovės nieko taip atsidėję negynė, kaip savosios žemės; prie nieko taip nesiveržė, kaip prie maitintojos-žemelės, kad jos įsigytų savo tėvynėje nors nedidelį sklypelį, nors darželį trobelei pasistatyti. Užtat Lietuvos valdžios nuo seno buvo didžiausias rupestis savo žmonėms kuodaugiausia žemės įgyti. Todel, pradėję tvarkyti savo valstybę, diedieji kunigaikščiai rupinosi apdraudausti savo krašto žemes, kad jos nepatektų svetimiems, leisdami tam tikrais įstatymais įsigyti žemės ir ją valdyti tik čiabuviems žmonėms.

Žemdirbystės svarba reikalauja tinkamo žemės sutvarkymo. Yra pamato spėti, jog lietuviai nuo seniausių laikų valdė žemę atsikiromis šeimynomis. Lietuva buvo pilna kunigakščių dvarų; juose dirbo darbus iš pradžios vergai, kurie tuomet buvo įgijami daugiausia per karus. Pamažėli artimiausi liuosi valstiečiai-žemdirbiai buvo pritraukti dvaruosna prie darbo. Taip tad prasidėjo baudžiava.

Kunigaikščiai, valdydami dideliausius žemės plotus, dovanodavo dvarus užsitarnavusiems karvedžiams, dalydavo juos valdininkams algos vietoje ir kitiems valdiniams ta sąlyga, kad padės reikale ginties nuo priešų. Galingesniems jojant į karą, kiti privalė padėti nudirbti laukus. Ilgainiui luomų santykiai susitvarkė maždaug Vakarų Europos vidurinių amžių feodalizmo pavidalu. Viršiausias krašto valdovas buvo Didysis Kunigaikštis; po juo stovėjo sričių kunigaikščiai-valdovai; toliaus ėjo didieji bajorai, šlėkta; galų gale — valstiečiai.

Kaip kunigaikščio valdomuose dvaruose, taip ir valdininkams išdalytose žemėse ukininkauta maždaug tuo pačiu budu. Darbininkais pirmiausia budavo bernai ir mergos, kurie gyveno pačiame dvare, ar turėjo savo trobelę bei savąjį žemės sklypelį; už darbą jie gaudavo javais taip vadinamą ordinariją, didesnę ar mažesnę, dėstis daugiaus ar mažiau turėjo duotos žemės. Be laukų darbų jie dirbdavo ir visus kitus dvaro darbus.

Skaitlingiausias vienok dvarų darbininkų luomas buvo gyvenantįs ant dvarų žemės žemdirbiai-baudžiauninkai; jie dirbo dvarų žemę ponams už duotą jiems žemės kąsnį; paskirtomis dienomis eidavo dirbti dvaran; likusiuoju laiku jie dirbo žemės sklypą, pavestą jiems patiems pragyventi. Kartais pats dvaras naudodavo ne visą savo ukį, bet persamdydavo sodiečiams už tam tikrą mokestį, nuomą, činšą, kaip antai: malunus, ežerus . . .

Valstiečių tarpe buvo dar ir tokių, kurie už dirbamąją sau žemę dvarui temokėdavo činšą, jokių baudžiavos priedermių nepildydami; tokių nuomininkų ypač daug buvo Žemaičiuose kunígaikščių dvaruose. Kaikas įsigydavo sau liuosybės liudymą ir budavo činšininkas; prie tokių daugiausia prigulėjo vadinami specialistai tarnai, kurie, kaip ir kiti baudžiauninkai, turėdavo žemės, bet versdavos daugiaus amatais. Kartais nebereikalingi dvaro ukiui tarnai budavo perkeliami „ant pinigų“, t. y. činšo, nuomos.

Žemė, kuria naudojosi valstiečiai, buvo paskirstyta labai nelygiai; užtat nelygios buvo ir priedermės. Valstiečiai paprastai turėjo prie sodybos daržus, lauko, miško sklypą . . . Be sodybų tam tikri žemės plotai priderėjo ne vienam kiemui, bet keliems, arba visam kaimui, net ir keliems sodžiams, arba visam valsčiui. Tai buvo paprastai valstiečių naudojamos ganyklos, miškai, balos, ar šiaip jau tuštumos tarp valdomos valstiečių žemės.

Įsigyvenę savo tėvų-protėvių sodybose baudžiauninkai buvo laikomi sėsliais, pastoviais, prie tos žemės pririštais ukininkais, kuriems neleista buvo savo noru jos apleisti. Tas paprotys paėjo iš anų laikų ekonomijos sąlygų; palyginus su žemės plotais, gyventojų buvo nedaug; ukininkavimas buvo naturalis; dvaruose tegalima buvo vesti ukis priverstinu baudžiauninkų darbu. Ilgainiui nustatyta dešimties metų rakas, per kurį valstietis virsdavo žemės belaisviu.

Tokie žemės valdymo santykiai tęsėsi lig XVI šimtmečio. Bet ukininkavimas buvo perdaug nepatogus. Laukai buvo sklypeliais tarp savęs susiprakeršavę; valstiečių žemės įsikišdavo tarp dvaro žemių ir atbulai; vienur stigo žemės, kitur žaliavo dirvonai; vienose šeimynose buvo perdaug darbininkų, kitose nebuvo kam žemės dirbti . . . Visas tas, kenksmingas žemės ukiui, sąlygas mėgino taisyti Zingmuntas-Augustas, naujai skirstant valstiečių žemes maždaug lygiomis dalimis-valakais ir apkraunat juos činšais.

Prie kiekvieno dvaro buvo priskiriamas raikalingas baudžiavos valakų skaítlius. Kame truko valstiečíų, buvo iš kitur atkeliami; kurie buvo dvarui nereikalingi, buvo kitur keliami, ar atskiriami činšininkais. Visa žemė sunku buvo lygiai išdalyti; tai šen, tai ten atlikusius iš rėžių sklypus po 3 deš. davė daržininkams; tokie sklypai dažnai buvo išnuomuojami. Kaikurie svarbesnės tarnybos valstiečiaí gavo po du valaku, ar nuo valako jiems buvo palengvinamos valdymo sąlygos. Amatninkų daugelis gavo „liuosą“ valaką.

Visi kiti valstiečiai turėjo eiti kas savaitė dvi dieni baudžiavų ir keturias talkas. Dirbti reikėjo nuo saulės iki saulei su trijų valandų poilsio pertrauka. Be svarbios priežasties neatėję dvaran buvo baudžiami; praleistas dienas privalė atidirbti; be to, kiekvienas nuo valako mokėjo tam tikrą činšą, didesnį ar mažesnį sulyg trejopos žemės rųšies. Kuríe turėjo nepilną valaką, tie neidavo dvaran dirbti, tik mokėjo činšą nuo margo sulyg žemės gerumo.

Prieš rėžiant valakus, patikrinta, kuri žemė priderėjo mužikams ir todel buvo skirstoma valakais, o kuri-šlėktai, todel neskirstytina. Kame budavo įsiterpę sklypai, pakeista jie kitais. Šitaip šlėkta savo turto stoviu-nuosavybe prilygo ponus bajorus; o žemdirbys-baudžiauninkas susilygino su beteisiais dvaro bernais, kurie valakų sistemoje iš dvaro stalo perėjo trimargių daržininkų duonon.

Ta žemės reforma buvo daroma valdžios dvaruose. Laikui slenkant, kaip kunigaikščių žemėse, taip ir ponų baudžiavos ėjo kaskart sunkyn. Maždaug apskaitoma, kad, baudžiavų díenas, talkas ir činšus paverčiant dienomis, XVIII pabaigoje valstietis dvarininkui turėjęs atidirbti metuose apie 320 dienų; kitaip sakant, savo ukyje buvęs jam belikęs nakties, moterų bei vaikų darbas. Tokiose žemės ukio sąlygose įvyko Lietuvos padalijimas 1795 m.

Patekusiems Rusijai valstiečiams baudžiavos pasunkėjo; ten dvarininkai turėjo didesnes teises; į baudžiauninką žiurėjo, kaip į nuosavybę, kurią galėjo pirkti, parduoti, pralošti kortomis; o baudžiauninkai neturėjo teisės pasiskųsti ant savo ponų . . . Taip tęsėsi lig Povilo I, kurs užgynė imti valstiečius į darbą šventadieniais ir daugiau per tris dienas svaitėje nuo „dušios“. Nemaža Lietuvos dvarininkų sulyg rusų masto padidino baudžiavas nuo „dušios“ vietoje kiemo. Ypač varginga padėtis buvo baudžiauninkų po naujais rusais dvarininkais, kuriems Lietuvoje duota dvarų.

1803 metais Aleksandras I leido dvarininkams tarties su baudžiauninkais ir juos liuosuoti su žeme, ar be žemės, atskirai, net ištisais sodžiais. Atskiri Lietuvos dvarponiai liuosuoja valstiečius asmens žvilgsniu, tai yra: be žemės, ar apčinšuojant, darant juos činšininkais. Vienas Ignotas Karpis 1809 m. paliuosavo savo dvaruóse apie 7000 baudžiauninkų be žemės, bet ir be atlyginimo už suteiktą liuosybę, kas Rusijoje buvo negirdėtas daiktas.

Napoleono karų gadynė daug prisidėjo prie valstiečių liuosybės praplatinimo. Napoleono teisių įvedimas daugelyje valstybių privertė panaikinti baudžiavą. Prusuose tat įvyko 1807 metais; duota valstiečiams asmens liuosybė, bet jokių žemės teisių valstiečiams nepripažinta. Estlandijos dvarininkai 1816 m. paliuosuoja savo baudžiauninkus irgi be žemės. Latvija 1818 metais — taippat be žemės; įsigyti žemei valstiečiai turėjo daryti sutartį su dvarais, pirkties žemės tokiomis sąlygomis, kokiomis dvarininkas sutiks parduoti.

Lietuvoje randasi kaskart daugiau šalininkų valstiečių asmens paliuosavimo, nępripažįstant jiems žemės. Vieni manė įgysią pigių samdomųjų darbininkų ir pakelsią dvarų našumą; kiti norėjo tuo budu pasiliuosuoti nuo varginusių juos reikalingų pašalpų valstiečiams nederliaus metais . . . Buvo norima paliuosuoti valstiečius nuo baudžiavos Vilniaus seime 1817 metais. Rusijos valdžia nepritarė tam, ir sumanymas žlugo. Bet valstiečių tarpe kaskart labjau plečiasi liuosybės gandai.

1831 metų prieš Rusiją sukilimas valstiečiams davė progos savaip suprasti „tėvynės liuosybę“. Rusų feldmaršalas Osten-Saken'as paskelbė valstiečiams, kad jie nebepriklausysią tiems ponams, kurie sukilsią prieš valdžią. Valstiečiai daug kur nustojo klausę dvarininkų, ėję baudžiavų, mokėję činšus, griebėsi keršto, kirto miškus, kėlėsi kitosna vietosna . . . Valdžia konfiskavo 2890 dvarų, atidavė rusams . . . 1837 m. Mikalojus I suteikė iždo valstiečiams valsčiaus savivaldybes sù savo sueigomis, teismais bei renkama vyriausybe.

1841 m. įvykinta kapitulų ir vienuolynų, o 1843 m. ir parapijų žemių sekuliarizacija, priskiriant jas prie valstybės turtų ministerijos, o dvasiškijai paskiriant algas, tartum atlyginimą už paimtasias žemes. Tuo pačiu laiku vakarų gubernijose stengtasi valdžios dvarų baudžiauninkus paversti činšininkais. 1844 m. įsakyta toji apčinšavimo priemonė tuojau pritaikinti valdžios valdomuose dvaruose, išnuomuotuose, pasibaigus kontraktams. Valstiečiai tuo buvo patenkinti, rodžiai mokėjo činšus, dargi senas skolas grąžino; dvarai davė valdžiai gero pelno.

Ir dvarininkai, keldami ukio kulturą, savaime aptiko, esant našesnį samdomųjų darbininkų darbą . . . Kauno gubernijoje apie 1857 metus yra buvę činšininkų valstiečių lig 50% ėjusių baudžiavas; ypatingai daug činšininkų buvo Žemaičiuose. Nevisados apčinšavimas lengvino valstiečių padėtį; dvarininkai, norėdami turėti pigių samdininkų, dalijo valstiečių valakus ir įkurdinėjo naujus činšininkus, kartais visokiais budais kėlė činšus, nors netruko ir gražių artimo meilės pavyzdžių.

Naujos idėjos skelbiamos prisidėjo prie to, kad kaikurie žemės savininkai liuosu noru ėmėsi lengvinti baudžiavos sąlygas; taip pat ir valdžia, ypac per pirmą XIX šimtmečio pusę pradėjo nutarinėti ponų ir baudžiauninkų priedermes valstiečių naudai. Bet visa tai buvo mažmožiai; nė viena tų priemonių neįvedė žymesnio kokio nors pagerinimo baudžiauninkų gyveniman. Didesnį žingsnį toje srityje padarė Aleksandras II, panaikindamas baudžiavą 1861 metų vasario 19 dienos manifestu.

Tam sumanymui prirengti buvo įsteigtas 1857 m. komitetas iš augštų valdininkų. Komitetas, jam nepritardamas, tęsė savo darbus. Bet reikalą pagreitino Lietuvos bajorai; jie padavė komitetan prašymą, norėdami paleisti savus valstiečius, teikiant jiems asmens liuosybę, pripažįstant-sodybas, o del kitos žemės įgijimo darant sutartis su valstiečiais. Caras liepė surašyti Lietuvos bajorams atsakymą, kuriame sveikino jų iniciatyvą, bet pakeitė paliuosavimo dėsnius . . .

Tai buvo garsusis 1857 m. reskriptas, kursai sujudino visą Rusiją. Reskriptas-išsiuntinėtas visiems gubernatoriams ir bajorvedžiams, kad, atsiradus jų tarpe tokių pat sumanymų, žinotų, kaip elgties. Reskriptas buvo paskelbtas net laikraščiuose; taip žemės reforma virto viešu visuomenės klausimu. Svarbiausias reformos dėsnis buvo valstiečiams žemės pripažinimas. Nutarta, kad, paliuosuojant valstiečius, butų jiems pripažinta netik sodybos, bet ir gyvenimui reikalingas laukas.

Valstybė turėjo užmokėti dvarininkams už atsavinamą žemę, pripažintą valstiečiams, o valstiečiai išsimokėti valdžiai per 49½ metų. Metinis činšas, padaugintas 16⅔ kartų, reiškė išperkamąją žemės kainą; nustatyta kasmet mokėti 6% nuo įkainavimo sumos; tais mokesčiais buvo išmokoma ir didelė skola ir nuošimčiai. Nors du kartu išperkamieji mokesčiai buvo sumažinti, o 1905 m. visai panaikinti, tačiau iš tos operacijos valdžia turėjo dar gero pelno.

Nuo manifesto paskelbimo per dvejus metus privalė buti baigtas valstiečių žemės atskyrimas ir pripažinimas. Valstiečiai gavo tą žemę, kurią jie dirbo, kaip baudžiauninkai. Pripažinta žemė ir buvusiems liuosiems gyventojams. 1863 m. prasidėjo išperkamieji mokesčiai. Antrasis lenkmetis paragino vyriausybę labiaus užtarti valstiečius, kad žemės pripažinimas butų atliktas be valstiečių skriaudų. Numalšinus lenkmetį, valdžia vien Lietuvoje atėmė 1794 dvarus, 1864 m. vasario 19 d. pravedė žemės reformą Lenkuose; taip ir Suvalkijoje buvo panaikinta baudžiava.

Baudžiavos panaikinimas turėjo du tikslu: duoti baudžiauninkams asmens liuosybę ir įvesti žemės liuosybę. Sakyta, kad visi lygųs įstatymams, kad žemės liuosybė duosianti geriausių vaisių. Manyta, jog liuosybė privesianti prie to, kad žemė pereis į gabiausias rankas, geriausiai bus padalyta, žemdirbystė bus produktiviškiausia. Duota baudžiauninkams asmens liuosybė; už tai nieko iš jų neimta. Visur maždaug taip buvo padaryta, kad žemė, kurią sau dirbo valstietis, ateityje pripažinta jo nuosavybe; jis paliuosuotas nuo darbo dvaruose, bet pripažintas dvarininkams atlyginimas už atsavintą žemę.

Ta reikalinga žemės reforma, baudžiavos panaikinimas pasirodė ponams pragaištingas: dvarams reikėjo samdyties daugiau darbininkų, statyties naujų didesnių trobėsių, steigties skaitlingesnis inventorius . . . Per tai ne vienas mažiau turtingas ukis pakrypo: žemė pradėjo sprukt iš po bajorų kojų. Lig XIX šimtmečio Rusijoje nebarojai neturėjo teisės pirkties žemės. 1801 m. Aleksandras I išleido įstatymą, kuriuo nebajorai valstybiniai ir paliuosuoti valstiečiai galėjo pirkties valdžios ir šiaip jau neįgyventos žemės ir virsti jos savininkais. Bet ir išleidus tą įstatymą, žemės nuosavybės kaitaliojimas ne ką gyvesnis pasidarė. Visoj Rusijoje lig 1858 m. buvo nusipirkę 270 000 valstiečių apie 1 100 000 dešimtinių.

Kas kita virto, panaikinus baudžiavą. Tuojau pradeda bajorai pardavinėti savo dvarus kaskart dažniaus ir daugiau. Paliuosavus valstiečius, dvarininkams 45-ose Europos Rusijos gubernijose priklausė žemės 87 181 000 dešimtinių. 1907 m.

dvarininkų rankose nuosavios žemės teliko 47925000 deš. Mažėjant žemės plotui, drauge pradėjo didinties žemės skolos. Dvarininkų Žemės Bankas lig 1913 m. sausio I dienos davė paskolos 884 milijonus rub. Tai gryna dvarininkų skola. Kiti akcijiniai žemės bankai lig to pat laiko paskolino 844 mil. rublių; ir toje sumoje didelė dvarininkų skolos dalis. Visos tos paskolos paimtos žemės galvon hipotekos budu. Tam tikros statistikos čia nenustatyta; bet iš tų maždaug 48 mil. deš. žemės, kuri 1907 m. buvo likusi dvarininkų rankose (šiandien ir toji skaitlinė žymiai sumažėjusi) beabejo nemaža dalis priguli dvarininkams vientik fiktiviškai.

Vilniaus Žemės Banke 1912 m. kovo 5 d. p. Meyštovičius apskaitė, kad žemės praskolinimas musų krašte yra šitoks: Trijų bankų-Vilniaus Žemės Banko, Bajorų Banko ir Valstiečių Banko-skola siekianti Kauno gubernijoje 34500000, Vilniaus gub. 31000000, Gardino gub. 27500000 rublių. Toji paskola esanti taip išdėstyta, kad vienai dešimtinei pripuolą Vilniaus gubernijoje 31, Gardino gub. 35, Kauno gub. 41 rublis. Imant visą privatinę nuosavybę, užstatytoji žemė siekianti Vilniaus gubernijoje 65 nuošimčių, Gardino 56% Kauno gub. 49%. Kitose gubernijose, pavyzdžiui Baltijos pajuryje, užstatytos žemės nuošimtis esąs daug didesnis, nes pasiekiąs nuo 75% lig 94 nuošimčių.

1914 m. sausio I dieną Bajorų Banke buvo praskolinti 309 dvarai, kurių 141 buvo bajorų rankose, 168-nebajorų; jie turėjo 162710 hektarų, apie 10% visos bajorų žemės; jie buvo įkainuoti 23½ su viršum milijonų markių, arba 146 markių vienam hektarui; skolos jie turėjo 15,6 mil. markių, po 85 markes ant hektaro, tai yra 58,4% įkainavimo kuone augščiaisia leistą norma 60%. Jei kas yra padėjęs bajorams tai Valstiečių Žemės Bankas; jisai supirkinėdamas dvarus, labai pakėlė jų žemės kainą ir tuo padidino nuslinkusių dvarų vertę.

Bet ir valstiečiams yra nemaža gero padaręs Valstiečių Žemės Bankas. Po baudžiavos panaikinimo ir valstiečiams žemės atidavimo pasirodė, kad ne vienas, ką tik įsteigtas ukis, labiausia Rusijos gilumoje, sunkiai gyvuoja, neužtenka duonos, ypač neužderėjimo metais, turi buti valstybės šelpiamas, negali mokėti už žemę išperkamųjų mokesčių . . . Ilgesnį laiką pikto šaknį matyta žemės trukume. 1882 metais-įsteigtas Valstiečių Žemės Bankas valstiečiams žeme aprupinti.

Nežiurint pirkimų, kuriuos tarpininkaujant Žemės bankui, darė valstiečiai, valstiečių negalavimas vis buvo jaučiamas. 1902 metais kiekviename apskrityje buvo sušauktos tam tikros tarybos, kuriose greta dvarponių dalyvavo ir valstiečių atstovai. Tarybų dauguma buvo tos nuomonės, kad menko žemės ukio stoviu kaltas netiek žemės trukumas, kiek gyvenimas sodžiuose, kame negalima esą, kaip reikiant, ukininkauti; kad toje pakraipoj esančios butinos reformos.

Valstiečių žemės reformas kiek tiek pastumėjo priešakyn kilusi po nelaimingo rusų japonų karo revoliucija; bet ir dabar mėginta vis mažų priemonių. *Valstiečių skoloms sumažinti 1905 m. panaikinti žemės išperkamieji mokesčiai;* žemės trukumui papildýti Valstiečių Žemės Bankas gavo platesnių teisių pirkti privatinius dvarus ir juos dalinti valstiečiams. 1906 metais pavedamos kaikurios valdžios žemės Valstiečių Žemės Bankui valstiečiams dalyti.

Nors tos priemonės atskiriems valstiečiams yra pagerinusios jų stovį bet *geresnių vaisių valstiečiai susilaukė iš* žemės tvarkomųjų 1906, 1910 ir 1911 metų *įstatymų apie dalijimą sodžių vienkiemias.* Kaimuose visur viešpatauja trilaukis ukis ant ilgų siaurų dirvų; viensėdijoje aplink trobas čia pat laukai platesniais kąsniais geriaus išdirbami; trilaukis ukis pakeičiamas dauglaukiu su pašarinių žolių sėjimu. . . Trumpai sakant, ant atskiro žemės gabalo sodietis gali kur kas geríaus ukininkauti.

Tos reformos pas mus, ypač Kauno gubernijoje buvo lengviau pravesti delto, kad, naikinant baudžiavą, kaikuriuose apškrityse: Telšių, Raseinių Šiaulių ir Panevėžio žemė buvo duota vienkiemiuose. Tuomet buta 12,600 viemkiemių su 185,000 dešimtinių, arba virš 10 °/₀ visos žemės, duotos valstiečiams, kurie gavo 1,750,000 deš. Prie to prisidėjo ir toji aplinkybė, kad valstiečiai, matydami kaimynų, Prusų, Kuršo vienkiemių pavyzdžius, patįs ėmė skirstyties vienkiemiais.

Pradedant nuo 1870 metų patįs sodiečiai yra įsteigę 5,400 vienkiemių su 88,000 dešimtinių arba 5 °/₀ valstiečių žemės. Taip kad, įsteigiant žemės tvarkomąją komisiją, buvo Lietuvoje 18,000 vienkiemių su 273,000 dešimtinių, kurie apėmė virš 15 ₀/° visos sodiečių žemės. Žemės tvarkomosios komisijos darbus kiek tiek apsunkino servitutai, butent bendroji valstiečių žemė su dvarais: nelengva buvo susitarti del bendrosios žemės pasidalinimo.

Kauno gub. žemės tvarkomoji komisija 1907-1912 m. tarpe išdalijo vienkiemiais 22,920 ukių su 304226 dešimtinėmis, apie 20 % valstiečių žemės; o 1913 m. išėjo vienkiemiais 6,000 ukių. Vidutiniškai vienkiemio ukis siekia maždaug 13 dešimtinių didumo. Vilniaus gub. tuo pačiu laiko tarpu išdalyta 13,000 dubų su 127,672 deš., beveik 14 % buvusių dar valstiečių dubų. 1913 m. išdalyta 1152 ukiu su 14,348 deš. Vidutinis ukio didumas — apie 10 dešimtinių, kurių gana šeimynai pragyventi.

Pakelti ukio našumui, pamokinti sodiečius ukininkauti buvo steigiamos ukio mokyklos: vidurinė Dotnavoje, žemesnės Joniškėlyje, Paverkšnyje, buvo įvedami pavyzdiniai ukiai, pieninės, rodančios, kaip suvartoti pieną. Palengvinti sodiečiams perėjimo laiką, kas reikalauja didelių išlaidų ypač trobas perkeliant, žemės tvarkomosios komisijos *buvo duodamos paskolos* 15 metų be nuošimčių ir dalis rąstų papigintomis kainomis.

1912 m. sausio 1 d. Lietuvoje iš Valstiečių žemės Banko turėjo pasiskolinę virš 11,000 ukių drauge 400 000 hektarų, įkainuotų apie 48 mil. markių, įskolintų lig 82—85 % vertės; vidutiniškai įkainuota hektaras 120 mk., duota paskolos 100 mk. Kauno gub. tuo metu buvo paskolinta 3542 ukiam su 69288 hektar; jie buvo įkainuoti 9 mil. su viršumi; paskolos turėjo 7 ¾ mil. apie 83 % vertės; vienas hektatas kainuota 134 mk., skolos duota 112 mk. Suvalkų gub. buvo paskolinta 100 ukių apskritai po 14 dešimtinių; įkainuota 350,000 markių, paskolinta 280,000; ant hektaro kainos 230 mk. duota paskolos 192 mk., arba 83 % įkainavimo.

Melioracijos reikalams Valstiečių Žemės Bankas mažai teduodavo, Nuo 1897—1912 m. gauta Kauno gub. 111,505 rub.; iš jų 107,325 rub. lieknas sausinti; kiti 4180 trobėsiams statyti. Vilniaus gub. melioracijai paskolinta 1897—1910 m. 30,000 r. baloms nusausinti, o 4,180 r. ukio troboms statyties. Lietuvoje balų yra nemaža, kurios nusausintos gali buti geros ganyklos, net ir pievos. Dar buvo duodamos paskolos pavyzdiniams sodams sodinti, pavyzdiniams ukiams steigti, ukio padargams pirkties, veisliniems gyvuliams auginti. . .

Svarbiausius Valstiečių Žemės Banko tikslas, kaip skelbia jo įstatai ir viešieji augštųjų žemės įstaigų įsakymai, instrukcijos, aprupinti žeme vietos valstiečius, kurie maža teturi ar visai neturi žemės, tačiau kurie nėra pasimetę su ja, kurie tebėra prie ukio. Bankas pildydavo savo priedermes šitaip: ar pats pirkdavo dvarus ir paskui parduodavo juos išskirstytus valstiečiams, ar tik skolindavo jiems piningų patiems žemės pirkties. Abudu banko kredito keliu turėjo visiems lygiai buti prieinamu; bent niekur nei įstatuose, nei viešose instrukcijose neišskirti vadinamieji „kitatikiai“ valstiečiai.

Musų krašte Valstiečių Žemės Banko veikimas šitaip išrodo: Nuo savo įsteigimo 1883 m. lig 1911 m. nupirko jis Suvalkų gub. I, 674 deš. Kauno gub. -60, 700 deš., Vilniaus gub. -104, 964 deš., Gardino gub. 192, 793 deš. O nuo 1911-1915 m. išparceliavo vien Kauno gub. 46,900 deš., kurias nupirko 3341 savininkas. Iš to žemės ploto musiškiai tegavo tiktai kelintą, gal dešimtą nuošimtį; likusioji dalis buvo paskirta kolonistams; jų tarpe buvo net atėjunų iš kitų gubernijų-rusų. Pirkties žemės tiesiog iš banko lietuviams buvo nelengvas daiktas.

Antrasis žemės pirkimo budas, banko kreditas, buvo truputį daugiau prieinamas lietuviams, bet ir čia jie sutikdavo daugybę kliučių. Bankas pav. turėdavo dvi kredito normas: jeigu jis savo žemę parduodavo valstiečiui, tai turėdavo žiurėti, kad pirkėjo nuosavybė nebutų didesnė su perkamaja žeme, kaip 15-17 dešimt. Kauno ir Vilniaus gubernijose; jei valstietis pats pirkosi žemės ir tik paskolos reikalvo iš banko, tai toji norma galėjo siekti maždaug 40 deš. Tuo tarpu bankas netaip elgdavosi: rusui kolonistui duodavo iš savo fondo lig 20, kartais ir iki 30 deš., o lietuviui, kurs prašė tik paskolos, taigi turėjo teisės naudoties antraja norma, pakišdavo pirmą ir atmesdavo jo prašymą.

Tačiau, nežiurint visų kliučių, antruoju budu, tai yra skolindamies iš banko pinigų valstiečiai nuo 1906-1910 m. nusipirko: Vilniaus gub. 12,073 deš. už 1,027,901 r.; Kauno gub.-11, 788 deš. už I, 078,323 rub.; Suvalkų gub. 356 deš. už 43,834 rub.; išviso banko padedami valstiečiai nusipirko 24,000 dešimtinių su viršumi maždaug už 2 milionu rublių. Pirkėjai daugiausia vietos valstiečiai; rusai per banką maža tepirkdavo; jei pirkėjų skaičiuje rusų kolonistų buvo 10 nuošimtis, tai musiškiai bus įgiję tuo budu kokių 22,000 dešimtinių, taigi nė pusės to, kiek tais metais buvo banko paskirta parduoti tose gubernijose, nes apie 60,000 dešimtinių.

Kyla klausimas, gal vietos gyventojai perdaug aprupinti žeme ir jiems žemė nebereikalinga? *Etnografinėje Didžioje Lietuvoje yra žemės 7,525,979 deš. Valstiečiai valdo 3,773,529 deš. Dvarininkai - 2,708,419 deš.* Valdžia ir visuomenės įstaigos 820,920 deš. Miesto žmonės ir pirkliai 199,847 deš. Dvasiškija 18,085 deš. Iki 60°/₀ visos žemės priklauso mažiems ir vidutiniems žemdirbiams, kurie sudaro beveik 98°/₀ visų žemdirbių, o likusieji nuošimčiai yra dvarininkai, turints virš 100 deš. žemės.

Dvarvinkų 15 turi daugiau 10 tukstančių dešimtinių. 476 dvarininkai, turintįs nemažiau 1000 des., valdo 21, 6% visos žemės (1,450 tukst. deš.); tuo tarpu apie 100 tukstančių mažažemių, valdančių nadaugiau kaip 10 deš., kurie sudaro trečdalį visų žemdirbių, žemės teturi 7,7%, arba 520 tukst. deš. Nuo 10-20 deš. sudaro beveik pusę visų žemdirbių skaičiaus (47, 5%) ir valdo 1,891 tukst. deš., arba 28% visos žemės. Nuo 20-30 deš. sudaro 12% visų žemdirbių, valdo žemės 810 tukst. deš., arba 12% visos žemės.

Gyventojų etnografinėje Didžioje Lietuvoje yra 4,307,800 žmonių; valsčiuose gyvena 3,805, 100; jų tarpe 2,525,243 turi žemės; *mažažemių yra 175,034;* tarp jų 112,283 gyventojai teturintįs nedaugiau 3 deš. Tikrasis *bežemių skaitlius* nustatyti sunku; bet jų yra *virš pusės milijono.* Tuo tarpu kad 4-5 gyventojų nuošimčiai-dvarininkai valdo beveik pusę Lietuvos žemės, virš pusės milijono žmonių skursta be pastovaus pragyvenimo šaltinio ir važiuoja kasmet po kelioliką tukstančių stipriausių žmonių svetur duonos jieškoti.

Toks žemės paskirstymas nėra normalis agrariniame krašte. Aišku, jog reikia padidinti žemės plotas mažažemiams ir suteikti žemės užtektinai bent daliai bežemių, tebeužsiimančių žemės dirbimu. Bet iškur gauti žemės šitam reikalui, kokiomis sąlygomis galima butų jos gauti bei kokiomis sąlygomis galima butų žemės duoti jos reikalaujantiems, kad musų krašte svarbiausia socialio klausimo dalis butų tinkamiausiai išrišta, žemės ukis ir visas ekonominis šalies gyvenimas pagerėtų.

Iš kur žemės gauti? Rišant šitą klausimą, *negalima perdaug atsidėti ant valdžios žemės.* Jos nadaug tėra tinkamos atiduoti bežemiams ir mažažemiams valstiečiams. Tiesa, vyriausybė turi gana didelius žemės plotus, bet beveik jie visi užimti miškais. Kauno gubernijoje valdžiai priguli žemės 167,300 dešimtinių; iš jų 165,309 deš. po mišku. Suvalkų gub. iš viso valdžios žemės-apie 204,000 deš.; tame skaitliuje žemės netinkamos dirbti 19,727 deš. ir 171,960 deš. miškų. Vilniaus gub. iš 315,000 deš. valdžios žemės miško yra 257,000 deš.

Išviso etnografinėje *D. Lietuvoje yra miškų* 1,520,779 dešimtinių, *maždaug 20% viso žemės ploto.* Pačios didžiosios Lietuvos girios yra: „Žalioji“ pas Vabalninkus, turinti 9,252 deš,; Vainutos — 6,167 deš .,Rumšiskės ir kitos; jos priklauso valdžiai. Dedesni miškų plotai (maždaug apie 65% visų miškų) yra dvarininkų nuosavybė. Pavyzdžiui, Rietavos kun. Oginskis turi 20,000 deš.; Gruždžių-Žagarės Nariškinas 14,907 deš . . . Vokiečių okupacijos metu Lietuvos miškus be pasigailėjimo naikino vokiečiai, neatsižvelgiant miško kirtimo taisyklių; medžio ėmė netik karo reikalams, bet ir varė didelę prekybą su įvairiomis firmomis; iš spigliuotų medžių sunkė sakus, naikindami dar augantį mišką . . .

Miškas yra didelis krašto turtas, ukio ir gerovės pamatas; jis duoda gvventojams medžiagos įvairioms jų reikmenėms kasdieniame namų gyvenime. Medžiai turi didžiausios vertės pramonėje; iš jų gaunama derva, surgučas, kanifolija, uksaus rugštis, medžio spiritas, skipidaras, anglis, soda, potašas, popieris, siulai. Paskutiniu laiku ypač žymiai pakilusi čeliulozos reikšmė, kurios pasaulyje dabar gaminama lig 500 milijonų pudų. Tuo budu miškas, kaipo prekė, duoda nemažą įeigų jo savininkui, daug pelno verteivoms, pramonininkams ir teikia uždarbio šalies rankpelniams-darbininkams . . .

Be tiesioginio pelno, kurio turi krašto gyventojai iš miško, jis dar yra naudingas visos šalies ukiui oro žvilgsniu. Miškai švelnina klimatą, išlaiko drėgmę ir šalina kaip karščius ir sausras, taip speigus ir šalčius. Iškirtus miškus, pradėtų džiuti, didieji musų krašto vandenįs imtų slugti, musų laukai pradėtų stigti drėgmės, o smėlynai netekę užtvaros, pasidarytų pustomųjų smėlių tyrais, kokių jau turime Vilniaus gubernijoje; žiemos metu, nesant miškų priedangos, vėjai nešiotų sniegą, užpustytų kelius, nupustytų laukus ir žieminiai javai kęstų šaltį, net iššaltų . . . Musų kraštas pasidarytų nederlingas, nes viešpatautų sausmečiai ir vėjai nešiotų smėlius bei sniegą.

Delto kad Lietuvos kraštas nedaug teturi miško, perdaug skinti miškų, daryti ariamos žemės negalima. Rąstams ir kurui Lietuvos ukininkas išleidžia daug pinigų. Daug kas gyvena menkose, šaltose, drėgnose trobose . . . Tuo tarpu vietos miškai teriojami, vežami užsienin; todel ir miškų kainos nustatomos užsienių pirklių, kame nėra miškų. Reikia taip sutvarkyti bent valdžios miško ukis, kad gyventojai vargšai gautų miško žemesnėmis kainomis, kiti sulyg vietos sąlygų. Reiktų taip gi tvarkyti ukis privatinių dvarininkų miškų, kad nebutų kaip lig šiol, be jokios atodairos, kas bus ateityje, naikinamas.¹)

---

¹) **Žemės Ūkio ir Valstybės Turtų Ministerijos ĮSAKYMAS Miškų paėmimo klausimu 1920 m. spalių 14d.**

Einant Žemės Reformos įvedamuoju įstatymu miškams, pelkėms, vandenims ir privilegijuotai įgytoms žemėms nusavinti įsakau privatinius miškus nusavinant laikytis šių taisyklių:

§ 1. Lietuvos Respublikos sienose priklausą privatiniems žmonėms didesni, kaip 25 dešimtinių (50 margų arba 27, 17 hektarų), miško plotai

Visos musų politinės partijos po valdžios žemių siulija imti žemės fondan *bažnyčių, cerkvių, vienuolynų žemes*. Bet ir tų žemių nedaug sulyginant tėra. Suvalkų gub. prie bažnyčios tėra vos 3 deš., kurios dalį užima bažnyčia, šventorius, klebonija, kiti reikalingi trobėsiai, sodas, rinkelė žmonėms atvažiavusiems sustoti. Paėmęs likusią žemę ne ką su ja benuveiksi; o kunigų laikymas žymiai pabrangtų tiems patiems žmonėms. Kauno ir Vilniaus gub. prie bažnyčių yra maždaug po valaką. Cerkvių žemės jau valstybės rankose. Ir paėmę bažnyčių žemes, nebekiek mažažemių teįkurtų.

Vienuolynų žemės, kurios etnografinėje Didžioje Lietuvoje buvo 4,494 dešimtinės, nebėra ką minėti, nes, išsikrauscius iš musų krašto stačiatikiams vienuoliams, vienuolynų žemės klausimas savaime išrištas: jų žemę paėmė valdžia. Teliko keletas katalikų vienuolynų, kurie turi nedidelius palivarkus,

---

su miško kirtimais ir mišku laikoma žeme paimti Miškų Deparmento valdyti ir tvarkyti.

I pastaba: Mišku yra vadinami miškų veislių medžiais ir krūmais apaugę žemės plotai ir kirtimai juose ar kelmynai bei žemės, miškų ūkiui skiriamos.

II pastaba: Neimami Miškų Departemento valdyti miškai ir kirtimai, jei jie priklauso miestams, miesteliams, sodžiams arba savininkams, kurie turi išvisa nedaugiau, kaip 70 dešimtinių žemės, taip pat darbo bendrovėms, kurios turi ir sunaudoja tuos miškus savo narių gyvenimo reikalams.

§ 2. Paėmimo laikas prasideda nuo Miškų Departemento arba Miškams paimti Komisijos buvusiam savininkui arba įgaliotiniui įsakymo paskelbimo dienos ir baigias Miškams paimti Komisiios tam tikro akto surašymo diena.

§ 3. Miškams paimti sudaromos tam tikros miškams paimti Komisijos šios sudėties: pirmininkas, vietinis Miškų Urėdas arba Miškų Departemento tam reikalui skiriamas įgaliotinis, apskrities višininkas arba jo pavaduotojas, apskrities ir atatinkamo valsčiaus savivaldybės po vieną atstovą ir buvusio savininko arba jo įgaliotinio.

I pastaba: Komisija yra teisėta, jei joj dalyvauja Miškų Urėdas arba tam tikras Miškų Departemento atstovas ir dar ne mažiau kaip du Komisijos nariai.

II pastaba: Reikalui esant Komisijos Pirmininkas gali kviesti žinovų ir patarėjų.

§ 4. Miškams paimti Komisijos Pirmininkas buvusiam miško savininkui praneša apie miško žiūrėjimo dieną ir vietą.

§ 5. Darant miško ėmimo apžvalgą, miškams paimti Komisija drauge suima miškų planus, aprašymus ir dokumentus, pažymi juos paėmimo akte ir drauge su juo įteikia Miškų Departamentui.

Pastaba: Nesant § 5 nurodytų dokumentų ar neatvykus į nuskirtą vietą buvusiam miško savininkui arba jo įgaliotiniui, miško paėmimas nesustabdomas.

§ 6. Miškų paėmimo akte įrašoma:

a) miško aprašymas, einant Miškų Departemento išleista anketa arba tas aprašymas pridedamas skyrium prie aktų su narių parašais; b) Komireikalingus jiems pragyventi. Pripažinus vienuolynų esimą, reikia pripažinti jiems teisės turėti žemės. Esant sąžinės laisvei, visuomet rasis žmonių, linkusių vienuolių gyveniman; bus vienuolynų, turės kas nors juos laikyti; o turėdami žemės, patįs save išlaikys.

Pas mus *negalima patenkinti* vietos valstiečių *bežemių ir mažažemių reikalų be dvarų žemės.* Dvarų nuo 200 lig 500 dešimtinių yra Kauno gubernijoje 855, Vilniaus gub.-703 dvarai. Nuo 500 deš. lig 1000 yra Kauno gub.-338, Vilniaus gub. 297 dv. Nuo 1000-5000 dešimtinių Kauno gub. yra 224 dv., Vilniaus gub. 228 dv. Viršiau 5000 dešimtinių Kauno gub. yra 30, Vilnaus gub. 28 dvarai. Suvalkų gubernijoje yra 27 dvarai, turintįs viršiau 3000 margų. Vienas trečdalis dvarininkų žemės yra miškai; be to, negeros žemės, vandenų, lieknų yra taipgi nemaža.

Be abejó, suvartojus ir visą dirbamą dvarininkų žemę, neužtektų bežemiams ir mažažemiams valstiečiams aprupinti. Duodant bežemiams po 10 dešimtinių ir mažažemiams pridedant lig 10 dešimtinių, kad pragyventi galėtų ir patįs ją išdirbtų be samdininkų, tai yra, dalijant žemę sulyg taip vadinamos darbo normos, truktų daugybės žemės. Kaip rodo valdžios suriktos žinios, norėtų gauti žemės beveik visi musų bežemiai (95-99 %) ir kuone visi mažažemiai (92-98 %), nebesakant

---

sijos narių skirtingos nuomonės ir pastabos; c) servitutų aprašymai ir jų teisių laikytojų reikalavimai bei dokumentai ar jų nuorašai; d) parduotojo miško plotai, prikergiant prie aktų šiuo reikalu reikalingus paaiškinimus ir nurodant Miškų Departamento duotus kirsti leidimus (žiūrėk § 9); c) kitos reikalingos žinios.

§ 7. Miškų darbartiniai valdytojai ir sargyba pasilieka senose vietose ir saugoja miškus,vaduodamies Laikinosios vyriausybės 1919 metų vasario mėn. 4 dienos įsakymu.

§ 8. Minėti § 7 žmonės Miškams paimti Komisijai gali raštu pareikšti apie norą Miškų Departamente tarnauti. Tuos pareiškimus Miškams paimti Komisija su paėmimo aktu ir kitais dukumentais teikia Miškų Departamento nuožiūrai. Komisijos Pirmininkas gali aukščiau paminėtiems prašytojams pavesti mišką saugoti ir jo ūkį vesti.

Pastaba: Nesant minėtų § 8 pareiškimų, miškams paimti Komisijos Pirmininkas laikinai paskiria miškų prižiūrėtojus iš kitų žmonių ir apie tai tuojau praneša Miškų Departamentui.

§ 9. Miškams paimti Komisijos Pirmininkas drauge su aktu praneša Miškų Dapartamentui, kurių metų yra kirtimai, kiek miško jau iškirsta arba kertama ir kam, kiek, iš kurių metų sąmatos reikia toujau skirti medžių kirsti.

§ 10. Privatinių savininkų miškams tvarkyti, kurie tuojau negali būti perimti Miškų Departamento žinion, tvarka nustatoma skyrium šio įsakymo papildyme.

§ 11. Šį įsakymą Miškų Departamentas vykdo tuojau.

apie musų emigrantus, norinčius grįžti savo kraštan. Bežemiai tuomet, neturėdami uždarbio didesniuose ukiuose, kaip lig šiol, neturėtų kuo gyventi.

Bet neziurint sunkenybių reikėtų daryti, kas galima. Paliuosuoti 1861-4 metais nuo baudžiavos valstiečiai nudžiugo, pasijutę liuosais piliečiais. Dabar jie laukia iš valstybės 1861-4 m. reformos ribų praplatinimo, butent bežemių ir mažažemių žeme aprupinimo bei agrarinio klausimo pas mus tinkamo išrišimo. Rišant šituos klausimus, *priverstinas didelių dvarų išpirkimas,* kaip tat jau sykį padaryta, naikinat baudžiavą, *sulyg tam tikro įkainavimo šiandien yra neišvengiamas.*

Daugelis dvarų praskolinta bankams ir privatiniems asmenims; jie savininkams tepriklauso vien fiktiviškai. Praskolinti dvarai nebegali, kaip reikiant, ukininkauti: žemė nualinta; samdomi darbininkai gyvena sugrusti su šeimynomis angštuose, tamsiuose, drėgnuose, šaltuose, apgriuvusiuose butuose; mažai mokami sunkiai dirba, menkai valgo . . . Toks ukininkavimas skriaudžia netik darbininkus, bet daro skriaudą ir visam krašto ukiui.

Visuomenės gerovė turi augščiau stovėti už atskirų asmenų naudą. Kraštui bus tik nauda, jei vieno perdidelio dvaro vietoje įsikurs kelios dešimtįs, ar net keli šimtai smulkesnių savininkų. Niekas neginčija valstybei teisės priverstinai išpirkti svetimą žemę, jei reikia kur nors del visuomenės labo pravesti gelžkelis, kasti perkasai . . . Valdžia visuomenės gerovei turi teisės atsavinti privatinę nuosavybę.

„Su pamėgimu¹) remiama nuosavybės teisė ir tuo, kad privatinė nuosavybė geriausiai laiduoja tvarkų turtais aprupinimą žmonių draugijiniame gyvenime. Bet, jei kame nors ir kuomet nors nuosavybė įgija tokias formas, kurios tojo laukiamo geresnio bei tvarkaus aprupinimo nepalaiko bet jį trukdo, tai esantieji nuosavybės santykiai reikalingi rimtos reformos“.

„Imkime pavyzdžiui, kad kokiame nors krašte sveikas pasidalijimas į mažą, vidutinę ir didelę žemės nuosavybę dingo, kad vienpusiškai išsiplėtojo didelių žemės plotų valdymas, ar kad jis esamoje kiekybėje ir sąplatoje-nebesutaikomas su visos tautos gerove (vidujinės kolonizacijos reikalas!). Tokiame

---

¹) Taip rašo didžiausias vokiečių ekonomistas Genrikas Peschas S. J. savo knygoje „Sozialisierung“ Freiburg im Breisgau 1919 m. 28 pusl.

atvejyje valstybė turi teisės pataisyti nuosavybės santykius, pripažindama užtenkantį atlyginimą. Tam . . . gana turimos válstybės jurisdikcijos ginti visuomenės labą“.

Konfiskuoti be atlyginimo, kaip tai kaikurios partijos reikalauja, negalima, nes tai prieštarauja teisybei. Nemokant buvusiems žemės savininkams, nukentėtų netik savininkas, bet ir visuomenė. Dvarininkų dauguma yra praskolinusi žemes; bankuose jie turi skolos apie 60 % žemės vertės; daugelis turi pasiskolinę iš atskirų žmonių. Paėmus jų žemes be atlyginimo, dvarininkai negalėtų išmokėti skolininkams; žutų ne bankų, bet visuomenės pinigai. Yra net užsienių bankuose skolų; jų niekas nedavonos. Išmokant praskolintų dvarų skolas, kodel neatlyginti tiems dvarininkams, kurie geriaus ukininkavo, taupiau gyveno ir neužsidė jo skolų maštos.

Vienok *žemės organai galėtų atskiruose atsistikimuose paimti kaikuriuos dvarus ir be atlyginimo* buvusiems faktiniems, tik rasi neteisėtiems jų valdytojams. Ne vienas dvarininkas pajutęs 1861-4 m. žemės reformą, vietomis visai pavarė valstiečius nuo žemės, kurią nuo senų senovės jie dirbo, vietomis perkėlė nuo geresnės žemės ant blogesnės, vietomis atėmė valstiečiams ganyklas . . . Iš paliuosuotų šitaip žemių pasidarė sau palivarkų. Tokiuose atvejuose galėtų nebuti kalbos apie atlyginimą, bet apie teisių atitaisymą valstiečiams.

Net, pritaikant 1861-4 metų žemės reformą, padaryta valstiečiams daug skriaudų. Reikia pažymėti, kad sulyg įstatymo visa žemė, kurią jie tuomet dirbo, turėjo tekti valstiečiams. Daugelyje vietų, kame valstiečių komisarai ir taikos tarpininkai buvo teisingi žmonės, reforma buvo teisingai pravesta; bet ne viename atvejyje neteisingi valdininkai pakreipė įstatymus valstiečių nenaudon ir neteisingos dvarininkų pastangos įvyko.

Kaikurios žemės, buvusios iš senovės valstiečių valdyme, buvo jiems neužrašytos; ir valstiečiai liko tai be geresnės žemės, tai be ganyklų, tai be servitutų, bent su mažesniais servitutais, kaip lig reformos. Valstiečiai lig šiol savomis laikė tas žemes, kurios buvo neteisingai jiems atimtos; ilgai po teismus ješkojo savo teisių atitaisymo; bet visi raštai buvo padaryti ne jų naudai, ir bylos buvo be pageidaujamų vaisių.

Taip-pat be atlyginimo turėtų buti atiduotos valstiečiams dvarponių žemės servitutų vietoje. Čia negali buti kalbos apie atlyginimą. Dvarponis už paliuosavimą nuo servitutų priedermės atsilygintų žeme; o valstiečiai, gavę žemės už servitutus, atsisakytų nuo teisės ganyti galvijus ant dvarponio žemės, gauti rąstų, ar kuro iš dvarponio miškų . . .

1913 m. Kauno gub. iš 1657 dvarų 184 turėjo servitutų priedermių su žemės plotu 201688 dešimtinių; jomis naudojosi 770 kaimų. Vilniaus gub. iš 2088 dvarų servitutų priedermes turėjo 612, jų žemės plotas siekė 508510 deš.; jomis naudojosi 1743 kaimai. Suvalkų gub. $^2/_3$ dvarų apsunkintų servitutų priedermėmis ir $^2/_3$ kaimų tas teises turi. Gardino gub. iš 1432 dvarų servitutų priedermes turėjo 382 dvaru su žemės plotu 496211 deš.; jomis naudojos: 711 kaimų.

Be atlyginimo galėtų buti paimtos majoratų žemės; kadangi majoratai gauti savininkų, ar jų bočių dovanomis nuo valdžios už tariamuosius nuopelnus, ypač malšinant maištus; kadangi tiek laiko naudodamies pergausiai sau atsilygno už butus ar nebutus nuopelnus, — tai tie dvarai be išpirkimo turėtų buti grąžinami valstybei visuomenės reikalams.

Majoratai buvo sudaryti valdžios, pavesti rusams, kurie neturėjo teisės nei parduoti, nei užstatyti, nei padalyti vaikams, bet palikti vyriausiam (majori) sunui. Jei valdanti giminė miršta be įpėdinių, dvarai grįžta valdžiai; jei nemoka mokesčių, valdžia uždeda savo globą. Suvalkų gub. majoratai padaryti caro 1835 m. įsakymu; turi žemės apie 120,380 margų, 6,8 % viso žemės ploto. Kauno, Vilniaus ir Gardino gub. sudaryti 1842 m. paliepimu; bet čia žemės turi sulygiant mažiau.1)

Kaip kitos žmogaus teisės, taip ir nuosavybė už didelę kaltę gali buti panaikinta. Nuo senovės už didelius prasi-

---

1) Einąs Respublikos Prezidento pareigas, Steigiamojo Seimo Pirmininkas skelbia šį Steigiamojo Seimo 1920 m. rugpjučio mėn. 11 dieną priimtą įstatymą: ŽEMĖS REFORMOS ĮVEDAMASAI ĮSTATYMAS miškams, pelkėms, vandenims ir privilegijuotai įgytoms žemėms nusavinti.

1 §. Lietuvos Respublikos naudai nusavanima privatiniems asmenims priklausantieji: a) miškai ir kirtimai, jei jie didesni negu 25 deš.; b) pelkės ir durpynai; c) atvirieji, neišdžiustantys vandenys su upių srovės vieta ir ežerai; d) žemės gelmių turtai ir mineralinių vandenų šaltiniai ir jų eksploatacijai reikalingas žemės paviršiaus plotas.

PASTABA: Norodytųjų a, b, c, punktuose turtų nusavinimas neliečia, jei jie priklauso miestams, miesteliams ir sodžiams arba savininkams, kurie išviso turi nedaugiau, kaip 70 deš. arba 140 margų žemės, arba darbo bendrovėms, kurios turi ir naudoja minimus turtus savo narių gyvenimo reikalams, išskyrus pelkes, kada jų džiovinimas reikalingas žemės melioracijai ar gyventojų sveikatai.

2 §. Majoratai ir lėnų teisėmis valdomieji dvarai, taip pat Rusijos caro ar jo valdžios atskiriems asmenims ar įstaigoms Lietuvoje dovanotieji dvarai, žemės ir kitas nejudomas turtas, lygiai instrukciniai ir rusų valdžios paleng-

kaltimus valstybei, už parsidavimą svetimai valdžiai, už tėvynės išdavimą buvo konfiskuojamas turtas, o kaltininkai tremiami. Šiandien šis tas panašaus atsikartoja; susikurus nepriklausomai Lietuvai, piliečių dalis stojo tai vienų, tai kitų priešų pusėje ir aktyviai kai kas net su ginklais rankose veikia prieš valstybę . . . Kaip kitų valstybių, taip ir Lietuvos valdžia galėtų, bausdama kaltuosius, konfiskuoti jų turtą ir dalyti musų nepriklausomybės gynėjams, karžygiams-kariškiams . . .

Reikia priimti atlyginimo dėsnis teisingiems savininkams. Bet nėra leistinas daiktas duoti teisės nors ir teisėtam savininkui reikalauti už atsavinamą žemę, kiek kas panorės, imti rinkos kainą. Visuomenės reikalas ir čia privalo buti augščiau statomas, negu atskirų savininkų nauda. Jei visuomenės labas duoda teisės valdžiai priverstinai išpirkti, tai ji gali

---

vintomis sąlygomis įgytieji dvarai su visu jiems priklausomu turtu ir inventoriumi, skelbiami Lietuvos Respublikos nuosavybe ir buvusieji jų valdytojai jokio atlyginimo negauna.

Pastaba I. Turimosios prie nusavinamųjų miškų žemės plotų, vandenų ir pelkių, prigulėjusiųjų nurodytiems I ir 2 §§ savininkams, vietos gyventojų servituto ir kitos naudojimo teisės palieka neliestos.

Pastaba II. Vykdant šį §, imami visi dvarai ir ūkiai, kurie yra valdomi sulyg įstatymo apie majoratus Vakarų krašte (Rusų įst. I d. §§ 304, 494-512, 969, 1181-1183, 1214-1217 ir 1263) ir taisyklėmis, nustatytomis Rusijos valdžios įsakymais apie majoratus buvusios Lenkijos gubern. iš 1835 m. spalio 4-16 d. ir 1842 m. gruodžio 6 d. Rusų įst. Rink. VIII t. I d.) prie I-jo str. priedas ir I pasataba.) 1864 m. lapkričio m. 27 d. ir 1865 m. gruodžio 14-26 d. pat. 1871 m. liepos 1-13 d., arba yra įgyti naudojantis privilegijomis, kilusiomis iš įstatymų: 1864 m. kovo 5 d., 1864 m. kovo 23 d. 1863 m. liepos 23 d., 1867 m. kovo 24 d., arba naudojantis paskolomis, sulyg įst. 1864 m. rugpiučio 10 d. iš atat. kredito draugijos, o vėliau specialinio bajorų banko skyriaus, einant. 1894 m. birželio 6 d. taisyklėmis, taip pat paliuosuotus nuo poslinų, sulyg V. t. 843 p., įgijant turtą iš varžytinių iki 1901 m. ir visus tuos ukius, kurie būdami didesni kaip 60 deš., buvo įgyti iš varžytinių periode nuo 1901 ligi 1905 m.

3 §. Einant šio įstatymo I-uoju ir 2-uoju §§, skaitosi paimta žemė ar kitas turtas tada, kada tam tikru raštu, paminint vietą, rušį ir plotą atatinkamų vyriausybės įstaigų viešai paskelbiama ir patsai raštas įteikiamas ligi tol buvusiam valdytojui, arba savininkui. Kol tokio rašto savininkas arba valdytojas nėra gavęs, jis laikomas šeimininku ir atsakomu už visą tvarką ir ukio pilnumą, eina visas pareigas ir naudojasi visomis lig šlol turimomis teisėmis, išskiriant perleidimo, įkeitimo ir nuomavimo teisės, kuri nuo įstatymo paskelbimo dienos priklauso Lietuvos Respublikai, arba jos šiam reikalui teisę atstovaujamai įstaigai.

4 §. Šį įstatymą vykdo Žemės Ūkio ir Valstybės Turtų Ministerija.

5 §. Šiam įstatymui įėjus galion, laikinasis įstatymas del miškų ir privilegijuotai įgytų dvarų keitimo, išleistas 1920. gegužes mėn. 28 d. nustoja savo galios.

nustatyti kainas išperkamosioms žemėms sulyg tam tikros komisijos įkainavimo. Tokiuose atvejuose kiekviena valdžia panašiai elgiasi.

Kenksmingas ukiui daiktas žemė kainuoti, kaip ir kitus suvartojamus daiktus, sulyg maino vertės, tai yra: tiek, kiek butų gauta, parduodant ją. Paprastai žemės vartojamoji vertė yra daug mažesnė, negu mainomoji. Žemė normaliose sąlygose duoda nedidelį nuošimtį. Be to juo daugiau kas jos turi, tuo mažesnė jam vartojamoji vertė; juo daugiau kas žemės valdo, tuo mažiaus asmeniškai ją tevertina, tebrangina . . .

Turint visą tat omenyje, galima butų, spręsti, jog atlyginimas už atsavinamas žemes neprivalėtų buti didelis. Beto, valstybė neturėtų buti verčiama užmokėti tuojaus už atsavintas žemes, jei to visuomenės labas reikalauja; galima butų atlyginti pamažėli per ilgesnius metus mokesčiais, mokamais naujų žemės valdytojų.

Išperkant didelius dvarus, kaikuriuos paimant ir be atlyginimo, galima butų gauti žemės bent daliai bežemių ir mažažemių valstiečių. Bet ar didelių dvarų sumažinimas ir jųjų žemės ukio susmulkininmas nepakenks ukio kulturai ir šalies gerovei, ar ne sumažims žemės našumo? Kitų kraštų prityrimas ir statistikos žinios rodo, kad tokių negeistinų pasekmių nereikia bijoti. Valstiečių vedamas smulkusis ir vidutinis ukis gali daugiau žmonių išmaitinti augštesnėse žemės kulturos sąlygose; gali, per ukininkų dragijas įsigijęs naujausių mašinų, kelti ukio intensiviškumą ir pralenkti perdidelius dvarus.

Nežiurint to, negalima visų žemės ukių sumažinti lig darboprasimaitinimo normos ir užginti samdomasis darbas, kaip tai kaikurių partijų reikalaujama. Žemės ukyje buna tarpų, kuomet reikia daug darbininkų norint apsisaugoti nuo nuostolių, kai antai per šienpjutę, rugiapjutę . . . Cia ir pagerinti ukio įrankiai ne ką daug padės. Esti vėl tarpų, kada visai maža tėra darbo, kaip žiemą . . . Maksimumo nustatyme negali buti vienos normos, nes daug priguli nuo žemės rųšies ir vietos sąlygų. Beto, vietomis turėtų pasilikti stambesni ukiai, kuriuose galima butų lengviau pritaikinti agronomijos mokslas.

Klausimas, *kiek žemės palikti buvusiems savininkams?* Aš manyčiau, kad tame klausime reikėtų laikyties šitokio dėsnio: Juo daugiau kas žemės valdė, tuo daugiau tam tikroje proporcijoje palikti jam. Ne mano dalykas nustatyti normas; aš tik pavydžiais paaiškinsiu savo mintį: Kas valdė 300 dešimtinių, palikus 1/3, turėtų 100; kas-600:5=120; 1000:7 =143; 2000:10=200; 5000:15=333; 10000:25=400 deš. Taip elgianties, butų palaikomas šioks toks ukio pastovumas, daugelis dvarų dalykų nedingtų kraštui be naudos ir butų lengvesmis atsilyginimas. Paliekant buvusiems dideliems savininkams daugiau žemės, teikiamos jam lengvesnės gyvenimo sąlygos, užtat atsavinamas žemes galėtų dvarininkas del visuomenės labo perleisti valstybei lengvesnėnus sąlygomis už mažesnį atlyginimą kitoje proporcijoje, butent: Juo daugiau žemės atsavinama, tuo mažesnė kaina imama.

Dideliuose dvaruose, ypač rezidencijose yra didelių rumų, trobėsių, sodų, parkų . . . Paliekant žemės visur vienodai sulyg nustatytos normos, pavyzdžiui: kokias 70 dešimtinių, vietomis visai neliktų, ar visai maža teliktų dirbamos žemės; nebebutų, kaip gyventi: dideli trobėsiai liktų be naudos; apleisti sodus, kirsti parkus, butų naikinti krašto kulturą . . . Užlaikant gi šiokią tokią proporciją sulyg valdytos žemės didžio, įvyktų taip vadinamas sveikas pasidalijimas į mažą, vidutinę ir didesnę žemės nuosavybę.

Šitaip mažinant didelius dvarus, smulkinant jų žemės ukį, lengviau galima butų pravesti žemės reformą, nepakenkus ukio kulturai ir šalies gerovei, nesumažinus žemės našumo. Visai panaikinus dvarus, jų vietoje negreit įsikurtų stipri nauji ukininkai; galėtų net ilgesniam laikui sumažėti javų produkcija ir krašto turtas. Anaip, man rodos, lengviau šalis persirgtų tą reikalingą, bet pavojingą visuomenei operaciją.

Dar paminėsiu ir tai: Žemės reforma, nors radikališkiausia, netiks visiems laikams; praeis kelios dešimtįs metų, pasidaugins žmonių skaitlius, reikės vėl naujos reformos. Tiesa, prie augštesnės kulturos iš mažesnio žemės gabalo pragyvens daugiau žmonių; bet yra žemės našumo ribos, kurių jokia kultura neperžengs; aprupinti žeme visų niekad negalėsime; čia turi ateiti pagalbon krašto pramonė ir kitos tautos ukio šakos.

Sudarius didesnį ar mažesnį žemės fondą, kyla klausimas, *kam duoti žemės?* Žemė turėtų buti duodama sveikiems visuomenės žvilgsniu žmonėms, kuriems žemės ukio darbas įprastas, malonus, tinkamas. Asmenįs, kurie nenori darbuoties, ar kurie žemės ukio prižiurėti nemoka, neprivalėtų žemės gauti. Pirmiausia žemės privalo gauti žemdirbiai-bežemiai ir mažažemiai . . . Tik, jei žemės užtektų, galima butų duoti kad ir kitų luomų darbo žmonėms.

Kiek žemės duoti? Reikėtų įstatymais nutarti, kiek viena šeimyna žemės daugiausia galėtų gauti. Suprantamas daiktas, jog bežemiams tiek žemės turėtų buti duota, mažažemiems tiek turėtų buti pridėta, kad žmogus su šeimyna galėtų žmoniškai pragyventi; musų sąlygose toji norma galėtų buti tarp 10 ir 20 dešimtinių, dėstis kokios rųšies duodama žemė ir kokiose vietos sąlygose.

Vietomis toji norma rasi galima butų dar sumažinti. Gyvenantįs arčiau miestų, miškų, vandenų . . . net iš mažesnių žemės gabalų galėtų gerai pragyventi, gaudami uždarbio per šalį: uždarbiaudami miestuose, ar versdamies daržovių ukiu; prie miškų – dirbdami visokius rakandus, baldus; prie vandenų – žuvaudami . . .

Kokiomis sąlygomis duoti? Visi socialistai, išskyrus liaudininkus demokratus, siulija žemės duoti dovanai. Jie nereikalauja mokesčio delto, kad neduotų žemės nuovasybėn; visą žemę jie paimtų valstybės rankosna; žmonės galėtų jątik nuomuoties. Žmogus, užsimokėjęs nuomą nebeturės užką ir bemokėti.

Bet nuomos klausimas yra labai painus; gavęs žemės, rupintųsi ją tik naudoti, žinodamas, jog tai ne jo žemė; jog, kiek pagyvenęs, gali jos nusikratyti, grąžindamas atgal žemės fondan; o valstybė turėtų apmokėti visas išlaidas, sujungtas su žemės paėmimu, išdalinimu ir valdytojų permainomis. Dirbs žemę gerai tik tas, kurs žinos, kad tai jo žemė, kad jos jam niekas neatims, kad ją galės palikti vaikams.

Kad žemės reforma galėtų pasinaudoti ne vien turintįs pinigų, reikėtų imti už žemę nedidelis mokestis; kitaip neturtingas negalės įsigyti žemės. Imantiems žemės nuosavybėn, galima butų duoti paskolos iki tam tikros dalies žemės vertės; jei naujakurys nieko savo neįdės, nebus užinteresuotas greičiau tvarkyties; jeigu perdaug bus įsiskolinęs, negalės, kaip reikiant, ukininkauti.

Reikėtų teikti kreditas lengvomis sąlygomis, kad galėtų išsimokėti po biškį per daugelį metų. Bet išmokėjimo dėsnis turėtų buti padėtas žemės reformos pamatan; be jo musų valstybės iždas tos sunkenybės nepakels ir valdžia neįstengs pravesti reformos. Šiandien prasiskolinę dvarininkai, iš dalies ir ukininkai; tuomet prasmegtų skolose ir valstybė, turėtų mokėti nuošimčius užsieniui, slogintų savus valdinius.

§ 2. Žemės praskolinimo priežastįs.

Kaip dvarai, taip ir daugybė valstiečių žemės turi skolų. Kas kaltas? Be abejo, įtartų žemdirbius, kas sakytų, jog tuo kalti daugiausia patįs žemdirbiai, kad jie patįs prisidėjo prie to liudno žemės stovio per savo neišmintingą ukininkavimą . . . Neginčiju, kad ne vienas žemdirbys savo nesumaningumu, neatsargumu pablogino savo padėjimą, jog kitas, galėdamas, per apsileidimą nepagerino. Bet, aplamai sakant, reikia žemdirbiai paliuosuoti nuo tos kaltės.

Atsižvelgus į skolų pradžią, galime jas padalyt į tris rųšis: *paveldėjimo, pirkimo ir apyvartos skolos.* Paveldėtos skolos paeina iš čia, kad žemės paveldėtojas negali tuojaus užmokėti savo draugįpėdiniams jų dalių, palieka jiems kaltas. Pirkimo skolos atsiranda, kuomet žemės pirkėjas, negalėdamas iškarto užmokėti visos kainos, jos dalį palieka skolingas. Apyvartos skolos, arba melioracijinės užtraukiamos ukiui pagerinti, kad jis duotų daugiau pelno.

a) Paveldėjimo skolos.

Dažniausia priežastis žemės apsunkinimo skolomis tai netikęs žemdirbiams paveldėjimo įstatymas; jis nutaria, kokiomis sąlygomis pereina žemė iš vienos kartos į kitą žmonių kartą. Nors įvairiuose kraštuose tas paveldėjimo įstatymas — įvairus, nors kaikur yra visuotinė testamentų liuosybė, daugumoje vienok Europos valstybių — apribota liuosybė, nes tegalima palikti tikriems įpėdiniams, o mirus be testamento, visiems draugįpėdiniams — skiriamos lygios dalįs. Kadangi manoma, kad tokia visų lygybė yra teisingiausia, testamentų nedaroma, ir be testamento viskas lygiai dalijama.

Didžiausia to įstatymo yda tai visų draugįpėdinių lygybė su paimančiu žemę. Mirus kam, galima palikti žemę, kaipo bendrą visų draugįpėdinių nuosavybę, ar visą žemę pardavus, pasidalyti jos vertę, ar net pačią žemę išsidalyti. Bendra nuosavybė neleidžia, kaip reikiant, ukininkauti; todel dažniau prisieina pasidalyti, ar parduoti. Visos žemės pardavimas pertraukia ukio pastovumą: dažna savininko parmaina ekonomijos žvilgsniu negeistina, nes ir parduodąs apleidžia ne vieną darbą ir perkąs, kol pažįsta ukio tvarką; dar nežinia, kam teks; nupirks tas, kas dagiausia mokės; bet jis nevisados — gabus ukininkas; taip nelemtas vieno stovis kliuva kitam.

Norint išvengti pardavimo, dažniausiai vienas paima žemę sulyg įkainavimo, kiti gauna tinkamą pinigų sumą. Tas dalijimo budas turi geras puses, nes užturi ukio pastovumą tos pačios šeimynos rankose, bet gali jas panaikinti perdidelis apsunkinimas paveldėtos žemės skolomis. Kiekvieno draugįpėdinio teisė reikalauti pardavimo, kad pasidalytų gautais pinigais, noras lygiai pasidalyti verčia imti dalybų pamatu maino vertę, kainuoti žemę sulyg pilnos vertės, kiek butų gauta parduodant. Žmonės pripažįsta tokį pasidalijimą teisingu, nežiurint pasislėpusios jame skriaudos; paprastai vartojimo vertė – daug mažesnė; todel imąs žemę lieka nuskriaustas.

Jei už dvarą gautų 150 tukstančių, tai, esant trims įpėdiniams, pripažįstama kiekvienam po 50 tukstančių; vienas paima dvarą, kitiems apsiima iškomėti 100 tukstančių, tai yra du trečdaliu kainos. Paėmęs dvarą be savo turtų bus labai sunkiame padėjime; negalės pakelti jo našumo, nė greitai naikinti skolų. Todel, kuomet priseis, jam pasimirus, įpėdiniams dalyties, dar esant senos skolos, vėl atsiradus naujų paveldėjimo skolų, kito įpėdinio padėtis bus kur kas blogesnė; o ta padėtis blogės kas kiekviena karta. Ypatingos aplinkybės, – pačios dalis, paveldėjimas – kartais gali pagerinti šitą stovį, bet išimtįs nepanaikins srovės, esančios prie lygių dalybų, parimtų žemės kaina, prives savininką kas antra, trečia, ketvirta karta prie neturto, priverstinos licitacijos su visomis negeistinomis pasekmėmis.

Kitas pavyzdys. Palieka keturiems vaikams dvaras, vertas 60 tukstančių, ir dar 60 tukstančių pinigų. Paėmęs žemę ir gavęs 15 tukstančių, tais atsilygins vienam draugįpėdiniui, lieka skolos 30 tukstančių; nuošimčių reikia mokėti kasmet 1200 rub., grynas dvaro pelnas 1800 rublių; žemės paveldėtojui lieka 600 r. skolai naikinti; jeigu iš kitur neturi pelno, tai neišbris iš skolų per 30 metų, arba per vieną kartą; žymi skolos dalis pereis ant jo įpėdinių. Kas tad bus įpėdiníui, kurs paveldės žemę, jau apsunkintą skolomis, kurs patenkinti draugįpėdinių teisėms turės dar prisiimti skolos? Tiesa, paveldėtojo turtas dauginasi kitais įvairiais budais: vestuvėmis, paveldėjimu nuo kitų giminių . . . Bet, kaip matyt iš tų pavyzdžių, tas turtų pasidauginimas turėtų buti labai žymus, kad, atmetus seimynos užlaikymo lėšas, padėtų išmokėti skolas.

Paimkime dar atsitikimą. Tėvas palieka penkiems vaikams žemę 50 tukstančių vertės ir 25 tukstančius pinigais. Kiekvienas draugįpėdinis turi gauti pagal įstatymą 10 tukstančių, kaipo dalį žemės maino vertės, ir 5 tukstančius pinigų palikto kapitalo dalies. Paėmęs žemę ir 5 tukstančius, pinigus suvartoja užmokėti skolai draugįpėdiniams, turintiems lygias su juo teises; lieka skolos 35 tukstančiai; jei priseina mokėti 4%, nes mažesnių nuošimčių broliai nesutinka imti, tada kasmet reikia jiems išmokėti nuošimčiais 1400 rublių; jei žemė gryno pelno teduoda 3%, tai metinis žemės pelnas bus 1500 rub., žemės paveldėtojui mažinti skolai teliks 100 rub. Todel per visą gyvenimą, nors šeimyną iš kur kitur užlaikytų ir dvarą valdytų penkias dešimtis metų, skolos teišmokėtų penkis tukstančius.

Dabar aišku, delko daugiausia imama skolos ant žemės patenkinti kitų draugįpėdinių reikalavimams. Reikia paminėti, kad tuose kraštuose, kur veikia Napoleono kodeksas, kur įvesta priverstinas žemės dalijimas, netaip apsunkinama žemė skolomis; bet ten apsireiškia kas kita: perdidelis ukių smulkėjimas. Pas mus įpėdiniai, dalindami valstiečių žemę, gali vaduoties vietos papročiais; kadangi tie papročiai labai neaiškųs, tai valstiečių žemės pasidalijimas, mirus jos savininkui, palieka be tikrų teisių, niekas gerai nežino, kokias turi teises; iš to randasi daug painių.

Mažesni ukiai paveldėti senu papročiu dalijama į tiek dalių, kiek yra įpėdinių; taip žemę dalijant, daug išeina keliams, ežioms; siauruose rėžiuose nebegalima skersai dirbti; dažnai prisieina, vienur darbą pabaigus, kitur keliauti, gaišinama laikas; palieka sunus bėdinesnis, nors nuo jaunystės pripratęs gyventi, kaip tėvas; pasidaro taip maži laukai, kad žemės savininkas reikalingas uždarbio iš šalies; jo nevisados gauna vietoje, pametęs ukį, važiuoja svetiman kraštan.

Miršta tėvas, žemė dalijama sulyg vaikų skaitlíaus, nežiurint, kokio didumo bus ukiai. Tėvas turėjo 40 dešimtinių, keturi vaikai pasidalija po 10, anukai po pustrečios dešimtinės . . . Toks žemės dalijimas grasina pavojumi, kad ukininkai lieka mažų sklypelių savininkai, nebegalintįs iš žemės pragyventi; priversti kitur ieškoti darbo. Taip toliaus elgianties, galima prieiti prie visuotinės ukininkų proletarizacijos; tuo labjau, kad lygus pasidalijimas žemės išrodo teisingas; kur toksai paprotys įvyksta, ten nedaroma testamentų, kitaip tvarkančių žemės paveldėjimą; viltis gauti žemės kąsnelį suturi, kad žmonės nenori griebties amatų, vaisbos, ar kito kokio nors pragyvenimo budo . . .

Taip tat matome, jog ukių dalijimas sulyg žemės kainos per kelias kartas priveda prie to, kad žemė išsmunka iš tos šeimynos rankų; tap-pat ir pasidalijimas žeme per kelias kartas priveda prie žemdirbių skurdo. Vienas ir antras paveldėjimo budas yra blogas: abejuose atvejuose žemė tenka neturtingiems, negalintiems pakelti žemės našumo. Taip lygių dalių paveldėjimas suturi visuomenės pralobimą; nes tėvai, žinodami, kad visi vaikai gaus jų turtų dalį, nesirupina pinigais aprupinti jaunesniųjų ateities, o vyresniam palikti žemę. Anglijoje, nejudinamą turtą paveldint vyriausiam sunui, gymdytojai taupia turtus vaikams, negaunantiems žemės; ten matoma srovė paditinti, bent palaikyti šeimynų turtingumas, o per tat ir visuomenės gerovės.

b) Pirkimo skolos.

Kita priežastis žemės apsunkinimo skolomis tai negalėjimas užmokėti visą sumą, perkant žemę; todel kainos dalis pasilieka, kaipo skola. Didelės pirkimo skolos pirkusiam yra paprastai nemaža sunkenybė, nes pardavėjas reikalauja tokių didelių nuošimčių, kad jie kartais perviršija gryną žemės pelną. Skirtumas tarp gryno pelno ir nuošimčių gali padaryti pirkusiam visišką skolų išmokėjimą negalimą.

Jei pirkimo kaina siekia 30 tukstančių ir jeigu jos pusė lieka neužmokėta, tai net jei grynas žemės pelnas duotų, $3^1/_3$ nuošimčių, o skolos nuošimtis butų $4^0/_0$, dabartinis žemės savininkas negalės kasmat atidėti daugiau 400 rublių mokėti skolai, nors turėtų kitų lėšų laikyti šeimynai; nes iš tukstančio gryno pelno turės kasmet užmokėti 600 rublių nuošimčiais.

Taip esant, tiktai per 37 metus, todel geriausiose sąlygose gyvenimo gale pabaigtų mokėti pirkęs žemę palikusias pirkimo skolas. Greičiausiai vienok ir kita karta bus apsunkinta likusia skola. Jeigu skola liktų didesnė, ar žemė neduotų didelio gryno pelno, gali prieiti prie priverstinos licitacijos, kas taipgi dažnai esti, kaip tai parodo bankų statistika.

c) Apyvartos skolos.

Trečioji skolų rųšis – apyvartos, arba melioracinės skolos, kurios daromos pagerinti ukiui; jos atsiranda, skolinant pinigų pastatyti ar pataisyti ukio trobėsiams, pakelti žemės derlingumui, kasti grioviams, dėti drėnams, pirkti mineralinėms trąšoms, steigties gyvam inventoriui, pirkties ukio padargams . . .

Jei žemdirbys protingai elgiasi, gali pakelti ukio našumą, padidinti žemės pelną. Tiktai prie šitos skolų rųšies galima pritaikinti, kas paprastai sakoma, jog kreditas darąs žemę derlingą; visos kitos skolos yra neproduktyvės; vienok mažiausia dalis skolų, slėgiančių šiandien žemdirbystę, yra melioracijos skolos.

§ 3. Menko žemės pelno priežastįs.

Menko žemdirbystės pelno priežasčių yra labai daug; jos yra labai painios; čia paminėsiu tik svarbiausias, visų ekonomistų pripažintas, butent: a) žemas javų kainas, b) pirklius – tarpininkus, c) paskolos įstaigų stoką, d) didelius mokesčius, e) darbininkų pabrangimą f) žemdirbių reikalų pasidauginimą . . .

a) Zemos javų kainos.

Pirmiausia reikia nurodyti *žemos javų kainos*. Tiesa, paskutiniais metais javų kainos kiek pakilo, bet nėra sulygintos su produkcijos brangumu, nes javų gaminimas eina kaskart brangyn. Daugelis agrarinių politikų, jei ne vienatine, bent svarbiausia mažos javų kainos priežastimi laiko pasaulines iš anos pusės vandenyno rungčias javų rinkose.

Kaikuriuose kraštuose, ypač vakarinėse Šiaurinės Amerikos provincijose, Kanadoje, Pietinėje Amerikoje, Australijoje, iš dalies Rytų Indijoje, Aigypte užauga daugybė javų, kurie pigiaus apsieina, negu daugumoj Europos kraštų. Prieš 30 metų Argentina ir Kanada drauge gabeno svetur tik 7 dalį to, kiek javų išveždavo viena Rusija; 1907 m. Argentinos ir Kanados eksportas beveik susilygino su Rusijos; pries karą gi pusantro karto daugiaus javų išvežė, negu Rusija. Iš Vokietijos1) ir Anglijos, didžiausios javų rinkos, Rusijos javus varė Kanados, Argentinos, Australijos, Rytų Indijos javai.

Žemė anuose kraštuose daug pigesnė, delto kad ten mažiau gyventojų; pati žemė daugiausia derlingesnė tai del geresnio oro, tai iš dalies, kad netaip iščiulpta, kaip yra pas mus.

---

1) Pasaulio duonos prekyba. Vertė markių milijonuose.

Šalįs	1888 m		1907 m.		1911 m.	
	Įvežė	Išvežė	Įvežė	Išvežė	Įvežė	Išvežė
Anglija . . .	1047,2	14,8	1444,4	35,9	1399,5	26,5
Rusija	1,9	796,4	35,6	845,8	61,6	1397,4
Am. S. Valst .	33,7	520,3	1,8	732,3	—	—
Rytų Indijos .	2.5	310,1	—	107,2	—	—
Vokietija . .	211,8	34,8	964,6	138,7	1191,8	311,2
Rumunija . .	0,7	164,2	3,0	326,4	1,4	319,4
Ausiralija . .	42,1	85,0	—	125,5	0,1	224,9
Kanada . . .	27,1	47,5	31,0	128,7	31,6	220,9
Argentina . .	0,3	58,4	0,1	529,4	—	—

Kaikur galima sėti beveik per ištisus metus; iš to paties lauko renkama vaisiai kaikur du – tris kartus. Pas mus per šešis maždaug mėnesius reikia padaryti, kas kitur daroma per dešimtį – vienuoliką mėnesių: todel pas mus daug sunkiau visą padaryti savu laiku, daug javų genda.

Žemės išdirbimas tenai tereikalauja mažesnių lėšų, nes nereikia tokio rupesčio, kaip musų krašte; darbininkams mokestis dažnai esti mažesnis, negu pas mus; dideliuose ukiuose vartojami visokie ukio padargai, kurie papigina žemės dirbimą. Reikia dar paminėti, kad pelno viltis paragino Europos didžiaturčius įdėti savo kapitalus anų kraštų javų produkcijon; taip tat kapitalistai prisidėjo prie jos pakėlimo ir sutvėrė žalingą Europos žemdirbiams konkurenciją.

Svetimų kraštų javai, pigiaus2) auginami, del važmos pigumo3) galima lengvai pristatyti Europon ir pigiau pardavinėti už vietinius javus. Jura pervežimo lėšos per paskutinias penkias dešimtis metų buvo sumažėję perpus, net lig trijų čverčių; taip kad anot Pichler'io, 1894 m. kviečių pudas iš Nju Jorko Mannheiman, didžiausion javų rinkon pietų Vokietijoje, galima buvę pristatyti maždaug pigiau, neg iš Odesos į Mannheimą.

Per juras vežimas atpigo del didelio mašinų ištobulinimo, bet ir delei rungčių tarp įvairių tautų važmos draugijų, prie kurių priguli dideli turtuoliai; tokios važmos draugijos tyčia vienos prieš kitas mažina vežimo kainas, kad joms kuodaugiausia duotų vežti.

Del pigaus ir lengvo pervežimo per juras gausus javų derlius kituose kraštuose dabar daro labai didelę įtekmę į Europos javų kainas; taip kad musų javų žemos kainos nebeatlygina žemės išdirbimo lėšų, nebeduoda reikalingų nuošimčių nuo įdėto kapitalo, duoda nuostolių, didina skolas . . .

---

2) Kviečių kainos už 1000 k. g. (toną) markėse.

	1903 m.	1905 m.	1907 m.	1909 m.	1911 m.	1912 m.
Odesa. . . .	113	126	148	173	146	162
Ryga	125	131	157	171	160	169
Londonas . .	135	149	155	186	155	172
Paryžius . . .	186	191	195	198	212	235
New Jorkas .	129	153	150	184	150	163
Buenos Aires .	113	122	141	169	149	153

3) Važmos kainos: Iš New Jorko Leverpoolin už vieno bustelio (35,24 litrų) parvežimą reikėjo mokėti 1900 metais — maždaug 29 skatikus, 1905 m. — 14 sk., 1908 m. — 13 sk., 1910 m. — 12 skatikų.

b) Pirkliai — tarpininkai.

Tolesnė menko žemės pelno priežastimi reikia laikyti *pirkliai – tarpininkai.* Pirkliais – tarpininkais vadiname tuos pirklius, kurie perka nuo žemdirbių daugiaus ar mažiaus prekių, kad jas parduotų tiesiai reikalaujantiems, ar kitiems pirkliams, iš kurių paskiau tos prekės patenka reikalaujantiems.

Javų gamintojo ir suvartotojo tarpan įsibruka pirklys, kurs turi pragyventi. Toks pirklys – tarpininkas rupinasi prekes pirkti kuopigiausiai, parduoti kuobrangiausiai, uždirbti kuodaugiausiai. Taip tai pirklys – tarpininkas prisideda prie to, kad suvartojantįs moka brangiaus už prekes, o gamintojams priseina parduoti pigiau.

Pirklys – tarpininkas įsiveržė netik tarp gamintojo ir suvartotojo, bet dar tarp gamintojo ir rinkos. Tuo laiku, kuomet pradeda nokti javai, daugelio ukininkų, kaikurių net ir anksčiau kišenės taip ištuštėja, kad jie nekantriai pradeda laukti pirklių apsilankymo; del ukininkavimo liuosybės ukininkai pasiduoda pagundai parduoti javus nepjautus, lauke; tuomet jiems ne galvoje, kokios kainos gali buti ateityje; tada jie tik žiuri, kad greičiau gautų pinigų, kaip daugiaus išluptų rankpinigių. . .

Toks ukininkas tuo taip susivaržo, kad priguli nuo pirklio malonės, turi sutikti ant kainos, kokią siulija pirklys. Net pavasariop esti parduodami ką tik sužaliavusieji laukai keliomis – keliolika kapeikų nuo pudo pigiau tos kainos, kokia busianti mokama kulės metu ir dar ukininkas moka pirkliui 12% už paimtą išaugšto pinigų sumą.

Ukiškoji liuosybė skatina pirklius, perkančius žemės vaisius, sumonopolizuoti kokioje nors apylinkėje prekių pirkimą: koks nors pirklys pasidaro vienatinis tos rųšies prekių pirkėjas, ar dažniau keli pirkliai susitaria tarp savęs, kokią kainą mokės už kokias prekes toje apylinkėje; tokiu budu numuša kainas, kaip tinkami, ukininkus priverčia noromis nenoromis parduoti savo prekes už labai žemą kainą.

c) Paskolos įstaigų stoka.

Menko žemės pelno svarbi priežastis yra *stoka kredito įstaigų,* kur žemdirbys galėtų pasiskolinti pinigų sąlygomis, tinkamomis žemdirbystei. Šiandien ukininkas nebegali apsieiti be pinigų: padidinti žemės našumui reikia giliaus arti, stipresnių gyvulių, geresnio užlaikymo, ukio padargų, mineralinių trąšų . . . Todel geriau – pasiskolinus visa tai daryti, negu, neturint lėšų, to nevartoti.

Ukininkas dažnai buna priverstas skolinties pinigų trumpesniam, ar ilgesniam laikui. Žemė duoda mažą pelną, bet, sakant aplamai, tikrą. Todel žemdirdbys, kurs išmintingai pasiskolino pinigų, gali mokėti tikrus, bet nedidelius nuošimčius; užtat jis — reikalingas paskolos mažomis palukanomis; ypač jam tinka paskola, išmokoma su amortizacija.

Žemdirbys ne taip, kaip amatninkas, ar pirklys, ne kiekvieną savaitę, ar kas diena gali parduoti žemės vaisius; nes kiekvienos produkcijos tarpas tęsiasi daugiau ne tris mėnesius, net, kaip žieminių javų, kiaurus metus; ukininkas savo produktų parduoda iš karto daug, bet retai; todel neatneša didelės naudos, mažiaus yra tinkamos jam paskolos, už kurias reikia mokėti nuošimčiai dažnai, nors ir kas kelintas mėnuo.

Kartais žemėn įdėti pinigai ne tuojau grįžta, bet per kelerius metus; užtat apsiėmimas mokėti paskirta suma trumpais rakais visai netinka žemės produkcijai; gali buti net pragaištingas žemdirbiui, nes, negalėdamas užmokėti paskirtu laiku, turės nuostolį; besirupindamas užmokėjimą pratęsti, ar vėl ims naują paskolą, kuri bus brangesnė, ar ant greitosios parduos javus, nors ir žema kaina.

Todel pripažįstant kredito reikalingumą žemdirbiams, atsiminus žemdirbystės sąlygas, aišku bus, kad kitokių paskolos įstaigų reikalingi žemdirbiai, kad stoka tokių įstaigų, kurios žemdirbiams duotų paskolas ilgam laikui, mažais nuošimčiais turi labai slėgti žemdirbystę.

d) Mokesčiai.

Prie priežasčių, sumažinančių žemės pelną, priguli bent kaikuriose valstybėse *dideli mokesčiai uždėti žemdirbiams.* Pas mus Lietuvoje, atskyrus Suvalkų guberniją, ne visiems valstiečiams iš karto buvo paskirta išperkamieji žemės mokesčiai. Valstiečių dalies taip vadinamųjų antrosios rųšies liuosųjų žmonių ir činšininkų nepalietė 1861 m. reforma. Kadangi jie nebuvę dvarininkų baudžiauninkais, todel po baudžiavos panaikinimo jie mokėjo dvarininkams nuomą. Kuomet buvusieji baudžiauninkai jau išmokėjo išperkamuosius mokesčius, antrosios rųšies liuosieji žmonės ir činšininkai vis tebemokėjo; net kaikuriems činšininkams dar buvo nepaskirtas išperkamasai žemės mokestis.

Nors kaikuriems valstiečiams, buvusiems baudžiauninkams išperkamųjų mokesčių nebereikė mokėti, vienok nemaža sunkenybė buvo „mirskieji“ mokesčiai, kurie kasmet didinosi.

Seniaus jie buvo mažesni; bet paskutiniais laikais nuolat didinosi, ar tai del nuolatinės, kaskartą didesnės kariuomenės, ar tai del pasidauginimo visuomenės reikalų. Atsirado gana daug visokių valdžios įstaigų, kurių įsteigimas ir laikymas reikalavo didelių pinigų. Nuolatinės kariuomenės laikymas taipogi daug prisidėjo prie valstybių prasiskolinimo; prisieina mokėti dideli nuošimčiai didžiaturčiams, beveik atiduodant valstybes kapitalistų vergijon. Valsybių daugumoje stačiųjų mokesčių sunkenybė slėgia daugiau žemdirbius, ar tai delto kad žemės nuosavybė labjaus apčiuopiama, negu kitas koks judinamas, ypač piniginis turtas, kurio didumas netaip lengva patikrinti; ar tai delto, kad mokesčių sistema tebeina senovės keliu, nors tautos ukininkavimas jau turi piniginio ukio budą. Dar vienas dalykas – žemdirbiams nepatogus: mokesčiai reikia mokėti pinigais; žemdirbys turi savo produktus parduoti, kartais visai nepatogiu laiku, kada žemos kainos, o gautus pinigus atiduoti, kaipo mokestį. Taip – pat ir netiesioginiai mokesčiai apsunkina žemdirbius, kaipo žmones mažiau turinčius, nes uždedami ant butinai reikalingų pragyvenimui daiktų, kaip druska, žibalas, degtukai. . .

e) Darbininkų pabrangimas.

Dar reikia nurodyti *darbininkų pabrangimas*, kaipo menko žemėš pelno priežastis. Dabarties tarnauti miestuose labjaus tinka, negu laukų darbas, ar tai del didesnio mokesčio, kurs miestuose gaunamas, ar tai del didesnės liuosybės ir gyvenimo patogumų, kurių suteikia miestai; dabar, kas tik sveikesnis, sumaningesnis, keliauja kitur jieškoties sau darbo ir duonos; kaimuose tepalieka daugiausia menki darbininkai; bet ir jie branginasi, nes ir jų neperdaug tėra; pagaliaus dauginas ir darbininkų reikalai, kurių kitaip negalima patenkinti, kaip tik imant didesnes algas. Šiuo žvilgsniu žemdirbių padėjimas yra sunkus. Paimkime ukį su jo darbininkais prieš kokį 30 metų. Darbininkams tuomet mokėjo: vyrui ne daugiau kaip 25 rublius per metus algos, mergai 15 rublių, piemeniui 10 rub. Dabar gi algos keletą – keliolika sykių padidėjo prie visko gatavo. Tos algos beveik kasmet kyla. Tečiau darbininkai nėra nė tiek pasitenkinę, kaip 30 metų atgal, nes jų reikalai išaugo keleriopai: jie nebesiganėdina pilko milo rudine; jiems reikia visko daugiaus, jie į visa kitaip žiuri, nori turėti žmoniškesnį gyvenimą . . .

Gerai dirbti darbininkas dabar nelabai tesirupina; daugelis žiuri, kad greičiau dieną prastumus ir mokestį paėmus. Jei šiandien ukininkas turi darbininką, jis jam dažnai pataikauja; saugosi jo pabarti, nes žino, kad jo rytoj del to neteks; bijo net drąsiai pasakyti, kad jis tą ir tą darbą turįs taip, ar kitaip atlikti . . . Nors dirbama nuo saulės iki saulei, vienok su poilsiais, pertraukomis; todel darbo diena nesitęsia perdaug ištisų valandų. Todel nors pati alga ir neperbrangi butų, vienok musų darbininkai dažnai nė už tiek nebeatidirba, nes jų nekoksai darbas.

f) Žemdirbių reikalų pasidauginimas.

Pagaliaus minėtinas pačių *žemdirbių reikalų pasidauginimas.* Ukininkai metė daugeliu žvilgsniu menką senovės gyvenimo budą, pajuto daugybę visokių reikalų, kurių seniau nežinojo. Nuolatinis susidurimas su miesto gyventojais, turinčiais daugiau patogumų, pripratino žemdirbius prie kitokio, brangesnio gyvenimo. Žmonės liko vergais tikrų ir prasimanytų savo reikalų . . .

Pirktinės žieminės ir vasarinės kepurės, net brangųs bryliai; pirktiniai drabužiai, batai; geri pavažiuoti ratai, rogės; kitoniškos trobos, ukio padargai; kitoks valgis, arbata, silkės; pokiliai, vynas, alus; knygelės, laikraštis; didelės dalįs vaikams, dukterims . . . Visa tai prisidėjo prie didelių išlaidų, pinigų stokos; nebeužtenka žemės pelno reikalams patenkinti . . .

§ 4. Priemonės pakelti žemės pelnui.

Protingos žemės politikos tikslas taip sutvarkyti žemdirbystės reikalus, kad žemė duotų tiek, kiek ji gali duoti; todel privalo buti prašalinta visa, kas jos našumui kenkia; palaikyti tai, kas jam padeda plėtoties. Priemonės pakelti žemės pelnui ne visos vienodai visų ekonomistų pripažįstamos. Čia nurodysiu šitas: a) tinkamą žemės padalijimą, b) žemės valdymo pastovumą, c) pagerinimą įstatymo žemei paveldėti, d) paskolos įstaigas žemdirbiams, e) žemės praskolinimo ribas, f) mokesčių sutvarkymą, g) apsaugos muitus, h) pirklių tarpininkų nusikratimą, i) žemdirbių organizacijas, k) darbininkų santykių sutvarkymą, l) tikybos jausmų gaivinimą.

a) Tinkamas žemės padalijimas.

Pirmiausia reikia taip sutvarkyti žemės valdymas, kad *žemės daugiausia butų vidutinių žemdirbių nuosavybė.* Ar tai smulkučių ukių, ar tai didelių dvarų daugybė yra negeras daiktas. Seniau tebuvo dvejopų žemdirbių: didelių dvarininkų ir smulkučiukų ukininkų; retai kame tebuvo vidutinių ukių, kurių pasidauginimas geistinas. Ekonomija reikalauja, kad žemės nė kąsnelis nepasiliktų be naudos, nei perdaug susmulkinant, nei suimant į vienas rankas.

Buvimas apriboto skaitliaus didelesnių dvarų ir mažučių ukių netik nekenkia žemdirbystei, bet dar atneša naudos. Didesnio ukio savininkui lengviaus yra daryti bandymai, pritaikinti mokslo prityrimai; jei pats dvarininkas neišmano, gali pasisamdyti prityrusį, mokytą ukio vedėją; savo pavyzdingai vedamu ukiu gali patarnauti mažesniems ukiams . . . Smulkučiai ukininkai suteikia didesniems dvarams darbininkų. Todel nedidelė žemės dalis gali buti mažažemių rankose; taip – pat neperdidelis jos plotas gali buti didesnių dvarininkų nuosavybė; daugiausia vienok privalėtų buti vidutinių ukių.

Dvarai veda ukį per kitus, dirba su pagalba tarnų, kumiečių, darbininkų, kurie niekad taip nedirba, kaip savininkas savo dirvoje; turi toli nuo namų žemę, per tai gaišta; del darbų daugumo negali padaryti viso laiku; susivėlina darbai, daug iš to nuostolių . . . Smulkučiukai ukiai negali nė svajoti apie vaisių parmainą, dauglaukį ukį; labjausia siauručiai rėžiai, kame kartais nei arkliu, nei plugu nebegalima dirbti, kame vien tik spatu tegalima bedžioti, tai žengimas atgal ukio kulturos. Tokie maži ukiai, kaip ir dideli dvarai gamina vargšus, kurie apleidžia savo kraštą, keliauja svetur darbo ješkoti; tuotarpu kad vietoje truksta bent gerų darbininkų.

Daugiausia turėtų buti vidutiniškų ukių, kad užtektų visai šeimynai darbo ir pragyvenimui. Vidutiniuose ukiuose patsai savininkas dirba; darbas pradedamas ir baigiamas tinkamu laiku; vidutinis ukininkas, kuomet reikia pasiskubinti, anksčiaus atsikels, veliaus atsiguls, sutrumpins pietų pailsį; todel nenusivėlina su darbais, neturi nuostolių; kiekvieną žemės kąsnelį gali, kaip tinkamas, išdirbti; viską ukyje sunaudoja, niekas veltui nenueina; todel tokie ukiai ilgiaus išturi visokias sunkenybes.

Patogiausias yra vidutinio *ukio vedimas vienkiemiuose.* Ilgos, siauros dirvos neleidžia gerai – skersai žemės išdirbti, vartoti mašinų; priseina daug rankomis dirbti; daug laiko gaišinama, nes laukai toli nuo namų; vienur pabaigus, kelties kitur; daug žemės paliekama keliams, ežioms, kas tiktai piktažoles veisia; del priėjimo stokos visi turi tą patį sėti, tuo pačiu laiku valyti; negalima įvesti ukio pagerinimų, net griovių iškasti, visiems nesutariant, užvesti dauglaukio ukio. . .

Vienkiemiuose kiekvienas ukininkas turi laukus čiapat aplink namus; dalyties kaimiečiams į viensédžius labai naudinga; tik perkelti visos trobos gana brangu; todel galima tai vykinti, kame atskirų žemdirbių žemė vidutiniško didumo; kame yra permažos žemės, ten persikėlimas perbrangus, nesugrąžins išlaidų; taip vadinami „bobeliai“ nuo seno vienkiemiuos gyvena, vienok vargą kenčia.

Gerą pelną tik tuomet duos viensédijos, jei pasiliks ilgesnį laiką be parmainos; kame yra paprotys dalyties paveldėta žemė, ten skirstimas į vienkiemius nebus naudingas, nes ilgainiui vėl pasidarys kaimeliai. Reikia nustatyti žemės minimumą, į kokius sklypus gali dalyties vienkiemiai, kaip tat yra Suvalkijoje sulyg 1863 m. įstatymo. Bet reikėtų nustatyti taip — pat maksimum, kiek žemės gali buti vieno valstiečio rankose.

b) Zemės valdymo pastovumas.

Išmintinga žemdirbystės politika privalo palaikyti *žemės valdymo pastovumą;* kitaip sakant, stengties, kad ukis pasiliktų per kelias kartas tos pačios giminės rankose, kuri ant jo gyvena, nepalengvinti žemės perėjimo iš vienų rankų kitosna. Darbštaus ir uolaus ukininkavimo greičiau galima laukt iš savininko, kurs turi omenyje netik dabartinius, bet ir busimus savo šeimynos reikalus, kurs netiktai pats valdo per visą savo gyvenimą, bet ją paveda savo vaikams; jei nebutų vilties pavesti žemė vaikams, daugiausia ukininkautų taip, kaip dažniausiai ukinínkauja bevaikiai, kurie paprastai sako, kad lig jų gyvos galvos užteksią, toliau gi kiti tesižiną . . .

Net išnuomuojant žemę, rakas privalėtų buti netrumpas, kad nuomininkas žiurėtų į ukį, kaip į savo, ir jį gerintų. Kas nuomuoja trumpam laikui, sėja tai, kas tik tuo tarpu daugiau pelno duoda, nežiuri, kad taip iščiulpiamas žemės našumas ir gadinamas žemės ukis. Kraštuose, kame nuomos rakas ilgesnis, ten ukiai gražesni, žemės kultura pažangi, žymi gerovė; o kame trumpas (3, 4, 5 metų), ten ukis šlubuoja, žemdirbiai nuskarę, derlius mažėja, skolos auga, nuošimčiai didinasi.

Reikia vienok perspėti: neleistina taip sutvarkyti žemės nuosavybės, kad negalėtų pereiti žemė, net josios dalis į kitas rankas; bet šitas žemės valdymo pastovumas neprivalo buti prigulmingas vien tik nuo geros savininko valios; reikia verčiaus įvesti tokia žemės valdymo tvarka, kuri darytų netik galimą, bet ir palaikytų tą žemės valdymo pastovumą.

c) Zemės paveldėjimo įstatymo pagerinimas.

Tam tikslui pasiekti, drauge pakelti menkam žemdirbytės stoviui, geistina *pagerinti žemės paveldėjimo įstatymas.* Tiesa, ta parmaina netaip reikalinga tose vietose, kame žmonės, omės vedami, prisilaiko tinkamo žemdirbystei padalijimo nuovasybės įpėdiniams ir per testamentus pašalina draugįpėdinių pretensijas gauti lygias dalis su paveldėjusiu žemę, ar kame įsikerojo paprotys, turįs rašyto įstatymo vertę. Bet ir ten, paveldėjimo įstatymą pagerinus, galima laukti geresnių vaisių.

Naujas paveldėjimo įstatymas reikia taip sutvarkyti, kad visa žemė pereitų vieno įpėdinio nuosavybėn, kad taip butų panaikintas žemės dalijimas tarp draugįpėdinių, nes tai, kaip augščiau buvo minėta, veda prie ukių susmulkinimo, žemės praskolinimo, savininkų neturto, net ir visuomenės gerovės mažėjimo. Todel vienas privalo paveldėti visą žemę, kitiems draugįpėdiniams reikia paskirti tam tikros dalįs išmokėti. Skiriant dalis, kokias turi gauti kiti graugįpėdiniai, reikia žemė kainuoti ne sulyg jos mainavertės, kiek už ją gautų parduodami, bet sulyg vartojamosios vertės, butent sulyg įkainuoto paprasto pelno, kokį duoda ukis; ir tas dalykas turi buti prie dalybų priverstinas; iš to pelno reikia dar atmesti visos ukio sunkenybės, mokesčiai, nuošimčiai; tik likusis grynas pelnas turi buti dalijamas tarp draugįpėdinių. Pasidalijimo pamatu draugįpėdiniams nereikia imti visos gryno pelno sumos, bent tuomet, kuomet įpėdinių yra daugelis, o pinigų maža suma tepalikta; nes, jei reikėtų padalyti visa gryno pelno suma, žemės paveldėtojas vargiai begalėtų, neapsunkinęs žemės skolomis, atsilyginti su draugįpėdiniais. Tik paveldėti pinigai reikia visiems dalyties lygiomis dalimis.

Draugįpėdinių dalįs reikų skirti pinigais, išmokamais ne tuojau, bet suma kasmet mokama lig jų gyvos galvos. Kadangi draugįpėdiniai dažnai reikalingi tuojau pinigų savo ukiui steigties, ar pagerinti, – reikalingos kredito įstaigos, kurios galėtų metinį pelną, pripažintą draugįpėdiniams, pakeisti kapitalu, kurios duotų paskolą su amortizacija, išmokama per 25–35 metus, kad skolos išdiltų per vienos kartos gyvenimą, kad jų neliktų kitoms kartoms.

Tiktai šitokiu budu, rodos, galima butų apsaugoti paveldėtojas nuo žemės praskolinimo, besidalijant su draugįpėdiniais. Čia negalimas prikišimas, kad toks įstatymas skriausiąs kitus įpėdinius; greičiaus yra skriauda senasis įstatymas, ar paprotys vertinti žemę sulyg jos mainomosios vertės ir sulyg jos imti visiems draugįpėdiniams lygias dalis, kaip tai pirmiau buvo parodyta.

d) Paskolos įstaigos žemdirbiams.

Kiti sumanymai rupinasi *kredito įstaigomis*, kurios žemdirbiams, reikalaujantiems pinigų, ypač apyvartos reikalams, teiktų paskolos, mažais nuošimčiais per ilgą laiką išmokėtinos. Pas mus lig šiol valstiečiams buvo vienatinė kredito įstaiga, Valstiečių Bankas, valdžios įsteigtas 1883 metais padėti valstiečiams, turintiems permažas dubas prisipirkti žemės. Paskola buvo duodama gyvais pinigais, užstatant perkamą žemę lig 75% pirkimo kainos, išsimokėti per 28, 41 ir 55½ metų.

1893 metų įstatymas, išleistas apsaugoti valtiečių skirtinei žemei, kad ji neišspruktų iš jų rankų, sakė.: „Valstiečių bendrovėms ir atskiriems valstiečiams nevalia užstatyti skirtinės žemės prievatiniems žmonėms ir privatinėms įstaigoms, nors išperkamieji tos žemės mokesčiai butų jau pabaigti mokėti“. To įstatymo dėka, valstietis negalėjo užtraukti jokios paskolos savo skirtinės žemės galvon. Prireikus daugiau pinigų, jis buvo verčiamas kreipties į Valstiečių Žemės Banką, nuo kurio malonės prigulėjo skolinti, ar ne valstiečiui pinigų, nes jis turėjo teisės spręsti apie jo kreditingumą ir paskolos reikalingumą.

Tiesa, iš visų žemės kredito įstaigų valstiečių bankas pigiausiomis sąlygomis skolino; tuo žvilgsniu jis buvo labai pageidaujamas mažam ukiui. Tečiau, kiek žinoma, nė su viena įstaiga, turint reikalo, nebuvo tiek vargo, kaip su valstiečių banku. Privatiniai bankai nesiklausia, kam reikia pinigų, kaip ir kam juos pasiskolinęs suvartos; jiems užtenka garantijos, kad pinigai bus sugrąžinti. Tuo tarpu, valstiečių bankas žiurėjo, ką skolininkas veiks su pinigais, kaip juos sunaudos; vadinasi, ta įstaiga turėjo teisės žiurėti, kad valstietis nepraleistų pinigų jai nežinomam reikalui.

Ar tokia globa pasiekė savo tikslą, tai kitas klausimas; bet aišku, jog ta priežiura duodavo progos neskolinti valstiečiui pinigų,jeigu nemokėjo pateisinti savo reikalo. Todel ne sykį atsitiko, kad valstietis negavo paskolos. Pinigų betgi jam reikė; iš privatinių bankų skirtinės žėmės galvon jis negalėjo gauti, nes neturėjo teisės jos užstatyti; tada teliko vienas kelias: skolinties didelėmis palukanomis iš privatinių žmonių, ar iš žydelių, sodžiaus kapitalistų. Palukanos didelės, nes rizika nemaža, kadangi skirtinės žemės nevalia buvo parduoti už privatines skolas. Aišku, kad ta kontrolės teisė buvo plati praga žemės politikai musų krašte.

Tokiu budu, 1893 m. įstatymas žadėjo visiems valstiečiams globą, bet išėjo kitaip. Nuo ko tas įstatymas besaugojo valstietį? Skirtinės žemės buvo nevalia pirkti bajorui; tad iš tos pusės bereikalinga buvo saugoti; antra, matėme pačius bajorus slenkant nuo žemės; jų dvarai tenka patiems valstiečiams. Pats ekonomijos gyvenimas, kaip rodo žemės mobilizacija, saugo mažųjų dubų nuosavybę nuo didžiųjų; didžiasis ukis neprarys mažojo, veikiau bus atbulai; tik reikėjo panaikinti 1893 m. įstatymas, kurs kliudė musų krašto ekonomijos besiplėtojimo eigą.

Pati blogoji to įstatymo pusė buvo ta, kad jis neleido valstiečių žemei turėti savo kredito įstaigos, neleido valstiečiams telkties kruvon ekonomijos pamatais. Prekyba, pramonė, pagaliaus didžiasai ukis turėjo savo kredito įstaigas, galėjo neglobiami, nevaržomi elgties, kaip tinkami, o pusė Lietuvos žemės, kurią valdo buvusieji baudžiauninkai, šiandien atsiteisę valdžiai, tebebuvo supančioti pasenusiu įstatymu. Jei dvarininkams buvo leista turėti Vilniaus Žemės Bankas, tai kodel gi negalėjo turėti savo banko valstiečiai ir mažieji ukininkai. Tokia kredito įstaiga butinai reikalinga valstiečiams.

Per Valstybės Dumą 1912 m. perėjo įstatymo sumanymas, kaip gauti paskolos, užstatant valstybės banke skirtinę valstiečių žemę. Paskolų bankas davė šitokiems reikalams: mažažemiams, norintiems prisipirkti žemės; išeinančių iš namų brolių dalims apmokėti; pagerinti ukiui ir troboms pasistatyti. Lengviausia buvo paskolos gauti gyvenantiems vienkiemiuose; viensėdžiams davė bankas paskolos visokiems, čia nurodytiems reikalams, tiktai kiekvienam reikalui skolino ne vienokią sumą.

Prašant paskolos žemei prisipirkti, galima buvo gauti pervis daugiaus, ypač kada buvo užstatoma perkamoji žemė drauge su seniau valdomą. Kiekvienamė apskrityje paskolos didumas prigulėjo dar nuo to, kokia buvo normalė tame apskrityje banko statoma žemės kaina. Kiekvienam 100 rublių žemės kainos galima buvo gauti po 90 r. Už paskolą reikėjo mokėti 4 nuošimčiai; skola išsimokėti buvo galima per 45 metus. Pataisyti ukiui ir troboms pasistatyti bankas skolino nedidelę sumą, bet nemažiau, kaip 100 rublių. Tą skolą reikėjo išmokėti per 27 metus.

Tiems, kurie sodžiuose gyveno, bankas teskolino pinigų prisipirkti žemei ir brolių dalims išmokėti. Kada visas sodžius kartu panorėjo prisipirkti žemės ir užtatyti ją banke, tada bankas skolino sodžiui taip, kaip ir viensėdžiams. Bankas, skolindamas pinigų vienam ukininkui, gyvenančiam sodžiuje, žemę daug pigiau tekainuodavo, kaip viensėdijoje gyvenančio; duodavo jam nedaugiau, kaip 60 rub. kiekvienam žemės kainos šimtui apmokėti. Be to, sodžiaus ukininkui reikėjo rėžius išmatuoti, parodyti, kiek kokios žemės yra: kiek dirvų, pievų, ganyklų. . .

Sumaningesni ukininkai galėjo pasinaudoti šiuom įstatymu; pasiskolinę iš banko nedideliais nuošimčiais pinigų, galėjo prisipirkti žemės, nesidalydami žemės pamokėti broliams dalis; ir taip jau vietomis nedidelių dubų nebereikėjo skaldyti dar į mažesnes. Siandien visi tie Rusijos įstatymai nebturi jokíos reikšmės. Reikėtų steigti valstiečių žemės bankas, kurs lengvomis sąlygomis skolintų reikalaujantiems valstiečiams pinigų. Bet geriausia butų turėti savo paskolos įstaigas, kaip vokiečių Raiffeisen'o kasės.

Vokietijos skolinamųjų draugijų, nuo vardo jų įsteigėjo paprastai vadinamų Raiffeisen'o kasėmis, kurios atsirado XIX šimtmečio antroje pusėje, tiklas—suteikti paskolos vidutiniems, ypač mažiems ukininkams ir patenkinti visus sodžiaus reikalus. Dėka jų labai lengvai tvarkai, Raiffeisen'o kasės labai prasiplatino; tokia kasė lengva steigties kiekviename valsčiuje; bet gali keletas tokių mažų kasių vienyties į vieną didesnę.

Draugijos valdyba nieko neima, tik iždininkas gauna šiokį tokį mokestį. Kasę veda valdyba iš penkių žmonių; valdybą prižiuri taryba iš devynių narių; galop visuotinis susirinkimas, sušaukiamas bent du kartu per metus; jis renka ir valdybą su taryba. Kiekvienas kasės narys už valdybos darbus atsako visa savo manta; todel jos turi didelį kreditą; bet skolina jos tik saviems nariams; kadangi visi nariai priguli prie to paties valsčiaus, jų kreditingumas visiems gerai žinomas; užtat paskolos, jiems duotos, niekad neprapuola.

Paskolos išmokėjimas labai palengvintas ir patogus, nes mokamas su amortizacija, ir teimamas labai mažas nuošimtis.

e) Zemės praskolinimo ribos.

Perdidelėms skoloms išvengti žemdirbystėje, kaikur siuloma sumanymas įvesti *žemės praskolinimo ribos*, net palengvėli visai užginti žemės apsunkinimas skolomis. Skolos neprivalo perviršyti tos ribos, kada tinkamai nebegalima ukininkauti; valstiečiui labai sunku gyventi, jei gryno pelno pusę priverstas atiduoti už skolą nuošimčiais, net ir skolų amortizacijai.

Abudu sumanymu paliečia tik skolas, užtraukiamas ant nejudinamo turto; jų tikslas užrėžti skolų ribas ir apsaugoti praskolintą žemę nuo priverstinos licitacijos. Skolų ribos butų tokios, kad žemė galetų buti užstatoma tiktai lig tam tikros savos vertės dalies, pavyzdžiui: lig pusės, ar lig dviejų trečdalių. Skolos, kurios peržengtų šitas ribas, reikėtų laikyti asmeninėmis; jei, nežiurėdamas įstatymų, savininkas brangiaus užstatytų žemę, tai kreditorius neturėtų teisės per teismą reikalauti skolų grąžinimo.

Prieš tuos sumanymus yra sakoma, kad ukininkas, jei reikalas jį privers, kas ne sykį atsitinka, užsitraukti paskolą trumpesniam ar ilgesniam laikui, del tikrybės stokos, kokiu yra žemės užstatymas, — turėsiąs mokėti didesnes palukanas. Bet galima šitaip atsakyti: Nesant kur tinkamai padėti pinigų, palukanos, aplamai sakant, turėtų sumažėti; todel žemdirbiai gautų paskolų tais pačiais, o gal ir mažesniais nuošimčiais, kaip dabar kad mokama.

Tokias parmainas įvedant, reikia turėti omenyje, ką Pichler'is yra pasakęs: „Tokios normos (skolų ribos) įvedimas butų be galo naudingas, kad ateityje butų išvengta perdidelio žemės praskolinimo. Dabartiniuose vienok santykiuose tas vaistas galėtų buti priimtas su didžiausiu atsargumu, kad neišstatytų didžiuliam pavojui dabartinių savininkų buties. Visuotinis teisėtas žemės skolų ribos užbrėžimas privestų prie to, kad žemdirbių daugelis staiga nustotų kredito net ir tikriausiems reikalams ir jų kreditingumas per tai labai nukentėtų."

f) Mokesčių sutvarkymas.

Reikia reikalaut iš valstybių tokio *mokesčių sutvarkymo*, kad jie sustiktų su dabarties santykiais. Teisybė reikalauja, kad valstybė mokesčius, kurių reikalauja visuomenės labas, išdėstytų ant gyventojų pagal jų išgalės. Teisybei prieštarauja dabartinė tvarka, kad žymesnė mokesčių dalis imama iš žemdirbių. Reikia įvesti tokie mokesčiai, kurie butų imami nuo judinamojo ir nejudinamojo turto, nuo visų piliečių, sulyg kiekvieno išgalėjimo.

Turtingas netaip atjaučia mokesčių sunkumą, kaip vargšas. Todel išgalėjimas mokėti mokesčius eina didyn su turtų didumu netik lygiai, bet kaskart daugiaus. Iš tos priežasties, teisingai skirstant mokesčius, reikia paliuosuoti nuo mokesčių tam tikras turto mažumas, reikalingas pragyventi žmogui su šeimyna, bet įvestinas taipgi grogresyvis mokestis nuo pelno. Progresyvių mokesčių sutvarkymas yra toks, kad neapkraunama mokesčiais, kaip lig šiol, daiktai, kaip antai: laukas, namai ir t. t. ar darbai, duodantįs pelną, kaip amatai, — bet kiekvienas tikras pelnas, nežiurint šaltinio, iš kur jis plaukia, ar tai iš judinamojo, ar nejudinamo turto, tarnystės, ar net valdžiavietės. Ta mokesčių tvarka tinka budui dabartinio valstybės ukio, kurs jau yra piniginis.

Mokesčių progresija yra tokia, kad lygiai didėja su pelno didumu ne mokamų mokesčių suma, bet nuošimčių laipsnis; kitaip sakant, juo didesnis keno pelnas, juo didesnis nuošimtis imama saiku, dalijant mokesčius. Prie lygių nuošimčių, kaip lig šiol buvo paprotys, sulyg turto didumo didinosi mokesčių suma, pavyzdžiui nuo 1000 rublių pelno, imant 2%, mokestis siekė 20 rublių, nuo 100 000 r. buvo imama 2000 mokesčių.

Prie progresyvių mokesčių turi sulyg pelno didumo didinties nuošimtis; taip kad tas, kurs turi 1000 rublių pelno, privalo mekėti 2%, todel 20 r., o turįs 100 000 r. pelno, netik 2%, todel 2000 rublių, bet 4%, ar net 6%, todel 4000 rublių, ar net 6000 rublių mokesčių. . .

Toji progresyvių mokesčių taisyklė delto sutinka su teisybe, kad tie, kurie turi didesnį pelną, daug lengviau gali apseiti be žymios to pelno dalies, negu tie, kurie teturi mažutį pelną. Progresyvių mokesčių paskyrimas butų kompensata už netiesioginius mokesčius, kurie apsunkina daugiau vargšus, neg turtingus.

Teisingas progresyvis mokestis ir tuo žvilgsniu, kad turtingas turi daugiau naudos iš valstybės ir jos patarnavimų, negu vargšas. Turtingas daugiau reikalingas valstybės apsaugoti savo gyvybei ir turtui, kad tuo tarpu vargšas, gali be viso to beveik apsieiti. Viešomis įstaigomis, teatrais, knygynais, muzėjais, laboratorijomis daugiausia naudojasi turtuoliai.

Progresyvių mokesčių nėra tikslas — sulyginti visus luomus, turtingus ir varšus, bet išvengti to, kad turtuoliai nemokėtų tiek pat, kiek vargšai, ką šíandien matome. Šių laikų mokesčiai yra veikiau regresyvi, negu progresyvi; kas mažiau turi, tas sulyginant daugiau moka, ypač žemdirbiai, kurie ir netiesioginiais mekesčiais daugiaus apsunkinti.

g) Apsaugos muitai.

Reikia dar pakalbėti apie sumanymą pakėlimui žemdirbystės įvesti *apsaugos muitus*, kurie uždedami ant javų iš užsienio. Nors ukio besiplėtojimas priguli nuo individualės žemdirbių energijos, kurios jokie įstatymai neatstos, vienok yra pavojų, kurių patįs vieni ukininkai neišvengs; gyvenimas parodo, kad jie reikalingi apsaugos. Valstybė, kuriai privalo rupėti visų luomų reikalai, turi teisės įvesti apsaugos muitus, kaip tai darė Francija, Vengrija, Vokiečiai.

Rusijoje prekybos ministerija 1914 m. sumanė įstatymą uždėti muitus ant javų, atvežamų iš kitų kraštų. Tą įstatymą privertė sugalvot kaskart didyn einantis javų gabenimas į Rusiją iš Vokietijos. 1900 m. atvežta 108 tukstančiai pudų, o 1913 m. jau 14 mil. pudų. Artimuose prie Vokietijos kraštuose, atvežami rugiai iš Vokietijos pigino musų krašto rugius. Vokietija saviems pirkliams, išvežantiems rugius į kitas valstybes, darė palengvinimus, pigino važmos mokestį. Rusijai vežti javus iš tolimųjų gubernijų netaip apsimokėdavo; todel tuos kraštus ir užvertė vokiečiai savo krašto javais. Ypatingai buvo pakilęs rugių gabenimas iš Prusų Lenkijon ir Finlandijon. Vokietijos rugiai išstumdavo iš Finlandijos Rusijos rugius.

Be to, Rusijoje netoli sienos atsirado labai daug malunų, kuriuose buvo malami atvežamieji Vokietijos rugiai. Sumalant rugius gaunama 63 nuošimčiai sėlenų ir 36% miltų. Sėlenos buvo išvežamos vėl atgal, kaigo labai reikalingas pašaras karvėms, o miltai buvo paliekami Rusijoje. Taip Vokiečiai išsisukdavo nuo muito, imamo nuo miltų po 45 kap. nuo pudo. Taigi, kad suturėjus rugių gabenimą Rusijon, sumanyta paskirti muitas javams, atvežamiems iš kitų kraštų, po 30 kap. nuo pudo. Tiktai ryžas palikta be muito.

Nėr abejonės, jog del muitų javai pabrangs, kad taip bus apsunkinti kiti luomai žemdirbių naudai. Prikišama, buk muitai prisidedą prie pralobimo tų, kurie turi žemės, o pabrangstanti duona vargšams. Reikia pažymėti, jog duonos pigumas nėra pirmutinis darbo žmonių reikalas; pigi duona darbininkui—niekai, jei neturi už ką pirkties; pirmas darbininko reikalas — nuolatinis uždarbis, ne valgomųjų daiktų pigumas; pigesnė duona, bet užtat paprastai darbo mažiaus. Javų pigumas jaučiamas nitik ukininkų, bet ir kitų luomų; to krašto pramonės rinka nustoja konsumento: fabrikantas, amatninkas, pirklys pajaučia pirkėjų stoką.

Muitai, įvedami ukininkų apsaugai, privalo buti vartojami, kaipo vaistas; tai turi žinoti žemdirbiai ir taip stengties ukininkauti, kad apsaugos muitų nereiktų: pasirupinti pigiausiai turėti daugiausiai pelno; reformų suvėlinimas del apsaugos muitų butų ekonomijos klaida, kenksminga visam tautos ukiui.

h) Pirklių-tarpininkų nusikratymas.

Geistina butų kad javus pardavinėtų tam tikros žemdirbių bendrovės, kad žemdirbiai *nusikratytų pirklių - tarpininkų*. Bendrovės neprivalo supirkinėti javų, kaip tai daro pirkliai-tarpininkai, bet rinkti nuo savo narių ir pardavinėti jų vardu; taip pelnas, lig šiol tekdavęs perkupčiams, pasiliktų patiems žemdirbiams.

Geras pardavinėjimas bendrai galima sutvarkyti tiktai turint vienodus javus; jei kiekvienas ukininkas sėja kitos rųšies kviečius, kitaip juos valo, — tokių maišytų javų negalima gerai parduoti; geresnis ukininkas gautų mažesnę kainą del sumaišymo grynų javų su pristatytais kitų blogesniais; bendrovė neduos tuomet jam didelio pelno. Prekių suvienodijimas tai pasisekimo pamatas; todel tokios bendrovės iš pradžios turėtų, griebties vienos kokios nors produkcijos šakos.

Be prekių vienodumo reikia dar butinai laikyties tikrai nutarto pristatymo laiko. Tuo žvilgsniu yra vargo daugiaus, juo daugiau priguli narių, mažesnis jų ekonomijoje išsilavinimo laipsnis, susipratimas. Perankstyvas bendrovės organizavimas gali privesti prie nuostolių dar veikiau, nes pirkliai-tarpininkai, pajutę savo pavojų, duoda net didesnę kainą, kad tik nuo bendrovės atitrauktų. Mažas nuostolis atgrasina narius, atima pasitikėjimą, norą dėties prie taip svarbios savišalpos organizacijos.

Bet visos tos kliutįs kituose kraštuose pergalimos. Taip, Amerikoje, daugelyje vietų prie geležinkelių ar upių yra taip vadinami elevatoriai, didelės javų klėtįs, nelyginant, kaip musų baigiami naikinti magazinai, į kurios kiekvienas gali supilti savo javus; iš užveizėtojo gauna kvitą, kurioje pažymėta, kiek kokios rųšies javų supilta; ta kvitą kiekvienas gali ar tuojau parduoti artimiausios rinkos kainomis, ar užstatyti bankuose, jei reikalingas pinigų, ir lauti, kol pakils javų kainos.

Amerikos žemdirbys paprastai neturi savos klėties; javus kulia jis lauke ir veža tiesiog elevatorin; javai pirmiausia valomi, sveriami, nustatoma jų rųšis ir maišomi su tos pačios rųšies javais. Elevatorių savininkais esti geležinkeliai, kuriems rupi daug javų vežti, dažniaus akcijų draugijos, kartais ir ukininkų bendrovės. Iš Amerikos elevatoriai paplito po Europą.

Rusijoje tokių elevatorių yra daugiausia Juodosios juros pakraščiuose; bet jais daugiausiai naudojasi didieji pirkliai. Netaip seniai buvo pakeltas klausimas, ar nepraverstų daugiau pastatyti elevatorių, bet kol kas nieko negirdėti. Be to, valdžia sumanė išdavinėti kiek pinigų už supiltus gelžkelio stotyse grudus. Kaikurios žemietijos tarėsi tarpininkauti, parduodant Anglijai grudus, kad valstiečius apsaugotų nuo žemų kainų, nustatomų pirklių-tarpininkų.

Lenkų Ukio Sindikatas Varšavoje mėgino 1910 metais tarpininkauti tarp didesniųjų pirklių ir mažesniųjų žemdirbių, išanksto užsakydamas visus javus, o paskutiniu laiku net sumanė statyti klėtis, į kurias galėtų supilti kiekvienas savus javus ir laukti, kol sindikatas parduos juos patogiausiu metu, kada žymiai pakyla kainos.

Taip maždaug daroma kitur. Galima butų šis tas ir pas mus mėginti. Taip, galėtų, musų krašto ukio rateliai surinkti nuo savo narių javų „prabas“ ir žinias, kiek ir ko kas turi parduoti; tas žinias galėtų nusiųsti pirkliams, klausdami, kiek jie duotų; pasirinkę sau tinkamesnį atsakymą, nusiųstų pirkliams savo sąlygas ir pareikalautų rankpinigių; paskirtu laiku kiekvienas pristatytų iš savo dubos į paskirtą vietą, kiek ko buvo prižadėjęs parduoti.

Dar geriau butų, kad ukio rateliai skyrium ar susivienijęturėtų savo klėtis, kame nariai galėtų supilti javus ir laukti geresnių kainų, kaip tai mėginama daryti kitur; tad jau galėtų turėti susisiekimą ir su didžiausiais didelių miestų pirkliais. Buti dar mažiau prigulmingiems nuo pirklių, rateliai galėtų turėti nuosavus, ar nuomuoti malunus ir sumaltus miltus pardavinėti vartotojų draugijoms, kaip tai daroma daugelyje šalių.

Be javų pardavinėjimo, ukio rateliai gali pasiimti bendrą pirkimą daiktų, žemdirbiams reikalingų. Kiekvienas ukininkas, norįs, geriaus ukininkauti, reikalingas yra geresnės sėklos, ukio padargų, mineralinių trąšų, veislinių galvijų. . . Jis patsai dažnai negali nei žinoti, kame geriausia visa to pirkties, nei pažinti, ar perkamas daiktas yra geras; net ir prityręs žmogus gali apsigauti, nes dažnai yra tyčia gadinamos pašarinės sėklos, ypač mineralinės trąšos; o lėšos didelės, nes, biškį perkant, augštesnė kaina ir atsiuntimas brangesnis.

Ukio rateliai gali visa to lengviaus išvengti. Daugiaus imant iš karto, fabrikantas ir pirklys nuleidžia labai didelius nuošimčius, duoda geresnes prekes, nes ratelio, kaipo didelio konsumento, bijosi apgaudinėti; galop, ratelis gali duoti prekes analizuoti; paimdamas vagonais, ratelis mažiau teišleidžia už parvežimą. Ukio ratelis, darąs bendrą pirkimą žemdirbiams reikalingų daiktų, neužmoka to, ką paprastai pelno pirklys tarpininkas.

i) Zemdirbių organizacijos.

Apsisaugojimu nuo pirklių - tarpininkų dar negalima, kaip reikiant, apvertinti *žemdirbių organizacijos*. Kiekvienam ukininkui persunku turėti visi ukio padargai. Rateliai gali suorganizuoti mašinų netik pirkimą, bet ir bendrą vartojimą. Nupirkę kuliamąją, pjaunamąją mašinas, trijerus. . . gali susitarti, kaip iš eilės vartos; nutarti, kiek ims nuo savo narių, kiek nuo svetimųjų. . . Taip, ko vienas neišgali padaryti, visi bendrai sugebėtų be vargo, ypač kad ir vyriausvbė šelpė ukio ratelius, duodavo paskolų, net ir ukio padargus vartoti. . .

Ukiui pakelti reikalingas tam tikras mokslas; rateliai gali daryti per susirinkimus paskaitas apie geresnes produkcijos sąlygas, žemės dirbimą, nutręšimą, pašarinių žolių sėjimą, dauglaukį ukį. . . Ukio draugijos gali net pasirupinti ukio mokyklų steigimu ir užlaikymu, kame tokių mokyklų truksta. „Žagrės“ draugija buvo žadejusi steigties ukio mokyklą; nupirkusi Gižų dvarą ketino išdalyti vienkiemiais ir parduoti, mokyklai palikti 250 margų. Vyriausybė buvo sutikusi duoti pašalpos 20 tukstančių, kasmet gi laikyti mokyklai po 10 tukstančių rublių.

Be galo didelę svarbą žemdirbystės pakėlime turi ukininkų draugijos. Bet visą josios vertę pamatys tik tuomet, kuomet viso krašto žemdirbiai susipies į tam tikras ukio draugijėles, kaip tai padaryta Danijoje. Tos valstybės valstiečiai taip gerai susiorganizavę tarp savęs ir tiek turi visokių draugijų, kad visai teisingai vadinama „valstiečių draugijėlių šalimi.“ Musų krašte jau padaryta pradžia ukininkų organizacijos, steigiant ukio ratelius. Lig šiol ne ką tie ukio rateliai nuveikė, nes truksta žmonių jiems vesti, o taipogi nėra tinkamų sąlygų jiems plėtoties.

Atskiri ukio rateliai stipriaus ir pasekmingiau gali atstovauti ukininkų reikalus prieš pragaištingą kapitalo veikimą; bendromis pajiegomis daugiau galima padaryti, negu atskirų asmenų pastangomis ir trusu. Bet dar naudingiau butų, kad tie ukio rateliai susivienytų į pavieto sąjungą, pavietų sąjungos į gubernijos, tos sąjungos į viso krašto centralinę sąjungą, kuri vadovautų visiems ukio rateliams.

Tos centralinės sąjungos butų tikslas prižiurėti visos to krašto žemdirbių organizacijos, atstovauti žemdirbių reikalus prieš kitus luomus, spręsti apie valdžios įstatymus žemdirbių naudai, pasiulyti vyriausybei parmainų sumanymus. Valdžia taipgi veikiau šį tą darys ukininkų naudai ir turės didesnę paspará, kovodama su kliutimis, daromomis kapitalistų, jei susivienijęs žemdirbių luomas kils ginti savų reikalų.

Praeitais amžiais žemdirbiai nebuvo taip susiorganizavę, nes nebuvo tokios organizacijos reikalo; bet šiandien atsirado tas reikalas netik delto, kad gintų savus reikalus prieš kitus luomus to paties krašto, bet ir delto, kad galėtų pasekmingiaus eiti rungčiomis su kitų kraštų žemdirbiais. Pas mus veikia trįs sąjungos: grynai ekonominė „Ukininkų Sąjunga", ekonominė bei politinė „Lietuvos Žemdirbių Sąjunga" ir grynai politinė „Lietuvos Valstiečių Sąjunga".

Apie „Lietuvos valstiečių sąjungą" plačiau nekalbesniu, nes ji nesirupina ekonomija, bet politika, kaipo socialistų liaudininkų demokratų partijos atžala. „Ekonominės bei politinės Lietuvos žemdirbių sąjungos" įstatai registruoti 1919 m. gegužės m. 14 d. Tai stambesnių žemdirbių organizacija[1]). „Ukininkų sąjunga" susikurė 1919 m. gruodžio

---

[1]) „Žemdirbių Sąjungos" veikimo pamatiniai dėsniai Ekonomijos srityje:

a) Sąjunga rupinasi ukio kulturos pakėlimu, steigiant ukio mokyklas, kursus ir taisant paskaitas.

b) Taiso pavyzdingus ukius, bandymo stotis, rupinas išauginimu gerų vietinių gyvulių veislių, persigabenimu tinkamų veislių iš užsienių.

c) Steigia sindikatus patogiam įgijimui ukiui reikalingų daiktų ir ukio produktų — pardavimui.

d) Taiso ukio parodas, daro ukiškas ekskursijas, skiria premijas pavyzdingiems ukiams.

e) Steigia žemės banką, taupomai — skolinamasias kasas, prekybos bei pramonės bendroves ir įvairias apdraudimo įstaigas.

f) Leidžia ukio srityje naudingas knygas ir laikraščius.

20 dieną, nors atskiri jos skyriai buvo susiorganizavę, pavyzdžiui: Linkavos, Prienų 1918 m. Įsikurus centrui, skyriai susispietė aplink jį[2]).

Lig šiol sąjunga daugiausia veikė per skyrius, duodama jiems nurodymų ir patarimų. Kaikurie skyriai yra jau nemaža nuveikę; pavyzdžiui Linkavos skyrius vedė linų prekybą ir gavo pelno 70 000 auksinų, Šakių prekiavo semenimis ir ir žąsimis, pelnė 40 000. Pastebėta, kad, sąjungos skyriams prekiaujant, apylinkėj kildavo kainos; tai reiškia, jog be tiesioginio pelno dar naudingai veikė rinkos kainos nustatyme.

Be prekybos ukio produktų, keli skyriai turi malunus, lentpjuves, keli kooperatyvus, keli laiko bendrus trijerius ir fuchtelius sėkloms valyti, vienas skyrius organizavo plitynę, vienas laiko du olandų veislės buliu . . . Dabar einama prie ukio įrankių sindikato ir kredito įstaigos organizacijos. Centras palaiko ryšius su savomis ir užsieninėmis ukio firmomis.

---

[2]) Iš įstatų paminėsiu tiktai Sąjungos tikslą ir veikimo budą.

Ukininkų Sąjungos tikslas. § 1. 1) Gerinti ukinį, dorinį ir dvasinį ukininkų padėjimą, remiantis krikšĕionybės dėsniais, 2) kelti ukininkų susipratimą ir jų luomo vertybės branginimą, 3) palaikyti ir apsaugoti ukio žemės nuosavybę, 4) organizuoti žemės ukio produktų perdirbtame ar neperdirbtame pavidale gaminimą ir pardavimą, 5) organizuoti kitas su tuo žemės ūkio surištas šakas, 6) pirkti reikalingų ūkiui ar amatams daiktų ir medžiagos. 7) organizuoti kreditą.

§ 2. Ukininkų Sąjungos veikimas apima visą Lietuvą ir tas vietas už Lietuvos sienių, kur yra žymesnės lietuvių ukininkų kuopos. § 3. Tikslui pasiekti Sąjunga turi teisės: 1) taisyti atatinkamų jos siekimams technikos įstaigų, 2) steigti ir laikyti Lietuvoje ir užsienyje sandėlius, krautuves, kontoras ir agenturas pirkti ir parduoti įvairiems produktams bei išdirbiniams, 3) suteikti nariams paskolų, laidojant jiems savo ūkio produktais ir kitokiu kilnojamu ir nekilnojamu turtu,

4) imti paskolų laidojant, sutikus nariams, turimomis prekėmis, 5) priimti užsakymų iš valdžios, visuomenės įstaigų, asmenų, 6) daryti susirinkimus, supažindinti savo narius su naujais technikos įrankiais ir išradimais, reikalingingais žemės ūkio kulturai kelti: rengiant kursus, taisant paskaitas, pasikalbėjimus, kviečiant lektorius, instruktorius ūkio reikaluose patarti nariams, 7) rūpintis įvesti geresnę gyvulių veislę, geresnes ūkio mašinas, padarus, javų sėklas, trobėsius ir tt.,

8) taisyti pavyzdingus ukius, gyvulių tvartus, 9) apdrausti nuo degimo, ledų, gyvulių kritimo ir kitų nelaimių, 10) steigti kooperatyves sankrovas ir sindikatus, kad patogiau ukio dalykus pardavus, 11) steigti smulkaus kredito kooperatyvus, 12) steigti įstaigas ūkio produktų gerumui ištirti, 13) taisyti ūkio parodas, laikyti gerai įtaisytas ukininkavimo vietas, skirti konkursus ir pinigines dovanes už naudingus ūkyje išdirbimus,

14) įgyti kilnojamo ir nekilnojamo turto ir palaikyti žemę ukininkų rankose, 15) leisti naudingus ukiui raštus, užsiimti kitais reikalingais ūkyje dalykais, 16) taisyti koncertus, vakarus ir kitas pramogas, kad Sąjungos iždą padidinus.

§ 4. Sąjunga turi juridinio asmens teises ir turi teisės visais teisėtais budais įgyti kilnojamo ir nekilnojamo turto, tartis, žadėtis, ieškotis ir atsakyti teisme, lygiai gauti aukų ir paveldėti testamentais.

Sąjunga buvo sušaukusi du visuotiniu skyrių susivažiavimu (1919 m. gruodžio 27 – 29 dienas ir 1921 m. vasario 27 – 28 d.). Sių metų susirinkime dalyvavo nuo 54 skyrių 90 atstovų. Po suvažiavimo sparčiai kuriasi nauji skyriai; per keturius mėnesis įsikurė 20. Iš viso matyt, kad sąjungos ateitis užtikrinka, jei tik ją sugebės tiksliai vesti. Sąjunga leidžia laikraštį „Ukininką“.

k) Darbininkų santykių sutvarkymas.

Telkdamies tarp savęs žemdirbiai turi drauge *sutvarkyti darbininkų santykius*. Ukio darbininkų klausimas angštai sujungtas su žemdirbystės kilimu. Vis didesnis ir didesnis žemdirbių ir samdininkų santykių suirimas varo žemdirbius prie krizės. Geriausia butų samdyti darbininkai su kontraktu; jame pažymėti algos didumas, visos priedermės, kiek pailsio, kada kelti, kuomet darbas baigti, šventadieniais ruoša, drabužis, valgis, trumpai sakant, visa, kas yra su darbininku tariama; samdant reikia gvarancijos, jog darbininkas neišbėgs.

Pagerinti santykiai tarp ukininkų ir darbininkų tik tuomet bus galima, kuomet žemdirbiai laikysis išanksto padarytų nutarimų, patįs jų negadins, nevylios darbininkų vienas nuo kito, derėdami neduos rublių, nestatys magaryčių; nes dabar atsiranda ne maža darbininkų, kurie rublius renka, geria magaryčias, nemanydami tarnauti; kuomet prie sunkesnių darbų, visokiose pabaigtuvėse nevaišins darbininkų degtine, alumi; kuomet eis tiesiu keliu, elgsis mandagiai, neužgaulios žodžiais.

l) Tikybos jausmų gaivinimas.

Galop, butinas reikalas atgaivinti kaip ukininkuose, taip ir darbininkuose *tikybos jausmai.* Tikyba ragina visus prie darbštumo, pataupos, ganėdinties mažu . . . Griežtai reikia skelbti taupumas, savų reikalų sumažinimas, vaduojanties augštesniais pobudžiais.

Bet šitas tikslas nebus pasiektas, kol netik žemdirbiai, bet ir kiti visuomenės luomai nebus lygiai sutvarkyti; šiandien įvairųs luomai, iš kurių susideda visuomenė, nuoalat susitinka, bendrauja, vieni kitus gadina. . .

II PERSKYRIMAS.

DARBININKŲ KLAUSIMAS.

§ 1. Darbininkų klausimo pradžia, svarba ir supratimas.

Darbininkų klausimas tai vienas opiausių visuomenės klausimų, kuris kvaršina galvas netik pačių darbininkų, bet ir visuomenės veikėjų, mokslininkų, politikų, valstybės atstovų. Del jo prirašytos didžiausios knygos ir išleista daugybė įvairių įstatymų. Todel darbininkų klausimas kartais identifikuojamas su socialiu klausimu; darbininkų padėtis davė progos ginčams del dabartinės visuomenės tvarkos ir privertė teisdavą tąją netikusią visuomenės tvarką šalinti, bent gerenti.

Kaip sena civilizacija, taip senas darbo žmonių luomas; bet *seniau darbininkų klausimo nebuvo*. Senovėje visus darbus padirbdavo belaisviai—vergai, vėliau—baudžiauninkai. Žmonija buvo pasidalijus į dvi dali: vieni buvo laisvi didžiunai; kiti, nors kur kas skaitlingesni, buvo prispausti darbininkai-vergai. Vidurąmžyje luomų skirtumas buvo taipgi didesnis, negu dabar. Žemiausiai stovėjo visas didžiulis kaimiečių burys, ponų valdinių-baudžiauninkų, pusiau vergų luomas. Geriaus už valstiečius gyveno liuosi amatninkai; šalip jų—pralobę pirkliai. Dar augščiau stovėjo dvasiškija ir bajorai. Visus valdė valdovas-kunigaikštis.

Visi tie visuomenės luomai gyveno savu gyvenimu; visi beveik buvo įsitikinę, kad kitaip ir buti negali; atskirų žmonių troškimai nesiekdavo toliau savo luomo ribų. Liaudies luominis ir ekonominis padėjimis rodėsi kuone visiems teisingas, neišvengiamas. Todel galima buvo jausties nelaimingu, kitiems pavydėti, bet negalima buvo prikišti kitiems skriaudos. Užtat luomų kovos negalėjo buti nuolatinės; ištikdavo kartas nuo karto maištas, revoliucija, kaip antai, senovėje vergų, viduramžiuose sodiečių sukilimai; bet buvo trumpi. Valstietis grįždavo prie arklo, darbininkai-prie varstoto. Ir darbininkų klausimo šių dienų prasme nebuvo.

Bet visa *parsimainė, priėmus liuosybės ir lygybės dėsnį* 1789 m. Francija, vėliaus ir kitos valstybės paskelbė žmones liuosais ir lygiais, nežiurėdamos, ar įstatymai galės įvykinti visų lygybę ir liuosybę. Sulyg teisės visi lygųs, bet ekonomiškai toli gražu iki tos lygybės. Anot įstatymų, darbininkas — liuosas, bet ištikrųjų — kapitalizmo, net dažnai beširdžio kapitalisto vergas, atiduotas darbdavio malonei, ar nemalonei. Todel jaučiasi netik nelaimingu, bet ir nuskriaustu; reikalauja netik savo buvio pagerinimo, bet ir kaltininkų bausmės. Išsiplėtus pramonei, susispietus darbininkams kruvon, prasidėjo didžiausias darbininkų ant darbdavių skersakiavimas.

Asmens liuosybė yra negatyvė gėrybė, tuščia vieta, kuriai truksta turinio. Liuosi darbininkai panorėjo naudoties šių dienų kulturos vaisiais; užtat pasakė turtuoliams: Su asmens liuosybe jųs davėte mums teisės dalyvauti jusų rupesčiuose, leiskite mums ir jusų linksmybėse dalyvauti. Valdžios nepaklausė darbininkų reikalavimų. Pasekmė buvo ta, jog darbininkai patįs rupinosi savaip sutvarkyti buvusią visuomenės tvarką. Visuose kulturinguose kraštuose prasidėjo darbininkų judėjimas; gavę teisių lygybę, reikalavo naudojimosi lygybės; todel netik politinė, bet ir ekonominė nelygybė turinti dingti.

Radikalai žiurėjo skersomis akimis į kapitalistus. „Butų blogas patarnavimas, sakė Marat'as: pergalėti gimimo didikus, o pasiduoti pinigų didikams.“ 1791 metais, kuomet darbininkai buvo pašalinti nuo rinkimų teisės, jis grąsino: „Laimės išlepintieji turėtų drebėti, kad neturtėliai, kuriems jie neduoda piliečio teisės, delto kad jie perdaug nuskurdę, pabaigs savo skurdą, paimdami jų perteklių . . . . Teisių lygybė turi vesti prie naudojimosi lygybės; tik ant šito pamato gali apsistoti mintis.“

Dar smarkiau darbininkai sujudo, kuomet direktoriatas atmetė demokratinę konstituciją. Bruzdėjimo priešakyje stojo Baboeuf'as, kurs paskelbė visuomenės tvarkos idėalą. Dirbti — visų priedermė; įstatymais nutarti darbo dienos ilgumą; pramonę tvarko valdžia, tautos išrinktoji; reikalingus darbus padalyti tarp atskirų piliečių; nemalonius darbus dirba visi piliečiai iš eilės; dirbiniai dalijami sulyg kiekvieno žmogaus reikalų . . . Buvo tai pirmi komunizmo diegai. Nors vadas buvo nuteistas, bet darbininkų judėjimas neužslopo.

Cavaignac sakė: „Ką darbas, tai mes reikalaujame, kad jis nebutų pavergtas gobšų ir dykaduonių interesams; mes reikalaujame, kad toliau darbininkas nebebutų kapitalo naudojamas, kad mokestis už darbą butų ne vienatinis jo pelnas“ . . . Radosi visokių obalsių, kurių tikrą prasmę nelabai kas iš darbininkų gerai suprato; jie tuo buvo populerųs, kad kiekvienas juose matė tai, ko pats norėjo . . . Svarbiausią rolę lošė sakinys: „Darbo organizacija“.

Rašyta ir sakyta: „Darbininkai buvo vergais, buvo baudžiauninkais, dabar dirba už mokestį; reikia eiti prie to, kad juos pakėlus į bendrovininkų sąlygas; valstybė privalo pasiimti sau pramonės reformų iniciatyvą, įvesti tokią darbo tvarką, kuri darbininką pakeltų bendrovininko stovin; sveikam ir stipram darbininkui valstybė turi duoti darbo, senam ir silpnam — pašalpos ir apsaugos“ . . . Taip tat vystėsi pamažėli darbininkų judėjimas.

Marks'as ir Engels'as 1848 m. „Komunistų partijos manifestu“ kreipės į darbininkus, šaukdami: „Visų kraštų proletarai, jungkitės.“ Nurodydami darbininkų daugybę, ragino kovon savo buviui pagerinti. Kilo pagaliaus *karas kapitalo su žmogumi, fabrikantų su darbininkais, vadinamas darbininkų klausimu, kuriam rupi pagerinti darbininkų gyvenimo sąlygos*.

inti dabartinės tvarkos stojo neskaitlingi, bet galingi turtais asmenįs; iš kitos pusės pakilo milijonai vargšų-darbininkų, pasitikėdami savo daugybe. Pradėta kova, kaskart labjaus įtempiama, verda, net jos galo nematyti.

Spiriama visuomenė pradėjo rupinties darbininkų klausimu; prasidėjo reformos darbininkų naudai; daug kas jau padaryta; dar daugiau daroma palengvinti sunkioms darbininkų gyvenimo sąlygoms. Bet dar toli gražu ne viskas; darbininkai tuo nesitenkina: visuomenės ramybė vis dar pavojuje. Tą baisų pavojų visi pamatė, pabugo nepatenkintų darbininkų kariuomenės, nusigando žiauraus karo prieš dabartinę visuomenės tvarką.

Tas rupestis toks didelis, kad paskutiniais laikais *darbininkų klausimas pasidarė svarbiausias visuomenės klausimas*. Darbininkai yra didžiausia visuomenės dalis, kurie kenčia skurdą, vargą del dabartinės tvarkos ydų. Santykiai, kuriuose darbininkai buvo, dalim ir dabar tebėra, sukėlė socialį klausimą ir paragino visus griebties tam tikrų priemonių. Socialdemokratų mokslas labjausia prasiplatinęs darbininkų tarpe, todel tikybai, valstybėms ir visuomenei gręsia didžiausias pavojus iš socialistų- darbininkų pusės.

Darbininkų klausimas platesne reikšme apima visus, dirbančius už mokestį, ieškančius pragyvenimui lėšų iš savo rankų darbo; čia priguli visi darbininkai, dirbantįs už mokestį žemės ukyje, pramonėje, amatuose, vaisboje, važmos įstaigose; taip pat samdininkai, net ir tarnai . . . Bet šiame atvejyje, kalbėdami apie darbininkų klausimą, turime omenyje siauresne reikšme darbininkus, kuriais rupinosi Marks'as, kuomet juos šaukė jungties ir stoti kovon su turtuoliais.

Siauresne to žodžio prasme *darbininkais,* kurių santykiais darbininkų klausimas užsiima, *vadiname tuos žmones, kurie neturi* jokio pragyvenimui *pertekliaus,* ar turėdami jo visai nedaug, *priversti vien tik rankų darbais užsidirbti* savo ir šeimynos pragyvenimui.

Pirmiausia prie tokių asmenų priguli didelių pramonės įstaigų darbininkai, tai yra: žmonės, kurie visokiuose fabrikuose, geležies, plieno, stiklo liejyklose, anglių kasyklose, taipogi didelėse komunikacijos įstaigose už savo rankų darbą gauna tam tikrą, didesnį ar mažesnį mokestį pragyvenimui.

Prie darbininkų priskaitomi žmonės, uždarbiaujantįs namų pramonėje. Nuo darbininkų didelių pramonės įstaigų jie tuo skiriasi, kad jie ne fabrikuose, bet savo butuose dirba visokius daiktus neužsakytus, ne parduoti kitiems, bet atiduoti dideliems pirkliams, ar pramonininkams. Tie pramonininkai labai dažnai duoda šitiems darbininkams pastiros medegos, net ir įrankius, ypač kuomet prie darbo reikalingos brangesnės mašinos.

Pagaliaus prie darbininkų, taip suprantamų, priguli laukų darbininkai, kurie, neprigulėdami prie nuolatinių samdininkų, teikia ukininkams savo darbą už mokestį, o tai netik tuomet, kuomet šitas užmokestis yra svarbiausias jų pelno šaltinis, bet ir tada, kada jis yra jiems pašalinis uždarbis.

§ 2. Darbininkų klausimo priežastįs.

Visos priežastįs, kurios yra sukėlusios platų socialį klausimą, reiktų minėti antru atveju, kaipo darbininkų klausimo priežastįs; daugiau kalbėsiu apie darbo sąlygas, sužadinusias didžiausį darbininkų nepasitenkinimą, permainų reikalavimą, net grasinimus dabartinės tvarkos pervartomis, išgriovimu. Sakysiu apie a) ekonominį liberalizmą, b) permažą mokestį, c) perilgą darbą, d) moterų darbą, e) vaikų darbą, f) šventadienį darbą, g) darbu nepasitenkinimą, h) neužsiganėdinimą darbdaviais, i) tikybos dėsnių stoką.

a) Ekonominis liberalizmas.

Esminė ir tikriausia darbininkų klausimo priežastis beabejo ta, kad valstybės ukiškame valdinių veikime laikėsi liberalistų obalsio: „Laissez faire, laissez passer, le monde va de lui même“; butent: leidus kiekvienam uždarbiavime daryti, kaip kas norįs, įvyksianti savaime geriausia pasaulio tvarka. Tos klaidingos pažiuros tuo blogesnės buvo pasekmės, juo labjaus ano laiko ekonomijos mokslas augštino pramonę, kaipo didžiausį gerovės šaltinį, kaipo civilizacijos saiką. Dar šiandien plačiuose visuomenės sluogsniuose viešpatauja tas įsitikinimas, kad augščiausį kulturos laipsnį pasiekusios tautos, turinčios turtingiausią pramonę. Todel be galo platinosi pramonės įstaigos.

Jau patsai *liuosybės davimas* įkvėpė noro pasinaudoti. Tasai liuosybės suteikimas rėmėsi klaidinga pažiura, kad visų rungčios su visais pakelsiančios tautos gerovę; nes manyta, kad geriausiai tarnaująs visuomenei tas, kursai darąs kitiems didžiausią konkurenciją. Pridirbta prekių perdaug. Kilo griežčiausios varžytinės pramonininkų tarpe. Konkurencija vertė prekes pardavinėti, kiek galima, pigiausiomis kainomis. Kadangi produkcijos įrankių, kaip mašinų, vertė toje pačioje pramonės šakoje pasilieka maždaug ta pati, reikėjo samažinti darbininkams mokestis už darbą.

b) Permažas mokestis.

Pramonininkai vienas paskui kitą pradėjo mažinti darbininkams mokestį; taip *darbininkai,* net kada turi darbo ir gali dirbti, *gaudavo mažą mokestį,* kurio vos užtekdavo savęs ir šeimynos laikymui, ir su baime turėdavo žiureti ateitin, kas bus, atsitikus ligai, susižeidus, susilaukus senatvės, ištikus nedarbui. Tokios gyvenimo sąlygos stumė darbininkus į neapykantą, norą keršyti tiems, kuriuos laikė savo nelaimės kaltininkais. Neapribotos varžytinės neretai sukeldavo pramonės krizes, per kurias darbininkų minios nustodavo darbo.

Darbininkų bedarbių buvimas versdavo siulyties fabrikantams už kiekvieną mokestį; reikalas įstatymo nežino: geriaus yra gauti bent šiek — tiek mokesčio, negu be jokio uždarbio badauti, net badu stipti. Bedarbių pasisiulymas numuša mokestį darbininkams, turintiems darbo. Šitą neteisybę sekė vėl kita, kad mokestis darbininkams mokėta ne pinigais, bet jų pačių dirbamomis prekėmis, kurių darbininkai nei patįs negalėdavo suvartoti, nei kitiems parduoti kaina, kokia jiems buvo skaitoma.

c) Perilgas darbas.

Kuomet pramonė gerai plėtojosi, *perdaug prailginta dienos darbas;* nežiurėta, kad žmogus ne mašina, negali dirbti dieną ir naktį; kartais nustota nuovokos, ko darbininkas nebegali. Vienas gydytojas Anglijoje valdžios užklaustas, ar 16, 17, 18, net 23 darbo valandos paroje nekenkiančios darbininkams, atsakė nemanąs. „Atsižvelgus abejonės, kokią tamsta turi, ar 23 darbo valandos galinčios naikinti darbininko sveikatą, — klausta toliaus, — gal tamsta pasakytum, ar tamsta taip pat abejotum apie 24 darbo valandas“. „Negaliu paskirti ribų žemiau 24 darbo valandų; nepaprasti atsitikimai padarė mane palankų nepriduoti didelės svarbos komunalams tame klausime, sakantiems, buk toksai laikas esąs kenksmingas“. Taip pat sakydavo netik šitas nepaprastas gydytojas, bet nekartą ir kiti.

XVII ir XVIII šimtmečių ekonomistai buvo tos nuomonės, kad iš ilgo dienos darbo ir mažo mokesčio esą galima susilaukti gerų vaisių. Tai merkantilistų pažiurai priešais buvo pastatyta išsyk Smith'o, paskui ir kitų ekonomistų pažiura, jog augštu mokesčiu paskatintas ir gerai pasilsėjęs po trumpo dienos darbo darbininkas gali daugiau padirbti. Gyvenimo prityrimas parodė šitos pažiuros teisingumą. Darbininkas nėra mašina ir jo darbas yra prigulmingas nuo fiziškų ir psichiškų sąlygų, kurių negalima sulyginti su mechaniškomis mašinos jiegomis; jeigu darbininkas spiriamas darban, kuomet jis nebegali kasdien išaikvotų jiegų beatgauti pailsiu, ateina perdidelis nuvargimas, pagaliaus jiegų išsekimas, o toliau dirbant net išsigimimas.

d) Moterų darbas.

Perdaug ilgas darbas ir mažas mokestis kenkia sveikatai netik pačių darbininkų, bet ir jųjų šeimynų; ypač kad ir šeimyna, neužtekdama tėvo uždarbio, priversta buvo stoti fabrikan. Moteris dvejopai dirbo, nes be darbo fabrike, turėjo dar namų ruošą. Moteris daugiausia darbavosi prie verpimo ir audimo; bet neretai pasitaikydavo, kad stodavo kasyklose drauge su vyrais anglių kasti.

Vyrai ir moterįs, jaunikaičiai ir mergaitės dirbdavo drauge po žemėmis patamsiuose dideliausiame karštyje pusplikiai; tai buvo neišvengiama didžiausio doriško sugedimo priežastis. Negeriau budavo ir fabrikuose; dirbdavo dieną ir naktį be jokios priežiuros, nežiurint lyties visi drauge, pečiais surėmę. Aiškus daiktas, kad tokios darbo sąlygos gadino šeimyną, tą visuomenės užmazgą.

Viduramžiais, kuomet prie darbo reikėjo vieko, negalėjo buti kalbos apie sunkų moterų darbą. Per XVIII ir XIX šimtmečius mašinos išstumė senovinius sunkius įrankius; mažos ir vidutinės dirbtuvės užleido vietą daugiausia dideliems fabrikams; amatninkų-darbdavių vietą užėmė kapitalistai, kurie statė darban mašinas; žmogaus darbas prie jų pasidarė antraeilis, nes tik patarnauja mašinai, kuri beveik viską padirba: tokį darbą galėjo įveikti moterįs, net vaikai.

Norint, kad dirbiniai butų pigesni, rupintasi gauti pigesnių darbininkų-moterų, kurios ganėdinasi mažesniu mokesčiu; iš antros pusės, noras užsidirbti vyliojo moteris į fabrikus. Toks apsireiškimas geras atskiriems asmenims, labai kenksmingas visam darbininkų luomui, net ir visuomenei: mažina visų darbininkų mokestį; perilgas, nors ir nesunkus darbas gadina moterų sveikatą, naikina vaikų auklėjimą, vėsina naminį žydinį.

Pamažėli moterų darbas visose šalyse pradėjo vis labjaus ir labjau plėtoties. Moterų darbininkių skaičius kasmet augo ir jos kaskart skaitlingiau stojo dirbti darbininkų vietoje pabrikuose ir dirbtuvėse. Kad įsivaizdinus, kaip šiandien plačiai vartojamas moterų darbas, pakaks nurodžius, jog prieš pasaulinį karą vienose kariaujančiose valstybėse moterų-darbininkių skaičius siekė lig 44 milijonų; per karą tas skaičius pakilo 8 — 10 milijonais: ir jų čia tuo tarpu yra lig 50—55 milijonų.

Karo metu nematytas pirma moterų darbo vartojimas pramonės įstaigose paliuosavo daugybę vyriškių, kad tiesiog daulyvautų kare. Alkanų vaikų verksmas verčia moterį pamiršti visa, dirbti bykokiomis sąlygomis, kad ir kenksmingiausiomis jos sveikatai, nors ir už menkiausį apmokėjimą, krauti pačią sunkiausią darbo rųšį ant silpnų savo pečių, pavaduoti namuose stovintį karo lauke tėvą, vyrą, brolį . . .

Daugelyje šalių, kariaujančiose valstybėse jos sudaro daugumą. Rusijoje moterų darbininkių skaičius jau viršija 50% visų darbininkų. Ir karui pasibaigus, jos bus priverstos dirbti nes daugybė šeimynų penėtojų nebesugrįš; daug jų sugrįs liguistų, luošų; tokios šeimynos be pačių, motinų darbo nagalės gyventi; nebegrįš prie namų darbo, ruošos žuvusių vyrų, liguistų ir luošų pačios . . .

O našlaičių bus milijonai. Raudonasis Amerikos kryžius apskaitė, jog Europoje karo metu netekę dviejų ar vieno gimdytojų 12 milijonų vaikų; Prusuose daugiausia karo našlaičių, nes 4 000 000, Vokiečiuose 3 000 000, Prancuzuose 1 000 000. Kas gi jais rupinsis? Kokioje šeimynoje galės jie prisiglausti? Po karo jiems patiems reiks save aprupinti, galvoti apie savo duonos kąsnį. Jų dauguma bus priversta palikti fabrikuose ir dirbtuvėse; ten prie sunkaus darbo turės vysti nepribrendę, prakaituodami valgyti kasdienę duoną.

e) Vaikų darbas.

Gimdytojai ilgai nenorėjo leisti vaikų darban į fabrikus. *Našlaičių prieglaudos Anglijoje pirmos pamėgino statyti vaikus prie darbo fabrikuose.* Prasidėjo vaikų beveik pardavinėjimas. Prieglaudos užvaizda surinkdavo mažėlius paskirtoje vietoje; fabrikantas pasirinkdavo tuos, kurie jam tiko. Vaikai budavo neva mokinami; todel iš karto negaudavo mokesčio, turėdavo ganėdinties valgiu ir butu; buvo vienok laikomi pusplikiai, beveik alkani, sukimšti kruvomis. Darbo diena buvo 10 — 16 valandų; dažnai buvo dirbama dieną ir naktį; vaikų lovos neataušdavo: vieni keldavos, kiti guldavo. Prievaizdos gaudavo mokestį, dėstis koks buvo mažėlių darbas; todel vaikai buvo spiriami greičiau dirbti; kurie mėgindavo pabėgti nuo tariamojo „mokslo“, budavo pančiojami. Taip budavo verpimo fabrikuose.

Dar blogesnis jų padėjimas buvo kasyklose. Paprastai stodavo darban aštuonerių metų vaikas, nors kartais pasitaikydavo ir jaunesnių mažėlių. Darbas budavo stovėti požemiuose prie durų, atidarinėti bei uždarinėti durįs; todel turėdavo pributi, kuomet darbas prasidėdavo, galėdavo pasišalinti, kai darbas budavo pabaigtas; vaikas privalėdavo visą laiką stovėti pats vienas patamsiuose, tiktai kartas nuo karto pravažiuodavo karukas su angliais. Kartais statyta vaikai vežti anglių vežimėliais; po žemės urvai kaikur budavo taip žemi, kad roblomis turėdavo traukti karukus; kaikur turėdavo gabalais nešti augštyn per kopėčias rankomis, ar ant nugaros.

Iš Anglijos tas paprotys prasiplatino kituose kraštuose. Vokietijoje pirmose praeito šimtmečio dešimtyse tukstančiai vaikų neretai dirbdavo po 10 — 14 valandų paroje. Galima numanyti koks buvo tų mažėlių gyvenimas ir sveikata. „Nelaimingi tie sutvėrimai negryname ore, blogai maitinami, menkai parėdyti pargyvena savo jaunus metus skurde bei rupestyje. Išbliškę veidai, neskaisčios akįs su paraudonavusiomis blakstienomis, sutinę kunai, išpurtę skruostai, lupos ir nosįs, spuoguoti kaklai, visi piktašašių apnykti, dusulio apraiškos — štai žymės, skiriančios juos sveikatos žvilgsniu nuo kitų to paties luomo vaikų, kurie nedirba fabrikuose. Nemažiaus apleistas yra jų proto ir doros auklėjimas“. Tokie pranešimai buvo duodami Vokietijos valdžiai. Kartais rubų stoka priversdavo vaikus net šventadieniais gludėti namie, vietoje to kad nueiti bažnyčion, ar pažaisti kur tyrame ore.

f) Sventadienių darbas.

Delei suteiktos visuotinės liuosybės darbdaviai laikė save liuosais nuo doros įsakymų. Mažai temokėdami, perdaug prailginę dienos darbą, *pradėjo dirbti net šventadieniais.* Taip visas darbininkų luomas atitraukta nuo Bažnyčios įtekmės: negalėjo klausyti Mišių, pamokslų, šviesties, dorinties . . .

Tuotarpu nuolatinis fabriko darbas taip vienodas, mechaniškas, nubodus, kad prie jo turi skursti netiktai kunas, bet ir dvasia, kad palinkimas į nedorybes yra tarsi naturalė reakcija prieš žmogaus asmens pažeminimą, Buvimas angštame fabrike, pilname dulkių ore, persisunkusiame alyvos kvapu, be galo šiltame žiemą bei vasarą, mašinų žiaurus trenksmas , . . visa tai savaime bukina doros jausmus, stumte stumia kaip nors nekasdieniais pasielgimais pasismaginti, rasti nors valandėlei stipresnį jausmų sužadinimą, kokį nors pasilinksminimą.

g) Darbu nepasitenkinimas.

Išsitobulinus mašinos technikai, įvedus darbo smulkų padalijimą, net lengvas fabriko *darbas nebegali darbininkui suteikti pasitenkinimo,* džiaugsmo, kuomet jis pats paversta beveik mašina. Seniau vienas darbininkas, ar maža kuopelė dirbo kiekvieną daiktą nuo pradžios iki galui; savo sumaningu darbu kiekvienas didžiavosi, džiaugėsi, gerėjosi . . .

Kas dabar berupės darbininkui, kursai, stovėdamas prie verpimo mašinos, turi sumegsti nutrukusius siulus, ar dirba mažutėlį darbelį, kokią keliolikta, kelintą dešimtą viso daikto dalelę? Ką gali berupėti darbininkui viso bato išvaizda, kuomet jo siuvimas padalytas į 93 dalis? Kada žmogus, kaip mašina, per visą dieną priverstas judinti vieną ranką, vis tik į vieną pusę, kreivu peiliu raižioti tam tikro kreivumo kailiakraščius bato vien užkulniui, — tas ir nesunkus iš pažiuros darbas pasidaro taip įkirus, nubodus, kaip ir sunkiausias.

h) Neužsiganėdinimas darbdaviais.

Tokios darbo sąlygos turėjo sužadinti darbininkuose nepasitenkinimą tuo didesnį, juo didesnį matė darbdavių luome užsiganėdinimą, patogumus, perteklių, prabangas, tuo tarpu, kad turtų gamintojai-darbininkai, sunkiai dirbdami, vos gali pragyventi. Senovėje namų pramonėje darbininkas ir darbdavis buvo tose pračiose sąlygose, dirbdavo drauge, darbavosi tik dienomis, giedroje tyrame ore kieme, todel darbininkai tiek nesiskųsdavo savo darbdaviais.

Dabar viskas kitaip virto; senovės artimi nuoširdųs santykiai visai sutruko; pramonininkai beveik atsiskyrė nuo darbininkų, nebeturi su jais nieko bendro; darbininkai mato, kad jų darbdavis į juos žiuri, kaip į kokius įrankius padidinti savo pelnui, kad jam tiek terupi, kaip geriaus išnaudoti jų spėkas . . . Nieko ypatingo, kad tokiose aplinkybėse darbininkai nekenčia savo darbdavių, ant jų kerštauja, klauso kurstytojų, kad jiems tinka skelbiamoji luomų kova, kad nori sugriauti dabartinę tvarką.

i) Tikybos dėsnių stoka.

Skersakiavimus vienų ant kitų padidina tikybos dėsnių stoka. Tasai trukumas yra regimas netik darbininkų tarpe, bet ir tarp darbdavių. Jei daugybė darbininkų yra užkrėsta socializmu, kurs naikina tikybos dėsnius, tai darbdaviai išskyrus vieną-kitą, kurie laiko Evangeliją socialiu savo kodeksu, daugiausia, jei ką žino ir ko laikosi, tai liberalizmo dėsnių, kuriais gali padidinti savo turtus ir nutolo nuo krikščioniškosios teisybės, kuri liepia kiekvienam atiduoti, kas jam priguli.

§ 3. Priemonės darbininkų buviui pataisyti.

Darbininkų klausimas atsirado labjausia del minių suvargimo, neturto, skurdo; todel galima jis išrišti per darbininkų atproletarizavimą. Tam pasiekti reikalinga, kad plačios minios įgytų šiokį-tokį turtą, kad nebutų prigulmingos vien tik nuo kasdieninio uždarbio. Taip tai sustiprinus darbininkų luomą, savaime sumažėtų antagonizmas tarp vargšų ir didžiaturčių, pamažėl nyktų neapykanta ir luomų kova. Taip sugrįštų ramybė ir santaika; visi luomai santykiuose tarp savęs užlaikytų meilę ir teisybę . . .

Šitam tikslui pasiekti reikia griebties tam tikrų priemonių, tinkamai sutvarkyti darbininkų gyvenimo sąlygas, duoti jiems, kas jiems teisingai priguli; juk didžiausia visuomenės dalis-darbininkai, kurių darbas yra gausiausias žmonijos gerovės šaltinis. Tarp reikalingų priemonių bus minimos: a) krikščionų dvasios platininimas, b) rungčių sutvarkymas, c) globos įstatymų leidimas, d) darbo dienos sutrumpinimas, e) šventadienių šventimas, f) mokesčio nustatymas, g) darbininkų apdraudimas, h) darbininkų draugijos, i) profesinės darbininkų draugijos, k) labdaringos darbininkams įstaigos.

a) Krikščionių etikos platinimas.

Garsusis socialis vyskupas Ketteler'is viename savo pamoksle pasakė: „Žmonijos atstojimas nuo krikščionybės tiesų pagamino jos nupuolimą; sugrįžimas prie jos tiesų gali vėl visą žmoniją pakelti; pamėginkime, bet visi be išimties, per vieną tik savaitę gyventi griežtai sulyg Kristaus mokslo, tuo pačiu išrišime socialį klausimą“. Todel priemonių tarpe pirmoje vietoje reikia paminėti *krikščionių etikos platinimas.*

Tam pirmiausia yra pašaukta Bažnyčia; tos savo priedermės Bažnyčia niekad neapleido; ji visados užlaikė neiškreiptus tikybos įstatymus; visuomet balsiai primindavo visas, ypač visuomeniškas teisybės ir meilės artimo priedermes. Šio pasaulio galingiems išmetinėdavo skriaudas Šv. Rašto žodžiais; „Šit jusų darbininkų . . . mokestis, kurs jusų yra užturėtas, šaukia; ir jo šauksmas pasiekė galybių Viešpaties ausis“. Viduramžiuose, kuomet Bažnyčia buvo galinga, neklaužadas bausdavo, net neteisingus valdovus nukeldavo nuo sosto. Bet jos darbas visuomet sutikdavo kliučių; jos balsas kaskart labjau nyko neteisingo liberalistų mokslo rėksme.

Šiandien Bažnyčia persilpna pati viena kovoti su besąžiniais; jai pagalbon turi pributi visuomenė, platindama raštais ir laikraščiais etiškas pažiuras, reikalaudama iš visų taikinties visame gyvenime prie tikros etikos taisyklių, pasmerkdama viešai kiekvieną neetišką pasielgimą. Viešoji nuomonė turi gana jiegos grasindama pasmerkimu suturėti nuoskaudoms, valdyti net ir tiems, kurie neklauso Bažnyčios. Todel vienoda viešoji nuomonė, paremta krikščionių etika, yra labai svarbus ir stiprus veiksnys, kurs reikia vartoti, norint sutvarkyti darbininkų klausimą.

Negalima vienok laukti su darbininkų klausimo išrišimu tol, kol piliečiai patįs pradės geruoju pildyti visas sociales priedermes. Ganėdindamiesi vien sveikų pažiurų platinimu plačioje visuomenėje nepasieksime laukiamo reikalingo tikslo. Visados bus nemaža tokių, kurie užsikiš ausis ir nenorės girdėti apie teisybės reikalavimus, dar mažiau prie jų taikinties. *Valstybė privalo leisti tokius įstatymus, kurie pažabotų neklaužadas,* kad jie netik nekenktų visuomenės labui, bet jį dar pastumėtų.

b) Rungčių sutvarkymas.

Viena svarbiausių darbininkų klausimo priežastis buvo pilna varžytinių liuosybė tarp darbdavių. *Rungčių sutvarkymas pirmiausia reikia laikyti neišvengtinu, rišant darbininkų klausimą.* Tinkamiausias tam tikslui pasiekti kelias—organizacijos, kurios tvarkytų produkciją tarp įvairių pramonininkų, kaip tai buvo seniaus amatninkų cechuose. Tų cechų geriausia ypatybė buvo ta, kad neleisdavo neapribotų varžytinių, drauge vienok nepašalindavo sveikų ir naudingų lenktynių. Kad tokia tvarka tinka ir didelei pramonei, matoma iš kaskart labjaus jaučiamo reikalo, kurs privedė prie kartelių, trustų ir tolygių pramonininkų sąjungų steigimo . . .

Karteliais vadiname pramonininkų sąjungas, įsteigtas sumažinti varžytinėms tarp savo narių. Cia priguli produkcijos karteliai, kurie sulaiko rungčias tarp savo narių, paskirdami kiekvienam nariui tam tikrą dirbtinų prekių kiekybę, kurios peržengti jam neleista. Kiti—kainos karteliai; jie pašalina kainos numušimą per varžytines tarp įvairių, tos pačios produkcijos šakos pramonininkų; jie tvarko varžytines, uždėdami nariams priedermę neparduoti savo dirbinių žemiau paskirtos kartelio kainos.

Trustais vadinamos galingos pramonės įstaigos, turinčios vienodą tvarką pastirosios medegos pirkime, prekių kiekybės paskirime, kainos nustatyme. Jos atsiranda per tos pačios pramonės šakos įstaigų susiliejimą vienon sąjungon, superkant jų akcijas. Atskiros įstaigos nebeturi savistovybės; trusto valdyba paima savo rankosna, kaip technikos, taip ir prekybos reikalų vedimą. Taip trustas įgija monopolį kaip žaliadaikčių pirkime, taip ir padirbtų prekių pardavime; todel jis gali paveržti sau pasaulinę rinką ir skirti kainas, kaip tinkamas.

Trustų tėviškė—Amerika. 1907 metais Suvienytose Amerikos Valstijose buvo 250 trustų. Didžiausieji trustai-šitie: žibalo, cukraus, degtinės, plieno, sidabro, tabokos, popieriaus, odų, elektros . . . Taip tatai trustai turi sumonopolizavę visas didžiausias produkcijos šakas. Vokietijoje ir Anglijoje daugiausia veikia taip vadinamieji karteliai. Vokietijoje 1906 metais buvo 385 karteliai su 12 000 įstaigų. Tiesa, karteliai ir trustai saugo pramonę nuo krizių, nes išvengia hiperprodukcijos, bet kenkia kraštui monopolistinėmis savo tendencijomis.

Valstybė privalo sekti pramonininkų sąjungas, kad sutvarkytų produkcijos anarchiją; turi žiurėti, kad tos jų sąjungos savo galybės nevartotų visuomenės nenaudai, neteisingai pakeldamos dirbinių kainas. Neapribotos varžytinės numuša dirbinių kainas, todel pramoninkai sumažina darbininkams mokestį; priveda prie pramonės krizių; nuo to kenčia darbininkai, likę be darbo, sutikdami dirbti už bykokį mokestį. Valstybė nebeprivalėtų atsisakyti nuo varžytinių tvarkymo, nors globos teisdava ir apsaugotų darbininkus nuo išnaudojimų.

c) Globos įstatymų leidimas.

Valstybė privalo *leisti globos įstatymus darbininkų naudai.* Dvi priežasti turi priversti valstybę pasirupinti darbininkų globos teisdava: valstybė turi priedermę globoti visų vienatų teises; ji del visuomenės labo privalo rupinties visų ramybe. Žinomas yra daiktas, kad nuolat laužomos darbininkų teisės; negali vėl buti ramybės ir santaikos tarp įvairių visuomenės luomų, kas yra visuomenės gerovės pamatas, kol valstybė nepaims globoti skriaudžiamųjų.

Darbininkų globos teisdava yra tai valstybės įstatymai, besirupinantieji globoti darbininkus ir, kiek to reikalauja visuomenės labas, ginti jų teises nuo darbdavių pasikėsinimų. Toji darbininkų globos teisdava privalo buti pilna; kitaip sakant, valstybė, kurios užduotis ginti visų vienatų teises, turi globoti darbininkų reikalus visame jų aprubyje, butent: sveikatos, teisingo mokesčio, pailsio, doros žvilgsniu. Darbininkų globos teisdava turi buti pasekminga: valstybė privalo žiurėti, kad globos įstatymai butų pildomi, bausti už jų peržengimą.

Fabrikantų pastangos aplenkti darbininkų globos įstatymus privertė valstybes *pavesti priežiurą,* kad butų pildoma globos teisdava, *fabrikų inspektoriams*. Fabrikų inspektoriai prižiuri dirbtuves, esančias jų globoje, praneša valdžiai kiekvieną įstatymų peržengimą; taip-pat ačiu įsitikėjimui, kurio įgija pas darbininkus, tarpininkauja tarp darbininkų ir darbdavių ginčuose, kad neištiktų streikai . . . Fabrikų inspektorių veikimas labai naudingas; geistina tik, kad jis toliau plėtotųsi; jų apyskaitos gali suteikti daug medegos tolimesniam apsaugos įstatymų patobulinimui.

Darbininkų globos teisdava, tvarkanti darbo sąlygas, jau visur vartojama. Kadangi toji teisdavos sritis dar neseniai prasidėjo ir neturi didelio prityrimo, reikia žengti pirmyn atsargiai. Visoks pasiskubininmas, neapgalvotų įstatymų leidimas tuo kenksmingas, kad tą klausimą dar labjau sukiršina, nes išleistas įstatymas buna priimtas, jo permainyti greitai negalima; gina jį tie, kuriems jis naudingas.

Paskutiniais dešimtmečiais beveik visos valstybės apsaugoti darbinankams pradėjo leisti darbininkų globos įstatymus. Svarbesnieji, lig šiol išleisti, apima darbo dienos sutrumpinimą, šventadienių šventimą, mokesčio nustatymą, darbininkų apdraudimą ligoje, priepoliuose, senatvėje . . . Visus juos iš eilės toliau peržiurėsime.

d) Darbo dienos sutrumpinimas.

Darbo laiko sutrumpinimas reikalingas netik darbininkų sveikatos palaikymui, bet ir tam, kad darbininkai, ypač vedusieji nebutų atitraukti nuo šeimynos, galėtų pildyti savo, kaipo šeimynos galvos, priedermes, kurios labai svarbios palaikyti geriems papročiams.

Pažangesnės valstybės visur nuo seniaus įstatymais buvo nutarusios *vyrų darbo dienos ilgumą* maždaug apie 11 valandų; reikalingam pailsiui beveik visur budavo skiriama pusantros valandos. Austrijoje ir Šveicarijoje buvo nutarta darbuoties paroje 11 valandų; Rusijoje—11¹/2, jeigu darbas iš dalies budavo naktį, ar prieš šventas dienas, tai 10 val.; Francijoje—12 val.

Šitie nutarimai nebeturi didelės svarbos, nes daug kur jau dirbama trumpiaus; iš dalies prie to prisidėjo moterų ir vaikų darbo sutvarkymas, iš dalies apsišvietimas; suprasta, kad perilgas darbas-neproduktiviškas; kad tinkamas darbo laiko sutrumpinimas duoda geresnių vaisių. Bet daugiausia sutrumpino patįs darbininkai; to reikalauta nuo senų senovės, už tai kariauta; daug padaryta, bet vis reikalaujama daugiau.

Darbininkai reikalauja dabar 8 valandų darbo dienos. Pirmieji to pareikalavo socialistai, paskiaus ir kiti darbininkai. Tat jau prieš karą net įstatymais įvesta Suvienytų Valstijų ir Australijos dalyse, Anglijoje valdžios įstaigose, Francijoje laivyno dirbtuvėse, o karo metu visuose Francijos fabrikuose, Ispanijoje 1919 metais, Šveduose nuo 1920 m. sausio 1 dienos . . . Todel nebegalima į tai žiurėti, kaip į neįvykdomą socialistų reikalavimą; bet reikia žiurėti, kokie tos parmainos bus vaisiai.

Tasai darbininkų reikalavimas grynai formalis: 8 valandos darbui, 8—miegui, 8—asmens, šeimynos ir visuomenės reikalams. Tai greičiau matematiškoji estetika, neg ekonomijos reikalas. Taip-pat galima butų reikalauti 6, ar 7, net 9 valandų; 8 valandos ypatingos reikšmės neturi. Kaip lig aštuonių valandų, taip ir kiekvienas darbo dienos sutrumpinimas iš pusės politiškosios ekonomijos butų geistinas ir naudingas, jei nesumažintų žmogaus darbo produktiviškumo lig to, kad nebeužtektų prekių.

Teisingą taisyklę darbo dienos nustatyme paduoda „darbininkų popiežius“ Leonas XIII garsioj savo enciklikoje „Rerum Novarum“: „Reikia žiurėti, kag darbo diena nesitęstų daugiau valandų, negu leidžia viekas. Kaip ilgos turi buti pertraukos dienos darbe, tai reikia nutarti, atsižiurint įvairios rųšies užsiėmimo, laiko, vietos ir pačios darbininkų sveikatos aplinkybių. Kalnakasiai ir kiti darbininkai, besidarbuojantįs kasyklose, turi darbą sunkesnį už kitus ir kenksmingesnį sveikatai; todel jų darbas privalo buti sulygintas laiko sutrumpinimu. Reikia taipgi atsižvelgti metų laiko, nes ta pati darbo rųšis dažnai galima lengvai padirbti vienu laiku, kitu gi ar labai sunkiai, ar visai neįveikiama“.

Ypač apie darbą kasyklose duodasi girdėti taskart dažniau visai teisingas reikalavimas, kad įstatymai jį daugiau sutrumpintų. To paties galima reikalauti kaikuriose liejyklose, nes ir jose darbas labai sunkus ir pavojingas sveikatai. Tiems ir panašiems, labai sunkiems darbams butų įvestinas ilgiausias darbo dienos laikas-aštuonios valandos; bet geistina butų jis dar trumpinti lig 7, o gal ir 6½ valandų. Tik pramonininkai turėtų griebties technikos pažangos, o darbininkai intensyvaus darbo.

Aštuonių valandų darbo dienos įvedimas turėtų buti vykdomas pamažėli kaip įvairiuose kraštuose, taip įvairiose produkcijos šakose, nes umus įvedimas visur vieniems butų naudingas, kitiems kenksmingas. Toji parmaina daug priguli nuo pačių darbininkų; kuomet pasirodys, jog aštuonių valandų darbas lygiai produktiviškas, nebebus priežasties dirbti daugiau valandų. Kiekvienas darbininkų žingsnis apsišvietime ir išsilavinime pašalina kliutis, kurios šiandien dar kaikur neleidžia to sumanymo įvykdinti be tautos ukio nuostolių.

Da reikalingesnis už vyrų—vaikų ir *moterų darbo dienos sutrumpinimas.* Šitame dalyke reiktų reikalauti daug daugiaus. Apie vaikų ir moterų darbą šitaip sako Leonas XIII: „Neteisingai butų reikalaujama iš moterų, ar vaiko to, ką įtempdamas vieką, gali padaryti sveikas subrendęs vyras . . . Taip-pat kaikurie darbai nėra tinkami moterims, gimusioms namų darbams“.

Todel žymus moterų darbo dienos sutrumpinimas butinai reikalingas fabrikuose netik jų pačių sveikatai, bet ir visos šeimynos labui. Motina privalo daryt įtekmę vaikuosna, kad auklėjimas butų geras; šeimininkė taipgi turi pasirupinti, kad vyrui ir suaugusiems veikams padarytų malonų buvimą namie, kad neieškotų sau pasismaginimų kitur, kaip antai smuklėse, linksmybės namuose . . .

Anglija pirma sutrumpino moterų darbo dieną lig 10, o prieš šventadienius lig 9 valandų. Vokietijoje nuo 1910 m. įvesta moterinis 10 valandų darbas, o prieš šventes 8 val. Daugelyje valstybių moteris dirbo lig 11 valandų. Daug kame buvo draudžiamas visai nakties darbas, darbas po žeme ir buvo paskirtas laikas, kuomet motinos negali darbuoties fabrikuose. Rusijoje moteris dirbdavo $11^1/_2$, prieš šventes 10 valandų. Prieš karą ką tik buvo baigtas vaisbos ir pramonės ministerijos sumanymas, kad moteris dirbtų daugiausia $10^1/_2$ valandų; nakties darbas tarp vakaro 9 ir ryto 9 valandos ir darbas po žemių visai kad butų ginamas.

Bet ir šituo sumanymu nepadaryta gana moterų sveikatos, šeimynos ir visuomenės labo reikalams. Silpnesnis moteriškės kunas negali be sveikatos skriaudos pakelti $10^1/_2$ dienos darbo valandų. Be to, moteriškė per $10^1/_2$ valandų kasdien užimta darbu ne namie, negali, kaip reikiant, išpildyti vaikų auklėjimo priedermių; per tai šąla tėvų ir vaikų jausmai. Nors kas ir pavaduotų motiną, vienok auklėjimas nukentės.

Netekėjusios darbininkės, dirbdamos fabrikuose dažniausiai išteka, nemokėdamos namų ruošos, reikalingos naminiam ukiui, namų tvarkai palaikyti. Tai esti paprastai moterystės ir šeimynos nesutikimų priežastis; kadangi tas apsireiškimas ne atskiras, bet beveik visuotinis, todel jis veda prie visuomenės gerovės išardos.

Visai užginti moterų darbo negalima, nes nustotų pelno lig šiol dirbusios darbininkės ir pramonė pultų, neturėdama kuo pakeisti dabartinių darbininkių; bet žymus moterų darbo sutrumpinimas pakeltų vyro darbo vertę; dabargi darbininkės, besivaržydamos su darbininkais sumažina visų mokestį.

Ką sakėme apie sutrumpinimą darbo dienos užaugusiems darbininkams, ar darbininkėms, dar labjau tai *reikia pasakyti apie vaikų ir jaunų darbininkų darbą.* Toksai sutrumpinimas reikalingas jų gyvybės ir sveikatos apsaugai. Net, jei fabrikuose butų pašalinta visa, kas gali kenkti jų sveikatai, ir tuomet dar aišku, kad nevisai išsiplėtojęs kunas sunkiau pakelia vienodą fabriko darbą, neg įvairų laukų, net amatų darbą.

„Pridera daboti, sako Leonas XIII,—kad vaikai nestotų fabrikuosna prieš tąjį amžių, kuriame kunas drauge su dvasia gana dar nesustiprėjo: jiegos, augančios kudikystės metais, del perankstybo įtempimo vysta, kaip silpnos žolės; o kada tat įvyksta, prapuola visas kudikio besiplėtojimas“. Nemažiau kenčia vaikų auklėjimas per tai, kad jie anksti pradeda darbuoties nebe šeimynoje.

Dabarties teisdava skiria vaikus nuo jaunų darbininkų; vaikų amžius skaitoma lig 12, kai kur lig 14 metų; vaikų darbas fabrikuose visur užgintas; jauniems darbininkams nuo 12 (14) — 16 (18) amžiaus metų paprastai skiriama trumpesnė darbo diena, kaip suaugusiems darbininkams. Nakties darbas jauniems darbininkams visai ginamas; taipogi neleidžiama dirbti kaikuriose pramonės šakose.

1919 m. nuo spalių m. 29 dienos iki lapkričio 29 dienos Vašingtone posėdžiavo darbininkų globos konferencija, kuri, tęsdama 1905 m. gegužės m. ir 1906 m. rugsėjo m. Berno darbininkų globos konferenciją, norėjo buti tarptautinė, bet ištikrųjų tokia nebuvo, nes truko vokiečių ir austrų atstovų. Vokiečius, tik prasidėjus konferencijai, buvo nutarta priimti konferencijon lygiomis teisėmis, kaip ir kitų tautų atstovus; jie del kelionės trukdymų taip ilgai buvę sugaišinti, kad buvę nebeverta važiuoti. Austrai negalėję dalyvauti, nes neturėję tam reikalingų lėšų.

Konferencija sugalvojo darbininkų globai šešius nutarimus, kurie turėtų buti pravesti visų tautų, ar valstybių teisdavon; be to, sumanė visą eilę pageidavimų, kuriais geistina vadovauties gyvenime, saugant darbininkus nuo naudojimo.

Pirmas nutarimas turi omenyje seną reikalavimą sutrumpinti darbą; jis Vašingtone buvo remiamas tuo sakiniu: „Geriau-daugiau liuoso laiko, negu daugiau mokesčio“.

Prieita prie nustatymo 8 valandų darbo dienos, o 48 valandų savaitėje visiems pramonės darbininkams, išskyrus gryną šeimynos pramonę.

Išimčių buvo pripažinta kaip atskiriems kraštams, taip ir atskiriems asmenims (atsakomiems vedėjams), toliau kasyklų darbuose. Taip pat pripažinta kiekvieno krašto valdžiai teisė reikalinguose atsitikimuose leisti tam sykiui ypatingus įsakymus.

Antrasis nutarimas rupinasi bedarbių reikalais ir reikalauja įsteigimo viešų tarpininkavimo biurų po centralės valdžios priežiura; taip pat įsakomas bent kas trįs mėnesiai pranešimas internacionaliam darbo biurui apie darbininkų — bedarbių padėtį. . .

Trečias nutarimas reikalauja nėščioms po šešias savaites atilsio pirm ir po gimdymo; nutarimo prasmė - tokia: kiekviena moteris, pristačiusi gydytojo liudymą, gali mesti darbą ir per tą 12 savaičių turi gauti užtenkantį laikymą sau ir vaikui, jei nesti apraudimo įstaigų aprupinta.

Prie internacionalio 1906 m. nutarimo užginti moterims nakties darbą pridėtas 4 nutarimas, kurs tiksliaus aptaria nakties darbo laiką - vienuolikos valandų tarpą - nuo vakaro 10 lig ryto 5; tuo metu ginamas moterims visoks darbas ne šeimynoje.

Ir vaikų darbas susilaukė globos ir sutvarkymo. Penktas nutarimas gina vaikams lig 14 kos amžiaus metų visokį darbą dirbti pramonės įstaigose; bet ir vaikams leidžiamas darbas šeimynoje.

Seštas nutarimas palietė prieauglių nakties darbą; tai ginama visai lig 18 amžiaus metų; pripažįstamos išimtįs tiktai tokiose įstaigose, kuriose negalima pertraukti darbo; bet ir čia tik 16 metų prieaugliams teleidžiamas nakties darbas.

Šitie šeši nutarimai pasilieka kol kas ant popierio; tik įvedus juos gyveniman, pasirodys jų vertė; tiktai tuomet pamatysime, kokią turės įtekmę griežtam ateities reikalui padauginti pramonės dirbinių. Internacionalio darbo biuro valdyba 1920 m. pradžioje susirinko Paryžiuje tiems nutarimams gyveniman įvesti.

Kalbant apie vyrų, moterų ir vaikų darbo dienos trumpinimą, reikia dar paminėti, kad ankstyvesnis darbo pabaigimas prieš sekmadienius ir šventes visiems darbininkams, ypač moterims labai geistinas daiktas.

e) Sventadienių šventimas.

Darbo dienos sutrumpinimas, nors didžiausias negali padaryti sąlygų, tinkamų doriniam ir kulturiniam darbininkų besilavinimui, nes duoda kelias liuosas valandas po dienos darbo; darbininkas apverčia tą laiką pailsiui, gal ir daugiau, negu reikia, bet ne savęs ir šeimynos lavinimui, nes tai tiktai kitą darbo rųšis.

Žinomas yra daiktas, jog darbininkai mažai tesinaudoja paskaitomis, kursais, daromais jiems vakarais; bet mielu noru lankosi, jei tai daroma liuosomis nuo darbo dienomis, šventadieniais, kuomet protas grynas ir kunas nenuvargęs. Tą pat galima pasakyti apie šeimynos gyvenimą; sunku reikalauti, kad tėvas, ar motina pasirupintų, kaip reikiant, vaikų auklėjimu, kuomet po dienos darbo vienatinė mintis pasilsėti.

Seniau, kuomet valstybės žiurėjo, kad butų pildomos tikybos priedermės, liuosų dienų klausimo visai nebuvo, nes tedirbdavo šiokiomis dienomis. Iš dalies pramonininkų noras pasipelnyti, dalimi didelis švenčių skaitlius, kliudęs produkcijai, padarė tai, kad XVIII šimtmečio pabaigoje ir XIX pradžioje panaikinta beveik visur užginimas dirbti šventadieniais.

Didelėje pramonėje pradėta dirbti per kiaurą savaitę. Buvo sakoma, kad valstybės esančios nekonfesinės, todel negalinčios versti laikyti švenčių. Todel vieni visai net ir tą mintį apie pailsį atmetė, kiti reikalavo, kad by kokia viena diena butų liuosa pailsiui; galop socialistai pareikalavo ištisų 36, net 42 valandų pailsiui kas savaitė.

Tiesa, daugiausia valstybių neprisipažįsta prie tikybos; bet visos ją pripažįsta, nes kiekvienam suteikia tikybos liuosybę. Todel, kur tą liuosybę varžo gyvenimas, valstybė turi ją ginti, kaip ir politišką liuosybę; privalo duoti darbininkams galės lankyties įsakytose pamaldose, privalo paliepti pramonininkams paliuosuoti darbininkus nuo darbo šventomis dienomis, bent tuos, kurie to reikalauja. Čia netiktai tikybos reikalas, bet ir piliečio teisė.

Nėra vėl reikalo, skiriant vieną dieną savaitėje pailsiui, aplenkti sekmadienis. Vien visuomenės nauda vadovaujanties, reikia savaitinis pailsis skirti vienodas visai produkcijai. Darbininkų šeimyna darbuojasi po įvairius fabrikus; jei butų pailsis įvairiose dienose, negalėtų buti kalbos apie šeimynos ryšių sustiprinimą, negalima butų parengti darbininkams tinkamų paskaitų, pasilinksminimų, nes negi rengsi tai kasdien. . .

Sekmadienis yra tinkamiausias ir tuo žvilgsniu, kad visa senovė davė jam pailsio budą, taip kad visi kiti luomai liuosi tą dieną nuo darbo. Net jei visi darbininkai gautų kitą pailsio dieną, kiti luomai senu papročiu švęstų sekmadienį, taip dar labjau pasididintų skirtumas tarp darbininkų ir kitų visuomenės luomų; tai vėl butų labai negeistina, net kenksminga. . .

Todel *valstybės priėmė sekmadienio pailsį;* vienos, vienydamos socialius ir tikybinius žvilgsnius, įvedė šventadienių pailsį, gindamos dirbti visose šventėse, kitos tiktai sekmadieniais, uždėdamos pramonininkams priedermę kitose šventėse paliuosuoti pamaldų laiku tuos darbininkus, kurie nori lankyties bažnyčioje. . .

Bažnyčios įsakymu, paremtu paties Dievo teise, sekmadienio pailsis privalo tęsties per ištisas 24 valandas. Jei negalima darbo pertraukti be didelių nuostolių, Bažnyčia leidžia sekmadieniais dirbti; bet ir tokiame atsitikime darbininkai privalo turėti laiko išpildyti bent antrajai prisakymo daliai, butent išklausyti šv. Mišių; šitos priedermės nėra tik tuomet, kuomet darbas taip umus, kad negalima butų rasti progos išklausyti Mišioms be didelio fabrikanto nuostolio.

Tiesa, negalima parodyti, kad sveikatos palaikymui taippat reikalingas šventų dienų atilsis, kaip ir sekmadienių; bet krikščionįs darbininkai gali, net privalo reikalauti, kad jų niekas nespirtų dirbti šventadieniais; tikyba uždėjo priedermę taip-pat švęsti šventadienius, kaip ir sekmadienius. Todel valstybė, kuri savo įstatymais privalo remti tikrąją — krikščionių tikybą, turi priedermės įvesti netik sekmadienių, bet ir šventadienių šventimą.

Šventadienių laikymas turi artimą ryšį su doros klausimu. Bažnyčia savo pamaldomis, pamokslais, sakramentais dorina žmones; bet neprivalo darbininkų gadinti fabrikantai darbo dienomis. Kaikurios *valstybės užsiėmė darbininkų doros apsauga.* Darbdaviai be abejo turi priedermės pasirupinti tokia fabrikų tvarka, kuri prisideda prie darbininkų doros palaikymo. Valstybė gi, kurios priedermė rupinties tikruoju visuomenės labu, privalo versti darbdavius to žiurėti.

Valstybė privalo reikalauti, kad fabrikuose darbininkai dirbtų, kiek tai galima, skyrium nuo darbininkių; turi žiurėti, kad butų skyrium vietos nusiprausti, pasidėti drabužiams. . . Reiktų taip-gi pridaboti, kad salėse nebutų bedieviškų, nepadorių kalbų. Trumpai sakant, darbdavių ir valstybės priedermė, kad fabrikuose nebutų viso to, kas užgauna darbininkų bei darbininkių tikybos ir doros jausmus.

Geriaus apsaugoti jaunų dorai labai butų geistina, kad jie nedirbtų drauge, mišriai tarp užaugusių. Nepilnamečių darbininkų mokestis reiktų atiduoti tėvams, ar globėjams, jeigu jie anuos užlaiko; bent sutvarkyti šitaip, kad jauni darbininkai, gaudami mokestį, pristatytų tėvų ar globėjų paliudijimą, kursai rodytų, kad anie žino, kuomet, kiek mokesčio jų globiamieji vaikai gauna.

f) Mokesčio nustatymas.

Be galo didelę svarbą turi darbininkų gyvenime mokestis, gaunamas už darbą; tai beveik svarbiausia viso darbininkų klausimo dalis. Sulyg mokesčio yra tvarkomas visas netik atskirų darbininkų, bet ir visų šeimynų gyvenimas; prie mokesčio taikoma darbininkų valgis, drabužiai, butas, vaikų auklėjimas; net ir darbininkų doros gyvenimas daug priguli nuo pertekliaus.

Todel didelę reikšmę turi teisinga ir atsižvelgianti visuomenės labo teisdava, paliečianti darbininkų mokestį. Uždarbio darbininkui privalo užtekti jo reikalams, todel įstatymai turėtų nustatyti bent mažiausį mokestį. Tie parėdymai privalo žiurėti netiktai mokesčio didumo, ką plačiau nagrinėjome pirmoje knygos dalyje, bet ir mokėjimo budo bei laiko.

Ką *mokesčio didumas,* yra tikras daiktas, kad pasiulijimas ir paklausimas nėra vienatinis veiksnys, sprendžiantis apie mokesčio teisingumą; be to, reikia žiurėti dar visos eilės kitų veiksnių, kaip antai: padirbtojo darbo vertė, prie darbo jiegų aikvojimas, reikalingos išlaidos, pirmiaus padarytos, įgyti mokslui bei prityrimui, galop ir visuomenės labas.

Tiesa, teorijoje nurodyti atskirus veiksnius, kurių priseina žiurėti, skiriant bent mažiausį teisingą mokestį, nėra labai sunku; bet griežtas mokesčio nustatymas atskiruose atsitikimuose, kitaip sakant, aplamų taisyklių pritaikymas prie kiekvieno padaryto darbo-labai sunkus; perdaug yra visokių mažmožių, kurie prisieina peržiurėti atskiruose atsitikimuose, ir persunkus jų apvertinimas.

Paprastose sąlygose reikia pripažinti teisingu tą mokestį, kurs priimtas maž daug toje apylinkėje ir kurs darbininkams suteikia pertekliaus pragyvenimui; prigimtas darbdaviams ir darbininkams1) teisybės jausmas beveik nejaučiant ras tinkamą normą paskirti teisingam mokeščiui. Siauresnis teisingo

---

1) Čia pravers priminti, jog valstybė neprivalo kliudyti darbininkų organizacijų atstovams tarties del mokesčio su kapitalistais ir kaipo lygiems su lygiais daryti taip vadinamas tarifo sutartis, kurias kaip darbdaviai, taip ir darbininkų organizacijos apsiima laikyti. Šitokios sutartįs bus dažniausia teisingos, nes iš abiejų pusių tariasi beveik lygios jiegos.

mokesčio nustatymas liko pageidaujamas tiktai del paprasčiausių teisybės reikalavimų neužlaikymo, kurs įvyko prasiplatinus liberalizmui.

Kaip kituose klausimuose, taip ir čia vyriausybė turi teisės nutarti mokesčio didumą; valstybės net yra priedermė nuspręsti šitas klausimas, jei pavaldiniai reikalauja tokio įsikišimo ir jei toks jos įsikišimas yra reikalingas apsaugoti darbininkų teisėms. Ta priedermė buna dar didesnė, jei del mažo mokesčio pasidaro tokie visuomenės santykiai, kurie veda prie darbininko skurdo ir gręsia visuomenės ramybei ir gerovei.

Ką *mokėjimo budas*, mokėti prekėmis, paties darbininko dirbamomis, be abejo, privalo buti užginta, ypač kad tai nepaliečia vien tiktai, kaip rodosi, mokėjimo budo, bet atsiliepa dar ant mokesčio didumo, net lyginasi neteisingam mokesčio užturėjimui. Darbininkas, gavęs mokesčio vietoje prekių, kurių maino vertė lygi su mokesčiu, prigulinčiu jam sulyg teisybės, pirmiausia priverstas yra gautas prekes išmainyti ant pinigų, ar suvartojamų daiktų; o beveik niekad nepasiseks gautų prekių parduoti ta kaina, kokia pats yra gavęs iš dirbtuvės; todel apturi nuostolių·

Mokėjimas darbininkams rašteliais gauti daiktams, reikalingiems darbininkams, gali buti tam tikrose sąlygose naudingas. Tas mokėjimo budas apsaugo darbininkus nuo gaunamų pinigų aikvojimo. Jei tas užmokėjimo budas yra gerai ir protingai tvarkomas, suteikia darbininkams pigių ir gerų prekių. Bet gali atsitikt išnaudojimas, buti ne vienos skriaudos ir visuotinio neužganėdinimo priežastis, ypač jei nėra gerai prižiurimi pirkliai, nuo kurių darbininkai gauna tų prekių. Todel šitas mokėjimo budas galima butų vartoti vien tuose kraštuose, kur pirkliai yra žinomi dideliu sąžiningumu.

Aplamai sakant, mokestis pinigais reikia labjau vertinti už mokėjimą rašteliais. Tiesa, šitas mokėjimo budas turi tą ydą, kad užmokėjimo dieną darbininkai turi daugiau pinigų; o tai buna jiems pinigų aikvojimo proga; bet nežiurint šito, piniginis mokestis turi didesnę vertę, negu kiti mokėjimo budai. Jei darbininkas, pasidavęs pagundai, išaikvos uždirbtus pinigus, negalės ant ko kito skųsties, kaip tik patsai save kaltins. Todel beveik visur, kaip tai: Vokietijoje, Austrijoje, Anglijoje, Francijoje, Šveicarijoje, Rusijoje. . . įsakyta mokėti pinigais.

Žemės darbininkai vietomis gauna mokestį dalimi pinigais, dalimi javais, ar kitais suvartojamais daiktais. Kaikuriose valstybėse įstatymai leidžia pristatyti darbininkams valgių, vaistų, gydytojo pagalbą, duoti butus, kurą, šviesą vietos kainomis, atsiskaitant iš uždarbio, bet šita sąlyga, kad samdomi darbininkai sutinka ir kad reikalaujamos kainos neperviršija tikrų darbdavių išlaidų.

Kuomet mokėti? Tas pats mokestis pataisys, ar pablogins darbininko gyvenimo sąlygas, jei bus išmokamas geru, ar blogu laiku. Darbininkų gyvenime vieni reikalai kasdien kartojasi, kiti rečiaus atsitinka, bet reikalauja didesnių išlaidų; todel butų geriausia, kad darbininkai gautų didesnę mokesčio dalį kas savaitė, kita gi uždarbio dalis butų mokama kas mėnuo, gal ir kas keliolika savaičių.

Ar šiaip, ar taip vyriausybė turėtų pasirupinti, kad nuolatinių darbininkų mokestis butų mokamas ne kasdien; nes kitaip darbininkas beveik niekad nesusidės pinigų didesniems reikalams. Labai negera mokėti prieš sekmadienius ir šventadienius, ar kitas dienas, liuosas nuo darbo, nes darbininkai tokiomis dienomis daug pinigų išmėto be reikalo; įstatymais reikėtų nutarti, kad mokestis butų duodamas savaitės viduryje. Mokėjimo rakas neprivalėtų but ilgesnis, kaip dvi savaiti, nes, kitaip esant, darbininkams prireiktų skolinties, mokėti palukanas.

Sezoniniems darbininkams, kurie iš kelių mėnesių darbo turi pragyventi visą nedarbo laiką, reiktų įvesti šitoks mokėjimo budas, kad tam tikra, pavyzdžiui trečioji mokesčio dalis butų išmokėta drauge su paskutinės savaitės uždarbiu; taip darbininkams užliktų pinigų nedarbo laikui, nes negalėtų daryti bereikalingų išlaidų; o kad pamėgtų taupti, kad turėtų nuošimčių, priturėtoji mokesčio dalis reiktų dėti taupomojon kasėn ir darbui pasibaigus atiduoti darbininkams kasės kningeles, kame surašytas jų sutaupytas uždarbis.

g) Darbininkų apdraudimas.

Mokestis už darbą yra vienatinis šaltinis, iš kurio darbininkai gyvena; užtat nustojus darbo, nebegalint dirbti delei ligos, susižeidimo, senatvės, nebeturi kuo gyventi. Daugumos darbininkų mokestis yra taip mažas, kad atlikus paprasčiausius reikalus, nieko beveik nebelieka pataupau. Darbininkams apsaugoti nuo skurdo, nebegalint užsidirbti, tarnauja *darbininkų apdraudimas,* vietomis net privalomas. Tat įvedė pirma Vokietija, paskiaus ir kitos valstybės. Čia žiurima į darbininką, kaip į naudingą visuomenės narį, kurs vertas užlaikymo, kuomet nebegali užsidirbti, o tai už nuopelnus, kuriuos įgijo pirma tarnaudamas.

Apdraudimas yra tai šiokio tokio pelno užtikrinimas darbininkui, nepajiegiančiam dirbti del tam tikrų nutartų priežasčių. Apdraudos įstaigos yra pašalpos kasių rųšis, kurių tikslas sušelpti darbininką, nustojusį uždarbio; todel jų veikimas labai naudingas. Darbininkas, gyvenantis iš kasdienio uždarbio ne ką tegali atidėti blogam laikui, kuomet nustoja įeigų; apsidraudimas gi duoda teisės gauti lėšų iš apdraudos įstaigos. Trumpai sakant, apsidraudimas darbininkams yra tai, kas valdinkams, paliovusiems tarnauti ligos, ar senatvės delei, emeritura.

Sulyg įvairių priežaščių, del kurių darbininkas negali užsidirbti, skiriamas įvairus apdraudimas. Taip atskiriamos apdraudos, atsitikus ligai, nelaimingiems priepuoliams, darbo nustojus, atejus senatvei, toliaus — apdraudimas darbininkų našlių, našlaičių. Apdraudimas yra vadinamas liuosu, ar privalonu, dėstis ar jis įvyksta liuosu darbininkų noru, ar jiems tat įsakyta valstybės įstatymų.

Daugumos darbininkų mokestis yra taip mažas, kad, atlikus paprastus reikalus, beveik nieko nelieka; todel esant liuosam apsidraudimui, teapsidraus tie darbininkai, kurie gauna didesnį mokestį; nedaugeliui teapsidraudus, apdraudos įnašos bus didelės; užtat *liuosas apsidraudimas negali gerai plėtoties,* nes apsunkina vienus tik darbininkus.

Privalomas darbininkų apdraudimas perkelia sunkenybės dalį nuo darbininkų ant darbdavių. Be to, mažas darbininkų mokestis neleidžia mokėti nė mažų įnašų; kuomet darbininkas bus verčiamas apsidrausti, turės pakilti mokestis bent tiek, kiek jis mokės apdraudos įstaigai; fabrikantas priverstas bus pakelti prekių kainą; taip tad prisidės ir visuomenė prie darbininkų apdraudimo.

Darbininkų apdraudos lėšų negalima reikalauti nuo valdžios. Darbininkai dirbo darbdaviams, ne valstybei; negalima todel rasti priežasties, kuri verstų valstybę prisiimti ant savęs apdraudos išlaidas; vien tik atsižvelgus visuomenės labo, galima išteisinti reikalavimas, kad valstybė prisiimtų lėšų dalį. Visa sunkenybė turi gulti dalimi ant darbdavių, dalimi ant pačių darbininkų. Reikalas apdrausti darbininkus yra perdaug aiškus parodymas, kad mokestis už darbą permažas, todel apdraudimo lėšų didžiausią dalį turi prisiimti darbdaviai.

Nustoti galės dirbti galima trejopai: per ligą, nelaimingus priepuolius ir senatvę. Kad ligos aplanko darbininką, darbdavis dažniausiai nekaltas; bet jis turi priedermę pasirupinti darbininku, kurs jam dirbo ir toliau nori dirbti; todel neprivalo palikti jo be globos; bet, įvedant apdraudimą *nuo ligos*, didesnę lėšų dalį turėtų pakelti pats darbininkas, paskiaus darbdavis, ant galo visuomenė, kaip ir dabar, steigdama sveikatos įstaigas.

Kitaip reikia spręsti apdraudžiant *nuo nelaimingų atsitikimų*. Nelaimė atsitinka prie darbo ir del darbo, todel darbdavis turi atitaisyti priepuolio pasekmes ir visas apdraudos lėšas pasiimti ant savęs. Bet lig šiol teisdava primeta išlaidų dalį darbininkams, kad butų atsargesni, nes ir nelaimingų atsitikimų dalis esti del darbininkų neatsargumo prie darbo. Tam tikslui pasiekti kokią dešimtą išlaidų dalį turėtų sudėti darbininkai, devynias dešimtasias dalis—darbdaviai.

Reikia dar paminėti *apsidraudimas nedarbo laiku;* nors niekur neįvestas, kaipo priverstinas apdraudimas, tečiau mėginamas; plačiau sutvarkytas, kaipo liuosas apsidraudimas darbininkų sąjungose, ypač Anglijoje. Kadangi buna, net plėtojasi, kaipo liuosos įstaigos, todel sunkesnės užlaikyti, — galimas ir priverstinas apdraudimas, tik sunkesnis sutvarkyti, nes daug reiktų pinigų. Turėtų prisideti visuomenė, darbdaviai ir darbininkai. Visuomenė turi priedermę užlaikyti savo narius, kad nebadautų; darbdaviams reikia suturėti darbininkai, neturintieji darbo, nuo emigracijos; ir darbininkai privalo gelbėti save patįs.

Senatvės apdraudimas negali apsieiti be visuomenės prisidėjimo, nes perdaug reikia pinigų apdrausti žmonėms, kurie dirba visą gyvenimą ir bedirbdami nustojo sveikatos; jų darbas buvo naudingas visuomenei, todel visuomenė turi priedermę suteikti jiems ne išmaldą, bet užpelnytą mokestį; drauge šitoks senų ir paliegelių apdraudimas sumažina viešosios labdarybės išlaidas. Labjaus už visuomenę privalo prie to prisidėti darbdavis, nes darbininkas ypač jam dirbo; nesant vėl šitokios apdraudos, darbininkai greičiau reikalautų didesnio mokesčio, kad galėtų susitaupyti senatvei; sunku vienok nutarti, kiek kas turėtų prisidėti. Paprastai lig šiol taip yra, kad valstybė iš visuomenės pinigų skiria dalį, daugiau pusiau sudeda darbdaviai ir darbininkai.

Senatvės apdraudimui turi buti paskirta emeritura, gaunama tame amžiuje, kuomet darbininkas pasensta ir nebegali dirbti; amžius neprivalėtų buti perdidelis; reiktų įvairioms profesijoms įvairus amžius nustatyti, nes vienur greičiau sensta, kaip kitur. Vokietijoje senatvės mokestį gauna darbininkai 70 amžiaus metais; 1900 m. tokių darbininkų buvo pusantro milijono; jų premija skaitoma sulyg jų paprastų reikalų: kiek pirma gaudavo ir kiek išleisdavo. Naujoje Zelandijoje, Naujame Pietiniame Walese ir Viktorijoje kiekvienas ten pragyvenęs 20 m. laikomas valstybės pensionieriumi; nuo 65 amžiaus metų gauna kasmet algą. Tos trįs Australijos valstybės 1906 m. turėjo 46,037 pensionierius; jiems išmokėta 5,526,649 svarų sterlingų.

Svarbiausias apdraudimas ligos ir nelaimingų priepolių. Viduramžyje buvo įvestas cechuose; tik naujoji teisdava buvo panaikinusi, priversdama darbininkus naudoties labdarybe. 1883 m. Vokietijoje liko įvestas priverstinas darbininkų apdraudimas ligoje; vokiečių ligonių kasės yra visoms valstybėms pavyzdys; prie tų kasių turi priverstinai priguleti kiekvienas darbininkas; jis moka tam tikrą mokestį 2/3 kasėn; darbdavis gi primoka vieną trečdalį už kiekvieną savo darbininką. Visuotiniajame kasės narių susirinkime ir valdybos posėdžiuose dalyvauja fabrikantų atstovai.

Kuone lig paskutinių metų Anglijoje buvo daugybė liuosų kasių. 1911 m. Anglija, kaip ir vokiečiai išleido įstatymus darbininkams apdrausti; nuo to laiko liuosos kasės virto privalomomis: kiekvienas darbininkas verčiamas jose dalyvauti; visi turi mokėti savo dalį kasės reikalams: tiktai tas darbininkas nieko nemoka, kurs perdien ne daugiau teuždirba, kaip pustrečios markės, nors susirgęs yra lygiai su kitais kasės nariais šelpiamas ir lygiai su kitais dalyvauja kasės reikalų vedime. Anglijos kasių reikalais rupinasi vien darbininkai, nes nei visuotiniajame narių susirinkime, nei valdyboje nedalyvauja nei fabrikantai, nei valdininkai.

Rusijoje birželio 23 dieną 1912 m. *išleistas įstatymas įsako steigti priverstinasias kases šelpti ligoniams ir draugijas darbininkams apdrausti nelaiminguose atsitikimuose*. Tečiau priverstinos jos yra ne visiems darbininkams. Jose dalyvavo tik didžiųjų fabrikų darbininkai. Jei fabrike dirba mažiau, kaip 20 žmonių, tai tokio fabriko darbininkai neprigulėjo; jeigu—daugiau kaip 20, bet mažiau, negu 30 darbininkų, tai tie darbininkai tik tuomet prigulėjo prie ligos kasės ir darbininkų apdraudimo draugijos nelaiminguose atsitikimuose, kuomet jų fabrikas varomas garu, elektrika, vandeniu, ar šiaip kokia mašina. Tas įstatymas neapima valdžios dirbtuvių, smulkių pabrikėlių darbininkų, amatninkų, geležinkelių, uostų darbininkų, prekybos tarnų. . .

Priverstinos ligos kasės steigiamos kiekvieno fabriko, kuriame dirba nemažiau 200 žmonių; mažos dirbtuvės, kuriose dirba mažiau 200 darbininkų, susidėjusios steigiasi bendrą ligos kasę. Kaskart, mokant uždarbį darbininkui priverstinai užlaikoma jo mokamoji kasėn dalis. Darbininkas moka ligos kasėn ne mažiau, kaip 1 kapeiką nuo kiekvieno uždirbto rublio; jei ligos kasėje dalyvauja daugiau, kaip 400 žmonių, darbininkai negali mokėti daugiau, kaip dvi kapeiki nuo rublio; jeigu prie ligos kasės tepriguli mažiau, kaip 400 darbininkų, tai nuo darbininko imamos ligos kasėn nuo rublio uždarbio nedaugiau, kaip trįs kapeikos. Prie kiekvienų trijų kapeikų, priturėtų darbininkui, darbdavis turi primokėti savo dvi kapeiki ligos kasės iždan.

Kases valdo visuotinis narių susirinkimas ir valdyba, renkama visuotinio susirinkimo. Visuotiniajame susirinkime negali dalyvauti visi nariai, tikai darbininkų įgaliotiniai, ne daugiau šimto žmonių. Į visuotinąjį susirinkimą fabrikantas gali siųsti savus atstovus. Balsai tarp atstovų ir darbininkų šiaip skirstomi: trįs darbininkų įgaliotiniai, du fabrikanto atstovu. Visuotiniajame susirinkime pirmininkauja fabriko savininkas. Darbininkų įgaliotiniai renka valdybos dalį, kitus skiria darbdavis. Valdyba susideda iš neporinio narių skaičiaus. Rinktinių narių valdyboje turi buti vienu daugiau, negu fabrikanto paskirtųjų. Visuotinis susirinkimas nustato vieniems metams nario mokesčio ir pašalpos didumą. Valbyba priėminėja mokesčius nuo darbininkų ir fabrikantų ir išduoda pašalpą reikalaujantiems.

Ligos kasės turi duoti pašalpos tokiuose atsitikimuose: Darbininkui susirgus ir negalint darbo dirbti, kasė šelpia jį visą ligos laiką, bet ne ilgiau, kaip 26 savaites nuo ligos pradžios; susirgus antrąjį, ar trečiąjį kartą, kasė vėl šelpia, bet kartu su pirmuoju ne ilgiau, kaip 30 savaičių per metus. Pašalpa susirgusiam negali but mažesnė, kaip ketvirta uždarbio dalis nevedusiam ir nemažiau, kaip pusė vedusiam; ji negali buti didesnė, kaip uždarbio pusė nevedusiam ir du trečdaliu šeimynos žmogui, turinčiam pačią, vaikų, augintinių, brolių ir seserų iki 15 metų, ar tėvus. Nėščioms darbininkėms duodama pašalpa per dvi savaiti prieš gimdant ir keturias savaites pagimdžius; visą šelpimo laiką darbininkė neprivalo eiti prie darbo; pašalpa tokioms darbininkėms negali buti mažesnė, kaip jų pelno du trečdaliu ir didesnė, kaip pilnas uždarbis. Ligos kasės įstatymo neverčiamos šelpti darbininko pačią, vaikus, ar šiaip kurį jo šeimynos; tečiau tas įstatymas leidžia, kad ligos kasės gydytų ir šelptų darbininkų šeimynas.

Darbininkui susižeidus ir darbo nepajiegiant, ligos kasė skiria pašalpą ne daugiau, kaip trylikai savaičių; toms pasibaigus, pasirodžius, kad visai nebegali ar dalimi darbo dirbti, sužeistąjį turi šelpti tam tikra fabrikantų *draudimo draugija*. Kad nelaiminguose atsitikimuose darbininkas, nustojęs sveikatos prie darbo ir del to darbo fabrike, turėtų kuo gyventi, tie patįs fabrikai, prie kurių steigamos ligos kasės, turi aprupinti darbininkus nelaiminguose atsitikimuose. Tam tikslui steigiamos apdraudimo draugijos, į kurias mokesčius už savo darbininkų apdraudimą turi sumokėti fabrikų savininkai; bet ir valdo tas draugijas patįs fabrikantai.

Nustojęs prie darbo nelaimingame atsitikime sveikatos darbininkas, jei nebegali dirbti darbo, gauna iš draugijos nuolatinę pašalpą; jei visai negali dirbti, gauna du trečdaliu savo uždarbio, jeigu bent kiek gali, tai mažesnę dalį, sulyg to, kokio didumo susižeidimas. Tiktai tuose atsitikimuose, kuomet gauna proto sumišimą, visai apanka, nustoja rankų, ar kojų, ar kitaip kaip nebesivaldydamas pasidaro reikalingas svetimos priežiuros, gauna visą savo uždarbį, kokį dirbdamas fabrike imdavo.

Darbininkui per dvejus metus po susižeidimo ir del to susižeidimo numirus, duodama pašalpa jo šeimynai: našlei trečioji vyro uždarbio dalis; vaikams, nabašninko darbininko broliams ir seserims iki 15 metų ketvirtoji; tėvams—šeštoji dalis. Tečiau visos tos pašalpos nabašninko šeimynos nariams negali buti didesnės, kaip du trečdaliu mirusiojo darbininko uždarbio. Našlė, vėl ištekėjusi, nebegauna pašalpos, tiktai vienu sykiu gauna sumą, lygią trims metinėms pašalpoms. Darbininkų apdraudimas nelaiminguose atsitikimuose pagal naujausius įstatymus Lietuvoje ir Baltarusių krašte turėjo priguleti Baltstogės prekybos ir manufaktuross komitetui. Nuo tos apdraudžiamosios draugijos butų prigulėję visi musų krašto fabrikai, daugiau kaip tukstantis, kuriuose dirbo 80000 darbininkų. Vilniaus gub. tas įstatymas apie apdraudimą palietė 132 fabrikus su 9970 darbininkų; Kauno gub. — 35 fabrikus su 4950 darbininkų. Vilniaus gubernijoje buvo ligos kasių 130, Kauno gub.—10. Kauno gub. ant vienos kasės prisieidavo po 679 darbininkus.

Kiekvienoje gubernijoje prižiurėti draužiamųjų draugijų ir ligos kasių veikimui buvo steigiama tam tikros gubernijinės valdybos (prisutstvija po dielam strachovanija rabočich), kuriose drauge su vyresnybės ir fabrikų savininkų atstovais turėjo balsą ir du darbininkų atstovu, kuriuodu rinko ligos kasių nariai. Kiekvienoje gubernijos valdyboje dalyvavo gubernatorius, kiti septyni valdininkai, du žemietijos atstovu, vienas miesto tarybos atstovas, du fabrikantų atstovu ir tiktai du ligos kasėse dalyvaujančių darbininkų atstovu.

Vyriausioji draudimo įstaiga buvo Peterburgo Draudimo Taryba (soviet po dielam strachovanija rabočich); ji susidėdavo iš prekybos ir pramonės ministerio, penkiolikos valdininkų, vieno Peterburgo žemietijos atstovo, vieno Peterburgo miesto dumos atstovo, penkių fabrikantų atstovų ir tik penkių darbininkų atstovų.

h) Darbininkų draugijos.

Darbininkų apdraudimas yra labai geras daiktas, bet nereikia skirti jam perdidelės svarbos; nes apdraudžia ne visus darbininkus, ne visuose jų reikaluose; pati pašalpa daugelyje atsitikimų yra labai maža, kuri negali apsaugoti darbininkų nuo skurdo. Bet apsidraudimo darbininkai patįs privalo *spiesties į draugijas.* Darbininkai yra vienas visuomenės luomas, kursai, turėdamas visą eilę bendrų su visa žmonija reikalų, turi dar savo ypatingų reikalų; todel jiems reikalingos yra kaikurios įstaigos, kurių tikslas užganėdinti šitie darbininkų reikalai ir atstovauti jų luomas.

Darbininkų draugijų tikslas—jų buvio pagerinimas kaip medegiškas, taip ir dvasiškas, ypač iš doros pusės. Narių dora privalo buti pirmas kiekvienos draugijos tikslas; todel krikščionių tikybos dvasia turi persigerti per visą darbininkų organizaciją, privalo buti visų draugijų pamatas. Prie pakėlimo darbininkų gerovės prisideda mokslas, išauklėjimas, bendros kasės, duodančios pašalpos, atsitikus reikalui; tokios kasės, geistinos, kaipo darbininkų apdraudimo papildymas; toliau paskolos įstaigos, bendros krautuvės, pristatančios pigiomis kainomis darbininkams reikalingų daiktų, ir t. t.

Kasdienius savus reikalus darbininkas aprupina brangiai; mažą teturėdamas uždarbį net del reikalo naudoties kreditu, ima viską nuo mažų pirklių, pasidaro nuo jo prigulmingas. Žinomas yra daiktas, kad juo krautuvė mažesnė, butent juo daugiaus yra tarpininkų pirklio ir producento tarpe, tuo didesnės prekių kainos; užtat darbininko pragyvenimas brangus; jei dar prisideda bargan ėmimas, turi mokėti kainą pirklio paskirtą, nors ir žino, kad kitur pigiau gaunama, bet be kredito; norint persiskirti, reiktų visa skola užmokėti. Pasekminga tame reikale pagalba yra *steigimas krautuvių,* kurios pristato darbininkams reikalingų daiktų didelės prekybos kainomis. Tokios krautuvės neprivalėtų savininkams duoti pelno, tik išlaidas grąžinti su nuošimčiais nuo kapitalo; taip tad tarp mažos ir didelės vaisbos kainų skirtumas atliktų darbininkams. Tokias krautuves privalėtų laikyti darbininkų draugijos; jų pasisekimas priguli nuo geros, sąžiningos ir darbščios valdybos, ypač nuo sumanaus vedėjo.

Mokėjimo budas priverčia darbininkus naudoties kreditu. Mokestis paprastai gaunamas po darbo; lig sulaukiant savaitės, ar mėnesio galo reikia gyventi, daug kam prisieina pasiskolinti; skola, sykį paimta, tęsiasi toliau; gautu mokesčiu atlyginama skola, bet ateičiai vėl nieko nelieka. Be to darbininko gyvenime atsiranda kartas nuo karto didesnių reikalų, kurių negali atlikti, gaudamas užmokestį mažomis sumomis; vėl turi pasijieškoti paskolos; kadangi darbininkas neduoda gvarancijos, skolinąs reikalauja didelių palukanų; nuošimčiai tuo didesni, juo trumpesniam laikui skolinama. Darbininkas niekad nesutiktų, jei už 100 rublių po metų reiktų sugrąžinti 300; bet lengvai sutinka, kuomet už 10 kapeikų po savaitės reikia užmokėti 11 kapeikų, nors pirmame atvejyje nuošimtis išneša 200, antrame gi 520%. Įpuolęs į skolas, darbininkas nebegali savomis jiegomis išsimokėti, reikalingas pašalpos iš šalies. Tam reikalingos darbininkams *paskolos įstaigos*. Jos turi duoti darbininkams paskolas, o ne pašalpas; nuošimčiai privalo buti maži; skolos išmokėjimas turi buti per ilgą laiką dalimis, mokamomis tuo laiku, kuomet darbininkas gauna mokestį; kad kredito palengvinimas nemasintų skolinties, kad pasiskolinęs neleistų pinigų veltui, skolinąs privalėtų parodyti, kam pinigus skolina ir toji paskola neturėtų perviršyti darbininko reikalų. Palukanos turi užlaikyti kasę, kas lieka — visų darbininkų reikalams, ar kokiai nors darbininkų įstaigai.

Pas mus darbininkų organizacijos pradžia padaryta *šv. Juozapo draugijos* Kaune; ji 1919 m. turėjo savo turto 203,748 auks. 75 sk. Turtas susideda iš mineralinių vandenų dirbtuvės ir narių mokesčių. Kas mėnuo sulyg įstatų pamatinėn kasėn narys moka po 20 kapeikų; prie tos kasės visi turi priguleti; ligos, liuoson kasėn mokama kas mėnuo po 20 ar 40 kapeikų. Susirgęs darbininkas iš pamatinės kasės gauna pašalpos dienai po 15, iš ligoninės — vieni po 25, kiti po 50 kapeikų; daktarą bei vaistus ligonis gauna už pusę kainos. Nariui mirus, jo šeimynai duodama pašalpos 50 rublių; mirus nario žmonai, vienjungio motinai narys gauna taip-pat 50 rublių; mirus nario vaikui duodama išlaidoms 5 ar 10 rublių. . . Kas antras šventadienis draugija daro susirinkimus, pasikalbėjimus, paskaitėles; laikas nuo laiko rengiamos viešos paskaitos, tris — keturis kartus metuose daromi dramatiški vakarai, vasarą gegužinės, žiemą darbininkų vaikams eglaitės. . . Turi savo knygyną-skaityklą, trimitų orkestrą iš 20, chorą iš 30 žmonių; narių iš viso skaito lig 300. Nors įstatai leidžia priimti moteris, tepriguli vieni vyrai, nes moteriškės turi savo šv. Zitos draugiją.

Be Kauno yra šv. Juozapo draugijos Šiauliuose, Panevėžyje. Tauragėje ir Kauno Dr. skyriai Alėksote, Garlevoje, Panemunėje, Vilkijoje. . . Kiekviena tų draugijų turi savus įstatus su vietinėmis ypatybėmis, valdosi neprigulmingai, tarp savęs neturi beveik jokio susinešimo. Kad tokios darbininkų draugijos geriau plėtotųsi, reikalingas vieno krašto draugijų susivienijimas į vieną sąjungą; per tai pasidaro lengvesnis tarp atskirų draugijų susinešimas, pasitarimai: vienas nuo kito mokosi, vienas naudojas kito prityrimu. Visų vieno krašto draugijų priešakyje turėtų stovėti vienas pirmininkas, kursai duodamas patarimus, atsišaukimus, paraginimus į darbą, darytų įtekmę į visas draugijas ir jų valdybas.

1919 m. rugsėjo 27-28 d. Kaune įvyko visuotinis krikščionų darbininkų organizacijų atstovų susivažiavimas. Darbininkų reikalais priimta visa eilė svarbių nutarimų. Svarbiausias susivažiavimo žygis tai visos Lietuvos krikščionių darbininkų oraganizacijų susivienijimo, *Lietuvos Darbo Federacijos* įkurimas*). Darbo federacijos pamate yra padėtas

---

***) Lietuvos Darbo Federacijos Statutas.**

1. Lietuvos Darbo Federacijos tikslas yra jungti visas Lietuvos krikščionių darbininkų organizacijas ir profesines sąjungas organizuotomis jėgomis savo medžiaginiam ir kulturiniam buviui pagerinti.

2. Lietuvos Darbo Federacija dedasi į viso pasaulio Krikščioniškąjį darbininkų Internacionalą.

3. Lietuvos Darbo Federaciją sudaro Lietuvių krikščionių darbininkų draugijos, organizacijos ir profesinės sąjungos.

4. Lietuvos Darbo Federacijos nariu gali buti kiekviena darbininkų organizacija ar sąjunga, pagal Nr. 3 pareiškus tai Lietuvos Darbo Federacijos Centro Valdybai raštu ir sutikus pildyti Federacijos suvažiavimų nutarimus ir mokėti nustatytą nario mokesnį.

5. Skaitoma iš Lietuvos Darbo Federacijos išstojusiomis organizacijas ir sąjungas tuomet, kuomet jos 1. nesilaiko Lietuvos Darbo Federacijos suvažiavimų privalomų nutarimų, 2. nemoka paskirto nario mokesnio.

Pastaba: Išstojusios organizacijos ar sąjungos vėl gali buti priimtos, prisilaikant Nr. 4.

6. Lietuvos Darbo Federacijos veikimas apima visą Lietuvą.

tarptautinis krikščionų darbininkų susivienijimas. Lietuvos Darbo federacija dedasi prie krikščioniškojo viso pasaulio internacionalo ir jame atstovauja Lietuvos organizuotus krikščionis darbininkus. Lietuvos Darbo federacijai rupi visų teisingų darbininkų reikalavimų įvykdinimas; jai rupi suburti visus organizuotus darbininkus į vieną galingą visos šalies organizaciją, priversti darbininkų balso klausyti kaip valdžios,

---

7. Lietuvos Darbo Federacijos buveinė Vilnius, laikinai Kaunas.
8. Visuotini Lietuvos Darbo Federacijos darbininkų suvažiavimai šaukiama kartą į metus Centro Valdybos. Kiekviena 50 narių krikščionių darbininkų organizacijų renka vieną atstovą, kur mažiau 50 irgi vieną.
9. Nepaprastuose atvejuose ir šiaip reikalui esant visuotini susivažiavimai gali buti šaukiami kiekviename atvejyje.
10. Lietuvos Darbo Federacijos suvažiavimai nustato veikimo pamatus, keičia Federacijos statutą ir riša kitus klausimus, renka Lietuvos Darbo Federacijos Centro Valdybą.
11. Lietuvos Darbo Federacijos Centro Valdyba renkama iš 7 narių ir 3 kandidatų vieniems metams.
12. Centro Valdybai duodama kooptacijos teisė, tik nedaugiau 3 narių.
13. Lietuvos Darbo Federacijos Centro Valdyba pati pasiskirsto pareigomis.
14. Reikale Valdyba sudaro įvairiems klausimams rišti nuolatines ar laikinas sekcijas (Biurus).
15. Centro Valdyba turi savo nuolatinį Informacijoms Tarpininkaujantį Biurą.
16. Centro Valdyba vykdo visus susivažiavimo nutarimus.
17. Centro Valdyba leidžia Lietuvos Darbo Federacijos laikraštį ir kitus spausdinius: knygas, brošiuras, atsišaukimus etc.
18. Centro Valdybos lėšos susideda iš atskirų darbininkų organizacijų ir sąjungų nario mokesnio ir kitų įplaukų. Sąjungos ir organizacijos įmoka 30% nuo narių įmokesnio.

    Pastaba: L. D. Federacija gali turėti ir kitu lėšų šaltinių, kaip antai: įvairus turtas, aukos, įplaukos iš Federacijos įstaigų etc.

19. Lietuvos Darbo Federacijos turtą prižiuri ir valdo Centro Valdyba.
20. Centro Valdyba atstovauja visos Lietuvos Krikščionių darbininkų, ekonominiai kulturinius reikalus valdžios savivaldybių, dirbtuvių ir kitose įstaigose ar šiaip jau įvairiuose atvejuose.
21. Centro Valdyba rupinasi naujų sąjungų kurimu.
22. Centro Valdyba reguliuoja darbą ir taktiką atskirų organizacijų.
23. Centro Valdyba renka statistines žinias apie darbininkų padėtį.

Lietuvos Darbo Federacijos teisės.

24. Lietuvos Darbo Federacija turi visas juridinio asmens teises.
25. Lietuvos Darbo Federacija turi savo antspaudą, parašu „Lietuvos Darbo Federacija“.

Krikščionių Darbininkų Sąjungos Statutas.

Tikslas.

1. a) Sujungti visus tos profesijos arba darbo šakos darbininkus, kad jie vienybėje galėtų sekmingai apsiginti savo teisinius, ekonominius ir profesinius reikalus ir susidaryti patogias gyvenimo sąlygas.

taip ir visuomenės organizacijas. Lietuvos darbo federacijai rupi suderinti krikščionų darbininkų ir profesinių sąjungų darbuotę. Saviems tikslams federacijos valdyba leidžia laikraštį „Darbininką“.

i) Profesinės darbininkų draugijos.

Iš visų darbininkų draugijų naudingiausios yra profesinės darbininkų draugijos. Kuomet kitos darbininkų organizacijos

---

b) Iškovoti priverstiną darbininkų valstybinį apdraudimą ir darbo globojimą įstatymų keliu.

c) Kulturinti, dorinti ir technikiniai lavinti savo narius.

d) Kelti nariuose profesiniai-luominį susipratimą.

e) Auklėti juose krikščionišką ir demokratinę dvasią.

Priemonės tikslui siekti:

2. Nurodytiems tikslams pasiekti sąjunga imasi tokių priemonių:

a) Samdosi sau butą susirinkimams.

b) Atstovauja ir gina narių reikalus valdžioje, savivaldybėse, pas darbdavius ir kitur.

c) Steigiasi įvairių šelpimosi kasų pav. streiko, nelaimingų atsitikimų, ligos, senatvės, mirties ir kitų, iš kurių atatinkamu metu duodama nariams pašalpa.

3. Pakelti savo nariuose protiniam ir profesiniam susipratimui sąjunga kuria: klubų, skaityklų, rengia paskaitų, ekskursijų, kursų ir t. t.

Sąjungos sudėtis.

4. Sąjungos narių skaičius neribotas.

5. Sąjungos nariu gali buti kiekvienas:

a) pasiekęs 18 metų amžiaus,
b) dirbąs to amato ar darbo šakos darbą,
c) krikščionis,
d) pasižadąs laikytis sąjungos įstatų, taktikos ir nutarimų,
e) turįs bent dviejų sąjungos narių rekomendaciją.

Pastaba 1: Jei sąjunga nėra grynai profesinė, ji gali pasiskirstyti sulyg profesijų į sekcijas

Pastaba 2: Sąjunga gina reikalus ir tų, kurie dirba toj profesijoj, bet del neturėjimo 18 metų amžiaus negali buti sąjungos nariu.

6. Visi sąjungos nariai naudojasi lygiu ir tik vienu balsu.

7. Sąjungos nariai ar patis iš sąjungos išstoję, ar pašalinti, įneštų piniginių įnašų reikalauti atgal neturi teisės.

Pastaba 1: Pašalinti narį iš sąjungos gali visuotinasai susirinkimas. Pašalinimo priežastis gali buti netinkamas, nedoras elgimos, perėjimas į kitą sąjungą, nepasidavimas sąjungos drausmei ir kitos

Pastaba 2: Sąjungos nariai, neįsimokėję per 3 mėn. nario mokesnio, laikomi išstojusiais iš sąjungos. Bet, įnešus jį, vėl priimami atgal.

Sąjungos turtas.

8. Sąjungos turtas sudaromas iš:

a) Įstojamojo mokesnio po 4 auksinus nuo kiekvieno nario.

b) Mėnesinio nario mokesnio po 1 auksiną nuo kiekvieno, ar 1°/o nuo gaunamo uždarbio-sulyg nutarimo.

Pastaba: Bedarbiai moka sulyg susitarimo.

vienija įvairių pramonės šakų darbininkus ir atstovauja visą darbininkų luomą, — profesinės darbininkų draugijos spiečia kruvon vienos pramonės šakos, vieno tik amato darbininkus, turi užduoties atstovauti ekonominius profesijos reikalus ir kovoti del savo buvio pragerinimo. Tokios yra kalnakasių, šaltakalvių, murininkų, plytninkų, spaustuvininkų. . . draugijos.

Tos profesinės draugijos daugiausia rupinasi tolimesniu savo narių lavinimu, pasigriebdamos visokių priemonių, kaip

---

c) Užsidėtų mokesčių nepaprastų reikalų metu.
d) Įplaukų nuo paskaitų, koncertų, rinkliavų ir t. t.
e) Aukų.

Sąjungos Valdymas.

10. Sąjungos aukščiausioji valdžia-atstovų susivažiavimas, kuris taria visus sąjungos reikalus, renka Centro Valdybą, Revizijos Komisiją ir kitas Centrales įstaigas.
11. Susivažiavimas kviečiamas Sąjungos Centro Valdybos kartą į metus.
12. Susivažiavimą sudaro sąjungos narių atstovai po 1 nuo 50 žmonių.

Pastaba: Kur mažiau 50 narių, siunčia irgi vieną atstovą.

13. Centro Valdyba paskelbia susivažiavimą $1^1/_2$ mėn. prieš įvykimo dieną, kartu su dienotvarke ir vieta.
14. Centro Valdyba renkama 5—7 narių; Revizijos Komisija 3 narių.
15. Sąjunga turi skyrius, kuriuos gali sudaryti nemažiau 10 narių.
16. Skyriai daro visuotinius susirinkimus bent du kartu į metus.
17. Visuotini susirinkimai buna paprasti ir nepaprasti.
18. Paprasti visuotini susirinkimai šaukiami nustatytu visuotinio susirinkimo metu.
19. Nepaprastus visuotinius susirinkimus šaukia: Valdyba, ar pareikalavus raštu revizijos komisijai, ar dešimtai skyriaus narių daliai.
20. Skyriaus reikalams vesti, jį atstovauti renkama valdyba nedaugiau 5 žmonių, ir 3 kandidatų.
21. Valdyba pati pasiskirsto tarp savęs pareigas.
22. Išstojus vienam valdybos nariui jo vietą užima kandidatas, gavęs daugiausia balsų. Kandidatai gali dalyvauti valdybos posėdžiuose tik patariamu balsu.
23. Skyriaus valdyba yra sąjungos turto valdytoja.
24. Valdyba turi teisės kooptuoti dar du nariu.
25. Valdyba savo nuožiura gali skirti reikalingiems draugijos nariams laikinės ar mėnesinės pašalpos ar paskolos.
26. Valdyba ar pati, ar per įsteigtąjį biurą parupina bedarbiams nariams darbo.
27. Valdyba sekmingam darbui vesti steigia informacijų biurą.
28. Už savo darbus valdyba atsako prieš visuotinį susirinkimą.

Revizijos Komisija.

29. Sekti ir kontroliuoti Centro Valdybos ir sąjungos darbams renkama revizijos komisija iš 3 žmonių ir 2 kandidatų.
30. Revizijos komisija:

a) Reviduoja pinigus ir žiuri, ar jų suma sutinka su vedamųjų knygų nurodytomis sumomis.

antai: vakariniai kursai, tam tikri laikraščiai, knygos. . . Profesinis darbininkų išsilavimas eina tos pramonės šakos naudai; taip ji lieka stipresne varžytinėse su ta pačia pramonės šaka kitame krašte. Tai vėl prisideda prie darbininko vertės pakilimo. Darbdavis, negalėdamas apsieiti be išlavintų darbininkų, nagali taip lengvai sumažinti darbininkų mokesčio; priešingai darbininkai, delto kad jų darbdavis reikalingas, gali pakelti sau mokestį, darant sąkalbą, ir pagerinti darbo sąlygas. Įvykdinti šitam tikslui atskirų profesijų draugijos privalo suspiesti viso krašto profesines draugijas į vieną sąjungą; tik tokiu susivienijimu profesinės draugijos įgija galybės atsispirti prieš darbdavius, kurie taipgi vienijas į visos šalies sąjungą, net mėgina steigti pasaulines pramonininkų sąjungas.

Klausiman, kokioms profesinėms draugijoms reikia skirti pirmenybę, ar neutralėms, ar įvairių krikščionių tikybų, ar katalikiškoms, galima duoti šitoks atsakymas: Bent dabartiniuose santykiuose be abejo *negalima dėties prie neutralių profesinių draugijų;* nors jos vadinasi neutralėmis, ištikrųjų vienok jos nėra tokios; jose viešpatauja dažniausia dvasia, priešinga tikybai; todel jos netinka pataisyti darbininkų padėčiai. Tiesa, galima butų joms įkvėpti krikščioniškos dvasios, jeigu josna prisidėtų daugiau tikinčių krikščionių dar-

---

b) Patikrina knygas, dokumentus, sąskaitas, daro savo tuo klausimu nusprendimą ir praneša apie tai visuotiniam susirinkimui.

31. Sąjungos skyriai turi taip-pat revizijos komisiją iš trijų narių.

Santykiai su Lietuvos Darbo Federacija.

32. Sąjungos Centro Valdyba įneša į Lietuvos Darbo Federacijos Centro Valdybos kasą 30°/o nuo narių įmokesnio.

33. Įmokesnis nuošimčių atliekamas du kartu į metus. Už pirmą pusmetį ligi bal. I dienai ir antrą pusmetį ligi spalių 1 dienai.

34. Sąjungos Centro Valdyba atsižiuri į Federacijos Centro Valdybos nutarimus ir nurodymus bendrais darbininkų judėjimo ir taktikos reikalais.

35. S. Centro Valdyba streiko ir panašiuose žygiuose pirma vykinimo tariasi su Federacijos Centro Valdyba.

Sąjungos teisės.

36. Sąjunga turi visas juridinio asmens teises.

37. Sąjungos skyriai registruojasi Centro Valdyboje ir turi visas juridinio asmens teises.

Sąjungos likvidavimas.

38. Sąjungos skyrių gali likviduoti susirinkimas, kuriame dalyvauja nemažiau $^2/_3$ narių ir jo turtas pavedamas Sąjungos Centro Valdybos žiniai.

39. Visą sąjungą gali likviduoti tik susivažiavimas, kuriame atstovauja bent $^2/_3$ narių. Turtas gali buti paskirtas kitai kokiai krikšč. darbininkų organizacijai, arba Lietuvos Darbo Federacijai.

bininkų; bet šitoks mėginimas bent dabartinėse sąlygose neturėtų pasisekimo. Nesvyruojant reikia pašalinti mintis dėties prie tokių draugijų, kuriose nėra jokio užtikrinimo, kad jos darbuosis pasiekti darbininkų gerovei, nemindžiodamos krikščionybės dėsnių.

Nariams užsikrėsti netikromis tikybinėmis ir ukiškai-politiškomis pažiuromis krikščioniškose tarptikybinėse profesinėse draugijose kraštuose, kame katalikai gyvena mišriai su kitatikiais krikščionimis, pavojus-labai mažas, ar jo visai nėra. Svarbiausios socialės politiškos tikinčiųjų kitatikių krikščionių pažiuros yra tos pačios, kaip ir katalikų. Todel *katalikų padėjimas tarptikybinėse profesinėse sąjungose nėra taip jau pavojingas;* prisilaikant šiek-tiek atsargumo, lengva išvengti tikybos pavojaus, prisidėjus prie tarptikybinių draugijų.

Viltis pagerinti darbininkų padėjimą didinasi, augant profesinių draugijų narių skaitliui. Draugija, prie kurios tepriguli mažas kokios nors profesijos darbininkų skaičius, nedaug tepadarys. Todel katalikų susivienijimas su kitų tikybų krikščionimis darbininkais į vieną draugiją gali buti labai naudingas. *Nėra jokios abejonės, kad grynai katalikiškos profesinės draugijos mažiau tenuveiks,* nes negali jos turėti tiek narių, kaip tarptikybinės profesinės draugijos; be to, negalės jos duoti didesnio pelno savo nariams ten, kame yra daugiau kitų tikėjimų darbininkų.

Rugsėjo 24 dieną 1912 m. popiežius Pius X išleido *encikliką „Singulari quadam“*, kurioje paliečia šitą klausimą. Sv. Tėvas giria grynai katalikiškas ekonominės darbininkų organizacijas ir reikalauja, kad katalikų šalyse tiktai tokios ir tebutų steigiamos; jis norėtų matyti tokias organizacijas net ir maišytose su kitatikiais šalyse, žinoma, jei tik jos įstengtų tenai pasiekti savo tikslą. Statydamas tokius reikalavimus, Popiežius nemano ginti katalikų bendro ekonominėje srityje su nekatalikais veikimo, nors ir labjau norėtų, kad katalikai ir kitatikiai veiktų katrie sau atskirose draugijose, kurios jungtųsi tarp savęs ryšiu, paprastai „kartel“ vadidamu.

Išreikšdamas tokį pageidavimą, jis nemano pasmerkti esančių maišytų su kitatikiais organizacijų, bet leidžia katalikams ir toliaus jose dalyvauti. Žinodamas, jog iš tokio bendro su kitatikiais veikimo gali atsirasti katalikų tikybai ir dorai pavojus, Popiežius reikalauja, kad kiekvienas profesinių sąjungų narys katalikas rupintųsi prisidėt ir prie katalikiškų draugijų. Beto, popiežius įsako vyskupams uoliai žiurėti, kad profesinės krikščionių darbininkų sąjungos netik neužgautų, kaip savo nutarimais, taip ir savo veikimu krikščionių doros reikalavimų, bet ir visuose savo darbuose stengtųsi neperžengti Bažnyčios mokslo ir jos vyriausybės nurodymų.

k) Labdaringos darbininkams įstaigos.

Ne išrišti darbininkų klausimui, bet sumažinti jų skurdui turi nemažą svarbą visokios labdarybės įstaigos, steigiamos kartais darbdavių, kartais miestų savivaldų, kartais pašalinių asmenų. Svarbu, kad jų steigėjai vadovautųs ne savais reikalais, bet labdarybe. Čia gana bus paminėjus kaikurias labdaringas darbininkams įstagas.

Dideliuose miestuose, kame prisikimšo daugybė darbininkų, *darbininkų butų klausimas* reikalauja kuogreičiausio išrišimo; darbininkai dažniausia negali savomis lėšomis pasisamdyti sau tinkamo buto, turi ganėdinties angštu, tamsiu, drėgnu, nesveiku, bjauriu butu; kiekviena smuklė, nežiurint jos nešvarumo, geriaus išrodo; negalima todel stebėties, kad kas gali, tas bėga iš namų parleisti keletą liuosų valandų malonesnėse sąlygose. Užtat suteikti darbininkams tinkamų butų yra pirmutinis reikalas, kaip iš ekonomijos, taip ir iš etikos pusės. Čia didžiausia priedermė darbdavių, kuriems privalo rupėti, kad jų darbininkai turėtų kame žmoniškai gyventi; toliau turi tuo pasirupinti visuomenė.

Statant darbininkams namus, reiktų, kiek tat aplinkybės leidžia, statyti nedidelius namelius atskiroms šeimynoms, apsodinti juos sodeliais, bent darželiais. Tokie nameliai darbininkams labai tinka, todel prisideda labjau prie šeimynos gyvenimo sustiprinimo ir doros pakilimo, negu dideli, bendri butai. Tame dalyke daug jau padaryta; darbdaviai, kaip ir visuomenė rupinasi pagaminti darbininkams tinkamų butų. Bet daromos ir klaidos; duodami butai, kad padaryti darbininkus prigulmingus nuo darbdavių, grasinama butų atėmimu, suturėti darbininkams nuo bruzdėjimų, primetama vienoda tvarka visiems gyventojams. . . Kiekvienas žmogus bent pas save namie nori buti liuosas, jausties neprigulmingas.

Didelę naudą suteikia darbininkams darbo prirodymas. *Biurai darbui prirodyti, arba darbo biržos*, kurių tikslas palengvinti darbininkams rasti darbo ir uždarbio, gerai sutvarkyti, gali prisidėti prie produkcijos pakėlimo, nes duoda pelno darbdaviui bei darbininkui; darbininko vienok reikalas didesnis; nes del didelio pasisiulijimo darbdavis visuomet gauna darbininkų, gali pasijieškoti net ir toliaus, o darbininkas priverstas jieškoti darbo gyvenimo vietoje, ar keliauti darbo centran, kame tikisi gauti darbo, visai užmiršdamas, kad ir kiti keliauja ten tuo pačiu tikslu. Biurai turi darbininkui prirodyti darbą, suturėt jį, kad nejieškotų darbo ten, kume jo bent iškarto negalima rasti, labjausia dabar, išsiplatinus apskelbimams, agenturoms, žadančioms geromis sąlygomis darbo svetur.

Darbo prirodymo biurai prasiplatino paskutiniu laiku, kaipo privatinės įstaigos, jieškančios savo pelno; be to, tarpininkauti pasiėmė darbininkų draugijos, atnaujindamos iš dalies senovės cechų organizaciją. Tos įstaigos tik tuomet gerai plėtosis, kuomet mokės suartinti jieškančius darbo ir jieškančius darbininkų. Darbininkų draugijos, tarpininkaudamos darbo prirodyme, atstovaus darbininkų reikalus, todel neturės darbdavių pasitikėjimo: bus tuomet jieškančių darbo, nebus daug vietų. Tokios draugijos turi buti neutralės; tą budą tegalės užlaikyti pašaliniai žmonės. Butų labai gerai, kad tokius biurus steigtų ir vestų valstybė, miestų bei miestelių savivaldos. Toks biuras butų nemokamas darbininkams, mokamas darbdaviams; laikytų savo valdyboje abiejų pusių atstovus. Visas kraštas turėtų buti nutiestas tokių biurų tinklais, kurie vienytųsi viename to krašto biure.

Kaikurie darbdaviai steigia *prie dirbtuvių virtuves,* kuriose nevedusieji, net visi darbininkai ir darbininkės, toli gyvenantieji nuo darbo vietos, negalintieji pareiti namo per pietų pertrauką, gali gauti už pigią kainą šiltus pietus; tokioms virtuvėms atsiradus, darbininkai nebėra priversti gyventi be šilto viralo, maitinties dešra ir užsigerti alum, kas jų sveikatai kenkia ir pratina prie girtybės.

Taip-pat pagirimo vertos darbdavių steigiamos kaikame *virimo, namų ruošos mokyklos* jaunoms darbininkėms ir darbininkų dukterims; jose mergaitė gali pramokti visų, namų šeimininkei reikalingų darbų. Tose mokyklose augštesnių luomų moterįs, ypač darbdavių pačios ir dukterįs rastų sau gražaus darbo: galėtų jas vesti, ar bent šitas mokyklas kitaip šelpti. . .

Prie didesnių dirbtuvių galima butų steigti tos pramonės *darbininkų vaikams prieglaudos,* nors tik per dieną vaikams pabuti; motinos, eidamos darban, vaikus atvestų; čia jie per dieną butų prižiurimi, lavinami, mokinami; vakare grįždamos galėtų pasiimti namo; taip darbininkų vaikai butų dorinami, netvirktų patįs vieni be jokios priežiuros palikti namie.

Palaikyti draugiškumui, drauge sutureti darbininkams ir jų šeimynoms nuo ginamų, bent pavojingų pasilinksminimų steigiami *darbininkų chorai, jų orkestros, megėjų vaidinimai,* daromi vakarai. . . Jei pats darbdavis su savo šeimyna dalyvaus tokiuose darbininkų pasilinksminimuose, gali sumažėti, net visai pranykti neapykanta, dažnai viešpataujanti darbdavio ir darbininkų tarpe.

Tos rųšies pasilinksminimai, jeigu jie bus persisunkę krikščionybės dvasia, prisideda prie darbininkų doros pakėlimo. Stačiai sustiprinti darbininkų pamaldumui steigiamos darbininkams *tikybinės brolijos;* jos apvaikščioja savo šventes, bendrai eina prie šv. sakramentų; šviečiasi Bažnyčios mokslu, dorinasi. . .

III PEPSKYRIMAS.

AMATNINKŲ KLAUSIMAS.

§ 1. Amatų supratimas, istorija ir svarba.

Amatininkais platesne to žodžio reikšme vadimame visus tuos, kurių pašaukimas perdirbinėti savo rankomis, nors ir ne visai be mašinos pagalbos žaliadaikčius, teikiamus gamtos, ir padaryti juos tinkamus žmonių reikalams. Amatas yra tai pramonės užmažga. Nekartą matome, kaip iš mažo amatninko varstoto, laikui slenkant, pasidaro didelis fabrikas, duodąs darbo tukstantiems darbininkų, dešimtims mašinistų, kasierių, agentų, inžinerių. . .

Net drąsiai galima sakyti, kad amatninko varstotas, pamažėli didėjąs ir ilgainiui persikeičiąs į fabriką, yra geistinas apsireiškimas, kad pramonė šitaip atsirandanti, sveikiausia, nes remiasi tikru visuomenės reikalu. Šitas mažmožis yra labai svarbus musų tautai, parodąs, kokioje pakraipoje turime darbuoties, kad savo krašte sutvertumėm pramonę. Amatninkų klausimas, kaip ir kiekviena socialo klausimo dalis, yra visos eilės šimtmečių tvarinys; todel reikia pažinti amatų istorija, įvairųs amatninkų santykiai ir visuomenės į juos atsinešimas.

Amatai rados iš čia, kad gamtos vaisiai nebetiko patenkinti žmonių reikalų, todel buvo reikalas jie perdirbti; juo žmonių reikalai buvo mažesni, mažesne buvo ir amatų svarba. Išalkęs ėjo medžiotų, žvejotų; plyšo rubas, dengėsi pirmo nušauto žvėrio kailiu; griuvo lušna, laužas, ramstė rąstais, dengė velėnomis. . . Bet ilgainiui nebesitenkinta svilinta žvėriena, net rupia duona; nebenorėta vilkėti gyvulio kailio, norėta bent mylinės; imta statyties gražesni, šviesųs butai. . .

Dauginanties žmonių reikalams, platinos ir amatai. *Iš pradžios amatai buvo tik pašalinis darbas,* kaip dar dabar yra su sodžiaus amatais; nes ten tat antrinis užsiėmimas. Bet pamažėli ėmė rasties tikrų amatninkų kurie vien tik amatais vertėsi. Pastiri gamtos vaisiai nustojo didesnės vertės; nebenorėta naudoties jais pirmykštėje išvaizdoje, ar mažai teperdirbtais; tuotarpu kad gerai perdirbti buvo brangiai parduodami; taip tad prasidėjo dirbimas nuo rupiausių iki dailiausių dirbinių.

Amatninkai nebuvo išsyk savistoviai šeimininkai, kurie perkasi sau pastirosios medžiagos, ją perdirbinėja ir parduoda kitiems. Amatninkai ilgai buvo samdininkais; jie gaudavo nuo savininkų medžiagos perdirbti už tam tikrą sukalbėtą mokestį, ar eidavo iš vienų namų į kitus ir tenai dirbo savo darbą. Dar šiandien sodžiuose matome tą patį apsireiškimą; sodiečiai dažniausiai duoda siuvėjams audeklo, kurpiams odos, račiams medinės medžiagos į namus, o kartais kviečia siuvėjus, kurpius, račius ir kitus amatninkus pas save į namus dirbti jiems reikalingų daiktų.

Kuomet amatninkas, taip besiversdamas amatu, susidėdavo šiek-tiek pinigų, pirkdavosi sau medžiagos ir pradėdavo dirbti savistoviai pas save namie. Kai kurie žmonės, matydami tame sau palengvininmą, ėmė užsakinėti pas jį sau reikalingų daiktų; kiti laikėsi senos tvarkos ir užsakinėjo sau daiktus iš savo pasigamintos, ar pirktos medžiagos. Bet pamažėli visuomenė pripranta prie naujos tvarkos, ir amatninkas iš pakiemiais vaikščiojančio samdininko virsta savistoviu žmogumi. Vienok matome atsilikusiuose kulturos žvilgsniu kraštuose prieš musų akis besivystantį tą patį apsireiškimą, kurs vidurinėj Europoje buvo matomas viduramžiuose.

Tiesa, netiktai kulturinėse, bet ir kiek tiek kulturoje pažengusiose pirmykštėse tautose randame apdirbinėjant pastirąją medžiagą bent primityviu budu. Bet kas kita yra savistovis amatninkas ir amatninkų luomas. Kaip viskas žemėje ir žmogaus gyvenime, taip ir amatas - pasidavęs atmainoms. Ne visais laikais ir ne visur, kiek siekia istorijos žinios, mes matome amatninkų luomą; jis yra vėliaus atsiradęs.

Amatai dabartine savo reikšme tebuvo ten, kame buvo šiokia tokia kultura ir liuosybė. Amatai nesiplėtojo, kame žemesnieji luomai gyveno vergijoje; todel senovės Rytai, turėję augštą kulturą, neturėjo išsiplėtojusių amatų. Ryme amatninkai laikyta nevertais nešioti ginklus; Korinte juos niekinta. Daugiau panašumo su pramone yra turėjęs Atenų miestas, kuriame buvo kardų fabrikas su 32 darbininkais, lovų fabrikas su 20 darbininkų ir žydinti avalunystė, iš jos Sokratas mėgdavo imti pavyzdžių. . .

Vidurinėj Europoje IX šimtmetyje buvo dvarų, kuriuose dirbo nemaži amatninkų buriai dvarų reikalams aprupinti;

vienuolynai irgi laikė ir mokė amatninkus: kailiadirbius, balnininkus, tekorius, kurpius, kalvius, pjaustytojus, auksintojus. . . Jų dirbinius vienuoliai parduodavo per savo pirklius. Rinkos plėtojosi prie vienuolynų; taip atsirado kai kurie vidurinės Europos miestai. Miestų gyventojams pasiseka greičiau gauti liuosybės. Buvo sakoma, jog miestų oras darąs laisvus piliečius. Į liuosus miestus renkasi baudžiauninkai ir verčiasi amatais.

Veikiai radosi reikalas amatninkams organizuoties; tos pačios rųšies amatninkai spiesdavos į tam tikras draugijas, cechais vadinamas. Iš karto buvo tai tikybinės brolijos; kiekvienas cechas turėjo savo Globėją, kokį nors Šventąjį; bet bežiurint į pirmą vietą iškišta materialis reikalas. Miestus valdė pirkliai; jie nenorėjo įsileisti amatninkų į miestų valdybas. Amatninkai jautė visą prigulmingumo sunkenybę; todel susitarę veikė išvien ir ilgainiui iškovojo sau neprigulmybę. Priverstini cechai radosi XII šimtmečio pradžioje; kiekvienas amatninkas turėjo prigulėti prie tam tikro cecho, kurs vienas tegalėdavo užsiimti tokiu ar kitokiu amatu; neprigulintiems prie cecho versties amatu buvo draudžiama. Valstybės tokias amatninkų organizacijas ilgainiui tepripažino.

Prasidėjo vidujinis darbas; seniau rupėjo turėti daugiau narių, kad cechas butų stipresnis, gavus liuosybę, tas rupestis pranyko; dabar žiurėta, kad nariai butų geresni kaip dora, taip ir išsilavinimu; atsirado cecho garbės jausmas; geram vardui palaikyti prižiurėta, kad cecho nariai gerai elgtųsi; žiurėta, kad cechas duotų gerus dirbinius; atsirado meistro, gizelių ir mokinių laipsniai; mokymo laikas tęsdavos keletą, 5-8 metų; paskiaus iš meistrų renkama valdyba pripažindavo mokiniui gizelio teises; gizelis galėjo po dvejų metų palikti meistru, pristatęs tarybai taip vadinamą meisterštiką, savo gerai padirbtą darbą. Cechai turėjo bendras pašalpos kases; iš jų šelpdavo ligonius savo narius, jų našles ir našlaičius. Taip cechai pražydėjo; sutvėrė net karišką organzaciją; jų rankose buvo miestų apsauga; jie stodavo net atviran mušin; jų palankumą rupindavos įgyti kunigaikščiai, duodami jiems visokių privilegijų. Baigianties XIV šimtmečiui, amatninkai visur pasiekė augščiausio išsiplėtojimo laipsnio.

Bet cechai pradeda slenkti žemyn jau pirmoje XVI amžiaus pusėje. Tai rišasi dalimi su šiaurinės Europos pirklybos puolimu. Del bendro visų neturtėjimo cechams ima stigti darbo. Tam išvengti cechai užsidaro, tai yra nebepriima naujų narių virš tam tikro skaičiaus; be to, dar apsunkina perėjimą iš gizelio į meistrus; gizelis tada tik tegalėjo tapti meistru, kada pasiliuosavo vieta; reikalauta pristatyti brangų meisterštiką, kurį tegalėjo padaryti turtingas; paskirta didelis mokestis pastojant; prailginta mokslo metai; gizeliavimas įvestas dar ilgesnis, ilgas vaikščiojimas po kitus miestus. . . Nuo to viso paliuosuojami meistrų vaikai.

Prasidėjo gizelių su meistrais kovos; gizeliai iškovojo savų organizacijų pripažinimą, kurios vėl vedė atkaklią kovą su meistrų organizacijomis; tos kovos prisidėjo prie cechų puolimo; cechai pradėjo net apsileisti. Mažai teuždirbdami, trukdami darbo cechai ėmė perdaug branginti savo dirbinius, nes nebuvo konkurencijos. Kainos augo, darbas blogėjo. Tuo tarpu ėmė rasties mašinų, kurios pamažėli rausėsi po savistoviais amatninkais, prisisavindamos lig tol dirbtus jų darbus.

Visuomenė pradėjo nebepasitikėti cechais. Pagaliaus valdžios pradėjo kovą su cechais, kol jų visai nepanaikino. Pirmiausiai cechai panaikinta Francijoje. Ten 1791 metais įstatymais leista kiekvienam versties by kokiu amatu, nusipirkus tam tikrą patentą; be to, buvo užgimta tverti to paties amato draugijos. Nors kitose šalyse įstatymai nebuvo tokie smarkųs prieš cechus, bet per visą XIX šimtmetį svyruota tarp cechų ir amatų liuosybės, panaikinta kvotimai; todel cechai, jei dar kame užsiliko, netekę privilegijų, nebeturėjo pirmykštės reikšmės.

Neabejotina, kad amatninkų cechai sulošė didelę rolę civilizacijos istorijoje. Amatas yra pirmas pramonės laipsnis; kadangi pramonės dirbiniai žmonėms reikalingi, todel visuomenės ukis, neturįs pramonės, negali, kaip reikiant, išpildyti savo priedermių; tiesa, galima pristatyti per vaisbą svetimų dirbinių; todel šiandien tauta, nors neturėtų savo pramonės, turėdama pirklių galėtų džiaugties gerove; bet ar šiaip, ar taip pramonė yra butinas gerovės veiksnys, butina sąlyga pasidaugininmo tautos gerovės.

Amatas yra pramonės dalis. Pramonė dalijas į dvi dali: amatų pramonę ir fabrikų pramonę. Fabrikų pramonė perdirba žemės vaisius mašinomis; amatų pramonėje didžiausią darbo dalį padaro žmogaus rankos. Vienok užbrėžti aiškios ribos tarp amatninkų ir fabrikų pramonės nelengva, nes ir amatuose mašinos vartojamos; bet žaliadaikčių perdirbimas nebe amatas, kuomet daugiau vartojama kitos, o ne žmogaus jiegos. Trįs veiksniai, kapitalas, dvasios ir kuno jiegos vienijasi amatų pramonėje amatninko-meistro asmenyje; taip antai, kalvis, kurs savo kalvėje dirba drauge su savo sunumis ar su keliais samdininkais, priguli prie amatų pramonės, nes turi šiokį tokį kapitalą, dirba pats ir pats prižiuri kitus dirbant. Fabrikų pramonėje tie trįs veiksniai padalyti: viena pusė duoda kapitalą; dvasios jiegas atstovauja direktorių-vedejų burelis; šalip jų stovi samdininkų minios. Fabrikų pramonėje dirbama daugiausia, beveik išimtinai mašinomis; kapitalas atskirtas nuo darbo ir jo priežiuros; fabriko savininkas, pramonininkas atsižiuri daugiau komercijos reikalų; darbo priežiura pavedama kitiems, kurie žinosi su darbininkais. Iš čia paeina skirtumas tarp amatninkų ir pramonininkų; prie paskutiniųjų priskaitomi netik fabrikantai, bet kartais ir, taip vadinamieji, namų pramoninkai; jie darbuojasi savo butuose, dirba savomis mašinomis, nesuvaržyti darbo laiku; jie dirba dirbinius, užsakytus pirklio, kurs juos pardavinėja; tąjį darbą namų pramonininkai gali turėti ar kaipo vienatinį, ar net ir kaipo pašalinį užsiėmimą.

Namų pramonininkus galima pavadinti amatninkais platesne to žodžio prasme; kadangi jie darbuojasi pirliams ir jiems atiduoda savo prekes, reikia jie priskaityti prie darbininkų tuo teisingiau, kad namų pramonininkai gana dažnai gauna nuo pirklių pastirosios medegos, net ir darbo įrankius. Tikrieji amatninkai yra daug daugiau savistoviame padėjime, negu namų pramonininkai, net ir tuomet, kuomet jie patįs yra pastirosios medegos ir mašinų savininkais. *Amatninkų klausimas rupinasi* amatninkais, imamais siaura to žodžio reikšme, arba tais *amatninkais, kurie savo dirbinius atiduoda patįs tiesiai savo ėmėjams.*

Amatninkų *klausimas yra svarbus* delto, kad yra didelis jų skaičius; ta žmonijos dalis turi teisės, kad butų atkreiptos jų pusėn visuomenės akįs; amatninkų, lig šiol dar savistovių, suvargimas išduotų vesuomenei blogus vaisius. Todel socialė politika turi juos visus, kaipo vidurinį luomą, užlaikyti nuo suvargimo. Tolstojus gražiai sulygina visuomenės rumą su piramida, kurios stiprumas priguli ne nuo smailios viršunės, bet nuo kaskart storesnio vidurio ir apačios; socialis žmonijos rumas gauna stiprybės ne nuo mažumos didžiunų, bet nuo vidutinių ir žemesniųjų visuomenės minių; prie jų priguli amatninkai.

Fabrikų pramonės besiplėtojimas nusmelkė daugybę savistovių amatninkų. Likusieji dabarties amatninkai sunkiai kariauja del buvio. Todel *reikia eiti amatninkams pagalbon.*

Bet norint sumažinti jų vargą, nurodyti tam tikras priemones, reikia pirma peržiurėti šitos apraiškos priežastis; užtat pažiurėsime kiek plačiau, kokios amatninkų klausimo priežastįs.

§ 2. Amatninkų klausimo priežastįs.

Amatninkų klausimo yra daug priežasčių; svarbesnės yra šitos: a) mašinų atsiradimas, b) pramonės liuosybė, c) amatų liuosybė, d) amatų koncentracija, e) amatninkų varzytinės, f) kilnojami prekių sandėliai, g) nešiojamas pirkliavimas . . .

a) Mašinų atsiradimas.

Tarp industrijos ir pirklybos yra gan angštas rysys; todel prekybos stovis veikė visuomet ir amatų padėtin. Prie merkantilizmo sistemos buvo remiamas išvežimas savo dirbinių svetur. Amatninkai nežinojo, kokių daiktų kituose kraštuose pageidaujama: ėmėsi tarpininkauti pirklys; jis užsako pas amatninkus, perka nuo jų ir veža parduotų kitur. Taip keičiasi amato budas; lig tol amatninkas dirbo saviems ėmėjams. Dabar jis dirba pirkliui, gaudamas tam tikrą mokestį; amatninkas virsta namų pramonininku.

Prekyba seniau buvo remiama privilegijomis, kurias gaudavo pirkliai kituose kraštuose, kame jie parduodavo savus dirbinius. Panaikinus privilegijas, įvairių kraštų pirkliai stojo liuoson konkurencijon; kiekvieno krašto pirklybos pasisekimą lėmė nebe didesnės ar mažesnės privilegijos, bet prekių gerumas ir pigumas. Todel stengtasi kaip nors pagerinti prekių dirbimą ir nugalėti kitų kraštų konkurentus; ieškota priemonių, kurios pagerintų dirbinius ir sumažintų dirbimo išlaidas.

Įvesta manufaktura; tai buvo didelė pramonė su darbo padalijimu, nors buvo daugiausia dirbama rankomis. Pirklys surinkdavo didesnį amatninkų skaitlių vienuose namuose, duodavo jiems medžiagos ir statydavo dirbti pasidalijus darbu; kiekvienas amatninkas dirbo nebe visą daiktą, bet didesnę, ar mažesnę jo dalį; per tai geriaus įprasdavo darban ir greičiau dirbdavo. Kuomet, anot Smith'o, vienas darbininkas per dieną tepadirbdavęs vieną spilką, pasidalijus darbu, 10 darbininkų padirbdavusi 48 000, todel vienas 4 800 spilkų. Manufaktura tęsėsi lig XVIII šimtmečio pusės.

Pagerėjus susisiekimui, konkurencija didėjo, todel jieškoma dar greitesnio dirbimo, dar didesnio darbo padalijimo. Randasi žmonių, kurie laužo sau galvas, kaip visa tat įvykinus. Matome XVIII šimtmetyje garsius išradėjus dabartinės mechanikos, fizikos, chemijos srityje. Apie 1760 metus išrasta verpimo mašina, 1785-mechaniškos staklės, 1790-pagerinta garinė mašina, 1799-mašina popieriui dirbti . . . Taip ilgainiui pramonė buvo pastatyta naujais pagrindais; *vietoje manufakturos įsivyravo mašinos darbas, fabrikas.* Nors ir manufakturoje buvo vartojamos kaikurios mašinos (varstotai), bet vien tik kaipo priedas prie rankų darbo. Fabrike visą darbą dirba mašinos; žmogus tik joms pristato medžiagos, jas paleidžia, jų ėjimą prižiuri, pašalina kliutis, trukumus . . . Vieton paprasto varstoto žmogaus rankose dirba gudriai sugalvota mašina, kuri pavaduoja žmogaus jiegą ir daug daugiau padirba. Pavyzdžiui, manufakturoje 10 darbininkų padirbdavę 48 000 spilkų, šiandien su mašinomis 5 darbininkai per dieną padirbą $7^1/_2$ milijonų spilkų. Mašinos dirba greičiaus ir pigiau, negu žmogaus ranka; jos dirba dieną ir naktį su vienodu greitumu. Todel imta statyti fabrikai; juose dirba kelios-keliolika-keliosdešimtįs mašinų, garu, ar elekta varomų, kurioms tarnauja žmonių tukstančiai; fabrikas laiko moksliškai išlavintas jiegas, kaip inžinerius ir technikus; jis turi galimybės del didelės apyvartos pirkties ir pastirosios medžiagos geresnėmis sąlygomis, negu amatninkas, dirbantis pats vienas rankomis, ar su menku kokiu varstotu. Bet, kuomet dirbama šimtai tukstančių tos pačios rųšies prekių, reikia šimto tukstančių žmonių joms pirkties; nebužtenka savo krašto ėmėjų, reikia siekti plačiaus į pasaulį.

b) Pramonės liuosybė.

Liberalistų ekonomijos mokslas mašinų išradimą laiko jei ne vienatine, bent svarbiausia sunkaus amatninkų padėjimo priežastimi. Bet šita liberalistų pažiura nevisai teisinga. *Svarbiausia priežastis* yra tai valstybės suteikta *pramonės liuosybė* ir beribis jos naudojimas. Liuosybė versties kokiu norint amatu, by kokiu budu kiekvienoje vietoje paskatino kapitalistus steigti fabrikus; jei tik pramonininkas matė savo pelną, nežiurėjo nei amatninkų skriaudos, nei visuomenės.

Mašinos dirba prekes menkesnes, bet pigesnes, sulyginus su amatninkų dirbiniais; todel jos labjaus yra perkamos. Pramonininkai stengės, kad plačiausios minios jų reikalautų, padaryti jas visiems prieinamas; rupinasi jas brukti žemiausiems žmonijos luomams, net kaimuose nedelto, kad tie dirbiniai jiems butų reiklingi, bet kad savo pelną padidintų, visai nežiurėdami, kad taip amatninkams atima uždarbį.

Jei ta didelė apyvarta butų buvus įvesta dar tuomet gyvavusių amatninkų cechų, nebutų amatninkams išdavusi tokių vaisių, nes cechai butų galėję steigties mašinas. Bet mašinos išradimas atsitiko tuo metu, kuomet išsiplatino liberalizmo teorijos, reikalavusios panaikinti suvaržymą uždarbiavime; amatninkų cechai tuomet naikinta, kaipo neva prieštaraujantįs pažangai ir kenksmingi kulturai; tokios liberalistų pažiuros prasiplatino net pačių amatninkų tarpe; amatninkai matė savo labą ne susivienijime, bet išsiskirstyme; todel patįs amatninkai padėjo kapitalistams įsivyruoti.

c) Amatų liuosybė.

Panaikinus cechus, duota *liuosybė versties amatais net nemokantiems amato,* bet galintiems už pinigus pasisamdyti amatninkų. Kapitalistai, varydami vieną, net kelius amatus su samdytais darbininkais, atitraukia klientus nuo mažų amatninkų; šiandien jau ir valstietis perkasi gatavus batus, pasiutus drabužius iš krautuvės. Amatninkui nebelieka nieko kito, kaip tik pas kapitalistą darbuoties už mokestį, pastoti darbininku.

Pramonininkai, dirbantįs amatninkų dirbinius, tuo daugiau gali panaikinti savistovių amatninkų, juo labjaus išplatina savus dirbinius, juo daugiau parduodami, gali atiduoti už pigesnę kainą . . . Tuo tikslu steigiami prekių sandėliai, kurių vienas gali panaikinti ne vieną savistovį amatninką mieste ir tolimesnėje apylinkėje.

Paprastai vienas didelis prekių sandėlis įkuria savas filijas įvairiose apylinkėse; jei vieno pramonininko kapitalo neužtenka, steigiamos akcijų draugijos; taip viena kapitalistų bendrovė gali nuslopinti daugybę amatninkų, kurie buna priversti, kaipo darbininkai eiti padieniais uždarbiauti.

d) Amatų koncentracija.

Liuosybė versties amatais, kaip norint, pagimdė *įvairių amatų koncentraciją vieno pramonininko rankose,* kurie pirmiau buvo padalyti tarp įvairių amatninkų. Vienas turtingas pramonininkas su samdytais amatninkais gali varyti visokius amatus, pavyzdžiui: padaryti visus darbus reikalingus pastatyti namams iki rakto.

Seniau stalių darbas, kaip antai: langai, durįs buvo dirbami savistovių stalių; geležies darbai, kaip apkaustymai, spynos, raktai-neprigulmingų šaltakalvių; stiklo darbas-tam tikrų amatninkų . . . Šiandien del pramonės liuosybės apsieinama be tų visų amatninku; viena dailidystės įstaiga dirba visus tuos darbus, jei tik gali laikyti tiek daug visokių darbininkų.

Del tos pačios priežasties vienas didelis, taip vadinamas konfekcijinis sandėlis, turįs parduoti visų reikalingų daiktų apsirėdyti nuo galvos iki kojų, gali sunaikinti begales amatninkų: siuvėjų, kurpių ir kitų. Toji aplinkybė, kad tos rųšies įstaigos duoda tuo didesnį pelną, juo pačios jos didesnės, ragina pramonininkus jas praplatinti, kas vėl suvargina kaskart didesnį savistovių amatninkų skaitlių.

e) Amatninkų varžytinės.

Tolimesnis pramonės liuosybės vaisius tai nesuturimos *varžytinės pačių amatninkų tarpe*. Seniaus amatninko kokioje nors vietoje apsigyvenimas ar krautuvės įkurimas budavo įvairių sąlygų apsunkinamas. Dabar, pramonės liuosybei viešpataujant, leista kiekvienam, net visai nežinančiam amato, pradėti kur nori varyti savó darbą ir pardavinėti savus dirbinius.

1882 m. Magdeburge vokiečių amatninkų susivažiavime vienas, taip kalbėjo: „Pasižiurėkite aplink save, iškur paeina toki naikinanti konkurencija, kuri jokio pamato neturi, o taip jaučiama. Iš čia, kad jei kokiam mokiniui nepatinka besimokyti, meta jis mokslą ir darbuojasi, kaipo gizelis. Dažniausia del nemokėjimo jis maža teuždirba. Tada jis mano: kam tau prie kitų taikinties, busi savistovis; jis nemoka pats nė gerai dirbti, dar mažiaus įkainuoti didesnį darbą; iš čia-pasiulymas be tikros nuomonės“ . . .

Iš čia paeina kainų puolimas, kurs niekam naudos neatneša, bet kenkia visiems, kaip amatninkams, taip ir ėmėjams; del žemų kainų amatninkai priversti duoti blogas prekes; reikia paminėti kad ir toji aplinkybė, jog kaikurie amatninkai tyčia rupinasi savo dirbinių gražia išvaizda, nežiurėdami jų vidujinės vertės ir tvermės.

Taip rinkos esti užverčiamos iš viršaus gražiomis, ištikrųjų gi mažos vertės prekėmis; perkantieji duoda save apsigauti gražia viršutine prekių išvaizda ir aplenkia tikrai gerus dirbinius, kaipo brangesnius; jie delto priversti žlugti, užleisti vietą by kokiai tandetai, kaip antai: batams su popieriniais užkulniais, net ir padais . . .

Suprantama, kad amatninkas, turįs daugiau pinigų, galės ilgiaus išturėti varžytines, negu bėdnesnis; per tai gali, nors nesusilygins gabumais ir uolumu, jį padaryti sau nekenksmingą, net ir visai panaikinti. Todel varžytinės tarp amatninkų visiems kenksmingos, bent neatneša niekam naudos, jei tik didelei pramonei.

f) Kilnojami prekių sandėliai.

Be tų svarbesnių amatninkų klausimo priežasčių reikia dar paminėti antrinės priežastįs, kurios taipgi paeina iš pramonės liuosybės; prie jų priguli *kilnojamųjų sandėlių steigimas*. Yra tai vaisbos rųšis, kuri taip sutvarkyta, kad nuolat daugybę amatninkų dirbinių vežioja iš vienos vietos į kitą ir pardavinėja už mažą kainą.

Juo toliaus, juo labjaus amatninkai pakliuva prigulmybėn nuo prekybos. Šiandien dažnai nebeima žmonės daiktų nuo amatninkų, bet eina krautuvėn, kame jie sudėti, parduodami. Pirkliai steigiasi gerose vietose krautuves, pažymi jas gražiomis iškabomis, papuošia langus, vylioja praeinančius pasižiurėtų . . . Tokiuose kilnojamuose sandėliuose galima pirkties visa, ko tik širdis trokšta . . .

Taip esti užganėdinami anų vietų gyventojų reikalai; todel vietos amatninkai nustoja savo ėmėjų. Ką tokio kilnojamo sandėlio savininkas nustoja, leisdamas dirbinius žema kaina, tat jam sugrįžta iš labai didelės apyvartos, nes daug prekių parduoda. Tokios kilnojamos krautuvės amatnininkams kenkia ypač tada, jei visuomet atsigabena tam tikrais paskirtais laiko tarpais.

g) Nešiojamas pirkliavimas.

Kilnojamieji sandėliai kraustosi per miestus; pramonės liuosybė sutverė taip gi kaimuose *nešiojamąjį pirkliavimą*, kitaip sakant, pirklybą, vedamą žmonių, keliaujančių per dvarus bei kaimus ir pardavinėjančių visokius amatninkų dirbinius. Pas mus gražiais arkliais važinėjo slovakai, vengriais vadindamies, bei totoriai su rusais, atsigabenę pilnus maišus iš už tukstančių varstų.

Jei perkanti visuomenė kartas nuo karto gali užganėdinti savus reikalus ilgesniam laikui pas keliaujančius pirklius, vietos amatninkai ilgam laikui nustoja uždarbio ir pelno; tuo tarpu, kad amatninkai labjau, kaip kiti uždarbiaujantieji reikalingi nuolatinio, nors ir mažo pelno, ypač delto, kad jų apyvartos kapitalas yra paprastai nedidelis.

Tokie keliaujantieji pirkliai dažniausia buna siunčiami didelių pramonininkų; todel pelną duoda vel dideliems kapitalistams, kurie ir be to turi kuo gyventi; tą nešiojamą pirkliavimą varo plačiai per samdytus pirklius, kenkia neturtingiems amatninkams, priverčia juos mesti amatą ir stoti darbininkų-proletarų eilesna.

§ 3. Priemonės amatninkams gelbėti.

Tikslą, kuris reikia siekti, gelbėjant amatninkus iš jų vargingo padėjimo, prof. Hitze aptarė šitais žodžiais: „Nenorime atgauti amatninkams ir naminei pramonei tų produkcijos sričių, kurias jau užemė didelė kapitalistų pramonė; tat yra negalima . . . Bet norime taip ilgai užlaikyti amatninkams tas pramonės sritis, kurios jiems dabar priguli, kol atsiras tikras kelias perkelti amatams į tą naują produkcijos tvarką“. Kelias gi amatams pritaikinti prie naujų produkcijos sąlygų tegali buti tas, kurs neveda lig šiol savistovių amatninkų proletarizacijon.

Nors yra daug priežasčių sunkaus amatninkų padėjimo, reikia vienok nusikratyti nuomenės, kurios daugelis laikosi, kad, išsiplėtojus didelei pramonei, amatai nebeturį jokios ateities, kad turį žlugti. Pažiura ta klaidinga nors ir delto, kad yra visa eilė amatų, kurių niekad negalės pasisavinti fabrikas. Gyvenimas vėl rodo, kad, nežiurint fabrikų pramonės, amatų pramonė nežlunga, bet gyvuoja; todel yra galimas daiktas užtikrinti amatninkams buvis; tik reikia pavartoti tam tikros priemonės. Pažymėsiu: a) profesines amatninkų draugijas, b) amatninkų mokyklas, c) gabumo parodymą, d) galimų amatų palaikymą, e) valstybės pagalbą, f) kilnojamos prekybos varžymą, g) krikščioniškos dvasios gaivinimą.

a) Profesinės amatninkų draugijos.

Panaikinus senovinius cechus, įvedus pramonės liuosybę, nustota skaityties su amatais; ta pramonės šaka laikyta pasenusia, pasmerkta žuti. Pirmiausia, kaipo vaistas reikia nurodyti *profesinės amatninkų draugijos* ypač delto, kad pagalbos priemonės, kurias toliau minėsime, jomis remiasi. Tokių draugijų steigimas visuomet ir visose aplinkybėse turėjo didelę svarbą; juk žmonės, turintįs tuos pačius siekius, prigimtimi jaučia reikalo spiesties į draugijas, kad bendromis pastangomis pasiektų savo tikslą: „kur du stos visados daugiau padarys“ . . . Dar didesnę svarbą reikia skirti tokioms draugijoms šių dienų santykiuose, kada tik per jas amatninkai teįgija reikalingos jiegos, kad pasekmingai spirtųsi prieš didelio kapitalo pergalę.

Todel pirmoji kardinalė priemonė-tai profesinės amatninkų draugijos. Daug kas norėtų, kad tos draugijos butų priverstinos, kaip kad nelyginant cechai yra buvę. Amatninkai reikalauja privalomų draugijų, ne tiek atsimindami, kaip įstatymų buvo sutvarkyti amatninkai viduramžių cechuose, kiek ypac pamokyti skaudaus prityrimo, kurio gana turėjo, panaikinus privalomus cechus, įvedus amatų liuosybę . . . Amatninkai taip mano: Jei busiančios draugijos neprivalomos, jei kiekvienam busianti duota liuosybė atsisakyti nuo draugijos uždedamų priedermių, busią pavojaus, jog draugijos neturėsiančios gyvybės, neatsieksiančios norimo tikslo . . .

Bet yra ir abejonių privalomų amatninkų draugijų įvedimo klausime. Amatninkų draugijos yra luominės organizacijos; kaip tokios turi atstovauti visiems amatninkų reikalams ir palaikyti amatus. Aiškus dalykas, jog draugijos tik tuomet galės išpildyti kilnias savo priedermes, kuomet vidujinis jų gyvenimas bus lydimas reikalų supratimo ir liuoso noro bent daugumos draugijų narių. Jei dauguma prieš savo norą bus įrašyta draugijon, stigs jiems supratimo draugijos reikalingumo; draugija bus neveikli, nevaisinga, nežiurint prievartos priguléti prie draugijos ir privalomų priedermių.

Tuo žvilgsniu daugiau butų pirštinos privalomos draugijos, įvestos ne įstatymu, bet liuosų amatninkųdaugumos nutarimu. Tokios draugijos įvedamos tuomet, kuomet balsuojančių amatninkų dauguma pasisako už privalomų draugijų įvedimą. Taip apsireiškia daugumos noras darbuoties draugijose. Taip įvestos draugijos tegali buti panaikintos tik tada, kada narių trįs ketvirtdaliai to nori. Taip sutaikoma prievarta su liuosybe, kurios turi viešpatauti draugijose.

Prikišama tos rųšies draugijoms, kad vis delto esanti galimybė išardyti jas ir esą duodama progos piktos valios amatninkams kurstyti prieš draugiją, kad įgytų reikalingą balsų daugumą už jos panaikinimą. Tai tiesa; bet duodama galimybės ir susipratusiems amatninkams prieštarauti paaiškinimais anų agitacijai. Jeigu jiems nepasiseks numalšinti priešingos agitacijos ir narių $^3/_4$ apsispręs už panaikinimą, tokiame atvejyje geriaus yra, kad draugija dings, negu kad ji butų; nes su žmonėmis, kurie tiek maža tesupranta draugijos reikšmę, naudą, nieko gero draugijoje nepadarysi; draugija be vidujinės gyvybės neverta priverstinai laikyti

Reikia ir to nepamiršti, jog privalomos draugijos ne visur galimos įvesti del tos priežastis, kad ne visur yra gana tos pačios rųšies ar panašių amatninkų veikliai profesinei draugijai sutverti. Sunkiausia tai kaimuose ir mažuose miesteliuose, kurie šiandien maitina daugumą savistovių amatninkų. Priverstinai spiesti darugijon įvairių rųšių amatninkus vargu pravers. Bet galima juos organizuoti tinkamai vietos sąlygoms.

Tokių draugijų steigimas privalo eiti, kiek tai galima, pačių santykių nurodomu naturaliu keliu. Turi vienyties tarp savęs amatninkai, dirbantįs tos pačios rųšies darbą, kaip tat yra buvę viduramžiuose amatninkų cechuose. Sveikas profesinės draugijos gyvenimas tegali plėtoties, kame yra daugelis, kaip miestuose, vienos rųšies amatninkų; prie jų gali spiestis gyvenantįs miesteliuose ir kaimuose; nuo miesto draugų sodžiaus amatninkai gali gauti patarimų, pagalbos ir bendrai ginti savus reikalus.

Kad profesinės draugijos galėtų pasekmingai stoti kovon su didele pramone, privalo, kiek tai galima, pasinaudoti naujais išradymais, kurie žymiai palengvina darbą ir padeda padirbti gražius ir gerus dirbinius. Draugijos privalo prižiurėti savo narių darbą ir bausti tokius, kurie, gamindami mažos vertės prekes, kenkia geram draugijos vardui, ar daro jai nuostolių kitu kokiu nors budu. Kiekvienos draugijos tikslas geru savo vardu, tikrai gerais dirbiniais pritraukti vietos ėmėjus; o, paveržus vietos rinką, siųsti savo prekes kitur, kame jų stinga.

Kad visa tai lengviau butų padaryti, amatninkų draugijos turi savo narių naudai steigti bendras prekių krautuves, pastirosios medžiagos sandėlius, pigios paskolos kases ir t. t. Ypač steigtinos įstaigos bendrai pirkties žaliadaikčiams, produkcijos įrankiams, mašinoms, kad, iš karto daug pirkdami, neimdami bargan, turėtų stambiosios pramonės naudą; kad, pigiau nusipirkę, galėtų pigiau leisti savus dirbinius; kad taip galėtų konkuruoti su fabrikų dirbiniais. Bet viso to neįvykdins amatninkai be tam tikro prityrimo, be amatams pritaikinto mokslo, be privalomų amatninkams mokyklų, kurias galėtų steigti profesinės amatninkų draugijos ir teikti savo nariams netiktai technikos, bet ir prekybos bei socialių žinių.

b) Amatninkų mokyklos.

Gyvename stambiosios pramonės laikais; pramonės technika paskutiniame šimtmetyje padarė nenumatytą pažangą; bet ji tarnauja beveik išimtinai didelei pramonei. Amatai per tai nustoja vis kaskart daugiau pamato; padaryti amatą, tinkantį konkurencijai su stambiaja pramone, apsaugoti tai, ką dar amatninkai turi, reikia daugiau naudoties technikos jiegomis, reikia įvesti, dabarties darbo metodus.

Technika paskutiniais laikais išrado nemaža pagalbos įrankių mažiems pramonininkams. Amatams pritaikintos mažos mašinos lig šiol sulyginant nedidelio skaitliaus amatninkų tevartojamos. Kame neapsimokėtų vienam statyties mašiną, ten galimą butų įvesti bendras vartojimas. Bet *amatninkas*, norintis naudoties mašinos pagalba, *privalo teoretiškai ir praktiškai mokinties technikos* ir sekti jos pažangą.

Musų laikais patartinas amatninkams kokybės darbas. Juo daugiau stambioji pramonė, pristatydama visuomenei pigių prekių, amatninkams atima darbo, tuom uoliaus amatninkai privalo geresniu darbu ir savo darbo pagražinimu prisitraukti sau ėmėjų. Kaikurie amatninkai tegali šiandien savistoviai gyvuoti, gamindami dailiųjų amatų dirbinius. Amatninkai privalo šiandien patenkinti asmens reikalus ir skonį, sekdami net ir madas . . . Bet kaip visa tai padarys, jei težinos paprastus darbo metodus, jei nebus techniškai gerai išlavinti, neturės tinkamo prityrimo?

Šiandien amatninkas, norintis atsakyti asmens skoniui, privalo net mokėti paišymo, nes prisieina paduoti sumanymus. Kas nemoka dirbti sulyg pasiulymų, negalės patenkinti visuomenės norų. Pavyzdžiui: nori kas papuošti kambarius, pataisyti namų priešakį; pasišaukia meisterį, prašo paduoti sumanymą; kambarių pagražinime liepų lapų vietoje bevelytų ąžalus, išbarstytų gėlių vietoje norėtų matyti gėlių pintinėles; fronto papuošime bent vietomis norėtų kitaip sutvarkyti linijas . . . Ką darys meisteris, kurs nemoka piešti, negali nieko pakeisti, nieko naujo pasiulyti.

Taip pat *svarbu amatninkams turėti prekybos žinių,* tinkamų šių dienų santykiams. Juo blogesnė-amatų padėtis, tuo labjaus amatninkas privalo galvoti, kaip sakoma, dirbti netik rankomis, bet ir galva; kitaip sakant, amatninkai turi savo darbus tvarkyti pirkliškai Kaikurie amatninkai, nors prasilavinę amate, darbštųs, taupųs, blaivųs, negali vienok pragyventi, nes savo fache permaža teturi pirkliškų žinių.

Pirmiausia turi amatninkas mokėti kalkuliacijos (kainos nustatymo). Jei nori gerai nustatyti kainą, privalo mokėti skaitliavimo. Kas paleistas iš pradedamosios mokyklos tuo nebesirupina, tas visai pamiršta, kiek buvo pramokęs. Net ir mokantis gerai skaitliuoti, privalo dar mokėti padaryti sąmatą. Tame klausime amatninkai dažnai neturi griežto nusistatymo, vadovaujasi nuožiura, kartais kainą pastato perdaug augštą, kartais net ir peržemą.

Svarbu amatninkams pirkliškai vesti amatus, viską užsirašinėti. Labai nemalonų daro įspudį, kuomet amatninkas paprastame užsirašyme daro tokių klaidų, kokių nebeprivalo daryti vaikas augštesniuose pradedamosios mokyklos skyriuose. Klientai yra linkę šituos amatninko trukumus nuversti ant jo darbo ypatybių, ant jo negabumų... todel jieško šviesesnių amatninkų. Mokėti teisingai rašyti šiandien labai pravers amatninkams...

Tvarkus, nors ir paprastas knygų vedimas, ir amatninkams neišvengiamas. Dėžutės, kurioje sumesti be jokios tvarkos visokie popiergaliai, rašteliai, kvitai, sąskaitos... neužtenka. Užmiršimai ir apsirikimai, todel ir nuostoliai tokioje bugalterijoje - paprastas apsireiškimas; prie tokios tvarkos negali buti aiškios žinios apie amato pelningumą ir jo trukumus. Žodžiu, tvarkus knygų vedimas yra butinas; tam padėtas vargas ir mokslas apsimoka dvigubai.

Socialis amatninkų apsišvietimas sudaro facho ir pirklybos žinių papildymą. Daug nuo to priklausys amatų ateitis, ar amatninkai gerai supras priemones amatams palaikyti. Tinkamą nuomonę tegalima įsigyti, pažinus visuomenės ukio besiplėtojimo sąlygas ir šių dienų socialio skurdo priežastis. Tik ant šitokio pamato pasistojęs amatninkas tegalės apvertinti naudą techniško ir pirkliško prasilavinimo, profesinių amatninkų draugijų reikšmę, įstatymų amatams pakelti svarbą.

Padėti šitoks pamatas nėra lengvas daiktas. Amatninkų klausimas yra vienas iš sunkesnių. Apie dabartinių amatų stovį beveik lig paskutinių laikų stigo tinkamos medžiagos; apie priemones ateičiai net ir žinovų tarpe viešpatavo neaiškumas. Blogiausiai veikė toji aplinkybė, kad amatninkai daugiausia temokėjo skųsties įvykusiais del pramonės liuosybės negerumais; patįs nieko nedarydami, siulė tokius pramonės suvaržymus, kokių šiandien nebegalima vartoti; dar ir dabar tebereikalaujama priemonė, gabumo parodymas, ne visų vienaip vertinamas.

c) Gabumo parodymas.

Tarp reikalavimų, statomų įstatymų leidžiamosioms įstaigoms iš amatninkų pusės, pagrindinis klausimas tai gabumo parodymas. Tai visų amatninkų nužiurėtas įrankis nelemtoms varžytinėms pašalinti. Amatninkai jo visur parlementuose reikalavo ir tebereikalauja; kaikur iš dalies jau pasiekė savo tikslą. To klausimo tyrinėjime padaryta klaidų ne vien iš amatninkų pusės. Apie jį daug rašyta ir kalbėta, bet galutinai ir šiandien gabumo parodymo klausimas nėra pilnai paaiškėjęs.

Didžiausias veiksnys varžytinėse tarp amato ir fabrikų darbo tas, kad rankų darbas yra geresnis. Varyti kokiam nors amatui, net ir tam, kurs, kaip tai šiandien esti, varomas ištobulinatais įrankais, anaiptoli neužtenka teorijos žinių; reikalingas ir tai pirmiausia prityrimas, kurs galimas įsigyti besilavinimu. Neišvengtina vienok sąlyga geriausio, kiek galima, išsitobulinimo kiekviename amate yra tam tikri prigimti dvasios ir kuno gabumai, kurių svarbiausias dailės skonis. Todel reikia *įstatymais įvesti amatninkams gabumo parodymą*.

Del pramonės liuosybės gali kiekvienas versties, kuo tik jis nori; apie jo gabumus ir prisirengimą neklausiama; tarp amatninkų atsiranda netikusių žmonių, kurie tikriems amatninkams gadina luomo garbę. Jauni žmonės gali savistoviai dirbti, nors nieko tikrai, kaip reikiant, nesimokinę, teikia menkai padarytą darbą ir žemina dirbamus amatninkų dirbinius. Tai padeda platinties fabrikų dirbiniams; taip amatas fabriko pavergiamas; gabumo parodymo nebuvimas veda prie kapitalo valdžios ant darbo.

Nėra tame visuomenei jokios naudos, kad jauniems žmonėms duodama galimybės peranksti virsti savistoviais, neturint reikalingo išsilavinimo. Prityrimas perdaug aiškiai rodo, kad tokie žmonės metasi ant nešvarios konkurencijos, apgaudinėja visuomenę, naudoja lig laiko žmonių amatninkais pasitikėjimą. Juo ilgiaus esame be gabumo parodymo priemonės, tuo didesnis pavojus, kad amatninkai paklius paniekon. Todel teisingas amatninkų reikalavimas tiems kengsmingiems apsireiškimams užkirsti kelias.

Gabumo parodymas pakels amatninkų išsilavinimą. Jei teisė versties amatais bus prigulminga nuo gabumo parodymo, toks nutarimas privers jaunus žmones daugiau mokinties, išlaikyti kvotimus. Perdažnai jaunuomenėje lengvas budas pergali nuovoką ir gerą valią; taip kad tam tikra prievarta gali padaryti labdaringos įtekmės. Iš antros pusės reikalas parodyti gabumą privers jieškoties tinkamų mokytojų.

Jei bus nustatyta, kad tik tas tegalės kitus mokyti, kurs pats šio to prigulinčiai yra išsimokinęs, tai mokiniai nuosakiai turės jieškoti mokytojų, kurie savo fache yra tikri meistrai. Be to, jaunas amatninkas, išlaikęs gizelio kvotimus, dar nebus tokiu mokytoju; kad butų geras meisteris, turės keletą metų palikti gizeliu, išmokti darbo metodus, įgyti prityrimo, praplatinti savo žinias. . . Tik tuomet galės apie save pasakyti, kad gali kitus tinkamai ir vispusiškai mokyti.

Gabumas privalo buti parodytas kokio nors daikto padirbimu. Amatų mokyklos lankymas ir jos paliudymas duotas retai tegali atstoti gabumo parodymą darbu. Mokyklos mokslas visados yra daugiau teoretiškas, negu praktiškas amatų darbas pas meistrą. Dabarties sąlygose praverčia laikyti labjau tinkamu amatams tą gubumo parodymą, kurs buvo paprotyje viduramžiais. Suprantama, kad gabumo parodymas turi taikinties prie amato rųšies; amatninkams tos šakos, kurioje daugiau vartojama techniškų darbo įrankių, gabumui parodyti reikalingos kaikurios ir teorijos žinios.

Geras išsilavinimas tegali buti per laipsnius įgijamas; todel ir gabumo parodymas turėtų buti daromas keliais atvejais, laipsniais, kaip yra buvę vidurinais amžiais. Taip atsirastų amatninkų tarpe laipsniai panašųs į tuos, kokie buvo senovėje: mokinių, gizelių, meistrų. Be abejo, reiktų nutarti laikas, reikalingas pilnai išmokti kokiam amatui, — taip pat ir kitos sąlygos, paliečiančios amate išsilavinimą ir gabumo parodymą.

Tik tie, kurie gerai žino kokį amatą, gali teisingai spręsti, kas reikalinga tokiam amatui varyti. Geriausias ir tinkamiausias budas gabumui parodyti bus tas, kurs buvo viduramžių cechuose: amato meistrai turėtų spręsti apie prigimtus mokinio gabumus, įgytą prityrimą, išsilavinimą. Todel kvotimai ir nusprendimas privalėtų buti paliktas amatninkų draugijoms. Valdžia privalėtų tik bendrais įstatymais prižiurėti draugijų veikimą, ypač kvotimus, kad nebutų neteisybių, kad viskas prisidėtų prie visuomenės labo.

Didžiausios naudos, įvedus gabumo parodymą, laukiama tos, kad *bus* apsunkintas, net gal ir *negalimas amatų varymas su samdytais amatninkais,* nes kiekvienas savistovis amatninkas turės pats parodyti gabumą. Yra tai didelė amatninkams skriauda, kad kapitalistas, neturintis apie amatą mažiausio supratimo, gali už pinigus samdyties darbininkų-amatninkų, su jais plačiai varyti amatų pramonę ir taip slopinti mažus savistovius amatninkus. Negalės taipgi susitverti akcijų draugijos amatams varyti.

Jei butų šitas laukimas pamatuotas, butų be abejo daug naudos amatninkams, nes pramonininkų veikimas žlugdo savistovius amatninks. Bet neaiškus dalykas, kiek ta viltis įvyks bent amatninkų laukiamoje prasmėje. Kasžin, ar bus kada nors fabrikai to įstatymo paliesti. . . Jeigu kada nors ir butų apimti, tai savininkai galėtų gabumą parodyti, ar patįs, ar per savo sunus, ar net per pastatytą meisterį. . . O stačiai kliudyti pramoninkui amatų darbus šiandien yra nebegalima.

Nebegalimas darbarties daiktas grąžinti viduramžių cechų tvarką; tai butų naikinimas didžiausios XIX šimtmečio pažangos; net amatai nebegalėtų visako padaryti, kas šiandien reikalinga. Šių dienų tautos ukis nebesiduos įsprausti viduramžių rėmuosna. Kvaila butų stabdyti upės bėgimas; reikia leisti jai tekėti, prižiurint jos vagą, kad neišsilietų iš krantų ir nenaikintų stovinčių pakeliui pievų, laukų, sodų, trobėsių. . . Bet kaip sutaikinti visuomenės, pramonės ir amatų reikalus, šiandien dar neaišku.

Gabumo parodymas savaime prisidės prie to, kad *nebebus amatų koncentracijos vienose rankose.* Juk beveik negalimas yra daiktas, kad vienas žmogus iš eilės atliktų mokslą daugelyje amatų; o, griežtai sakant, gabumo parodymas reikalauja, kad amatninkas užsiimtų tik tuo, kame jis parodė gabumą. Toks uždraudimas — įvykdomas vidutinio didumo miestuose, kuriuose gyvena įvairių amatninkų; mažesniuose miesteliuose ir kaimuose bent pataisymas turėtų buti leistas amatninkams, varantiems panašius amatus; tam tikslui reikėtų atskirti amatai vienas nuo kito ir nutarti, kurie darbai prie kokių amatų priskaitomi.

Bet, šitaip nutariant, randasi daugybė sunkenybių. Toje formoje, kaip šiandien amatai yra varomi, atskirti griežtai vienas nuo kito yra sunku. Jei norėtumėm atskirti debarties amatų šakas, ir kiekvienam amatninkui nurodyti darbą, kokį gali dirbti, kokio — neprivalo, be abejo kiltų tiek ginčų, kaip kad tuose kraštuose atsitiko, kame tat įvesti mėginta. Rasi, galima butų nustatyti pamatinį amatą ir jam artimus, sutverti amatų grupes. Bet ir čia nelengva nutarti, koks amatas-pagrindinis, koks-antraeilis.

Gabumo parodymo įvedimas turės tą gerą pasekmę, kad gabųs *amatninkai bus paliuosuoti nuo netikusių amatninkų kon-*

kurencijos; užtikrins tikriems amatninkams geresnį buvį, prisidės prie pakėlimo garbės amatninkų luomo. Tuomet lengviau galės įvykti sveiki santykai tarp meistrų ir jų padėjėjų, kurie dar ką tik mokinasi amato. Pasidarys tokie pat santykiai, kaip tai yra buvę vidurinių amžių cechuose, kurių viršiausias tikslas buvo konkurencijos sutvarkymas tarp atskirų to paties cecho narių.

Kad gabumo parodymas pagerins amatninkų padėtį, negali buti abejonės. Bus atstumiami netinkantįs, negalės pasidaryti savistoviais amatninkais be reikalingo prisirengimo, bus sumažinta perdidelė konkurencija. Bet visai pašalinti šitų trukumų negalės. Be išsilavinimo stokos yra dar kitų priežasčių, kurios amatninką lenkia griebties net nešvarios konkurencijos; priežasčių, kurių neapima savimi gabumo parodymas. Gabumo parodymas liečia tik facho, ne doros pusę; nežiurint gabumo parodymo, gali amatninkas turėti tiek piktos valios, kad niekais laikys luomo garbę ir konkurencijoje griebsis neteisėtų įrankių.

Be abejo, gabumo parodymas iš amatninkų pusės dažnai perdaug yra vertinamas. Tai reikalinga pažymėti bent tiems, kurie gabumo parodymą laiko visuotiniu vaistu nuo visų amatninkų ligų, kuriuo nagaluojantįs amatai vėl galės buti tvirtai pastatyti ant kojų. Įvestas gabumo parodymas daug gali atnešti naudos amatninkams, bet įsižiurėjus į vieną, nereikėtų pamiršti kitų priemonių, kurios gal nemažiau svarbios amatams pakelti, bent jiems palaikyti.

d) Galimų amatų palaikymas.

Geriausias vaistas amatams palaikyti tai *suspiesti amatninkų darbus tose amatų šakose, kurios, nežiurint didelių fabrikų, gali pasilikti.* Nebeprikelsime iš mirties, net nebeatgaivinsime iš merdėjimo tų amatų, kurie jau atgyveno savo dienas, pavyzdžiui: verpimas, audimas, muilo, vinių, adatų dirbimas, virvių sukimas, odų minimas. . . Bet yra ilga eilė amatų, kurie gali gerai plėtoties greta stambiosios pramonės: kepėjai, skerdėjai, skutėjai, kirpėjai, kaminbraukiai, dailidės, murininkai, namų dabintojai, teplioriai. . .

Nors pigių rubų, avalinės ir kitų daiktų gaminimą šiandien pasiėmė konfekcijiniai sandėliai, vienok amatninkams lieka jų taisymas, kurs taipgi duoda nemaža darbo. Bet yra žmonių, ypač tarp turtingesnių, kurie nesitenkina pigiomis prekėmis, kurie nori patenkinti savo skonį, pataikauti saviems įpročiams. . . Amatniankas-specialistas ras pelningo darbo, by tik mokės atsakyti asmens reikalavimams. Reikia todel *plėtoti tas amatų ypatybes, kurių neturi stambioji pramonė, diegti dailės skonį,* vartoti savo krašto žymes, dirbiniams priduoti vietos budą, turintį savotiškų ženklų. Tebunie paminėti: tautos rubai, kepurės mokiniams, kareiviams, juostų nėrimas. . .

e) Valstybės pagalba.

Suprantamas daiktas, kad patįs amatninkai privalo griebties visų minėtų priemonių; to jų ateitis reikalauja ir galima laukti, kad jie visa padarys, kas yra jų galėje, kad užtikrintų sau buvį. Bet ir valstybė savo įstatymais, kiek leidžia visuomenės labas, turi padėti amatninkams išlaikyti savo savistovybę, kad nepakliutų proletarų eilėsna.

Pirmiausia pati *valstybė neprivalėtų daryti amatninkams konkurencijos kalinių darbu.* Negalim nepastebėti, kad, vadovaujanties etiškais ir pedagogiškais žvilgsniais, reikia kuo nors užimti kalinius; bet amatninkai galėtų laukti, kad kalėjimų valdybos atsižvelgs amatninkų reikalų. Dėsnis, kurio šiame atvejyje reikėtų laikyties, yra šitoks: kalinius, kuriuos valstybė užlaiko, statyti prie tų darbų, kuriuos turi dirbti pati valstybė.

Valstybė ir kitos viešosios *valdžios įstaigos turėtų palaikyti mažą pramonę,* duodamos amatninkams užsakymus; žymią savų reikalų dalį privalėtų aprupinti mažosios pramonės dirbiniais. Taip atsivertų rankų darbams gausus žymaus pelno šaltinis.

f) Kilnojamosios prekybos varžymas.

Be to, reikia įstatymais *varžyti kilnojamuosius prekių sandėlius* ir suteikti amatninkams teisėtą globą nuo didelių krautuvių, pardavinėjančių įvairiausius daiktus, drauge ir amato dirbinius. Tokios kilnojamos krautuvės duoda žymų pelną didžiaturčiams, labai kenkia visiems amatninkams, o neatneša mažiausios naudos perkantiems.

Prekės pardavinėjamos tokiose krautuvėse dirbamos ant greitosios; truksta joms paprastai stiprybės, kurios neatstoja net ir kainos pigumas. Yra pritirta, jog ne tas geriau suvartoja savo pinigus, kurs perka saviems reikalams, kiek galima, pigesnes prekes, bet tas, kurs žiuri jų tvirtumo, nors delto reikėtų mokėti brangiau.

Žymiai reikėtų *siaurinti nešiojamasai pirkliavimas.* Galima butų jis leisti vietose, kur dėlei tam tikrų krautuvių stokos vietos gyventojai reikalingi prekių, nešiojamų tos rųšies pirklių. Bet ir čia reikėtų saugoti visuomenę nuo nesąžiningų apgaudinėjimų.

g) Krikščioniškosios dvasios gaivinimas.

Labai svarbu, rišant amatninkų klausimą, *sužadinti amatninkų luome krikščionybės dvasią;* ju luomas nupuolė, kaipo liberalizmo šalininkas; gali vėl pakilti, laikydamas ukiškuosius krikščionybės dėsnius. Dabarties amatninkų padėtis pasidarė ne be jų pačių kaltės.

Patįs amatninkai priėmė liberalizmo skelbiamas idėjas, pasidavė savimeilei, kiekvienas perdaug pasitikėjo savomis jiegomis, varė tarp savęs neišmintingas ir pragaištingas varžytines. . . Tiktai, kuomet jie nusikratys to visa, sugrįš į gerą kelią, galės išsigelbėt iš dabartinio sunkaus stovio.

Kristaus dvasios gaivinimas amatninkų luome tam tikrų amatninkų draugijų tikslas; jos tai gali pasiekti, darydamos tikybines paskaitas, platindamos geras knygas, rengdamos dorus pasilinksminimus, sulaikydamos savus narius nuo pavojingų, tvirkinančių sueigų, žaislų.

IV PERSKYRIMAS.

PIRKLIŲ KLAUSIMAS.

§ 1. Pirklybos istorija, rųšįs, svarba.

Senovėje kiekvieno žmogaus ukis gyveno savais produktais ir pats užganėdindavo savus reikalus; tiktai retkarčiais, pritrukęs savo dirbinių, turėdavo skolinties iš kitų. Kada pasidaugino žmogaus reikalai, nebegalėjo pats visko pasigaminti; todel pradėjo maininінkauti, pirkties. Ypač vienos tautos nuo kitų ėmė tuos produktus, kurių savo krašte neturėjo; druska, metalai priguli prie pirmų produktų, kurie sutvarkė mainymą. Gamta savo gėrybes įvairiai padalijo: vienuose kraštuose daugiau veisiasi gyvulių, kituose gausiaus auga javų, trečiuose apsčiau randasi metalų, mineralų. . .

Pamažėli pradėjo įvairinties ir savo krašto produkcija; įvairus žemės derlingumas, įvairųs žmonių gabumai, besididinantįs asmeniški bei ukiški reikalai įvairino produkciją, prisidėjo prie darbo padalijimo, prie atsiradimo įvairių profesijų; liautasi dirbus visa, kas reikalinga savo ukiui, daryta vienos rųšies dirbiniai sulyg to, kaip atsirasdavo vilties, kad reikalingų sau daiktų gaus nuo kitų, savus gi atliekančius dirbinius galės kitiems parduoti. Pradėjus dirbti pardavimui reikėjo tvarkyti nuolatinis mainymas; tam skirta susitarus tam tikros vietos ir laikas, rinkos ir jormarkai; jie iš pradžios buvo daromi prie vienuolynų per bažnytines iškilmes, kuomet daugiau žmonių susirinkdavo.

Iš karto mainė producentas ir konsumentas: Piemuo davė žemdirbiui mėsos ir vilnų, žemdirbys jam — grudų ir kitų žemės vaisių. . . Taip pat budavo ir kituose pašaukimuose. Bet šitoks prekiavimo budas buvo sunkus. Ne visuomet galėjo susitikti, kurie turėjo vieni kitiems reikalingų daiktų. Todel paskiaus atsirado tarpininkas, pirklys, kurs perka prekes ne sau vartoti, bet kitiems parduoti. Taip tat producentas įgijo nuolatinį savo dirbinių ėmėją, konsumentui nebereikia ieškoti producento, bet randasi čia pat pirklys, kurs jam pristato prekių tam tikroje vietoje, kievienu laiku, kiek ir kokių tik nori. Pirkliais vadiname tuos žmones, kurie suvartojamus daiktus, kitų padarytus, perka nuo vienų, parduoda kitiems už sutartą kainą. Pirklių randame visose civilizuotose tautose.

Pirklyba tokia, kaip dabar, neišsyk atsirado. *Prekybos istorija* tęsėsi kaletą tukstančių metų: ji buvo pas senovės tautas. Jau babiloniečai ir aigyptiečiai vežiojo prekes karavanais. Aigyptiečių pramonė buvo turtinga; jie ankščiausiai ėmė austi vilnonius audeklus ir plonas linines drobes, dirbti molinius indus ir stiklą. Prekybos keliai tarp Aigypto ir Babilonijos ėjo per Syriją; prie juros prieidavo Fenikijos miestuose; čia radosi prekių sandėliai, kurias fenikijiečiai vežė juromis toliaus į vakarus; bet rodžiausia jie prekiavo žaliadaikčiais; vėžė juos į savo kraštą, pardarbinėjo ir siuntė pasaulin. Taip prekybos istorijoje atsižymėjo pirmi daugiausia fenikijiečiai; jie savo ir kitų tautų dirbinius vežiojo laivais visos Viduržemio juros pakraščiais, steigė net savas kolonijas, kaip Kartagą; jie ilgą laiką juroje neturėjo sau konkurentų. Vėliaus įsikišo pirklybon graikai, kaipo fenikijiečių mokiniai; toliau, paėmę Katargą, užkariavę Graikiją ir visus Viduržemio juros pakraščius, prekybą paveldėjo rymiečiai. Rymas taiso karo kelius; pavergdamas įvairias valstybes, varo prekybą netik jura, bet ją tveria sausumoje, pasiekia net Britaniją. Da Rymo imperijoje pamažėli nemažą rolę prekyboje pradėjo lošti žydai; jie ilgainui įsitaisė įvairiuose pasaulio miestuose savas kolonijas ir patogiausiai vertėsi prekyba; žydai buvo vienatiniai pirkliai, kurie, suirus Rymo valstybei, rytų prekių atgabendavo Europai. . .

Puolus Vakarų-Rymo valstybei, sustojo prekybos besiplėtojimas; tautų kelionės užliejo Europą naujais gyventojais. Arabai užpuolė Afriką, pasiekė net Ispaniją. Suiro senovės prekybos santykiai; sumažėjo produkcija ir mainymas. Bet palengva gyvenimo reikalai vėl užmezga senovės ryšius. Arabai iš vienos pusės, Italijos miestai, ypač Venecija, Genuja iš kitos. Vaisba taip išsiplėtojo, kad XIV šimtmečio pabaigoje Venecija turėjo tris tukstančius prekybos laivų. Prie to labai daug prisidėjo Kryžių karai, nes jie parodė labai daug rytų dirbinių ir taisė vaisbai kelius į Rytus. Italija tuomet buvo prekybos kelių vidurys tarp Rytų ir Vakarų, turėjo didelę pirklybą su Indija, kuri teikė vakarams savų dirbinių, tuotarpu kad Italija vežė jai Europos prekių.

Augštesnieji Vokietijos miestai buvo nuolatiniame susisiekime su Italija, kuri tuomet buvo pirmas prekybos kraštas. Žemutinės Vokietijos miestai turėjo savo prekybą su Anglija, Rusija, Skandinavija. . . Vadovaujant Lubekui, Bremenui, Hamburgui, jie įsisteigė pirklių sąjungą, vadinimą Hansa, kuri platino prekybą Šiaurės juros ir Baltijos upių pakraščiais. Hanzos prekyba pražydėjo, nes buvo paremta privilegijomis, kurias kitų kraštų valdovai buvo jai suteikę. Juo toliau žiemių tautos žengė kulturoje, tuo labjaus joms nepatiko, kad vokiečių miestai turi prekybos privilegijų; todel ilgainiui jos buvo panaikintos. Vokiečių pirklyba ėmė silpnėti dar ir del kitų priežasčių.

Didelė parmaina įvyko, perėjus Konstantinopoliui į turkų rankas ir atkirtus senąji Rytų Indijon kelią, kurs ėjo per Italiją. Susektas naujas vandens kelias į Rytų Indiją ir atrastas naujas pasaulkis — Amerika. Viduržemio jura, Baltikas nustojo vaisbos kelių svarbos; puolė Italijos ir Vokietijos pirklyba; išlindo priešakyn kraštai, kurie arčiau gyveno prie vandenyno, butent Pyrenėjų pusiasalis-Portugalija, Ispanija; paskiaus Olandija, Francija, Anglija. . . Naujas pasaulis suteikė vaisbai naujų produktų: kavos, arbatos, tabokos, bulbių, metalų, sidabro, net aukso gausybę. Meksika, Brazilija pradėjo labai plačiai versties eksportu. Europos kraštai joms pavydi, steigia savas kolonijas, varžosi tarp savęs; tose rungčiose pamažėli prasikiša vienas kraštas pro kitus.

Pralobę ispanai meta pramonę-žemdirbystę ir stengiasi vientik naudoti užimtus kraštus, nieko jiems už tai neduodami. Tuo tarpu olandai gamino prekes ir jomis pradėjo varyti prekybą. XVII šimtmetyje olandai per tat pasidarė pirmutine pirklių tauta; jinai užėmė portugalų kolonijas ir kare sulaužė ispanų galybę. Francuzai gudrios Colbert'o politikos dėka, kuri rėmė pramonę ir pirklybą ima skverbties Europos tautų priešakin antroje XVII šimtmečio pusėje. Tuo pačiu beveik laiku anglai pradeda stumti užpakalin iš pirmosios vietos olandus, pagaliaus ir francuzus. Anglų politika, mokanti visur kelti ekonominius savo reikalus ir patogus geografinis krasto padėjimas suteikė jiems prekybos pirmenybę.

Ukio pervarta, padaryta, išradus garines mašinas, įvedė naują pakraipą pasaulio vaisbon. Geležinkeliai padarė prieinamus kraštus, seniau del kelių stokos neįžengiamus. Gariniais laivais vėl galima veikiau parvežti prekės; atpinga važma, taip kad pusiau padirbtos prekės vežamos kitur pabaigti, kaip antai vokiečių audeklai siunčiami dažytų Anglijon.

Susisiekimas ir vaisba padarė visą pasaulį viena didele rinka; varomos griežčiausios varžytinės paveržti savo dirbiniams pasaulio rinką.

Pamažėli anglai paima įvairias kitų valstybių kolonijas ir nėkokių valstybių dar nepasisavintas žemes, varo plačiausią pasaulyje prekybą ir nustelbia kitų valstybių pirklius. Tik XIX šimtmečio pabaigoje ima žymėti naujas Anglijos konkurentas, laiminguose su kaimynais karuose susijungusi, sustiprėjusi Vokietija. Tų dviejų konkurentų rungčios tai didysis pasaulio karas. Per tas tautų skerdynes Europa silpnėjo; pirmon vieton pradėjo sprausties pralobusios Suvienytos Š. Amerikos valstybės.

Iš tos trumpos peržvalgos jau matyti vaisbos įvairios rųšįs. Musų tikslui gana bus nurodžius kaikurias žymes. Sulyg vietos, kuri vaisbos užimta, skiriama *prekyba į vietinę ir užsieninę*. Vietinė vaisba vadinama toji prekyba, kuri perka visokius savo krašto dirbinius ir juos vėl parduoda savo krašte. Užsieninė *vaisba* gali buti ar *išvežamoji* (eksportinė) ar *įvežama* (importinė), dėstis, ar verčiasi savo krašto produktų pardavimu svetur užsienyje, ar-atvežimu savo kraštan užsieninių dirbinių.

Jei perkame svetimų kraštų prekę, tai duodame pelną tam kraštui, kur ta prekė padirbta. Jei kokia šalis neturi savos pramonės, ar visai mažą teturi, kaip musų kraštas, tai moka duoklę kitoms šalims nuo įvežamųjų prekių; jeigu ir pastirosios medegos maža teparduoda svetur, išvežamųjų prekių pavidalu, turi skursti; todel visos šalįs, turinčios savas valstybes, gina savo pramonę apkraudamos įvežamuosius daiktus mažesniais ar didesniais muitais. Tautos, neturinčios savistovės valstybės, negali to daryti; užtat pačios privalo ginties, nepirkdamos svetimų dirbinių, pirkdamos pas savuosius ir savųjų dirbamas prekes.

Įvežamosios ir išvežamosios vaisbos tarpe yra *pravežamoji* (tranzitinė) *prekyba*. Tos rųšies pirkliai perka svetimų kraštų dirbinius, kad juos parduotų vėl kituose svetimuose kraštuose; per savo kraštą jie tik praveža prekes. Del važmos atpigimo ir liuosybės pravežamoji prekyba paskutiniu laiku labai išsiplėtojo.

Yra dar *nuostoviosios ir kilnojamosios* vaisbos rųšįs. Nuostoviaja prekyba vadinama toji, kuri pardavinėja savo prekes tam tikroje pastovioje vietoje, krautuvėse. Kilnojamoji prekyba ta, kuri steigia kilnojamuosius iš vietos į vietą prekių sandėlius. Prie paskutinės rųšies priguli nešiojamoji vaisba ir rinkos prekyba, kuri jieško pirkėjų rinkose, net sodžiuose.

Pravers dar paminėjus *monopolinę vaisbą;* yra tai prekyba, vedama vieno kokio pirklio kokiomis norint prekėmis. Reikia skirti valstybinis monopolis nuo privatinio, sulyg to, ar valstybė pasiliko sau teisę pardavinėti kokius produktus, kaip degtinę, — ar koks nors kitas asmuo, net draugija gavo monopolio teisę kokioje nors apylinkėje.

Privatinis monopolis gali buti ar teisėtas, ar įgytas. Teisėtasis esti tuomet, kuomet valstybė duoda teisės ar kokiam žmogui, ar kokiai draugijai versties tam tikrų produktų prekyba. Vienok tik labai svarbiuose atsitikimuose, vien atsižvelgus visuomenės labo, valstybė turėtų tesuteikti kam nors monopolio teises.

Įgytasis monopolis yra įgytas teisingu, leistu, ar neteisingu, neleistu budu. Monopolis esti neteisingai įgijamas, jei per neteisingą besigarsinimą, giriantį savas prekes, peikiantį svetimas, steigiant trustus, ar kitais panašiais budais, prieštaraujančiais teisybei ir kenksmingais visuomenės labui, kiti pirkliai buna gergalėti, o visa tų prekių vaisba pakliuva į vieno, ar tam tikros draugijos rankas.

Dėstis, kiek daiktų parduodama, *vaisba dalijas į mažą ir didelę.* Didelė prekyba pardavinėja supirktus daiktus paprastai vėl pirkliams, ar pramonininkams, kurie juos perdirba; maža gi vaisba priešingai susiduria tiesiai su konsumentais, ėmėjais, kuriems bruka dažniausia po vieną daiktą, todel tokie pirkliai vadinami dar detalistais. Mažas pirklys paprastai mažiau parduoda, didelis daugiaus; iš čia paeina jo vardas-grosistas, urmininkas.

Kaip tai pramonėje bei amatuose jaučiamas didelio kapitalo viršus, taip ir prekyboje. Didelė prekyba, vedama didelių kapitalistų, piniguočių, nustelbia vidutinę ir mažą pirklybą; todel nieko ypatingo, kad šių dienų vaisbos vedimo budas prisideda kaskart labiau prie visuomenės padalijimo į du nelygiu žmonių buriu: į burelį be galo turtingą ir minias tų, kurių vienatinis pelno šaltinis yra darbas.

Gyvenančių iš pirklybos skaitlius siekia paprastai nuo kelių lig keliolikos visuomenės nuošimčių; todel ir *pirklių klausimas reikia laikyti svarbiu.* Buvis skaitlingo luomo, susidedančio daugiausia iš silpnų ekonomijos žvilgsniu žmonių, privalo buti užtikrintas ir jų padėjimas pagerintas. Todel pirklių klausimas užsiima ištyrimu sunkaus vidutinių ir mažų pirklių stovio priežasčių ir suradimu priemonių, kurių pasigriebus galima butų pagerinti jų padėjimas.

§ 2. Pirklių klausimo priežastįs.

Nėra pramonės be pirklių ir pirklių be pramonės; todel tos pačios priežastįs, kurios kenksmingos mažiems pramonininkams-amatninkams, iš dalies smaugia ir mažus pirklius. Mažiems net vidutiniems pirkliams dabarties gręsia žlugimas. Kaip beribės pramonės varžytinės daro dideliausius nuostolius amatams, taip be saiko rungčios pirklyboje naikina detalistus. Didieji pirkliai per didelius prekių sandėlius, jų filijas, agentus pasiekia tolimiausius užkampius; todel maži pirkliai, kurie kitose sąlygose galėtų savistoviai gyventi, verčiami uždaryti savo krautuves ir stoti agentais kokios didelės firmos, ar, nustoję pragyvenimo šaltinio, turi paskęsti proletariate. Artimesnės tos liudnos apraiškos priežastįs – minėtinos kelios, butent: a) dideli magazimai, b) prekių bazarai, c) vartotojų draugijos, d) kilnojamos krautuvės ir nešiojama pirklyba, e) doros stoka pirklių tarpe.

a) Dideli magazinai.

Pirmiausia minėtina nėkeno nevaržoma turtuolių liuosybė steigties dideles ir kaskart didesnes pirklybos įstaigas, bendroves, akcijines draugijas ir iš čia paeinanti galė smelkti mažą ir vidutinę pirklybą per galingas važytines. Nera lengvesnio daikto pirkliui didžiatarčiui, ar bendrovei, vartančiai didelius kapitalus, kaip sunaikinti mažiau turintis pirklys rungčių kovoje. Užteks tik per kaikurį laiką pardavinėti savas prekes kiek pigiau, kad patrauktų prie savęs pirkėjus; dideli turtai kapitalistui leidžia tai daryti. Mažesnis pirklys bus priverstas pardavinėti prekes lygia kaina; bet jis per ilgesnį laiką negalės išturėti; todel jo žlugimas tokiose varžytinėse lieka neišvengiamas. Neretai pasitaiko mažam kapitalistų skaitliui, ar bendrovėms tokiu budu suimti visą tam tikrų prekių prekybą savo rankosna; kitaip sakant, jie, nustelbę visus kitus mažesnius pirklius, įgija tų prekių monopolį.

Labjausia *detalistams kenksmingi taip vadinami dideli magazinai.* Tų didelių krautuvių tevynė buvo Francija, ypač Paryžius. Dar apie praeito šimtmečio pusę skundėsi maži Paryžiaus pirkliai „grands magasins'ų“ konkurencija. Žymiausios Paryžiaus tos rųšies krautuvės yra: „Bon Marché“, „Louvre“, „Printemps“, „La belle Jardiniere“ . . . Iš Paryžiaus tokios prekių krautuvės praplito po didesnius Francijos miestus. Tie „grands magasins'ai“ daugiausia išsivystė iš nedidelių krautuvių. „Bon Marché" išsyk buvo vidutinė krautuvė nešvarioje sostamiesčio dalyje, o dabar kasdien parduoda už 500 000 frankų ir buvo 7 200 pirklių žlugimo priežastimi . . . 1904 m. žymesnių Paryžiaus „grands magasins'ų" apyvarta siekė 560 milijonų frankų, kurių 165 milijonai pripuolė „Bon Marché", 135 milijonai „Louvre" . . .

Žinomiausi Anglijos „dideli magazinai" yra „William Whiteley" ir „Harrods-Stores". Ypatingiausias yra „Whiteley"; ten galima visa gauti, kas gyvenime reikalinga, pradedant lopšiu, baigiant karstu . . . Drauge su visokių daiktų pardavimu jame gaminamos fotografijos, kerpami plaukai; jame tilpsta vaistinė, keičiami pinigai, perkamos ir parduodamos akcijos, vertės popieriai; draudžiamas turtas ir gyvybė; tarpininkaujama pirkime, padarvime, nuomavime namų, žemės; duodami arkliai, karietos, visokiems pokiliams salės; imama taisymas kambarių, perkėlimas iš vieno buto kitan; valymas drabužių, skalbinių plovimas; aprupinama teatro, koncerto, geležinkelių biletais; keliamos pakasynos, statomi ant kapų paminklai . . . Skaitoma ten lig 6 000 tarnaujančių, laikoma 350 arklių ir 150 vežimų. Dirba 150 buchgalterių, kurie aprupina užsakymus iš provincijos, gaunamus krasa. Daug prekių firma pati gaminasi: turi savo kepyklą, spaustuvę, dirbtuvę pianinų, baldų, lovų, paveikslams rėmų ir daugybės kitų daiktų . . .

Suprantama, daug yra tokių „krautuvių" beribių galimybių krašte, Jungtinėse Amerikos Valstybėse. Didžiausias magazinas yra Čikagoje „Marshall Fild ir C-ie". Toji krautuvė vienoje Kučių dienoje apyvartos turėjo 2 650 000 su viršum auksinų; jos savininkas mirdamas paliko turto 150 milijonų dallarų. Firmos namai turi 13 augštų, aptarnaujami 8 000 asmenų. Vertos juose matyti puikios įtaisytos knygyno, skaitymo, rašymo salės, paveikslų galerija, restauracija . . . Kad galėtų pirkties pas „Marshall Fild" mažiau turtingi piliečiai, po namų įtaisyti visi „krautuvės" skyriai, kame parduodamos prekės pigesnėmis kainomis. Charakteringiausias tokių Amerikos „krautuvių" apsireiškimas tai beribė sensacija, kurios pagalba jos stengiasi vis toliau plėsties . . .

Prie senesnių vokiečių „Warenhausų" priklauso „Tietz" ir „Wertheim". Germano Tietz'o firma turi dvi krautuvi Berlyne ir šešias kituose Vokietijos miestuose, laiko pusšešto tukstančio tarnaujančių; apart Germano Tietz'o yra dar kelių kitų Tietz'ų firmos; didžiausia Leonardo Tietz'o firma veikia daugiausia Pareinyje, gretimuose Niederlanduose ir Belgijoje;

vien Vokietijoje turi 13 „krautuvių"; 1905 metais yra virtusi akcijų bendrove. Metinė visų Tietzų apyvarta siekia 100 milijonų markių. Wertheim'as, iš mažo pradėjęs kituose miestuose, 1885 m. persikėlė Berlynan ir lig šiai dienai įsisteigė penkius „Warenhausus" su metine 50 milijonų markių apyvarta, didžiausiomis atskirų Vokietijos „Warenhausų" įeigomis. Žinomiausi Wertheimo „krautuvė" prie Leipzigo pleciaus Berlyne, kuri verta 33 milijonus markių.

Drauge su liuosybe steigti dideliausias pirklybos įstaigas ir bendroves, kuriose net ir ne pirkliai didžiaturčiai pelningai paguldo savus kapitalus, *minėtina liuosybė, kaip norint versties prekyba.* Paprastai didelės pirklybos įstaigos pardavinėja tik didelėmis partijomis, niekais neužsiima; bet tos pačios įstaigos gali, kiek norint, steigti savas filijas ir varyti smulkią prekybą, brukti net per agentus tiesiai ėmėjams. Ta, įstatymų leista liuosybe, vaisboje tiek naudojamasi, kiek reikalas pasirodo pelningas, visai nežiurint to, kad per tai mažų pirklių daugybė lieka nustelba. Kaiser'io kavos firma 1896 metais turėjo 75 filijas, 1897 m.—142, 1898 m.— 327, 1899 m. — 513, 1900 m. — 667, 1901 m. — 734, 1902 m. — 804, 1903 m. — 919, 1904 m. — 1000; žinoma, tokios filijos geriau gali pardavinėti kavą, negu kokios kolonialių prekių krautuvės.

b) Prekių bazarai.

Žalingiausios mažiems ir vidutiniems pirkliams esti *didelės pirlybos įstaigos,* kuomet jos virsta taip *vadinamais bazarais*; jųjų-obalsis „didelė apyvarta su mažu pelnu nuo štukos". Zola savo romane „Au bonheur des dames" išreiškė tą mintį šitais žodžiais: „Mažas uždarbis nuo kiekvieno daikto, bet galutinai susirinks milijonai; tiktai vis naujos atstankos ir masinis pardavimas". Bazarų konkurencija yra jaučiama netik vietoje, bet ir toliau; nes, del pigumo siunčiant mažus siuntinėlius krasa, daroma įtekmės į viso krašto kainas; prasimanoma net įvairiausios prekių loterijos, kurių fantai siuntinėjami . . .

Patogumas, kad viename sandėlyje galima vienu žygiu pirkties daugelis daiktų pigiomis kainomis, masina bazaruosna perkančias minias. Kainos žemos jiems-galimos delto, kad bazarai perka savo prekes tiesiog iš dirbtuvių, ar nuo didelių pristatytojų, kurie jas gamina namų pramonėje ir dažniausia menkai temoka namų pramonės darbininkams. Toksai bazarų veikimas apsunkina mažų krautuvių padėtį, nes atitraukia nuo jų ėmėjus ir verčia žeminti kainas; taip tad vienas bazaras gali kartais panaikinti didelį mažesnių pirklių skaitlių. Bazarai, norėdami turėti didesnę apyvartą, veikia minion per sensacijines reklamas, kurios išauklėtą žmogų kartais atstumia, bet masinančiai traukia vidutinio ir žemesniojo luomo mases. Pavyzdžiui: atskirų prekių kaina-0, 99, -1, 99, -2, 99 ir t. t. markių; norima babrėžti, kad 99 skatikai nėra dar auksinas: kas nepanorės išleisti vienos markės, tas 99 skatikus reikale suras kišenės kampuose . . . Bazarai daro prekyvietės įspudį, žiurint apystovų ir pačių prekių. Tiesa, yra tarp jų vartotinų gerų prekių, bet daugiausia-labai menkos vertės; vienok jos perkamos. Mokama jos gražiai sudėti, aiškiai nušviesti, kad vyliotų akis . . . Daug kas daroma, kaip rinkoje, kad buvimas bazare butų įvairesnis; griežia muzika, sukasi arkliukai, juda-kruta supyklos . . . Tie ir tolygųs dalykai vartojami bazaruose publikai masinti. Kaikas eina bazaran, nutaręs maža tepirkti; o, kuomet grįšta namo, pasimato, kad pilnos rankos ir kišenės-pripirktos, beveik nejaučiant, kaip tat atsitiko . . . Bazaruose spekuliuojama silpnomis žmogaus pusėmis. Bazarų sąlygos taip veikia, kad ne kartą duoda progos apsivogti; daugiausia susigundo silpnesnės moterįs, nors to esti nereikalingos. Psichiatrija turi tos sielos ligos vardą; 1906 m. vokiečių gydytojų susivažiavimas rimtai svarstė „bazarities“ klausimą.

c) Vartotojų (kooperatyvų) draugijos.

Nemažą *pragaištį daro vidutiniems, ypač mažiems pirkliams vartotojų draugijos.* Yra tai bendrovės, susidedančios iš didesnio, ar mažesnio narių skaitliaus; jos, aplenkdamos detalistus, kaikurias reikalingas prekes ima sau didelėmis partijomis ir jas parduoda savo nariams, kiek galima, pigesne kaina. Vartotojų draugijos naikina mažus pirkius, o nekenkia dideliems, todel kapitalistams, nes iš jų imasi sau prekes. Šis vartotojų draugijų atsiradymas atsitiko ukiškosios liuosybės dėka; reikalas steigties tokias bendroves pateisinamas nelemtais ukiškais santykiais, kurie verčia mažiau turtingus visuomenės sluogsnius jieškoti priemonių kuopigiausiai gauti reikalingų pragyvenimui daiktų, be tarpininkų patenkint savus reikalus, išvien su kitais gabenties sau prekių, kiek galint, iš pirmųjų rankų.

Vartotojų draugijos išsyk daugiausia praplito ten, kame jos atsirado, butent *Anglijoje.* 1843 metais buvo įsteigta pirmoji vartotojų draugija Rochdale; dabar toji draugija labai išsišakojo. Britanijos vartotojų draugijų sąjungai Co-operative Union“ 1904 metais priklausė 1616 draugijų, turėjusių 2 1/4 milijonų narių, apyvyrtos 1837 mil. auksinų, o pelno 206 mil. *Vokietijoje* vartotojų draugijų radosi apie 1860 metus; jų veikimas gerokai sustiprėjo maždaug apie 1870 m. Tada prie jų prigulėjo daugiausia pažangųs miestiečiai; šiandien daugumoje priguli darbininkai ir žemesni valdininkai; nesišalina ir vidurinis luomas. Nors griežtos statistikos nėra, bet 1905 m. buvę apie 2 000 vartotojų draugijų su 1 100 000 narių; jų apyvarta siekė 270 mil. markių.

Vartotojų draugijos žymiai prasiplatinusios yra *Danijoje,* kame 1906 m. buvo 1 000 draugijų. Minėtinos dar Austrijos ir Šveicarijos vartotojų draugijos. Centralė Austrijos vartotojų draugijų sąjunga turėjo 1904 m. apie 300 draugijų. Šveicarijos sąjunga, kurioje susispietusi dauguma Šveicarijos vartotojų draugijų, 1904 metais turėjo 175 draugijas su 126 000 narių1).

Tie skaitmenįs rodo, kad vartotojų darugijos yra žymus detalistams konkurentas, nes jos atitraukia netik savo narius,

---

1) Laikraštis „Jahrbuch der internationalen Genossenschaftsbewegung“ paduoda 1913 metų kooperatytų statistiką; iš jos matyti, kaip dauginasi kooperacijos bendrovės įvairiose šalyse.

Šalįs	Kooperatyvų skaičius	Narių skaičius	Kas kelintas gyventojas
Danija	5 033	614 000	4
Šveicarija	7 827	375 000	10
Austrija	16 563	2 400 000	12
Germanija	30 555	4 800 000	13
Rumunija	2 904	443 000	13
Belgia	2 270	500 000	15
Suomija	1 929	200 000	15
Londija	2 679	355 000	16
Anglija	2 500	2 750 000	16
Italija	7 564	1 667 000	20
Norvegija	3 078	100 000	24
Vengrija	6 000	800 000	26
Švedija	2 100	160 000	30
Serbija	1 252	60 000	44
Francija	10 983	800 000	49
Bulgarija	727	50 000	80
Japonija	5 149	500 000	103
Ispanija	274	80 000	244
Am. Jung. Vast. .	500	60 000	1 533

Kooperacija nepripažįsta sienų; jinai jungia įvairių tautų ir valstybių žmones. To susijungimo vaisius yra 1895 m. įsteigta „Tarptautinė Koopebet vylioja ir kitus ėmėjus, kaip kiekviena kita krautuvė; didėjant apyvartai, leidžiamos prekės pigesne kaina; taip kaskart labjau masinami pirkėjai. Kad pasekmingiau galėtų veikti, tveriamos vartotojų draugijų sąjungos bendram prekių pirkimui, net griebiamasi savos produkcijos.

Mintis bendrai gaminties prekių-nenauja. *Dar XVIII šimtmečio pusėje Anglijoje* matome tos srovės pradžią. Robert'as Oven'as mėgino *steigti produkcijos draugijas,* bet be gerų vaisių. Francijoje apie 40 metus XIX šimtmečio — buvo steigiamos su valdžios pagalba, bet irgi neišsiplėtojo. Francijos pavyzdžiu Anglijoje apie praeito šimtmečio 50 metus mėginta steigti, bet vėl be žymesnio pasisekimo.

Vokietijoje produkcijos draugijomis rupinosi Schulze-Delitzsch. Schulze matė jose savišalpos rųšį, net visos vartotojų draugijos srovės apvainikavimą. Lassalle reikalavo iš valstybės joms pašalpos; jam produkcijos draugijos su žymia valstybės paspirtimi buvo priemonė socialiam klausimui rišti; tai Lassalles minčiai buvo pritaręs vyskup. Ketteler'is, net ir prusų valdžia, davusi 1864 m. audėjų draugijai žymios pašalpos.

Kad produkcijos draugijoms nesisekė, tai kalta drausmės ir kapitalo stoka. Vartotojų draugijos, kaipo gamintojos, turi tą pirmenybę, jog turi kam parduoti, butent, savoms draugijoms ir nariams. Bet reikalinga didelio kapitalo, geros technikos priežiuros ir pirkliško sumanaus jų vedimo; kame to stinga, negali joms sekties; jų prekėms reikia išlaikyti konkurenciją privatinių dirbtuvių, kurios gerai vedamos; todel jos ten teišplėtojo savo produkciją, kame yra tvirtos vartotojų draugijos.

Anglijoje didesnės vartotojų draugijos turi savo kepyklas, skerdyklas, pieno, sviesto gaminimą, daržovių auginimą, dra-

---

racijos Sąjunga". Pirm karo Sąjunga turėjo iki 6000 kooperatyvų narių su 7 milijonais žmonių 30 tautų. Tie kooperatyvai pasklidę 25-iose Europos, Azijos ir Amerikos valstybėse.

Kas treti metai Sąjunga kviečia tarptautinius kooperatyvų susivažiavimus. Tokių susirinkimų buvo devyni. Pirmasis Londone 1895 metais, paskutinis 1913 m. Glasgove. Beveik visi tie susivažiavimai kėlė klausimą, kaip sutvarkyti tarptautinius kooperacijos prekių mainus.

Nelaimingas pasaulio karas, ištikęs 1914 metais sutrukdė tarptautinės kooperacijos besiplėtojimą. Sąjunga seka pasaulinės kooperacijos darbus, renka statistikos žinias, leidžia laikraštį anglų, fraucuzų ir vokiečių kalbomis. Tos pačios kalbos — oficialės susisiekti nariams tarp savęs ir su sąjunga.

Vykdomasis sąjungos Biuras ir generalis Sekretorius yra Londone. Generalis Sekretorius redaguoja kas mėnuo leidžiamą „Bulletin Cooperatif International". Norint stoti sąjungon, reikia kreipties į sąjungos Biurą, nusiunčiant du savo įstatų nuorašus ir paskutinių dvejų metų apyskaitas.

bužių, batų siuvimą ... Didesniame saike daroma savoji produkcija didelių Anglijos ir Škotijos užpirkimo draugijų, kurios turi savus fabrikus. Didelė Anglijos užpirkimo draugija turi 30 dirbtuvių ir malunų su virš 14 tukstančių darbininkų. Škotijos - taippat valdo keletą fabrikų, kuriuose darbuojasi apie 5 tukstančiai darbininkų.

Toš užpirkimo draugijos turi savus daržus daržovėms auginti, savo pienines sviestui mušti; Ceilono saloje veda dvi dideles arbatos plantacijas ir bendrai valdo didžiaiusią pasaulyje arbatos prekybą; jos turi užpirkimo namus Vokietijoje Francijoje, Danijoje, Kanadoje, Jungtinėse Amerikos Valstybėse, Australijoje ir vežioja tas prekes septiniais savais garlaivais. Škotijos vartotojų draugijų konferencija yra nutarusi, pilnam vartotojų draugijų aprupinimui reikmenėmis esą reikaliga įsigyti Kanadoje ir kitose šalyse dideli žemės plotai, kad butų galima ten sėti javus, sodinti daržoves, auginti gyvulius ... Pažymėtina, kad Anglijos ir Škotijos vartotojų bei užpirkimo draugijų besiplėtojimas nuolat didėja, kenkdamas jau net ir grosistams.

d) Kilnojamoji prekyba.

Nemaža kenkia ypač mažiems pirkliams *kilnojamosios krautuvės ir nešiojamoji prekyba,* kaip augščiaus, apie amatninkus kalbant, buvo pasakyta. Naudos iš tų kilnojamųjų krautuvių dalim ir iš nešiojamosios prekybos turi paprastai dideli kapitalistai.

e) Doros stoka.

Doros dėsnių trukumas pirklyboje netik kad į dulkes sutrina detalistus, bet *gresia visai žmonijai.* Negana to, kad suktybės, melagingos rekliamos perdaug įsivyravo; dar tyčiomis gadinami valgomieji daiktai, naikinama visuomenės sveikata, platinamos ligos, pagreitinama mirtis . . .

Net žmogaus vertė, jo dorybė parduodamos už pinigus; priešingai visiems Dievo ir žmonių įstatymams įvesta „baltųjų vergių“ prekyba . . . . Šv. Rašto žodžiai: „Pinigų viskas klauso“ (Ecl. X, 19) pritinka dabarties visuomenei, bet geriausiai išreiškia pirklybos obalsį . . .

§ 3. Priemonės mažiems pirkliams gelbėti

Kaip kituose, taip ir pirklių klausime nera vienos priemonės, tinkamos visiems pirklybos trukumams papildyti; užtat reikia minėti kelios, vartotinos kaip iš pirklių, taip iš valdžios ir visuomenės pusės; kiek plačiau pažymėsiu: a) profesines pirklių draugijas, b) rabato draugijas, c) užpirkimo draugijas, d) pardavimo draugijas, e) pirklių išlavinimą, f) kapitalo suvaržymą, g) prekių bazarų varžymą, h) kilnojamos prekybos varžymą, i) vartotojų draugijų varžymą . . .

a) Profesinės pirklių draugijos.

Pirmiausia pitįs pirkliai pravalo pasirupinti savimi; jie turi pažinti paskutinių laikų apsireiškimus ir savo luomą taip tvarkyti, kad galėtų atsiturėti prieš didelės pirklybos konkurenciją. Mes nieko naujo nepasakysime pirkliams, patardami jiems steigties profesines pirklių draugíjas. Ukininkai, drabininkai, amatninkai nuo seniaus jau pasekmingai ėmė organizuoties; todel nėr abejonės, kad *ir mažiems pirkliams pravers organizuoties.*

Tos pirklių draugijos nereikalauja, kaip tai sakėmė apie amatninkus, kad organizuotųsi atskiromis profesijomis; jos gali jungti visus miesto ir apylinkės pirklius; o tai delto, kad įvairias prekes pardavinėjančių tarpe yra reikalų bendrumas, ir delto, kad visų pirklių profesijos išsilavinimas yra maždaug vienodas.

Pirklių draugijos privalėtų pačios pasiskirti sau tikslus: turėtų kontroliuoti savo narių veikimą, kad jie neperžengtų savo teisių ir nekenktų visam luomui, ar atskiriems nariams kokiu nors neileistu budu; turėtų sutvarkyti varžytines tarp savų narių maždaug taippat, kaip tai daro didelių pramonininkų sąjungos. Tokios daraugijos galėtų veikti, kaipo trečiųjų teismas ginčuose, kilusiuose tarp jų narių, laikyti net drausmę mažesnės svarbos reikaluose.

Artimesnis pirklių draugijų tikslas galėtų buti: bendrų reikalų atstovavimas, bendras veikimas prieš dideles prekybos įstaigas, bazarus, kilnojamasias krautuves ir nešiojamą prekybą, kova su visokia neteisinga konkurencija, patarimų davimas pirklybos reikaluose, pasidalijimas prityrimais, bendras prekių nusipirkimas, rabato draugijų steigimas, profesinio narių išauklėjimo pakėlimas, steigiant mokyklas, darant kursus, paskaitas, laikant nariams labdarybės įstaigas . . .

b) Rabato draugijos.

Labai žymus įrankis pakelti materialei mažų pirklių gerovei yra taip vadinamos *rabato draugijos.* Tikslas-ėmėjams, mokantiems gyvais pinigais, nuleisti tam tikrą nuošimtį nuo pirkimo sumos; taip tat perkantįs pas mažus pirklius turi tą patį pelną, kaip budami vartotojų draugijų nariais; tas labai pritraukia ėmėjus ir taip maži pirkliai daro pasekmingą konkurenciją didelėms prekybos įstaigoms; be to, šitokios rabato draugijos pratina ėmėjus mokėti už prekes tuojau, kas pirkliams irgi teikia nemaža naudos.

Rabato draugijos yra tai smulkių pirklių sąjungos, kurių tikslas-laikyti rabato davimą teisingose ribose; prie jų priguli visų rųšių tos vietos pirkliai; draugijos apsiima už visus pirkinius, už kuriuos mokama gyvais pinigais, duoti tam tikrą, paprastai penktą nuošimtį nuo pirkimo sumos. Rabato markės lipdamos tam tikrose knygelėse, kuriose rurašyti visi organizacijos dalininkai; kuomet susirenka žymesnė markių suma, draugijos valdyboje gali buti pakeistos net ir pinigais.

Rabato davimas toje prasmėje, kaip dabar praktikuojamas, yra pasekmė kasmet augančios konkurencijos mažoje pirklyboje. Perkančiai publikai pritraukti vienas-kitas pirklys ėmė rabatą duoti ar tai pavidale priedų, kurie čia pat pridedami, ar tai markių, kurios lipdamos į knygelę, o paskiau pakeičiamos prekėmis, rečiau-pinigais. Įsivyravus tam papročiui, prasidėjo varžytinės, kas didesnių duos rabatų; iš čia radosi reikalas steigti rabato draugijas.

Aplinkybė, dar labjau pastumėjusi steigti rabato draugijas, tai smulkiųjų pirklių įsitikinimas, jog prie vartotojų draugijų plėtimosi prisidėjęs labai daug dividendų davinėjimas; todel stengėsi jie įvesti sį tą panašaus ir norėjo taip atstoti dividendų davimą; užtat rupinosi sutvarkyti rabato davimą tuo labjau, kad iš to laukta taippat gero veikimo prieš dideles pirblybos įstaigas ir bazarus.

Reikia pažymėti, kad rabato draugijos pritaukia pirkėjus, neiškiriant nė vartotojų draugijų narių; vartotojų draugijos daugiausia telaiko koloniales prekes; prie rabato draugijų priguli visų rųšių pirkliai; taip kad visas rabatas nuo visų pirkinių perviršija visų vartotojų draugijų dividendas; taip tad 5% davimas yra tikusi priemonė sumažinti norą dėties prie vartotojų draugijų.

Nors rabato davinėjimas yra dar naujas dalykas, vienok gerai plečiasi. Bet nereikia palikti vienoms rabato draugijoms konkuruoti su vartotojų draugijomis, bazarais; jų papildymas turėtų buti draugijos bendrai prekėms pirkties ir parduoti. Galima pabrėžti, kad ir šitas dalykas paskutniu laiku žymiai pašokėjo, labjausia kolonialių prekių pirkime-pardavime ir duoda gerų vaisių.

c) Užpirkimo draugijos.

Bendras prekių pirkimas yra tai ukiškas draugijinės rųšies *ginklas kovoje už buvį mažos* pirklybos, nes duoda žymaus pelno mažiems ir vidutiniems pirkliams. Tos draugijos pirmiausia daro galimą prekių pirkimą didelėmis partijomis; paprastose sąlygose detalistas tegali pirkties prekių mažoje kiekybėje, nes jam pirkimas didelėje kiekybėje butų neekonomiškas: prekės gulėtų ilgesnį laiką neparduotos, apyvartos kapitalas-be nuošimčíų; ilgai gulėdama, prekė genda; jos vertė mažėja; gali net prekių kainos gerokai nupulti; todel pirklys nustotų netik nuošimčių, bet ir kapitalio dalies.

Kas kita, kuomet žymesnis detalistų skaitlius bendrai perkasi; čia pirkimas netik kad neturi paminėtų nuostolių, bet ir duoda žymų pelną. Pirkimas didelėmis partijomis-pigesnis. Kaip detalistas yra linkęs parduoti pigiaus, jei kas ima prekių daugiau, — taip ir fabrikantas duoda prekių lengvesnėmis sąlygomis, jei imama prekių dešimtį-dvidešimti sykių daugiau, negu paprastai; be to, detalistas, gaudamas iš draugijos mažomis partijomis, turi visados naujas prekes, apverčia savo kad ir mažą kapitalą dažniau .... Dar ir parvežimas didelėmis partijomis draugijai pigiaus apseina.

Bendro pirkimo pelnas-minėtinas ir tas, jog detalistas gali greit užsimokėti už gautasias prekes. Dažnai ėmėjas iš savo pristatytojo reikalauja ilgesnio kredito, išduodą vekselį, priseina prailginti jo rakas. Per tai dažniaus atsitinka, kad reikia mokėti už prekes brangiau; grosistas priverstas pakelti jam kainas del neužmokėjimo pavojaus; bet jei tos rizikos nėra, jei lieferantas mato, kad jo kapitalai greit bent tikrai grįš, nes ima prekes ne vienas pirklys, bet draugija, tai mielu noru teikia prekes geresnėmis sąlygomis.

Bet visas užpirkimo draugijos pasisekimas priguli nuo gero bendro laikymosi narių ir sumanaus draugijos vedimo; todel butina sąlyga draugijos narių vienybė ir geras jos reikalų vedėjas; jei tik jam stigs apsukrumo, negalės draugija pasekmingai veikti; kas turi reikalingų žinių apie prekes, rinką ir apsižiuri, kas kokiu laiku pirktina, tas, kaipo vedėjas, gali atnešti draugijai daug naudos.

d) Pardavimo draugijos.

Čia siulijama draugijinė savišalpos priemonė, kuri dar nėra tinkamai išmėginta. Bent kaikurios rųšies prekių pardavimas pavieniui yra dar sunkesnėse sąlygose, negu kad skyrium užpirkimas, o tai del bazarų, ar didelių pirklybos įstaigų konkurencijos; bazarų ir tolygių įstaigų pasisekimas aiškiai rodo, kad mažos krautuvėlės gyvuoja sunkiaus už dideles.

Gal neperdaug pasakysiu, jei išreikšiu tą mintį, jog *detalistų daugelis tiktai per bendro pardavimo draugijas tegali išlaikyti savo savistovybę.* Tokios draugijos ypač reikalingos tose vietose, kame maži pirkliai turi konkuruoti su didelėmis krautuvėmis, kame varžytinės ypač apsunkinamos bazarų ir kitų tolygių prekybos įstaigų. Maži pirkliai labai reikalingi tokių draugijų, kad galėtų išlaikyti varžytinių kovą.

Bet įvykdinti bendrą prekių pardavimą yra sunkiausias daiktas ypač del to, kad musų detalistams truksta reikalingo kapitalo ir kad permaža turi draugijinio išlavinimo. Užtat, ir gavus tuo ar kitu keliu butino kapitalo tokiai draugijai steigti, dar-butinas reikalas draugijos narius tinkamai išauklėti, disciplinuot; o nė vienoje draugijoje nereikia tiek vienybės, kiek bendrame pardavime; reikia vėl pripažinti, jog maži pirkliai mažiausia tos vienybės teturi.

e) Pirklių išlavinimas.

Netiktai šitos, bet ir kitų priemonių beveik negalima griebties be tinkamo detalistų apsišvietimo. Pravers pažymėti, kad maži pirkliai perdaug toli atsiliko nuo reikalingų pirkliams žinių. Paprastai manoma, jog buti pirkliu nesunku, o lengva užsidirbti pinigų; gana tik mokėti šiek tiek skaitliuoti... Šiandien svarbus yra pirkliams praktikos prityrimas, bet ir teorijos mokslas yra nebeišvengiamas. Užtat pirkliai, kaip ir kiti luomai privalo išeiti mokyklas, lankyti draugijų susirinkimus, klausyti paskaitų, skaityti knygas, laikraščius... *Reikalas tinkamo pirkliško išlavininmo kiekvienam pirkliui dabarties-butinas.* Atsitikimai, kad pirklys-bemokslis, be teorijos mokslo, be tam tikro išsilavinimo virsta kapitalistu, yra sulyginant išimtis reta; jis tai pasiekė netik per savo laimę, bet ir per ypatingus individualius gabumus; be abejo, kelias į pilną pasisekimą nebutų buvęs jam taip sunkus, jeigu jis butų savo jaunystėje gavęs reikalingą pirkliui mokslą.

Pirklio išlavinimas privalvo buti visokeriopas, dėstis ar jis nori versties mieste, ar miestelyje, ar nori buti mažas pirklys, ar didelės krautuvės vedėjas. Bet bendras pagrindines žinias privalo turėti kiekvienas pirklys; pirklių mokslo pamatas yra prekių pažinimas, susirašinėjimas, knygų vedimas, kainų apskaitymas, rinkos, kredito, bankų, susisiekimo, gelžkelių, krasos žinojimas ir tolygios žinios.

Užtat reikia steigti knygų vedimo kursus, supažindinti su vekselių įstatymais, prekių gabenimo sąlygomis, prekybos reikalais... Tai reikalinga netik jauniems praktikantams, bet ir savistoviems pirkliams, kaipo pirkliškų jų žinių papildymas. Butinai reikia praplėsti mažų pirklių regratį, net sociales jų nuomones ir pažiuras pagilinti, paįvairinti... *Socialis pirklių apsišvietimas turėtų buti* statomas ne paskutinėje vietoje. Kas šiandien nori pasilikti savistovis, tas privalo pažinti laiko žymes; iš jų sąryšio stengties atspėti ateities sąlygas ir griebties tinkamų priemonių... Maža pirklyba yra įtraukta ukiško gyvenimo sukurin; todel pirklys turi gerai žiurėti, kad toje srovėje išvengtų gludinčių po vandens uolų...

Žinomas yra daiktas, kad mažų pirklių dauguma nesupranta esmės vartotojų draugijų, bazarų ir tolygių pirklybos įstaigų. Pirklys, galvojantis apie mažos pirklybos ateitį, turi tai suprasti; tam reikalingos tam tikros socialės žinios. Pirkliai neprivalėtų apsileisti socialiame apsišvietime; per paskaitas apie ukio praeitį-dabartį rupinties atspėti, kiek tai galima, pirklybos ateities sąlygas, prie jų tinkamai rengties ir ieškoti pagalbos...

f) Kapitalo suvaržymas.

Del socialio išsilavinimo stokos detalistai mėgia vien dejuoti, aimanuoti, patįs nieko nedarydami, ar kartais reikalauja tokios valdžios pagalbos, kurios ji negali duoti. Bendrai sakant, mes manome, kad kaip amatninkų, taip ir mažų pirklių globojimas iš valdžios pusės yra butinai reikalingas ir pilnai pateisinamas. *Reikia tinkamo kapitalo suvaržymo, steigiant dideles pirklybos įstaigas,* visokius magazinus. Toje srityje reikėtų mesti visuotinės ukiškosios liuosybės dėsnis.

Tą mažų pirklių globą pripažins kiekvienas, kuris žemesnių ir vidurinių luomų nuslinkime, proletariato padaugėjime nemato geistino tautos ukiui apsireiškimo. Socialė valstybės užduotis yra visų gerovė, padėti tiems, kurie pagalbos daugiausia reikalingi; negali buti valstybės tikslas dauginti milijonierius, o šimtus tukstančių statyti jiems bernauti. Todel valstybė privalo, nenaikindama butinai reikalingos liuosybės, netrukdydama pažangos, ginti silpnuosius nuo galingųjų pergalės, naudojimo. Tai pageidaujamas žingsnis į pažangą.

Liuosybė ukio gyvenimui reikalinga kaip žolei oras, šviesa ir vanduo; bet liuosybė, neturinti jokių ribų, tai galinga upė, kuri pavasariop išsilieja iš krantų ir neša su savim visa, kas tik pakeliui silpnesnis pasitaiko. Vidurinis kelias tarp beribės liuosybės ir visiško nevaržymo yra geriausias. Sveika socialė politika mato liguistą veiksnį tautos ukyje perdidelių dvarų esime; taip-pat laikome sociale nesveikata greitą didelių magazinų besiplatinimą. Nors galima butų ginčyties, ar visokie dideli magazinai, kaip jie šiandien tvarkomi, net bazarų formoje, yra pageidaujamos pirklybos rušįs, vienok dar to nesakome, kad juos reikėtų visai naikinti.

Suprantama, jog didelės prekybos įstaigos-reikalingos vesti pasaulinei vaisbai, prekiauti su kitomis valstybėmis; tame jų nereikia varžyti, bet-geistinas pardavinėjimo teisės varžymas. Valstybė rasi galėtų paskirti reikalus, kurie gali buti atliekami didelės pirklybos, ir dalykus, atliekamus mažų ir vidutinių pirklių. Taip butų bent kiek susilpnyta didelio kapitalo pergalė. Tvarkant konkurenciją, reikėtų išrišti klausimas, ar ir kokios magazinų filijos gali buti steigiamos atskirų firmų, varančių prekybą. Valstybės užduotis-žiurėti, kad varžytinių sutvarkymas prisidėtų prie visuomenės labo.

Detalistai reikalauja didelių magazinų, bazarų griežto užginimo; bet įstatymai vargu kada nors tai padarys. Jie turi žiurėti tam tikrų ribų, negali naikinti nepatogios konkurencijos vien tik delto, kad ji mažiems ir vidutiniems pirkliams pasunkina kovą už buvį. Bet, napašalindama visiškai varžytinių, sveika socialė politika neprivalo leisti perdidelėms prekybos įstaigoms pergreit platinties, turi duoti datalistams reikalingo laiko prisitaikinti prie naujų gyvenimo sąlygų.

Valdžia negali ramiai žiurėti, kaip detalistai umiai dingtų del pergreito didelių magazinų besiplėtimo. Kas akių neužmerkia prieš dabarties ukio gyvenimo sąlygas, tas mato, kad ukis eina kaskart labjaus į didesnius kelius; vienok toji eiga neprivalo buti staigi, perstumianti, mindžiojanti visa, kas ukiškai dar nesustiprėjęs ant grįškelių pasitaiko; ji privalo taikinties prie visuomenės labo, buti, kiek galima, ramesne, sveika. Toji užduotis, taip suprasta, uždeda valstybei priedermę griebties priemonių, kurios yra tikusios tiesioginiu ar tarpišku budu tam tikslui pasiekti.

Nuostoliai, kurių turi detalistai del didelių magazinų veikimo, sumažina vidutinių ir mažų pirklių galimybę mokėti mokesčius. Pažangi mokesčių sistema privalo remties kiekvieno mokančio išgalėjimu; juo kas didesnį turi turtą, įeigas, tuo didesnį privalėtų mokėti nuošimtį. Tuo žvilgsniu didelių magazinų, bažarų apkrovimas progresyviais mokesčiais pateisinamas; nes prie dabartinės sistemos nėra jie apkrauti mokesčiais, tinkamai jų mokėjimo galimybei. Todel, jei mokesčiais galima butų prailginti jų besiplėtojimą su nauda mažų ir vidutinių pirklių, reikėtų vien pasidžiaugti.

g) Prekių bazarų varžymas.

Prieš *bazarų besiplatinimą reikėtų, vartoti griežtos priemonės.* Apsunkinant juos mokesčiais nedaug tepasiekiama, nors butų jiems uždėtas pasekmingiausias tuo žvilgsniu mokestis nuo jų apyvartos. Tiesa, uždedami mokesčiai gali šiek tiek sumažinti apyvartos pelną, bet napadarys to reikalo nepelningu. Be to, šitų įstaigų savininkai beveik visuomet išras įrankių susigrąžinti sau nuostolius, turėtus iš mokesčių. Bazarai stengiasi tą sunkenybę numesti nuo savęs ir užkrauti kitiems, butent: ar prekių pristatytojams, ar perkantiems, ar net ir prekyboje tarnaujantiems. Geistinų pasekmių galima laukti vien iš tiesioginio jų veikimo suvaržymo, skiriant jiems vietas, kame gali veikti, nurodant prekių rųšis, kurias tegalėtų pardavinėti, apsaugant nuo naudojimo namų pramonininkus, iš kurių bazarai imasi prekes...

h) Kilnojamosios prekybos varžymas.

Reikia *užtverti kelias kilnojamųjų sandėlių besiplatinimui.* Čia butų pasekmingiausias įstatymas, kad leidimas perkelti juos iš vienos vietos kiton butų prigulmingas netik nuo policijos, bet ir nuo miestų savivaldybių, prie kurių, kaipo nariai, priguli taip-pat ir vietos pirkliai. Miesto, savivaldybės turėtų spręsti, ar tų kilnojamųjų prekių sandėlių apsilankymas atneša gyventojams kiek naudos, ar ne. Tai pat reikia pasakyt apie perdaug prasiplatinusią *nešiojamąją pirklybą.*

i) Vartotojų draugijų varžymas.

Detalistai reikalauja vartotojų draugijas apkrauti mokesčiais, užginti joms dividendas, bent iš valdžios pusės jų neremti... Bet šiandien esantis reikalas *steigti vartotojų draugijas* savaime sumažės, jei didelio kapitalo veikimas bus tinkamai suvaržytas ir liks įvestos sveikos ukiškos reformos. Kol visa musų krašto prekyba svetimose rankose, vartotojų draugijos pas mus butinai reikalingos; neturime savo pirklių luomo; be jo tautos ukis yra šlubas; jį galima sutverti per vartotojų draugijas. Todel dar skyrium pakalbėsime apie lietuvių vartotojų draugijas.

§ 4. Lietuvių vartotojų draugijos.

Praeitame šimtmetyje Kelmės dvarininkas p. Ivanovičius įsteigė Kelmėje ir Raseiniuose „krikščioniškus kromus“. Panevėžio paviete p. Puzynas keliuose miesteliuose buvo įsteigęs savus kromus. Jų pavyzdį pasekė sumaningesni sodiečiai ir griebėsi prekybos; buvo tai pirmi lietuviai pirkliai, bet visa tai ne vartotojų draugijos.

Žinios apie vartotojų draugijų pasisekimą kitur pasiekė ir musų kraštą. Sen ir ten pradėta mąstyti apie vartotojų draugijų steigimą. *Pradžią padarė* Pabiržio parapijos dvarininkas Česlovas Komarauskas ir kamendorius kun. Dargužas, *įsteigę Pabiržyje pirmą Lietuvoje vartotojų draugiją 1900 metų pradžioje.*

Žinia, kad Pabiržio vartotojų draugija turėjo per metus apyvartos 6000 rublių, plačiai pasklido po Lietuvą ir paragino daugelio kitų vietų veikėjus steigti pas save vartotojų draugijas. Didesniuose centruose, kaip tai Kaune, Panevėžyje, Tauragėje vartotojų draugijų pasisekimas sujudino tas apylinkes.

Bet prityrusių vedėjų stoka, žmonių nepripratimas bendrai veikti privedė ne vieną iš pirmųjų vartotojų draugijų prie pražuties. To paties likimo susilaukė ir pati pirmutinė vartotojų draugija musų krašte; Pabiržio vartotojų draugiją kaikurį laiką nuomavo vienas pirklys, pagaliau likvidavo.

Nežiurint sunkių sąlygų, tas judėjimas vis augo. *Prieš karą pas mus vartotojų draugijų buvo virš pusantro šimto:* Kauno gub. 113, Vilniaus 22, Suvalkų 18. Per paskutinę 1912 m. ankėtą išsiuntinėta paklausimai 109-nioms: 81-nai Kauno, 22 Vilniaus ir 6 Suvalkų gubernjos. Atsiliepė 52 draugijos.

1911 metais tos 52 vartotojų draugijos įvairių prekių pardavė už 1,064,429 rub. $22^1/_2$ kap. Mažiausios draugijos apyvarta siekė 5879 r. 16 kap Didžiausios—Panevėžio—56,015 rub. 8 kap. Vidutiniškai viena draugija padarė apyvartos po 20,469 rub. 79 kap. Kapitalą teapvertė per metus po keturis kartus.

Iš tokios apyvartos pelnas buvo šitoks. Trįs draugijos turėjo nuostolių: likusios 48 draugijos gryno pelno per tuos metus turėjo 34,217 rub. $24^1/_2$ kap. Vidutiniškai — po 712 rub. 86 kap. Daugiausiai pelno turėjo Šilalės vartotojų draugija, nes 2888 rub. 2 kap.

Pajų kapitalo draugijos turėjo 188,785 rub. 14 kap. Mažiausia—575 r. Daugiausia Pašvitinio—9641 r. Vidutiniškai kiekvienai išeina po 3,630 r. 48 kap. Už įdėtus pajus draugijos mokėjo vidutiniškai po 5$^{1}/_{3}$ nuošim.

Tos 52 vartotojų draugijos sutraukė kruvon narių 8193 žmones. Mažiausia draugija turi 44 narius. Daugiausia narių turi Šilalės draugija, nes 401. Vidutiniškai vienai draugijai išeina po 158 narius.

Musų vartotojų draugijos sutvėrė naują luomą—pardavinėtojus; tose 52 draugijose tarnauja 180 žmonių. Priskaitę kitų vartotojų draugijų tarnaujančius, rastumėm to naujo luomo lig pusketvirto šimto žmonių, galinčių musų gyveniman įnešti daug naujo ir naudingo.

Jei prie tų 52 draugijų, kurios ankėtos klausiamos atsakė, pridėsime anas neatsiliepusias, visas viršuje minėtas skaitlines turėsime maždaug dvigubas. Ar joms blogiaus, ar geriau sekasi, savo apylinkėje kiekviena draugija daug sveria.

Vartotojų draugijos daugelyje vietų nustato kainas, nes tvirtų vietos kainų pas mus beveik nėra; jos dažnai priguli ne nuo viso krašto rinkos, bet nuo vietos kagalų nutarimo. Taigi draugijos tuo naudingos, kad tokias kainas numuša ir nustato tvirtesnes, kainas prie kurių noromis nenoromis turi taikinties pirkliai.

Visa tai parodo, kad musų vartotojų draugijų veikimas yra žymus; tik reikalinga dar joms buvo sąjunga, nes kiekviena bereikalingai išmoka daug nuošimčių visokiems mažesniems ir didesniems pirkliams, ypač Šiaulių grosistams, iš kurių daugiausia imasi sau prekių.

Jei paimsime tik tų 52 draugijų apyvartą, milijoną rublių su viršum, jeigu tik 5°/o kiekviena draugija kasmet permoka tarpininkams, tai turėsime 50 000 su viršum rublių; jeigu draugijos įmokėtų bendron sąjungon tiek, kiek duoda uždirbti grosistams tik per vienus metus, tad įsitaisytų didžiausią centralę prekių sankrovą.

Tuo tikslu jau ne kartą buvo daromi vartotojų draugijų atstovų susivažiavimai Šiauliuose, Panevėžyje, Kaune. Iš Kauno keliais atvejais buvo paduotas vyriausybei prašymas del sąjungos įsteigimo. Vis negauta leidimo. Pagaliaus 1915 m. sutverta Šiauliuose vartotojų draugijų sąjunga „Kooperatorius“, kurs karo viesulos pagautas dingo.

Netik sąjungą karas išardė, bet ir daugelį vartotojų draugijų: okupantų buvo išplėštos, išnešiotos prekės. . . Pradėjus tvarkytis nepriklausomai Lietuvai, ėmė atsigauti senosios vartotojų draugijos ir steigties naujos. Tai pastumėjo valdžios įsteigtas prie Prekybos ir Pramonės ministerijos *Kooperacijos*

Departamentas, kursai, sumobilizavęs turimas tuomet Lietuvoje kooperatines jiegas, ėmėsi darbo.

Karas atkirtęs Lietuvą nuo pasaulio rinkos apsunkino reikalingiausių prekių gavimą ir nepaprastai pakėlė jų kainas. Kooperacijos Departamentas rupinosi kurimu vartotojų draugijų, per kurias galima butų skirstyti gaunamas iš užsienio prekes. Buvo stengtasi, kad kiekvienas valsčius įsikurtų vartotojų draugiją, kiekvienas stambesnis ekonominis mazgas- draugijų sąjungą.

1919 m. galima laikyti Lietuvos kooperacijos atgimimo periodu. Kooperacijos Departamento žiniomis tais metais *Lietuvoje vartotojų draugijų buvo 256, kurių tarpe 5 gaminimo ir 11 kredito bendrovių*. Beto, įsiregistravo 9 rajoninės vartotojų draugijų sąjungos, butent: Kaune (Pakaunės), Kedainiuose, Kretingoje, Mažeikiuose, Panevėžyje, Siauliuose, Tauragėje, Ukmergėje ir Vilkaviškyje.

1919 m. spalių m. 1 d. įvyko vartotojų draugijų sąjungų pasitarimas del centro sudarymo. Visų buvo pripažintas centralinės kooperatyvų (vartotojų draugijų) sąjungos reikalingumas; kol tat įvyks, nutarta steigti *kooperatyvų sąjungų Biurą*, kurs koncentruos prekių užsakymus, pagamins projektą Lietuvos kooperatyvų centralizacijai ir sukvies viso krašto kooperatyvų susivažiavimą.

Biurą sudarė atstovai nuo sąjungų po vieną; vykdomąjį Biuro prezidijumą iš trijų narių renka pats Biuras. Biuro prezidijumo priedermės iki Lietuvos kooperatyvų susivažiavimo paskirtos Pakaunės Kooperacijos bendrovių sąjungos valdybai. Be to nutarta kooperacijos organu laikyti Pakaunės kooperacijos bendrovių leidžiamą laikraštį „Talką“.

1920 m. birželio 13 d. kooperatyvų sąjungų Biuro posėdyje nuspręsta neatidėliojant sudaryti vieną visam kraštui „*Lietuvos vartotojų bendrovių sąjungą*“, perduodant jai visus aktyvus ir pasyvus dabar veikiančių sričių sąjungų. Tame pat posėdyje priimti „*Lietuvos Kooperacijos Banko*“ įstatai, nustatytas 2000 auksinų pajus ir 100 auksinų stojamasis mokestis. Nariais gali buti kooperacijos bendrovės ir sąjungos.

Rugpjučio 16 d. įvyko steigamasai Lietuvos Kooperatyvų Banko susirinkimas, kurs svarstė Banko darbuoties planą. Bankas atliks pinigines operacijas, vadinas: priėminės nuo žmonių pinigus ir teiks paskolų kooperatyvams, kurie bus reikalingi pinigų. . . Kadangi suvažiavimo nariai nurodė reikalą turėti daugely vietų Banko skyrių, tad nutarta pavesti valdybai drauge su taryba spręsti, kame reikia steigti Banko skyrių, atidaryti jų ir susieiti su kooperatyvais į korespondentų ryšius.

Rugpjučio m. 17 d. Kaune įvyko steigiamasis *Lietuvos kooperatyvų sąjungos* susirinkimas. Dalyvavo susirinkime 32 kooperacijos bendrovių ir sąjungų įgaliotiniai. L. K. S. Biuras pasakė apie savo darbuotę, kuri daugiausia reiškėsi paruošiamame kooperatyvų sucentravimo reikale. Sąjungų įgaliotiniai pranešė susirinkimui apie savo sąjungų darbuotę ir padėtį per pirmąjį 1920 m. pusmetį[1]). Svarstytas Biuro paruoštas centralizuotės planas ir priimta įstatai.

Lietuvos kooperatyvų Sąjungos nariais gali buti atskiri kooperatyvai ir jų sąjungos. Įrašų 100 auksinų, dalies 1000 auksinų ir dar 10% pajinio kapitalo Sąjungos ir tų bendrovių, kurios turi daugiau, kaip 200 narių. Nutarta prekių sądėlius palikti tose vietose, kame veikė likviduojamos sričių sąjumgos, įkurti sandėlį su ekspedicija Kybartuose ir esant reikalui, Alytuje, Rokiškyje ir kitur. Sąjunga patieks į Lietuvos kooperatyvų Banką ligi 100 000 auksinų ir kredituos jame.

Sąjungos Valdyba įgaliota stoti į Tarptautinę kooperacijos ir Skandinavų kooperatyvų *Sąjungą*, perimti likviduojamų sąjungų turtą, įgyti nejudinamojo turto vertės lig 100 000 auksinų, neskaitant tam tikro fondo, išdirbti ir vykdyti sumanymus aprupinimo miestų gyventojų maistų ir išvežimo iš Lietuvos atliekamų produktų ir prekių, daryti šitam reikalui su valdžia tam tikrų sutarčių.

---

[1]) Didžiausia sąjunga yra Kauno; aprupina 200 mažų krautuvių; antroji — Šiaulių, kuri gaivina 70 krautuvių. Šiaulių srities vartotojų bendrovių Sąjungos padėtis lig šių metų liepos 1 d. buvo tokia: Turėjo 80 sandėlių, svarbiausios lėšos iš indėlių 526 108 auksinų 55 sk., bendrovių avansų 224 354 auks. 39 sk. ir nuosavaus kapitalo 143 005 auks. 81 sk. Ligi liepos 1 d. buvo skolos įvairiems asmenims ir įstaigoms 216 121 auks. 64 sk. Grynas pelnas maždaug siekė 202 484 auks. 57 sk.

Bendra per pusmetį paskirstytų prekių vertė siekė 3 957 854 auks. 30 sk. Daugiausia paskirstyta šių prekių: daugiau kaip 40 vagonų druskos, 8 vag. žibalo, 3 vag. vinių, 2 vag. alyvos, 1½ vag. silkių, 1 vag. sąsiuvinių. Be prekybos operacijų, Sąjunga supirkinėjo žemės ukio produktus, siekė apyvartoje 7 355 600 auks. 15 sk. ir tuo budu bendroji apyvarta siekė 5 313 514 auks. 53 sk. Daugiausia supirkta linų-apie 25 vagonai; kiaušinių supirkinėjimas davė 197 234 auks. 28 sk. apyvartos.

Prekybos išlaidų padaryta 101 987 auks. 76 sk.; neprekybos išlaidų, skaitant ir „Sietyno“ leidimą 42 075 auks. 15 sk. Pelnas brutto siekė 346 577 auks. 48 sk. Išskaičius prekybos ir neprekybos išlaidas, rasime, kad sąjunga per pusmetį sutaupė 200 000 auks. Sąjunga turėjo 19 apmokamų darbininkų, bet dar daug Sąjungai truko reikalingų žmonių.

V PERSKYRIMAS.

MOTERŲ KLAUSIMAS.

§ 1. Moterų klausimo esmė, svarba, istorija, srovės.

Moterų klausimas galima trumpais žodžiais aptarti, kaipo klausimas, ar reikia ir kaip *reikia parmainyti socialis, ukiškas ir politinis padėjimas,* kurs lig šiol įstatymų bei papročių buvo *skiriamas moterims* civilizuotuose kraštuose.

Tas klausimas paliečia visą moteriškąją lytį; todel pusę gyventojų visų civilizuotų kraštų; sulyg apamos jis perviršija visas kitas socialio klausimo dalis; užtat iš tos pusės *reikia skirti jam ypatingą svarbą.* Iš kitos pusės reikia pripažinti, kad visame moterų klausime nėra tiek tulžies ir įnirtimo, kiek to matome kitose socialio klausimo dalyse.

„Moterų klausimas, kaip sako Cathrein'as, yra socialio klausimo pusė. Žmonijos pusė—tai moteris; žmogaus darbo pusė tai moterų darbai; žmonijos kančių ir skausmų pusė kenčiama moterų. Vyrų likimas yra dažnai neatskiriamas nuo moters; ir negalimas daiktas padaryti laimingą žmonių draugiją, neužtikrinus moterims to, kas joms priguli".[1])

Moterų klausimas praeityje buvo tinkamai išrištas krikščionybės; jos spinduliuose tukstantį metų moteris džiaugėsi žemės laime, kiek tai buvo galima netobuluose visuomenės santykiuose. Tik Renaisanse radosi srovė, reikalavusi parmainos socialėje moters padėtyje. Dar Kristinos de Pisans knygoje „La cité des dames" XV šimtmetyje paliesta moters emancipacija. XVI amžiuje p-lė de Guornay paskelbė abiejų lyčių teisių lygybę, o Mergreta de Valois, Genriko IV žmona, viename rašte įvairiais budais mėgino parodyti moters proto viršenybę. Tie ir tolygųs atskiri balsai neįstengė ką nors pakeisti.

---

[1]) Prieš pasaulinį karą buvę moterų penkiais milijonais daugiau, negu vyrų, o dabar spėjama busią lig 15 mil. daugiau. Nuo 1 lig 10 amžiaus metų esti paprastai daugiau berniukų, negu mergaičių; nuo 10 lig 15 abiejų lyčių skaitlius susilygina; nuo 15 amžiaus metų moterų skaitlius kaskart labjaus didėja maždaug lig 60 metų; vėliau, nors eina mažyn, bet vis delto esti daugiau moterų, negu vyrų.

Tiktai su *francuzų revoliucija radosi stipresnis judėjimas*. Rousseau paskelbė dėsnį: Visi žmonės lygųs ir liuosi; niekas neprivalo buti, paduotas įstatymams, kurių jis pats nepriėmė. Tas mintis sunaudojo kaikurios moterįs saviems tikslams. „Žmogaus teisių“ apskelbimas palietė vien tiktai vyrus. Prieš tai protestvusi Olimpija de Gouges apskelbė moterų teises: moterįs privalančios buti lygios su vyrais ukiškame, socialiame ir politiškame gyvenime. Bet Napoleono karai nukreipė visuomenės domę kiton pusėn ir nustumė užpakalin moterų klausimą.

Tik apie XIX *šimtmečio pusę vėl prasidėjo stipras moterų judėjimas,* kurs išsiplėtė visuose civilizuotuose kraštuose. Pradžia padaryta Suvienytose Amerikos Valstijose. Ten moterįs jau turėjo lygias su vyrais teises uždarbavime ir apsišvietime; dabar jos pareikalavo pilnos lygybės ir politikoje. 1850 m. Vorcestere įvyko pirmas moterų kongresas, kurs pastatė tokį reikalavimą: Kiekvienas pilnametis žmogus, gyvenęs tam tikrą laiką šalyje, paduotas įstatymams, turi balso teisę įstatymų leidime; kiekvienas asmuo, kurio nuosavybė ar darbas, valdžios tikslams apkrautas mokesčiais, turi teisę dalyvauti valdžioje; todel moterįs privalo turėti aktyvę ir pasyvę rinkimų teisę.

Iš Amerikos moterų judėjimas persikelė Anglijon ypač rupesniu filosofo ir ekonomisto Jono Stuarto Mill'io, kurio knyga „Moterų prigulmingumas“, 1869 m. išleista, dar šiandien svarbiausias arsenalas politinės moterų emancipacijos šalininkėms. Mill'is darbavosi netik raštu; jis įsteigė draugiją išgauti moterims rinkimų teises; budamas pirmu jos pirmininku, įnešė parlementan sumanymą duoti rinkimo teises netekėjusioms savistovėms moterims; tasai sumanymas buvo įnešamas beveik į kiekvieną parlemento sesiją. 1897 m jis buvo žemesniųjų rumų priimtas, bet atmestas augštesniųjų rumų.

Francijoje už moterų emancipaciją kovojo publicistas ir juristas de Laboulaye nuo pereito šimtmečio pusės. Bet tik apie devyniasdešimtus metus atsirado stipresnis organizuotas judėjimas. Be skaitlingų draugijų pakelti moterį doriškai ir kulturiškai, radosi nemaža draugijų, kurių tikslas politinė moters emancipacija. Yra daug laikraščių, leidžiamų pačių moterų, kurie stoja už politinę moterų emancipaciją. Pavyzdžiui paminėsiu tik mėnesinį laikraštį, Marijos Martin leidžiamą, vardu „Journal des femmes“. . .

Kuomet Amerikoje, Anglijoje ir Francijoje moterų judėjimas iš pat pradžios statė politinius reikalavimus, Vokietijoje priešakyje statyta ukio ir apšisvietimo reikalai. Tiesą pasakius, apie praeito šimtmečio pusę atskiros rašytojos, kaip Luise Otto, buvo pakėlusios balsą už moterų emancipaciją, bet nebuvo dar prirengtos dirvos. Tik per antrąją šimtmečio pusę po visą Vokietiją priviso moterų draugijų įvairiausiais tikslais; pagaliaus jos susispietė „Vokiečių moterų draugijų sąjungon“, kurion priklauso maždaug apie 200 moterų draugijų.

Moterų klausimas palietė visas apšviestesnes tautas; įvairių kraštų moterįs organizuojamos tarp savęs. Nuo 1888 metų yra Londone „Tarptautinė moterų sąjunga“, prie kurios prigulėjo 1908 metais devyniolikos tautų moterų draugijų sąjungos. Internacionalė sąjunga bent kas penkti metai šaukia visuotinį susirinkimą-kongresą, kurs duoda įvairių šalių nariams progos pasidalyti savo prityrimais ir pasiraginti tolimesnin darban.

Moterų klausime apsireiškia net *kelios srovės*. Pirmiausia minėtinas *moterų proletarių bruzdėjimas*. Jis paeina iš socialdemokratijos ir stovi ant socialistiškojo pamato. Moterįs proletarės laiko save socialdemokratų partijos nariais ir agituoja tarp moteriškojo proletariato.

Tos srovės tikslas visai pertaisyti dabartinį moterų padėjimą, visai sulyginti moteris su vyrais, kaip privatiniame taip ir viešame gyvenime, kaip namie, taip ir visuomenės visose srityse, ypač ukiškame veikime.

Bruzdėjimas reikalauja pilno sulyginimo moterų su vyrais politikos žvilgsniu; kitaip sakant, kad moterįs galėtų apimti visas žemesnes ir augštesnes valdžiavietes; taip-pat, kad turėtų balsą ir galėtų buti renkamos visuose rinkimuose. . .

Kadangi naudoties tomis teisėmis reikia tinkamo mokslo, reikalauja tos srovės šalininkės, kad ateityje valstybė tiek pat darytų moterų švietimui, kiek lig šiol yra dariusi vien tik vyrams šviesti; reikalaujama tad leisti moteris į visų rųšių mokyklas, kaip mokyties, taip ir mokyti.

Taip-pat uždarbiavimo srityje turįs pranykti buvęs lig šiol skirtumas tarp vyrų ir moterų; moterįs turinčios buti leidžiamos prie visokio darbo, turinčios dalyvauti visose pramonės šakose, kur lig šiol buvo leidžiami vieni vyrai.

Toliau ta srovė reikalauja, kad namų ir moterystės gyvenime moterįs butų neprigulmingos nuo vyrų, kaip teisių, taip ir ukio srityje; aplamai sakant, kad moteręs turėtų tas pačias teises visame, kiekvienu žvilgsniu butų su vyrais lygios.

Jei šitie reikalavimai įvyksią, savaime pranyksianti vyro priedermė rupinties pačios laikymu; pranyksiąs visoks moters nuo vyro prigulmingumas. Moterystė, sulyg tos srovės šalininkių, turinti buti liuosa sąkalbą, padaroma ir suardoma su pilna liuosybe, abiem pusėm, net ir vienai reikalaujant.

Nuo moterų socialisčių žymiai skiriasi *miestiečių moterų srovės* reikalavimai. Miestiečių moterų vardu nereikia suprasti vienos susiburusios organizacijos. Yra tai rinktinis vardas įvairių pakraipų, kurios tarp savęs daugiausia turi bendro tai, kad visos kovoja prieš socialdemokratiją. Kiek bendresni daugumos ruožai — šitie.

Tos srovės šalininkės reikalauja politiškos moterų lygybės su vyrais valdžiavietėse, rinkimuose ir taip toliau; bet reikalauja viso to moterims, turinčioms „mokslą ir turtą", panašiai, kaip liberalizmas iš pradžios reikalavo ekonominės ir politiškos liuosybės tik miestiečių luomui.

Toliau turęs pranykti „censo moterų" naudai buvęs lig šiol skirtumas tarp vyriškos ir moteriškosios lyties uždarbiavimo srityje: moterįs taip-pat kaip ir vyrai, turinčios lygiomis teisėmis dalyvauti visose pramonės, vaisbos, ukio šakose.

Iščia paeina reikalas visai pertaisyti viešpatavusį lig šiol moterų švietimą; juk negalima naudoties tomis pačiomis politikos teisėmis ir pildyti tas pačias priedermes tautos ukyje, neturint to paties apsišvietimo ir technikos mokslo, kokį turi vyrai.

Miestiečių moterų srovėje apsireiškia taip-pat siekimai, norintįs panaikinti visas vyro privilegijas namie ir visuomenėje ir įvesti moterų emancipaciją išpo vyro valdžios; vienok miestietės feministės nenori padaryti moterystės visai neprigulmingos bent nuo valstybinės valdžios.

Moterų padėjime *parmainos, ypač uždarbiavime, reikalauja trečia moterų judėjimo srovė,* kuri labai skiriasi nuo dviejų minėtųjų. Ta trečioji srovė reikalauja moterims platesnio savistovio veikimo, kaip ukyje, pramonėje, vaisboje, taip ir vadinamose liuosose profesijose.

Tos srovės reikalavimai nėra vienodi; jos tikslas ne iškovoti moterims tariamos teisės, kuriomis vyrai lig šiol nedavę joms naudoties, bet panaikinti negeri santykiai, kuriuose atsirado labai didelis, sulyginus su senovės laikais, moterų skaitlius sunkiame padėjime del įvykusių uždarbiavimo sąlygų.

Suprantama, kad ir ta moterų srovė nori sutvarkyti moterų auklėjimą, nes savistovis uždarbiavime dalyvavimas drauge su vyrais reikalauja tinkamo ir mokslo; be visokio technikos mokslo, ta grupė reikalauja, kad moterims butų leista lankyties ir augštesnėse mokyklose.

Steigiamos įvairiuose kraštuose *katalikių moterų draugijos* laikosi tam tikrų ribų, nurodytų krikščionybės. Katalikių moterų draugijos 1910 metais Belgijos karalystėje Brukselio mieste susitelkė vienon milžiniškon katalikių moterų sąjungon, vadinamon — „Tarptautinis Katalikių Moterų Susivienijimas“.

Lietuvoje moterų judėjimas prasidėjo XX šimtmetyje. 1907 metais iš Kauno lietuvių aštuonių ponių susidarė komitetas, kurs gavo valdžios leidimą sušaukti Kaune rugsėjo 23 ir 24 dieną *pirmąjį lietuvių moterų kongresą*. Tas kongresas įvyko geriausiai: iš Lietuvos susivažiavo lig 500 moterų; buvo ir svetimtaučių delegačių; katedros bažnyčioje atlaikyta iškilmingos pamaldos su pamokslu. Susirinkimas pradėta pasveikinimų išklausimu; išgirsta pasveikinimų delegačių nuo 30-ties įvairių lietuvių draugijų ir laikraščių; gauta nemaža telegramų nuo kitataučių.

Prasidėjus posėdžiui, po ilgų ginčų, padaryti šitokie nutarimai: Iškovoti moterų teisėms sutverti vieną sąjungą, kuriai pavesti jungties su kitų tautų panašiomis moterų sąjungomis; pagerinti naminiam moterų buviui tverti atskiras moterų draugijas; moterų sąjunga veikia viena, net ir su vyrų sąjungomis. Tokiai sąjungai sutvert išrinktas komitetas iš 16-kos moterų; tan skaitliun įėjo ir Kauniškis organizacijinis komitetas.

Del pažiurų skirtumo tas naujas komitetas suskilo į pirmeives ir katalikes moteris. *Pirmeivės lietuvės moteris* norėjo įsisteigti Vilniuje savą draugiją, bet valdžia neužtvirtino. 1911 metais pradėjo leisti savo laikraštį „Žibutę“, kaipo „Lietuvos Ukininko“ priedą. Tas priedas išpradžios eidavo kas mėnuo, 1912 m. teišėjo tiktai kelius kartus, o 1913 m. „Žibutė“ vos tik pasirodė.

Lietuvės katalikės moteris įsisteigė Kaune 1908 m. *„Lietuvių Katalikių Moterų Draugiją“*. Balandžio 23 d. buvo steigiamasai draugijos susirinkimas; jame dalyvavo lig 200 narių. Nuo to laiko L. K. M. Draugija plėtojasi, steigdama po miestelius savo skyrius, nešdama Lietuvos moterims kulturą. . .

Svarbiausias Draugijos veikimas buvo „Mergaičių amatų ir naminės ukės mokyklos“ laikymas. Nuo 1910 m. Draugija leido mėnesinį laikraštį „Lietuvaitę“, skiriamą moterų reikalams; jį sustabdė pasaulinis karas. Vokiečiams okupavus Lietuvą, draugijos veikimas buvo beveik sutabdytas, įstaigos ir jų turtas beveik visai sunaikintas. . .

Kiek tiek palengvėjus sąlygoms, moterįs vėl griebėsi darbo: gaivino skyrius, steige naujus, 1918 m. bandė leisti laikraštį „Moterų Balsą“ . . . 1919 m. rugsėjo I — 3 d. Kaune draugija sušaukė *II Moterų kongresą,* kuriame dalyvavo 150 moterų atstovių ir daugelis svečių. Kongresu įdomavosi plati visuomenė; jo daug sumanyta ir nutarta.

Svarbiausi nutarimai-šie: Politikoj eiti su krikščionimis demokratais; reikalauti lygių su vyrais teisių; kuoplačiausiai dalyvauti viešame gyvenime; šviesties per mokyklas ir literaturą; kovoti už katalikiškąją mokyklą; sutverti literaturos sekciją, kuri leistų knygelių ir laikraštį; apdrausti sodžių ir miestų tarnaites nuo skriaudų; kovoti su alkogoliu ir prostitucija. . .

Kongreso buvo priimti nauji draugijos įstatai ir išrinkta centro Taryba iš 7 asmenų, kuriems pavesta rupinties visos draugijos reikalais. Lig 1920 m. spalių m. įsisteigė 56 skyriai įvairiose Lietuvos vietose. Narių 44 skyriuose buvo 5441; apyvartos kapitalas 34 skyrių siekė 725, 806 auks 35 sk. Kituose skyriuose, kaipo neseniai įsisteigusiuose nei narių skaičiaus, nei apyvartos nenustatyta.

Moterų švietimui pakelti Draugija pradėjo leisti laikraštį „Moteris“; laiko mokyklų: 1 ukio, 2 vakarinius kursus, 2 audimo, 2 verpimo, 1 skaityklą, 1 vaikų darželį. Be to draugija turi dar šiap įstaigų: 10 arbatinių, 2 viešbučiu, 2 kepykli, 1 krautuvę, 1 gelžkelio stoties knygynėlį, 1 vaikų prieglaudą, 1 elgetyną. . . Labdarybės srityje karo metu draugija daugiausia kreipė domės į kareivių šelpimą fronte ir ligoninėse, rinko visoje Lietuvoje aukų, steigė maitinimo punktus, valgyklas, siuvyklas, skalbyklas. . .

Be minimos Lietuvių Katalikių moterų draugijos atsirado *lietuvių katalikių tarnaičių* draugijų, kaip va: šv. Zitos, Darbas, Lietuvių Katalikių Tarnaičių Draugija, įsteigtos Vilniuje, Kaune, Šiauliuose, Panevėžyje, Seinuose. . . Visos jos turi suorganizavusios apie 2000 tarnaičių ir darbininkių; draugijų tikslas-sušelpti narius dvasios ir kuno reikaluose, apsaugant jų dorą, platinant apšvietimą, suteikiant, palikus be vietos, butą, ligoje prižiurint ir duodant piniginę pašalpą. Kiekviena tų draugijų, išskyrus Šiaulių dr. „Darbas“, prigulintį nuo centro, kurs yra Panevėžyje, veikia viena nuo kitos neprigulmingai.

Seniausia ir skaitlingiausia iš visų tai Kauniškė šv. Zitos draugija, įsteigta 1907 metais. Draugija 1919 m. turėjo narių 470, turto 90 274 auks. 70 sk.; laiko biurą surasti savo nariams vietas, skalbyklą, duodančią gero pelno; vakarinę šventadienę mokyklą; nariams, nustojusiems vietos-bendrabutį; nariams-ligonėms samdo Kretkampio kurorte butą; nuomuoja „Rutos“ viešbutį, rodžiai svečių lankomą. 1919 m. spalių 26 – 28 d. norėjo sušaukti Lietuvos katalikių tarnaičių organizacijų susirinkimą ir įsteigti „Tarnaičių šv. Zitos profesinę sąjungą“, bet karo žygiai sutrukdė paskelbtą susirinkimą.

§ 2. Moterų klausimo priežastįs.

Yra dvi svarbiausi moterų klausimo priežasti. Be abejo, pirmiausia tai *klaidingų tikybos ir teisių idėjų prasiplatinimas* plačiuose visuomenės sluogsniuose. Prie reikalavimo pilno sulyginimo moteriškės su vyru moterystėje ir jos visiško neprigulmingumo, einant į moterystę, nuo visokios valdžios privedė atmetimas moterystės, kaipo neišardomo Sakramento, Dievo paties įstatyto, bei atmetimas Viešpaties įsakymo, kad moterė moterystės ir namų gyvenime turi save laikyti, anot Šv. Rašto žodžių, vyro pagelbininke, nors yra su juom esme lygi.

Toliau, šių dienų moterų bruzdėjimas remiasi tomis pažiuromis, kurios liko išreikštos taip vadinamose „žmogaus teisėse“, apskelbtose 1789 metais Paryžiuje francuzų tautos susirinkime. Pirmiausia žmogaus teise apskelbta liuosybė; ją privaląs turėti kiekvienas žmogus; tik tiek ji tegalinti buti apribota, kiek esą reikalinga bendram žmogaus sugyvenimui su kitais, ar kiek pats jos išsižadėsiąs. Sukilo tad ir moterįs reikalauti sau tų pačių lygių žmogaus teisių, nes ir jos turi tą pačią prigimtį, kaip ir vyrai; todel negalima joms neduoti viešame ir privatiniame gyvenime teisių, neatskiriamai surištų su ta žmogaus prigimtimi. Tos jų teisės gali tiek tik buti apribotos, kiek tai reikalinga bendram žmonių sugyvenimui, ar kiek moterįs pačios sutiks jas apriboti.

Drauge su tomis klaidingomis nuomonėmis apie žmogaus teises atsirado pažiurų, kad bendras žmonių sugyvenimas prigulįs vien tik nuo jų valios, kad nėsą dėsnių, paremtų prigimties teisėmis. Sulyg tų pažiurų ligšiolaikinis moterų padėjimas visuomenėje vien tik pasekmė plėtojimos, sužadinto įvairių aplinkybių. Visuotiniai tų santykių parmainai nėsą jokių kliučių; moterįs turinčios, kaip ir vyrai, gana dvasios ir kuno gabumų, kad galėtų, naudoties visomis teisėmis, kurių sau reikalaujančios; todel nėsą jokios priežasties neduoti joms tų teisių, kurių lig šiol joms neduota.

Tos visos lig šiol nurodytos pažiuros yra svarbiausias pamatas proletarių ir miestiečių moterų bruzdėjimo; negalima vienok užginčyti, kad ir visas moterų judėjimas bent iš dalies yra po tų pažiurų įtekmės. Bet pažymėsiu, jog visa, kas tiktai tiesiog ar netiesiog nesipriešina moterims prigimties pastatytai užduočiai, gali buti jų reikalaujama sau visuomenės gyvenime.

Antra šių dienų moterų klausimo priežastis yra *visuomeniški, ukiški santyktai, mašinos sutverti.* Seniau viešpatavo taisyklė, kad vyras—paskirtas uždarbiauti, motėre—auklėti šeimynai; prie to vienok jai buvo paskirta visa eilė, taip vadinamų, moteriškų namų darbų; taip pat nebuvo išskirta, kad ji nepadėtų vyrui jo uždarbiavime; bet retuose tik atsitikimuose moterė savistoviai uždarbiavo.

Del liberalizmo teorijos ir ekonominės praktikos atstota nuo tos taisyklės ne tiek pakelti produkcijai, butent gaminamų prekių kiekybei ir kokybei, kiek padidinti darbdavių pelnui. Darbdaviai ieškojo pigesnių darbo jiegų ir surado jas moteriškėse; moterįs stojo uždarbiauti šalip vyrų, išsyk, tiesa, tik rankų pramonėje; bet nėra ko stebėties, kad nuo to laiko moterįs stengiasi užimti sau kitas uždarbiavimo sritis ir eiti rungčiomis su vyrais ir tai tuo labjaus, juo naujesnieji ukiški santykiai ragina, net verčia prie to moteriškąją lytį.

Daugelyje šalių skaitlius užaugusių moterų perviršija vyrų skaitlių; tos yra priverstos savistoviai uždarbiauti. Be to žymųs vyrų skaitlius bijo susikurti sau maminį žydinį, atgrasina[1] juos nuo to baimė, kad negalėsią duoti jam tinkamo išlaikimo, ypač jeigu jis butų didelis; be tos, galima dar daug nurodyti priežasčių, sulurinčių vyrus, iš dalies net ir moteris nuo moterystės: tikybos stoka, kaskart didėjantis pa-

---

[1] Vokietijoje 1907 m. šeimyninė moterų padėtis buvo šitokia:

16—30 m.	ištekėjusių	29,24%,	netekėjusių, našlių, pasimetusių	70,76%
40—50 m.	—	77,61%,	—	22,39%
50—	—	49,64%,	—	50,36%

Taip tad iki 30 amžiaus metų moterų 70,76% gyvena ne moterystėje; o nuo 50 a. m. beveik moterų pusė neturi vyro; tad reikia joms uždarbiauti, ar iš keno malonės gyventi. Kol moterįs nesigriebė įvairių darbų, labai jų daug gyvendavo iš viešosios labdarybės. Darbininkių statistika sutinka su ištekėjimo statistika: 16—30 amžiaus metų buvo uždarbiaujančių moterų 56,10%; 30—50 a. m. — 24,61%; nuo 50 a. metų — 25,20%.

sileidimas, šeimynų gyvenimo iškrikimas, atimantis jam grožę ir t. t.

Delto tai radosi butinas reikalas moterims ieškoties savistovio uždarbio; per tai kilo srovė praplatinti prieinamą joms uždarbiavimo sritį; o kad moterįs, pametusios savo prigulmingą stovį ukiškame gyvenime ir stojusios lenktinėsna su vyrais, rupinasi padidinti savo privatines ir politiškas teises, tat dalimi paeina iš pačių santykių, dalimi galima psichologiškai išaiškinti: pradėjus kovą, reikia tęsti. . .

Beto, namų šeimininkės darbo sritis kaskart labjau siaurinama del nesiliaujančio rankų darbo pakeitimo pramone. Daiktų, seniau namie dirbamų, vietą užima kaskart plačiau pirktinės fabriko prekės; devime netiktai pirktus drabužius ir skalbinius, valgome pirktą duoną, geriame pirktines giras, perkame šviesą ir muilą; bet fabrikas apsiima pristatyt ir užlaikyti konservų iš vaisių, daržovių, žuvies ir mėsos. Ta produkcija perėjo fabrikuosna; šeimininkėms tereikia tik nusipirkti.

§ 3. Priemonės moterų klausime.

Iš to, kas augčiau pasakyta, jau galima šiek tie matyti kelias, kurio reikia laikyties, rišant moterų klausimą. Pirmiausia, prieš išsiplatinusias klaidingas nuomones apie moters pašaukimą ir užduotį reikia platinti *sveikos ir tikros pažiuros*. Reikia rodyti, kad skelbiamos „žmogaus teisės“, bent kaip jas supranta kaikurios feminisčių srovės, yra be rimto pamato.

Be abejo, moterė turi tas pačias tikras žmogaus teises, kaip ir vyras; juk moterė toks pat yra žmogus, kaip ir vyras; todel turi moterė teises gyvybės, sveikatos, doriškos nepaliečiamybės, pagarbos. . . Bet anie reikalavimai, kuriuos stato visokios feminisčių srovės vardan „žmogaus teisių“, remiasi perdaug toli siekančia neprigulmybe nuo visokios valdžios.

Reikia stačiai pažymėti, kad tarp krikščionybės įstatymų ir proto nėra jokio ginčo del vietos, kokią turi užimti moteriškė visuomenėje. Protas ir Apreiškimas moko, kad esme visi žmonės yra lygųs, todel ir moterįs lygios su vyrais. Bet, nežiurint esminės abiejų lyčių lygybės ir nežiurint lygių prigimties teisių, vyrams reikia pripažinti šiokią tokią pirmenybę vienuose dalykuvse, kituose gi moterims.

Sulyg prigimties ir krikščionybės tvarkos moterims reikia pripažinti pirmenybę vaikų auklėjime; pirmais amžiaus metais motinos įtekmė į kudikio dvasios ir kuno besiplėtojimą yra didesnė, negu tėvo; taip moteris gali turėti didžiausią įtekmę į visuomenės santykius; žinomas yra daikitas, kad tankiai visą žmogaus gyvenimą tvarko patsai pirmutinis kudikystės auklėjimas. Tegul tik motinos išpildys, kaip reikiant, šitą savo priedermę, turės daug įtekmės į viešą gyvenimą, jei ne tuojau, tai bent netolimoje ateityje. Moters perdidelis įsikišimas į vyro sritį kliudytų jai išpildyti svarbiausią jos užduoties dalį. Tas moters pašaukimas toks augštas, kad nerasi prakilnesnio, gražesnio, kaip buti žmonijos auklėtoja.

Be platinimo sveikų pažiurų į moters pašaukimą butinas yra daiktas išrišti moterų klausimui tai *socialės teisdavos pagerinimas.* Todel reikia pašalinti priežastįs moterų nekantravimo del dabartinių blogų santykių. Moterims—prigimtas palinkimas prie šeimynos gyvenimo ir namų darbo; jeigu joms padaryti galimą toki namų gyvenimą, nesiverš į visuomenės ir politikos sukurį, nereikalaus tų pačių teisių, kuriomis nuo seno naudojasi vyrai.

Tuom anaiptoli nenorime pasakyti, kad moterims nė ateityje nereikia užleisti tų vietų ir produkcijos šakų, kurias lig šiol, sulyg papročio, turėjo užėmę vien tik vyrai, kad ir akteityje reikia vengti parmainų toje pakraipoje. Negali buti abejones, kad moters padėjime galima padaryti labai toli siekiančių reformų. Bet yra ribos, kurių tos parmainos neprivalėtų peržengti.

Reikia visuomet atsižvelgti, kaip reikiant, į moters dvasios ir kuno jiegas, jos priedermes, kaipo motinos ir pačios. Todel svarbiausia ir prakilniausia udžduotim moters pašaukimo reikia laikyti rupestis apie vaikų išauklėjimą ir pagalbą vyrui namų vedime. Moteris tik tuomet galima leisti prie savistovio uždarbiavimo, kuomet per tai nebus jos atitrauktos nuo svarbiausios savo uždoties.

Negalima šalinti moterų nuo mokslo ir nuo tų vietų, kurioms užtektinai prisiruošusios. Nieko negalima sakyti prieš leidimą moterims užimti taip vadinams „liuosasias“ (mokslo) profesijas, bet jis negali buti taip platus, kad kliudytų daugeliui moterų eiti moterystėn, ar, jeigu jau yra ištekėjusios, pildyti motinų, šeimininkių priedermes.

Reikia pripažinti, kad moterims šiandien yra butinas gilesnis ir platesnis mokslas, negu praeitas amžiais. Jau ir tuo žvilgsniu augštesnis mokslas moterims—butinas, nes be jo moterė negalės, kaip reikiant, išpildyti savų priedermių, kaip motinos, šeimininkės ir vyro draugės.

Moterų apšvietimas privalo pirmiausia buti toks, kad augančios mergaitės turėtų gana žinių, kurios, sulyg luomų įvairumo, reikalingos geram išpildymui motinų ir šeimininkių priedermių. Aplamai sakant, moterų mokslas turi buti pritaikintas jų reikalams, kad ir tos moteris, kurios nebus motinomis, ar šeimininkėmis, ar bus jomis trumpą laiką, galėtų iš jo pragyventi.

Įvairus specialis mokslas taipgi neprieštarauja ką tik išdėstytai pažiurai. Kaip žinoma, šiandien jau dažnai moteriškės darbuojasi komunikacijoje, kaip antai geležinkeliuose, krasose, prie telegrafo, telefono. . . ir mokosi, sulyg tų profesijų reikalo, prigulintį mokslą. Nieko taipgi negalima turėti prieš moteriškes gydytojas, ypač moterų ir vaikų ligose, todel ir prieš reikalingą tam mokslą.

Gali taipogi moteris mokytojauti, labjausia mergaites ir vaikus mokyti, auklėti. . . Dvasios srityje moterims neprivalo buti daroma jokių kliučių lavinties iki augščiausiam laipsniui, nes įgytų dvasios turtų dalį vaikų ir jaunuomenės auklėjimu ir paveldėjimo keliu suteiks jos ateinančioms kartoms.

Rišant moterų klausimą, nereikėtų daryti bendrų rimtų išvadų iš psichologinio ir fiziologinio lyčių skirtumo. Tą klausimą rišant, nereikia žiurėti lyčių silpnybių ar gabumų skyrium katroje pusėj, nes visuomenę sudaro ne moteris ar vyrai katrie sau vieni, bet abi lyti drauge. Visuomenės pažanga tik tuomet gerai plėtosis, jeigu ją sudarantis elementai, nesipešdami tarp savęs, sutartinai darbuosis kas sau prieinamose darbo srityse.

Tikroji žmonijos pažanga ir abiejų lyčių gerovė neleidžia vienai teisių žvilgsniu daryti antrai jokių nuoskaudų. Bet, kadangi prigimties įstatymais moteriškės rolė žmonijos auklėjime ir sveikatoje kurkas svarbesnė už vyriškąją, kulturingi žmonės, geidžiantis bendro labo, paima sunkesnę naštos dalį ant savo pečių, kad moteris garbios savo užduoties sunkenybę galėtų geriaus atlikti.

Moteris, turėdamos garbingo darbo rengti gyveniman priaugančią kartą, suteikiant jai kuno bei dvasios jiegų, rodos, turėtų sekti anais išminčiais, kurie, dirbdami augštesniems idėalams, vengė visokio pašaukimui kenksmingo juodos praktikos darbo; ne vienas toks atsisakė nuo augštų valdžios vietų, kad galėtų ramiaus atsidėti savo pašaukimui. Kulturingose valstybėse nedaroma jokių varžymų, kurie neleistų moterims darbuoties maloniose idėjinio pasaulio srityse.

§ 4. Moterų teisės politikos gyvenime.

Del moterų visuomenės, ypač politikos teisių gincijas įvarių pažiurų žmonės; vieni sako taip, antri priešingai sprendžia. Gyvenimo prityrimas gali parodyti, katrų pusėje daugiaus esama tiesos. Prityrimas kiekviename klausime daugiau sveria, negu teorija. Todel pažiurėkime dar, kokios kaikurių šalių moterų politikos teisės ir kaip moterįs jomis naudojasi.

Suvienytose Amerikos Valstijose pirmiausia šitas klausimas buvo nuspręstas moterų naudai: ten visųpirma moterįs įgijo politikos teises. Yra penkios Amerikos valstijos, kuriose moterįs dalyvauja seimo rinkimuose: Woyming'o (nuo 1869 metų), Kolorado's (nuo 1893 m.). Idako's ir Utah'o (nuo 1896 m.) ir Wašington'o (nuo 1910 m.).

Woyming'o seimas 1893 m. šventė moterų rinkimo teisės 25-rių metų sukaktuves. Visi atstovai sutiko kelti šventę ir savo nutarime pasakė, jog, suteikus moterims teises, valstijoje sumažėję nusidėjimų ir vargų, jog pilnateisės moterįs daug padėjusios valstijai pakilti; todel seimas pataria visoms civilizuotosioms šalims duoti rinkimo teises ir moterims.

Žymųs vyrai pripažįsta, kad ir Kolorado's valstijoje, davus moterims politikos teises, daug kas geran atsimainę; meterų darbštumu buvę išleista daug labdarybės, sveikatos ir švietimo reikalu įstatymų. Idaho's, Utah'o ir Wašington'o valstijose moterįs taip - pat daug daugiau rupinosi, kad butų leidžiami naudingi visuomenei įstatymai, ir mažiau kėlė tuščių politikos ginčų. Wašingtono valstijos moterįs ypač darbavosi, kad nebutų prostitucijos.

Kanzas'o valstijos moterįs, kurioms nuo 1887 m. buvo duota teisės dalyvauti visuomenės įstaigų rinkimuose ir kurios galėjo buti net policijos viršininkais, ėmėsi uoliai naikinti smukles ir paleistuvystės namus. Pastebėtina, kad Kanzas'e ir kaikuriose kitose valstijose, kaip antai: Michigan, Jova, Nabraska, Oregon valdžia buvo suteikusi moterims politikos teises, bet žmonės, kurie turėjo tai patvirtinti, atmetė.

Įdomi rinkimų teisės eiga Massachusetto valstijoje: Valdžia išsyk suteikė moterims balsą rinkimuose, paskiaus atėmė. Kad geriaus ištirtų, atsiklausė moterų, turėjusių balsą mokyklų valdyme; didesnė moterų dalis nebalsavo; likusių dauguma pasakė: „Ne". Taip kad Amerikoje pačios moterįs kliudo moterų politikos teisėms. Bostone ir Nau-Jorke atsirado moterų draugijos, veikiančios prieš moterų teises, duoda valdžiai peticijas, nurodydamos, kad politikos veikimas kenkiąs moterims šeimynos gyvenime.

Visose Australijos valstybėse šiandien moterįs turi politikos teises. Pirmiausia jos buvo duotos Naujoje Zelandijoje 1893 metais, paskučiausia — Viktorijoje 1908 m. Moterims padedant, buvo išleista visokių naudingų įsakymų: vaikams apsaugoti nuo naudojimo, darbo žmonių senatvei aprupinti, jaunuomenės teismo ir daugelis kitų. Visi, kurie tik yra giliau patyrinėję tą klausimą, pripažįsta gerą moterų įtekmę visuomenėje ir pastebi, kad moterįs politikos veikėjos nekelia šeimynoje ginčų del politikos pažiurų ir neapleidžia namų reikalų.

Europoje pirmučiausia 1905 m. davė moterims aktyvę ir pasyvę teisę dalyvauti rinkimuosę *Suomių šalis.* 1908 m. Suomių seime buvo 25 moterįs. Čia moterįs nepadarė jokių atmainų partijų santykiuose, neįsisteigė savos partijos; bet prišlijo į kitas partijas, dėstis iš kokio luomo kilusios ir kokiame visuomenės tarpe išaugusios. Kaip rupi moterims kulturos reikalai, galima matyti nors iš to, kad 1909 metais moteriškės atstovės įteikė seimui šiuos įstatymų sumanymus: įvesti priverstiną visuotinį mokymą, saugoti nuo naudojimo tuos, kurie mokosi atmato, įgalioti vyriausybę, kad pinigais šelptų darželius auklėti vaikams, įsteigti namus girtuokliavimo liga sergantiems ligoniams....

Norvegijos moterįs turi teises dalyvauti savivaldybės įstaigų rinkimuose nuo 1901 m. Jos tuojau pasinaudojo savo teisėmis ir visoje šalyje buvo išrinkta miestų savivaldybės atstovais 90 moterų; jos uoliai rupinasi dirbančių moterų ir vaikų padėtimi, mokyklomis, blaivybe... Politikos rinkimų teisė, nors ir ne pilna, nors tik pusė visų pilnamečių moterų tegali rinkti, buvo skortingo 1909 m. pripažinta. Pirmutinė moteriškė atstovas įėjo skortingan 1911 m.

Švedų moterįs turi savivaldybės ir provincijos seimo rinkimų teisę; ji tiek naudinga, kad vyriausybė nori suteikti moterims pilnas politikos teises. Švedijoje lig šiol buvo priešinga tam sumanymui valstybės taryba, užtat atstovų seimas vienu balsu jam pritardavo. 1919 m. gavo švedės lygias visame kame su vyrais teises.

Danijoje savivaldybės įstaigų rinkimai „be lyties skirtumo“ pirmą sykį buvo 1909 metais, ir nuo to laiko moterįs drauge su vyrais sėdi miestų tarybose. Moterų dalyvavimas savivaldybės įstaigose davė daug naudos. Ypač moterįs rupinasi mokyklomis ir ligoninėmis. 1920 m. danų moterįs gavo pilnas politikos teises.

Britanijos moterįs turi nuo 1910 m. pilnas savivaldybės rinkimų teises. Lig šiol yra trįs Anglijos miestai, kur moterįs yra miesto valdybų pirmininkais. Visuomenės darbe moterįs pasirodė geromis darbininkėmis. Tik reikalaudamos politikos teisių Anglijos „sufražėtės“ riaušėmis daro moterų klausimą nemalonų. 1917 m. pripažinta politikos teisės moterims, kurioms susiėjo 30 metų.

Karo metas atnešė moterims daug nelaimių, bet suteikė ir jų teisių praplatinimą. Taip *Kanadoje* 1918 m. įnešta sumanymas įvesti rinkimų teisę tomis pačiomis sąlygomis, kaip ir vyrų. *Niderlanduose* 1919 m. antrieji rumai 48 balsais prieš 10 priėmė moterų balsavimo teises. *Rusijoje* ir *Vokietijoje* taip-pat suteikta moterims politikos teises. Belgijoje duota rinkimo teises į valsčiaus ir provincijos savivaldybes . . .

Lietuvoje politikos teises gavo moterįs 1920 m. rinkimuose Steigiamąjin Seiman; gavo tai be jokios kovos, kas teatsitinka pas pačias pažangiasias politiniu žvilgsniu pasaulio tautas. Bet politinės teisės tuoda tik galimybės liuosai darbuoties jų ribose, pačios savaime nelaiduoja tai darbuotei kulturinės vertės; rimto jai turinio jokiais įstatymais nepagaminsi. Čia reikia pačių moterų sumanaus bendro darbo.

Musų moterįs turėtų sukrusti organizuoties, turėdamos Steigiamajame Seime penkias atstoves. Musų moterims atiteko garbinga priedermė 1920. V. 15 Seimas atidaryti: viena pirmininkavo, kaipo visų atstovų seniausia, kita buvo sekretorė, kaip visų-jauniausia. Seime moterįs nesudarė savos frakcijos: keturios prisišliejo prie krikščionų demokratų, viena — prie socialistų liaudininkų demokratų grupės.

Kaip kitur, taip ir Lietuvoje, gyvenimo šviesoje yra ir šešėlių . . . Reikia dar priminti, kad kituose kraštuose, pirm suteikiant moterims visuomenės ir politikos teises, sulyginta jos apšvietime ir auklėjime, sulyginant, kiek tat galima, visuomeniškai moterę su vyru.

TŪRINYS.

PIRMOJI PAMATINĖ DALIS.

I perskyrimas.

§ 1. Aplamasai socialio klausimo supratimas 7
§ 2. Socialio klausimo priežastįs 11
§ 3. Socialio klausimo pradžia ir įvairios srovės . . . 17

II perskyrimas.

Liberalistų mokykla.

§ 1. Liberalizmo vardai ir pakraipos 22
§ 2. Liberalizmo pamatai 26
§ 3. Liberalizmo kritika 28

III perskyrimas

Socialistų mokykla.

§ 1. Socializmo vardai ir pakraipos 34
§ 2. Socializmo pamatai 42
§ 3. Sozializmo kritika 52
§ 4. Lietuvos socialistai 84

IV perskyrimas.

Krikščionių mokykla.

§ 1. Krikščionių mokyklos vardai ir pakraipos 102
§ 2. Krikščionių mokyklos atstovai įvairiuose kraštuose . 106
§ 3. Priemonės visuomenės reformai. 126
§ 4. Privatinės nuosavybės teisės ir priedermės . . . 135
§ 5. Nuosavybės įgijimo budai 140
§ 6. Streikas 154
§ 7. Ukiško veikimo taisyklės 156

ANTROJI SPECIALĖ DALIS

I perskyrimas.

Žemdirbių klausimas.

§ 1. Žemės valdymas praeityje, dabartyje ir ateityje . . 163

§ 2. Žemės praskolinimo priežastįs 184

§ 3. Menko žemės pelno priežastįs 189

§ 4. Priemonės pakelti žemės pelnui 194

II perskyrimas.

Darbininkų klausimas.

§ 1. Darbininkų klausimo pradžia, svarba ir supratimas 210

§ 2. Darbininkų klausimo priežastįs 213

§ 3. Priemonės darbininkų buviui pataisyti 219

III perskyrimas.

Amatninkų klausimas.

§ 1. Amatų supratimas, istorija ir svarba 249

§ 2. Amatninkų klausimo priežastįs 254

§ 3. Priemonės amatninkams gelbėti 259

IV perskyrimas.

Pirklių klausimas.

§ 1. Pirklybos istorija, rųšįs, svarba 270

§ 2. Pirklių klausimo priežastįs 275

§ 3. Priemonės mažiems pirkliams gelbėti 281

§ 4. Lietuvių vartotojų draugijos 289

V perskyrimas.

Moterų klausimas.

§ 1. Moterų klausimo esmė, svarba, istorija, srovės . . 293

§ 2. Moterų klausimo priežastįs 299

§ 3. Priemonės moterų klausime 301

§ 4. Moterų teisės politikos gyvenime 304

3 руб.

261 : 36
Pa-154

/ Elsnerdruck /
Berlin